ЗМІСТ:

В. ВИННИЧЕНКО: Memento. Пєса на 4 роздїли 241

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ: По світу: З подорожних вражїнь. Рим християнський, Катакомби, Константинова базілїка, Середновіче, Відродженнє 304

П. КАРМАНСЬКИЙ: З пісень . 320

В. ЛИПИНСЬКИЙ: Данило Братковський, суспільний дїяч кінця XVII ст. 326

Вірші Данила Братковського, пер. В. Доманицький..... 339

М. СУМЦОВ: „Благотворительна“ розпуста 349

СТЕФАН ЗЇНИЧ: Befehl 353

М. Б.: Я хочу жить 358

В. ПАНЕЙКО: Ecce homo 359

О. ОЛЕСЬ: Ой, на світї була та удївонька..... 368

— Невже твої уста-коралї..... 369

МАГ—ІН: Микола Василєвич Ковалевський (Спомини), кінець буде..... 371

МИК. ГОЛУБЕЦЬ: Часом бувало серед піль богатих 379

И. БОЙЄР: Сила віри, роман (далї)..... 380

ДЕН. ПОПОВИЧ: Мене в колисцї стони колихали. 395

ГН. ХОТКЕВИЧ: Літературні враженнн (за минулий рік), (докінченне)..... 396

В. О'КОННОР-ВІЛІНСЬКА: Чи думкою звернусь..... 471

М. ТВАЙН: Подорож капитана Стромфільда на небо..... 412

І. КОПАЧ і В. ПАНЕЙКО: З приводу некрольогу Ф. Паульсена..... 442

М. ГЕХТЕР: З українського житя 448

В. ПАНЕЙКО: За границею... 460

Бібліографія 469

Книжки надіслані до редакції.. 479

Оголошення.

Зміст III кн. ЛНВістника.

Digitized by Google

1909.

РІЧНИК XII. ТОМ XLV.

КНИЖКА II. ЗА ЛЮТИЙ.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

ЛЬВІВ-КИЇВ.

З друкарні Наукового Тов. ім. Шевченка

під зарядом К. Беднарського.

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

!!Небувала нагода зложити власну бібліотеку дешевим коштом!!

Кожду з низше поданих серий, зложених з 6, 5 або 4 оправлених книжок, добірних видань Українсько-руської Видавничої Спілки, в номінальній вартости **звиш 10 до 11 корон,** висилає низше підписана книгарня **за ціну тільки 7 корон** з тим, що замовлене треба присилати *найпізнійше до 1 цьвітня 1909 р.* та лише *за готівкою.* При замовленях просимо називати число серії *словами.* При надісланю гроший з гори доставляємо посилки оплаченою почтою. Хто купує три серії відразу, дістає в **додатку** одну книжку тогож видання після власного вибору. Хто обовязує ся спровадити всї серії, том продовжаємо право знижки на 12 місяців, так що протягом одного року на так користних умовах зможе придбати собі гарну власну бібліотеку. Замовленя приймає:

КНИГАРНЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

У Львові, Ринок ч. 10.

1. серия.

Володиславич, Орли . . . 2·20
Вовчок, Нар. оповіданя I. 2·—
Будзиновський, Хлопська посїлість . . . . . 2·40
Гайне, Подорож на Гарц 1·20
Горкий, Мальва . . . . . 1·50
Кавцкі, Народність . . . 1·—

2. серия.

Гінтер, Іст. географ. відкрить 2·20
Коваліів, Громадські промисловцї . . . . . 1·60
М. Твайн, Том Соєр. . . 3·—
Мопасан, Горля . . . . . 1·30
Кримський, Пальм гиля . 3·—

3. серия.

Кобилянська, Покора . . 1·40
Гауптман, Віз Геншель . 1·60
Українка, Думи і мрії . 1·60
Заєр, Леґенди . . . . . 2·40
Енґельс, Початок родини 1·90
Франко, Сїм казок . . . 1·40

4. серия.

Вовчок, Нар. оповід. II. . 2·—
Вересаєв, Записки . . . 3·—
Енґельс, Фаєрбах . . . . —·90
Гавлїчек, поезиї . . . . 1·60
Кримський, Лаговський . 3·—

5. серия.

Коцюбинський, В путах шайтана . . . . . 1·60
Оркан, Скапаний сьвіт. . 1·—
Понтоппідан, Із хат . . . 1·40
Стороженко, Література 4·40
Франко, поеми . . . . . 1·60

6. серия.

Вовчок, Нар. оповід. III.. 3·80
Дерлиця, Композитор . . 2·—
Гамсум, Голод . . . . . 2·20
Карєєв, Філь історії . . 2·80

7. серия.

Авдикович, Моя популярн. 2·60
Адріян, Аґрар. процес . . 1·40
Винниченко, Повісти. . . 3·—
Воробкевич, Над Прутом 1·60
Драгоманів, Шевченко . 2·—

8. серия.

Інґрем, Полїт. економія . 4·—
Чайковський, Оповіданя . 2·—
Франко, Boa constrictor. . 2·20
Ярошинська, Перекиньчики 2·60

9. серия.

Кобилянська, До сьвіта . 2·40
Заревич, Хлопська дитина 1·80
Катренко, Пан Природа. 1·40
Кобринська, Дух часу . . 1·60
Степняк, Підземна Россія 3·40

10. серия.

Золя, Жерміналь . . . . 6·—
Коцюбинський, Поєдинок 2·—
Стефаник, Дорога . . . . 1·60
Тен, Фільозофія штуки . 1·40

11. серия.

Мирний, Серед степів . . 3·—
Мопасан, Дика панї . . . 1·30
Самійленко, Українї . . . 2·—
Сроковський, Оповіданя . 1·40
Франко, Місія Чума і і. . 2·80

12. серия.

Коваліів, Риболови . . . 2·—
Маковей, Оповіданя. . . 3·—
Форель, Ґіґієна . . . . . 2·40
Франко, Коваль Бассім . 1·60
Яцків, В царстві сатани. 1·60

13. серия.

Левицький, Хмари . . . . 4·80
Мирний, Морозенко . . . 0·90
Нижанковський, Співанник 2·—
Сеньобо, Австрия в 19 ст. 1·20
Франко, Полуйка . . . . 1·40

14. серия.

Коцюбинський, По людському . . . . . 2·—
Лукіянович, Від кривди . 2·—
Мартович, Хитрий Панько 1·50
Франко, На лонї природи 3·60
Фрас, Нарис ґеольоґії . . 1·60

15 серия.

Драгоманів, Листи. . . . 4·40
Франко, Захар Беркут . 1·60
Флямаріон, Небо . . . . 2·40
Чехов, Змора . . . . . 2·40

16. серия.

Короленко, Судний день 1·20
Лепкий, Кара . . . . . 2·40
Мирний, Лихі люди . . . 1·40
Толстой, Казки . . . . . 2·40
Шірер, Палєстина . . . . 3·50

17. серия.

Масперо, Стар. Історія . 2·80
Стефаник, Моє слово . . 4·—
Толстой, Відродженє 3 т. 3·60

18. серия.

Лукіянович, За Кадильну 3·—
Коваліів, Дезертир. . . . 1·60
Стороженко, Марко прокл. 1·40
Тимченко, Калевала . . . 3·—
Ферієр, Дарвінїзм . . . . 1·70

19. серия.

Гуцков, Уріель Акоста. . 1·40
Кобринська, Ядзя і Катруся 1·80
Конрад, Національна екон. 2·30
Кравченко, Буденне житє 3·—
Франко, Маніпулянтка. . 2·40

20. серия.

Драгоманів, Листи. . . . 3·40
Конїський, Вік Одиниця . 2·20
Лепкий, З житя . . . . . 1·20
Мартович, Нечитальник . 1·60
Коцюбинський, У гр. сьвіт 2·—

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В. ВИННИЧЕНКО.

MEMENTO.

Пєса на 4 роздїли*)

РОЗДЇЛ І.

Орисїна кімната.

Просто двері в Антонинину кімнату, в правій стїнї двері в сїни. Під лївою стїною вглиб кімнати стоїть піанїно. Поруч з ним канапа. Над канапою патрет Шевченка завішаний рушниками. Біля канапи — стіл. Під задньою стїною між дверима в Антонинину кімнату і дверима в сїни — туалет з ріжними пляшками, дзеркалом і т. и. В правій стїнї на переднїм плянї — вікно, коло його ліжко. Ріжні хатнї прикраси, підібрані з смаком.

В кімнатї Орися й Антонина.

Орися — темна шатенка, дуже гарне, смугляво-матове лице з (ясно-синїми) великими очима. Пишна постать, злегка лїнива. Зачіску міняє дуже часто і кожного разу лице їй дивно змінюєть ся, набіраючи то дитячого невинно-наївного виразу, то сувороґо і строгого, то задирливо-веселого, злегка навіть нахабного.

Антонина — вагітна; в темно-сїрому капотї. Лице трохи набухле, ніс припухлий. Дуже білява. Очі з виразом мягкости й несмілости.

Антонина (непокійна; очі часто з нервовим, трівожним чеканнєм повертають ся до дверей у сїни. Ходить дрібною ходою по хатї, животом наперед і машинально тре руки). Нї, нї, він не повірить, Орисю!.. Ох, не повірить, я чую... Фу, як у мене в висках стукає... (Зупиняєть ся і стискує долонями виски).

Орися (лежучи на канапі, пильно слїдкує за нею. Чудно посміхнувшись) Пові-і-рить.

Антонина (ходить знов). Ой, нї, голубонько, ви менї не кажіть... У мене таке почуваннє цїлий день. Я прокинулась і вже почула, що сьогодня щось буде... Снилось щось таке... Наче я десь іду по якійсь стїнї... І так страшно менї... І все держусь за живіт... І ще думаю: як буду падать, то треба щоб не на живіт... Їй богу! (Сміють ся). А менї Циганка правду таки сказала: будеш, каже, багата і буде дитина... Багата, положим, я не стала, а дитина таки буде... Господи! Він ще може подумать... (Зупиняєть ся проти Орисї). Слухайте, Орисю; ви менї

*) Всїх, хто хотїв би перекладати сю роботу на якусь иншу мову, автор дуже прохає без його згоди сього не робити.

Зноситись з автором можна через редакцію сього орґану.

В. Винниченко.

Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

скажете правду? Тільки саму щиру... Не жалїйте мене, не бійтесь... Скажете?

О р и с я (усміхаючись). Скажу.

А н т о н и н а (хвилюючись). Скажіть: ...Нї, я не можу. Скажіть; він... ви... він був коли небудь закоханий у вас?

О р и с я (спокійно). Нїколи.

А н т о н и н а. Нї трішки?

О р и с я. Нї на макове зерно. Та миж бачились за все знайомство наше раза два, не більше. (Непомітно, але уважно поглядає на Антонину).

А н т о н и н а (з невольним подекшенням). Се правда? Ви не з жалю до мене? О, можете не жалїть, повірте, що я винесу все...

О р и с я (закидуючи руки за голову і потягуючись). Ну, я, здається ся, не з жалістливих...

А н т о н и н а (з вдячним поривом) О, нї, ви страшенно добра, Орисю!.. Нї, не посміхайтесь... Ви... трошки чудна, але ви страшенно добра... У вас є така хороша жалість... Єсть, єсть, Орисю!.. Їй богу, голубонько... Инакше, скажіть самі, чого б ви оселились тут зо мною, ходили за мною? Ми ж так мало й знайомі, я не видатна якась людина, яка й хворою може дать щось другим... Тільки ви скажіть: це ви сказали не з жалости, нї, Орисю? Це правда?

О р и с я. Сама правдива правда...

А н т о н и н а (силкуючись заховати задоволену посмішку). А я думала... Ви — така гарна. Я просто якесь страховище перед вами... Та ще тепер. А він же, знаєте, художник.., не може минути красу байдуже... (Раптом зупиняєть ся, зтурбовано слухає). Дзвонили, здаєть ся? Яка година?

О р и с я (лїниво дивить ся на свій годинник). Без трьох чотирі.

А н т о н и н а. Рівно в чотирі, писав... Так ви, голубонько, ради бога, обережно. Да?.. Тільки натякнїть... Я боюсь, що він спалахне і... Ви не знаєте, він на вид такий спокійний, навіть млявий, а... страшенно гарячий...

О р и с я (не дивлячись на Антонину). А, може б, ви таки самі зустріли його?

А н т о н и н а. О, нї, нї! Я не можу, я не можу... Він... Нї, нї... Я хочу, щоб перше вражіннє без мене... Тільки, голубко, не кажіть йому всього... Натякнїть йому тільки, що його жде неприємність, щоб він... Ах, я й сама не знаю!.. (Дзвінок).

О р и с я (прудко встає). Він!

А н т о н и н а (зхвильовано кидаєть ся до дверей в свою кімнату. Із дверей визираючи). Так, я Орисю, буду ждать... Ви тодї покличете?

Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Добре?.. Ох, як у мене серце стучить... (Прислухавшись, хутко ховається й зачиняє двері).

Орися (як тільки зачиняють ся за нею двері, все з тою ж мовчазною посмішкою хутко підходить до дзеркала, поправляє зачіску і, обернувшись, недбало спірається ся спиною на туалет. Зачіска у неї проста, скромна, а на губах грає хвацька, задирлива посмішка; це робить чудний дісонас. (В двері з сіней чути стук).

Орися. Ввійдіть! (З легка схиля голову на праве плече). Входить Кривенко. Високий, товстий, трохи горбить ся. Подільське, жовто-смугляве обличче з довгим носом і біляво попілястими короткими вусами спущеними донизу. Брови широкі, темніщі за вуса. Очі ніби злегка сонні. Вигляд має неповороткого флєгматика. — В вишиваній сорочці і оксамитнім чорнім піджаці. Зобачивши Орисю, здивовано зупиняєть ся. — О! Що таке?.. (Машинально ступає назад). Тут не Антонина Павловна?

Орися (посміхаючись). Перш усього, з знайомими треба привітатись. Так роблять... всі розумні люди. День добрий! (Церемонно-жартівлило уклоняєть ся).

Кривенко (озираєть ся). Менї писали... на дверях картка з призвищем Антонини... № 3...

Орися. Не турбуйтесь, ви попали правильно. Антонина там... (показує на кімнату Антонини) Вона зараз не може вийти і просить вас пять хвилин почекать... А щоб вам не було нудно, я посижу з вами... Сподіваюсь, ви нїчого не маєте проти цього? (Лукаво посміхаєть ся, але очі напружено, допитливо слїдкують за всею його постаттю).

Кривенко (мовчки якийсь мент пильно дивить ся на неї. Помалу, з хмурим підозріннєм). А ви як опинились тут?

Орися (весело). Оце маєш! Це менї подобаєть ся!.. Наняла кімнату й живу...

Кривенко. З Антониною Павловною?

Орися. А-тож. Вона — мила людина і ми з нею досить дружно живемо. Сїдайте, будь ласка! (Поводить рукою до канапи).

Кривенко (хмуро). Дякую. (Помалу йде і сїдає. Потирає лоб, кусає губи).

Орися (не міняючи поза й посмішки, слїдкує за ним. Видно напружену готовність боротись).

Кривенко (не дивлячись на неї). Давно живете разом?

Орися. О, вже місяців два... Може, більше, не памятаю.

Кривенко. Де ж ви зазнайомились?

Орися. Я прийшла до неї й познайомилась.

Кривенко (твердо дивить ся на неї). Для чого?

Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

О р и с я. Хм! Кумедний чоловік? Хотілось...

К р и в е н к о (встає, важко підходить до неї. Тихо) Що вам треба тут?

О р и с я (невинно). Нічого... Господи!

К р и в е н к о. Я вам не вірю. Хочете сказати мені правду?

О р и с я. Хіба ви не знаєте, що я рідко говорю правду?

К р и в е н к о (якийсь мент дивить ся на неї. Апатично і вяло) Я з вами, здаєть ся, більш пяти хвилин балакаю. На перший раз досить. Я б уже й з Антониною хотів би побалакать...

О р и с я. Зараз. Їй дуже погано.

К р и в е н к о. Мені немає часу. Я хочу знать, на віщо мене покликано. Може, ви можете сказать?

О р и с я. От який ви дїловитий! Невже й пять хвилин не можна потратить на колишніх приятелїв?... Ви малюєте щось тепер?

К р и в е н к о (крізь зуби). Умгу...

О р и с я. Он як? Значить ви вже знайшли те, що нїгде й нїколи не буває?

К р и в е н к о. Умгу.

О р и с я. Це цікаво! Щасливий ви...

К р и в е н к о. А ви, видно, нічого не знайшли... Все теж саме.

О р и с я (сумно зітхає). Да, проґресу немає...

К р и в е н к о. А воно-б не завадило...

О р и с я. Ви думаєте? (Зітхає). Що-ж зробиш? Така я вже нїкчемна... Ще як би хоч побачила те, що нїгде й нїколи не буває, то, може-б і повірила... І, значить, проґрес був би... Може, ви мені покажете його?

К р и в е н к о (несподівано, грубо). Що ви робите тут? Що вам тут треба? На віщо ся бульварна комедія.

О р и с я (спершу гнівно зводить брови, але зараз же ще недбалїйше спірає ся на туалєт, підводить очі догори і навмисне робить вигляд, що придумує). Хм! Що-ж вам сказать! Що я роблю тут? Шукаю те, чого нїгде й нїколи не буває... Ясно?

К р и в е н к о. Глядіть, можете знайти те, що дуже часто буває з тими, хто вриває ся в чуже житте.

О р и с я. А що з ними буває?

К р и в е н к о (помалу встає). Але но! я не маю такого часу, щоби тут розводитись з вами... (Підходить до дверей Антонипої кімнати). Се — кімната Антонини Павловни?

О р и с я (стає серйозною, підходить до його, бере за рукав). Чекайте, не можна... Сядьте... Сядьте, я вам кажу...

К р и в е н к о (стискуючи плечима). Хм! Але це починає бути цікавим... Ну, сядемо... (Сїдає). Ну?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Орися. Слухайте, Василю, я вас хочу де що спитать.

Кривенко. Та вже робіть зо мною, що знаєте.

Орися. Я хотіла вам написать та роздумала. Я знала, що побачусь з вами, — хоч ви тоді рішуче й навіки розпрощались зо мною.

Кривенко. Так. Слухаю далі.

Орися. Здаєть ся, місяців два минуло з того часу?

Кривенко (роблячись все млявіщим і млявіщим). Може й два...

Орися. Ваша непохитність не похитнулась?

Кривенко. На те вона й непохитність, щоб не хитатись...

Орися (посміхаючись). Цілком справедливо. І все так же думаєте, що дітей треба мати тілько від тої людини, яка сплелась з тобою душею й тілом?

Кривенко (зирка на неї). Ну, думаю.

Орися (не зводячи з його очей). Рішуче і незмінно? Хоч кров з носа?

Кривенко. Хоч із самого горла...

Орися. Так. Похвально. І самі ніколи не матимете дітей від иншої людини?

Кривенко (грубовато-нетерпляче). Слухайте, я ж вам сказав, що від вас такої, якою я вас знаю досі, я дітей не...

Орися. Знаю, чула вже! Не про це... (Похмурюєть ся, закусює губу).

Кривенко. Ну, так про що-ж, скажіть, будь ласка? Їй богу, скучно.

Орися (рішуче зтріпує головою і задирливо, злісно - весело посміхаєть ся). Тек!.. Чудесно. Виходить, значить, що Антонина як раз така людина, з якою ви можете мати дітей?

Кривенко. Слухайте, Орисю, не будемо чіпати Антонину...

Орися. Ні, ви скажіть, така? Да?

Кривенко. Така чи ні, але не всяка вагітність є дитина, коли вам уже хочеть ся так знати... Ну, та й залишим цю розмову. Спитайте вже, чи може Антонина Павловна вийти.

Орися. Так. (Злорадно посміхаєть ся). Так не всяка вагітність є дитина? А от я вам скажу, що де-яка вагітність, то вже неодмінно дитина, хоч вам сього, може, й не хочеть ся знать...

Кривенко (пильно, з підозріннєм зирка на неї. Знов встає; рішуче й сердито). Слухайте, або покличте менї Антонину Павловну, або я вже піду. Я хочу, нарештї, дізнатись, для чого мене кликано..

Орися. Так ви, значить, гадаєте, що у Антонини не народить ся дитина? Га? Певні в тім?

Кривенко (знов мовчки пильно дивить ся на неї).

Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Орися. А як родить ся? Тодї як з вашою непохитністю? Га? А дитинка як раз і родить ся. Чуєте?

Кривенко. Може, мене за цим і кликано, щоб це сказати?

Орися. От іменно, голубчику, як раз за цим! Дитинка родить ся.

Кривенко. Я хочу бачить Антонину!

Орися. Вона зараз вийде. Да, вона зараз вийде... І щось вам скаже. Ха-ха-ха!.. Хотїла-б я подивитись на вас. Ех, ви! Чесний з собою! Пізно викидиш робить. Чуєте: пізно!

Кривенко. Це Антонина постановила так?

Орися. Нї, так постановив професор Орловський, спеціалїст і знаменитість... А передчасне родиво для Антонини — смерть. Значить...

Кривенко (глухо). Це ваша тут робота?

Орися (весело смієть ся). Розуміеть ся, моя, а не ваша! Як ви зразу про це не догадались, чудачина ви! Правда, я ловко підстроїла вам цю штуку?

Кривенко (ходить по хатї. Для чогось обтирає хусткою лоба, застїбає й розстїбає піджак).

Орися (слїдкуючи за ним). Що? Непохитність хитаєть ся? Ну, а що говорить ваша чесність з собою про вихованнє дїтей? Здаєть ся так, щоб не давать громадянству калїк? А для цього батьки, здаєть ся, повинні приготувати себе свідомо, постом, молитвою?.. Батьки повинні буть здоровими, любити один одного? Так? Ну, значить, у вас буде пречудова, ідеальна дитина... Мабуть, хлопчик буде... Ха-ха-ха!

Кривенко (зупиняючись. Тихо) Я вас дуже прохаю, покличте Антонину Павловну.

Орися. Зараз. Тільки глядїть, не хвилюйте її... Та й самі не хвилюйтесь... (Пильно обводить його поглядом і йде в Антонинину кімнату).

Кривенко (важко ступаючи, трохи згорбившись, ходить по хатї, зачіпаючи часом за мебель; зупиняєть ся і понуро суворо дивить ся під ноги. Знову ходить, нетерпляче поглядаючи на двері Антонининої кімнати).

Помалу входить Антонина. Очі її трівожно й боязко впиваютъ ся в Кривенка. На лиці червоні плями. Робить кільки кроків і зупиняєть ся, дуже хвилюючись і не зводячи з його очей.

Кривенко (підходить, простяга руку). Драстуй.

Антонина (шопотом). Драстуй. (Потуплює очі).

Кривенко (глухо). Це — правда?

Антонина (винувато підводячи очі). Правда. (Знов потупляєть ся).

Кривенко. Тебе обдивляв ся професор Орловський?

Антонина (хитає головою).

Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Кривенко. І рішуче нїчого не можна зробить?

Антонина. Можна, але 75% за те, що я можу померти. (Мовчить). Крім того, се буде коштувать дуже дорого... У нас не найдеть ся стільки грошей... (Мовчить). А потім... Нї, це такий жах, що я згадать не можу!.. Ти знаєш, дитина може родить ся живою?.. Розумієш, що це може буть, коли робити зараз? Дуже часто буває, що на сьомому місяцї родять ся живими... Недоноска дать... О, нї! Краще родити!

Кривенко. Значить, акушерка помилилась на цїлий місяць?

Антонина. Да! Я прямо в одчай упала, як узнала... Більш усього те, що ти можеш не повірити, можеш подумать, що я це навмисне, щоб мати дитину... Але я тобі говорю... Нї, постій, дай я тобі скажу... Я тобі говорю, Васю, що я нїчого від тебе не хочу, не жду, не вимагаю...

Кривенко (робить нетерплячий жест).

Антонина (хапливо). Нї, чекай!.. Я не хотїла тобі писати, я хотїла сказати в лице...

Кривенко. І для того вислала наперед ту панну?

Антонина. Я боялась, що ти, узнавши, так розсердишь ся, що не вислухаєш і побіжиш. Слухай: це дитина моя, тільки моя. Ти не хотїв її, ти пропонував способи, щоб не робить викидиша, я признаю, я на це не згожувалась... я не знаю, чия тут вина... Я думала... Ну, одним словом, дитина родить ся і ти її не знаєш... Чуєш: ти можеш бути спокійним, нїяких обовязків у тебе передо мною нема... Тільки ти скажи: ти віриш менї, що це вийшло для мене несподївано. Віриш?

Кривенко (мляво). Не в цьому річ... Не це важно... Дитина родить ся... Це — факт... Цього не повинно буть, а воно є... А воно є... (Ходить). (Пауза).

Антонина (винувато). А я ще й казала їй, що вона, здаєть ся, помиляєть ся... А то, може, просто шарлатанка, щоб заробить... Я знаю?

Кривенко (сїдає біля столу. Помалу) Я не буду знать цїєї дитини... Я не буду знать цїєї дитини... (Пауза. Раптом спалахує і скаженно бє кулаком по столї). Та я знаю вже її! Чуєш: знаю цього недоноска!

Антонина. Через що-ж „недоноска“?

Кривенко (встаючи). Він гірше недоноска буде! Він деґенератом буде, з утроби матері хворим!

Антонина. Через що-ж „деґенератом“?

Кривенко. Ти ще питаєш? Батько — неврастенїк, мати неврастенїчка, вагітність проходила в сльозах, драмах, замахах на самовбийство... І ти ще питаєш, через що деґенерат?.. Моя дитина — деґенерат! Моя дитина! Це після всїх моїх мрій, теорій, після жагучого бажання мати дитину тільки від тої з якою... Оце так! Оце вскочив... (Хо-

Generated on 2015-07-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дить по хатї) І головне, через що? Обоє не хотїли, не збірались мати її, і через помилку якоїсь баби, акушерки, все іде к чорту і твої мрії, теорії, бажання, вся твоя чесність, все. Це ще не глум? Да, тепер можна глузувати з мене!.. Можна, можна, да!

Антонина. Що тебе, властиво, так мучить?

Кривенко. Ти не розумієш? Ти не розумієш сього ляпаса, сього плювка життя менї в пику?

Антонина (з ноткою злости й роздратованнн). Та якого плювка? Що дитина родить ся? Але-ж, я кажу тобі, забудь, що вона є... Забудь, як забув про тих дїтей, які, певно, десь у тебе є від покоївок, випадкових стріч з женщинами.

Кривенко. Про тих я нїчого не знаю, чи є вони, чи нема. А про цю я знаю!.. Знаю! І цього забути не можна... Трус може про це забуть! (Пауза).

Антонина (глухо). Є ще один вихід...

Кривенко (зупиняючись). Який?

Антонина (ледве чутно). Моя смерть.

Кривенко (ходить далї). А! знов про се... Двадцять раз ти висовуєш це средство... Це — не вихід.

Антонина. Ти не віриш, що я можу вмерти?

Кривенко (мовчки ходить).

Антонина (помалу сїдає па канапу і дивить ся в куток понурозадумливим поглядом).

Кривенко (сїдає коло столу). І рішуче нїчого вже не можна зробити? Ти все зробила?

Антонина (хмуро). Пішла ще Паша до одної акушерки... Не знаю... Я не маю надії... Зараз повинна прийти...

Кривенко. Яка це Паша? Та, що я познайомив ся у тебе?

Антонина. Та...

Кривенко. А з цею панною... Вербівською ти давно живеш?

Антонина. Місяців два...

Кривенко. Де-ж ти зазнайомилась з нею?

Антонина. У Паші...

Кривенко. А вона не приходила до тебе знайомитись?

Антонина. Чого ради?

Кривенко. Так... Я думав... На віщо ти оселилась з нею? Хіба ти її знаєш?

Антонина. А! менї тепер все одно... Я кожній собацї, яку пригоблять, завидую... (Підборіддє дріжить їй. Хутко виймає хустку і прикладa до очей).

Кривенко. Чого-ж плакати?

Generated on 2015-07-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Антонина. Вибачай, це так..., я зовсім розпустила себе... Плачу і не можу, не маю сил сліз удержать. Колись мене називали „камінем“ за те, що ніколи не плакала, а тепер... не можу... Не сердь ся, дивись на се, як на нежить...

Кривенко. Я не сержусь, не розумію лише...

Антонина. Я просто не знаю, де беруть ся оці сльози... (Раптом). Що я їм зробила? Що? Що, не вінчавшись, стала твоєю жінкою, любовницею? Яке-ж їм діло до цього? „Ми цього не ждали від Антонини, така скромна, тиха дівчина“... А тепер уже не скромна, нечесна. Яке їм діло до нас?!

Кривенко. Ех, Тосю, доки ти звертатимеш увагу на цих „чесних“? Що тобі до їхніх балачок? Ти почуваєш себе чесною з собою? Почуваєш, що зробила так, як по твоєму слід зробить? Ну й буде з тебе... Всім не догодиш...

Антонина. Я не можу! Вони казять мене! З якої речі вони звуть тебе подлецом?! „Спокусив, покинув дівчину“. Ідіоти! Що я дівча мале, не знала куди й на віщо йду? „Покинув“. А, може, я покинула? А, може, ми просто розійшлись? Що вони знають?

Кривенко. Вони про те й говорять, що знають... Коли б знали всі обставини, може б, говорили инче...

Антонина. Але вони не мають права так говорить!.. Мені не потрібна їхня жалість!... Покинули всі, одвернулись, ну, і хай... Не лізьте ж в душу брудними руками! (Плаче). Ти кажеш, як я оселилась з Вербівською, незнайомою людиною... Але коли вона мені запропонувала, я мало на шию їй не кинулась... Вона мені помагає... Як би не вона, я б себе зовсім одинокою почувала... Ні одної людини... Нігде!.. Ще Паша хіба, але вона чудна така... Слухай, за що ти мене ненавидиш так? За віщо? Що я зробила?.. Ні чекай...

Кривенко. Тосю! Ти знов... Це ж — неправда...

Антонина. Ні, правда, я бачу... Твої листи такі холодні, офіціальні. Тепер приїхав, як до чужої... Що я зробила? Хіба я винна? Ну, я розумію, ми не зійшлись з тобою, я — не та, з якою ти можеш мать дитину, ми не підходимо один до одного, але за віщо ж ненависть? Підожди, дай мені все сказать... Ти знаєш, я ніколи не вимагала від тебе більше, ніж ти міг дать мені. Але те, що ти мені дав, я брала з радістю... І ти дав мені стільки, що я можу тільки дякувать. Я не кажу, щоб у тебе була тепер жага до мене; як женщина, я повинна буть гидка тобі тепер... Ні, ні, я знаю... Ну, і... Але за віщо ж неприязнь?.. Господи! Я ж така тепер одинока, зтомлена, я так зтомилась, що просто бажаю смерти... А ти не віриш... (Схиляєть ся головою на спинку канапи і плаче).

Generated on 2015-07-06 18:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Кривенко (непокійно крекче, встає, важко ходить і сідає поруч з Антониною. Обережно і легко обнімає за плечі). Тосю! Ну, на віщо утворять собі якісь химери? Яка ненависть? Де ти бачиш її? Я люблю тебе за м'якість, ніжність, ти — чула, добра... Де ж ненависть?.. Ну, годі... Подивись на мене.. (Поверта її до себе) Ну, подивись же, хіба я брешу? Здається, я ні разу ще не давав тобі приводу сумніватись в моїх словах...

Антонина (затуляючи лице рукою й хусткою). Не дивись на мене, я страшна... Ти, може, сам не свідомий своєї ненависти...

Кривенко. Ну, ще що вигадай... Годі, хороша... Тяжко менї від цеї історії, але ти так же винна за неї як і я. І за віщо може буть ненависть? За ті страждання, які ти маєш?.. (В двері з сіней стукають).

Кривенко (помалу встає й одходить) Хтось стукає.

Антонина (хутко витираючи очі). Ввійдіть!

Входить Паша. Маленька, кругленька, з довгим конячим лицем у маленьких прищиках. Очі мляві, майже завжди напівприплющені.

Зобачивши Кривенка, якось вся підбадьорюється ся, задира голову догори і проходить повз його до Антонини.

Кривенко. Драстуйте, Пашо!

Паша (зиркнувши на його, не хитнувши навіть головою, звертається ся до Антонини). Каюк! Нїчого нема. Не згожується ся.

Антонина (змішано подивившись на Кривенка, який посміхнув ся) Не згожується ся?

Паша. І розуміється ся, не згожується ся. Дурна вона, чи що? Всякі... будуть дітей плодить, а вона за їх на каторгу іди? Тоже фрайєри! Хай знають, що роблять.

Антонина (з нїяковістю) Пашо, ходім у ту хату, ви менї розкажете...

Паша. Пашка вже сказала. Годі. Тепер вона іде додому. Бувайте! (киває головою і хоче йти).

Антонина. Чекайте.

Паша. Не можу. Я не маю часу — У мене зараз лекція. А потім на урок треба... Та ще там на улиці жде мене один екземпляр із породи закоханих... Дурень. Причипив ся провожать мене сюди. А я взяла й не пустила сюди. Жди там. Ну, Пашка пішла.

Антонина. Та почекайте. Що ж сказала акушерка? Ходім туди...

Паша. Вона сказала... Ну, ходім, делїкатне створіннє. Менї все одно.

Антонина. Ти Васю, підожди, я за хвилинку.

Кривенко. Добре. (Антонина і Паша виходять в Антонинину кімнату.)

Generated on 2015-07-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Кривенко сідає на канапу, простягає ноги і непорушно, важко дивить ся на кінчики їх. Часом безсило розводить руками, трудно зітхає, переміняє позу і знову застигає.

Входить Орися. Зачісана вже по инчому à la Cavalieri. Ступає весело, енергічно; насмішкувато, хвацько посміхаєть ся. Зупиняєть ся перед Кривенком.

Орися. Ну, герой нашего времєни?

Кривенко (як тільки вона виходить, зирка на неї і лїниво розвалюєть ся. Не дивлячись на неї). Ну, Рокамболь в спідниці?

Орися (весело і просто). Як? Рокамболь? Хіба похожа? Диви! І не знала... А ви що, заспокоїлись уже? Швидко.

Кривенко. А вас це дуже цїкавить?

Орися. Страшенно! Я ж вам сказала, що... Ет! Хіба важно, що я сказала пять хвилин назад?.. Ну, ви вже обмалювали мене перед Тосею, як слїд? Га?

Кривенко. Ви боїтесь?

Орися. Менї боятись нїчого. Та що ви все одповідаєте питаннями?

Кривенко. Так менї хочеть ся вам одповідать. Так нї трошки не боїтесь? А як вона не схоче тепер жити з вами?

Орися (сміеть ся). Ха! От завгорив! Я нїчого не боюсь, говорю вам. Боїть ся той, хто дорожить чим небудь.

Кривенко (напів-уважно). А ви нїчим?

Орися. Абсолютно. Дорожать прінціпами, — у мене їх немає. Честю дорожать, — у мене такої штуки не водить ся. Правдою, ідеалами, справедливістю дорожать... і все одно живуть одинокими...

Кривенко. А у вас нїчого цього нема? Скажіть, яка оріґінальна людина. Отрішились од всього? Диви!

Орися (зітхнувши, поправляє зачіску, піднявши обидві руки). Да. без прінціпів, порожня панна... А подивіть ся-но, гарна у мене зачіска?

Кривенко (не обертаючись). О, можу заранї сказати, що чудова.

Орися. На це, мовляв, мене мати родила? А ви все таки подивіть ся. Чи боїте ся? Ха-ха-ха! Скажіть, який Іосиф незайманий!

Кривенко (лїниво обертаючись, байдуже сковзає поглядом по голові, по пишній постати і одвертаєть ся). Все, як слїд!

Орися (на мент гнївно закусює губу, але зараз же порівчасто сїдає коло його, бере за плечі і поверта до себе). Нахал! Ви дивіть ся краще. Знаєте, яка це зачіска? (Пильно дивить ся на його).

Кривенко (неохоче повертаєть ся, дивить ся). А la Cavalieri?

Орися. І більше нїчого?

Кривенко (занадто здивовано). А що ж ще?

Generated on 2015-07-05 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Орися. (Вдивляючись в лице йому, задоволено). Ну, більш нічого не треба. Вже бачу, що памятаєте! Так? Вона?

Кривенко. Яка „вона“?

Орися. Ха-ха-ха! Бідний, яку погану память має. Ну, добре, я вже поможу вам. Слухайте. Був вечір. Хтось узяв гребінець, розчісав мої коси. Цілував їх... Обмотував круг лиця собі... Ну, це до діла не касательно... Потім... а потім зробив зачіску таку, як це, і став на коліна. Згадуєте?

Кривенко. Да, щось... наче...

Орися. Ха-ха-ха! Пригадуєть ся? А потім розстібнув кохточку і благав позіровать за русалку. Це було ще тоді, коли у мене були прінціпи і я соромилась свого тіла.

Кривенко (хрипло). А тепер уже не соромитесь?

Орися. Я й тоді не соромилась. Брехня. Не тіла соромилась, а прінціпів. Дурна була, всї бажання свої убивала, стискувала їх, коверкала. Для чого? Народу служила. А народу того не любила, не знала. Три года в партії була. Якого чорта, спитать? Із прінціпів, яких не любила. Це ж треба буть такою ідіоткою! І того мучилась. А тепер ні народа, ні прінціпів не люблю і почуваю себе чудово.

Кривенко. Да, я думаю, вам нема рації мучитись, дістаючи від свого чиновного тата що місяця солідну пенсію.

Орися. Розумієть ся! А от як не стане пенсії, піду на фабрику, в учительки, в простітутки. Тоді і буде рація боротись за свої інтереси і за партії усякі. Сама народом буду... А тепер живу, як хочу, а не як должно, се-б то, як хочеть ся другим... „Ну, і ша!“, як каже наша Паша... А дитинка родить ся, правда? „Увы, сомнѣній нѣтъ“? Як же ваші прінціпи? Пищать, бідолахи? Га? А чесність з собою? Корчить ся? Ха-ха-ха!

Кривенко. Вам, здаєть ся, дуже весело?

Орися. Страшенно!

Кривенко. Через що?

Орися. Через те, що бачу, як валять ся боги, яким я уклонялась. Так їм! Ногами їх топтать! Ногами подлих істуканів!

Кривенко. Геть прінціпи во імя прінціпа безпрінціпности?

Орися. Як? (вдумуєть ся).

Кривенко. Так... (вяло посміхаєть ся).

Орися. Хм! А це інтересно... „Прінціп безпрінціпности“... Ну, і наплювать! Річ не в назві. Хай собі „прінціп безпрінціпности“, аби чоловік від цього не мучив ся. А стане мучить, викину к чорту. І все! А вам цього не можна. Бачите?

Кривенко (раптом просто і сердечно). Слухайте Орисю, їй богу,

Generated on 2015-07-06 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

менї здаєть ся, що ви просто якусь комедію граєте. У вас щось болить, мучить рана якась, а ви навмисне регочете, щоб не чуть і показать другим, що вам наплювать. Правда же?

Орися. Я?? (Регоче). От угадав! Ха-ха-ха! Це дїйсно... Та, голубчику мій, регочу через те, що хочеть ся. Захочеть ся плакати, плакатиму, не спиняючи себе нїчим. І рішуче нїякої рани у мене немає. Будь ласка, не робіть мене якоюсь загадковою, не розгаданою натурою, тайно-страждаючою. Прóшу! (Схоплюєть ся). Ох, я й забула!.. (Підбіга до вікна, розчиняє і вихиляєть ся. Гукає і маха комусь рукою. Кива головою, закликаючи до себе. Ще раз кива головою і зачиняє вікно). Бідолаха! Стоїть коло лихтаря покірно і жде... Один з моїх прихильників. Чудовий медіум для моїх експерементів. Ходячий прінціп. Він з семинаристів, а тому всї прінціпи у його з ореолами святости, як святі на іконах. Ми його називаємо „світове питанне". Кажуть, буде світило науки, уже згожуєть ся навіть в церкві вінчатись зо мною... Спершу не хотїв. „Із прінціпу", каже. Тепер згожуєть ся... Вас дуже не любить. Каже, що ви подло повелись з Антониною... Казав, що руки вам не подасть навіть... Тоже з прінціпу...

Кривенко (байдуже). Так? (Раптом з інтересом). А ви як дивитесь на це?

Орися. Я? (Кривить губи). Хіба ви повірите, що я скажу правду?

Кривенко. А чому б вам не сказать її?

Орися. Та не хочеть ся зараз.

Кривенко. Ну, а все таки?

Орися. (Мнеть ся, потім сміючись). Вам чого хочеть ся? Комплімента, чи вилять? Менї все одно. (Входять Антонина і Паша).

Паша (до Орисї). Що, покликали того кавалєра? А то стоїть там і досї стовпом.

Орися. Зараз прийде, покликала. А правда, Пашо, добродїй Кравченко на селї поправив ся? (Зирка на Кравченка й Пашу і ледве помітно посміхаєть ся, зараз же зробившись цїлком серйозною).

Антонина (неспокійно подивившись на неї). Орисю, голубонько, може б ми чай зробили?

Паша (не глянувши на Кривенка). Да, сьогодня чудова погода на дворі. (Сїдає до столу спиною до його і розвалюєть ся).

Кривенко (усміхаєть ся).

Орися (сміючись, підбіга до Антонини, обнїма її). Ах, ви ж мої чудачки хороші! Чай, кажете? Можна! (Вертить її). Можна, можна! Ох, вибачайте, що вас тепер не можна чіпати... Простїть, сядьте, Тосю,.. (Занадто обережно підводить до канапи і всажує поглядаючи на Кривенка).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Антонина, Та я сама, спасибі, Орисю... Так ви скажете Ганні, щоб самовар поставила?

Орися. З охотою, з охотою скажу... (В двері з сіней стукають).

Орися. Ша! Світове питанне йде! (Голосно). Ввійдіть! (Обертаєть ся до Кравченка). За першим разом ніколи не входить: хвилюєть ся. (Голосніще кричить) Ввійдіть!

Входить Бурчак. Товстий парубок з круглою великою головою без шиї. Лице здорове, щокате, невеличкий, кругленький носик, на якому окуляри. Шкура на лиці в великих червоних прищах і слідах від них. Соромливий, але не хоче цього показувати; через це весь час напружена грубовата розвязність, від якої дуже потіе, витираючи в замішанню лоб рукавом або долонею.

Паша (до його). Ну, що? Чого зявились? Я ж вам сказала там чекать.

Бурчак. (Хмурячи брови, ніби жартом сердячись). Ну-ну!.. (до Орисі) Драстуйте, Орисю Михайлівно!

Орися. Драстуйте. (Сердечно, без жарту). Чому ж ви не зайшли зразу? Га?

Бурчак (зиркаючи на Кривенка, який щось тихо шопоче Антонині). Та он та... (кива на Пашу) сказала, що не можна... Так я...

Паша. Ну, ви! „Он та“... Я вам задам!

Бурчак (грубовато). Мовчіть, мовчіть... Драстуйте, Антонино Павловна!

Антонина. Драстуйте, Семене Петровичу. Як ся маєте?

Кривенко. (З цікавістю роздивляєть ся на його).

Орися (до Бурчака). А це — Василь Кривенко. Ви, здаєть ся, знайомі?

Бурчак (змішано дивить ся на неї). Да... колись... Але...

Орися. (Здивовано) Ну, так треба ж привітатись, я думаю. Мій боже, який же ви! Про що ви думаєте? Все про хімію свою?

Бурчак. (Несміло зирка на неї, ніяково повертаєть ся і простяга руку Кривенкови, бурмоче) Вибачайте, я не пізнав...

Кривенко (не беручи руки, з спокійною посмішкою). Ні, не треба... Вам це занадто дорого коштує...

Антонина. Ва-а-сю!

Бурчак (зовсім сконфузившись). Ну, так... Хм!.. Я хіба для того... так сказать... (Одходить і сідає на перший стілець, витираючи долонею лоб і ніяково усміхаючись).

Орися (до його). От бачите, світове питанне, знов на моє вийшло. Ніколи не треба робить по прінціпу, а так, як, хочеть ся. От і заробили!

Generated on 2015-07-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Бурчак (вмить схоплюючись, рішуче). Я, так сказать, з поваги до хазяйки дому... Але, коли хочете, моє щире бажанне з такими добродіями... зовсім не встрічатись... (До Кривенка). Да, це я вам говорю, добродію.

Кривенко (спокійно роздивляючись на його). Я вас образив чим-небудь?

Антонина (злякано). Панове! Що таке? Семене Петровичу!..

Бурчак (до Кривенка). Ви образили... людську порядність. Ви самі чудово знаєте... Бувайте здорові! (Незграбно всім уклоняєть ся, поспішно повертаєть ся і біжить в двері Антонининої кімнати).

Орися. Ха-ха-ха! Куди ж ви? Не туди! Господи, чисто все споганив сам.

Бурчак (очиняє двері, але зараз же одступа назад і, ще більш змішавшись, з жалкою посмішкою бурмоче) Pardon... Не в ті двері... (Хоче йти в другі).

Орися. Почекайте... Куди ви? (Бере його за руку). Ви зробили дуже чесно, благородно, прінціпіально, але тікать нічого. Замісць того ви підете зараз зо мною чай готувати. Там ми все розберем з погляду світової моралі. а потім ви підете в крамничку за сахаром, бо в нас немає...

Бурчак. Ні, Орисю Михайлівна, я не можу, я повинен...

Орися. (Строго). Ну?.. Нічого ви не повинні. Нічого! Ходім. А то сердитись буду. (Бере за руку і веде в Антонинину кімнату).

Паша (встає і демонстративно іде слідом за ними. Всі троє виходять).

Антонина (винувато, з ніяковістю). Вибач, Васю... Я зовсім не сподівалась... Він дуже хороший, тільки... я не знаю... Ти його все таки обидив.

Кривенко (хмуро-байдуже). Дурниці, кинь... Ну, слухай, я зараз піду, хотів би тобі щось сказать.

Антонина. Так швидко ідеш?

Кривенко. Ну, Тосю, ти ж сама розумієш, що я не можу з ними зоставатись. І тобі неприємно, і їм, і мені. (Встає і ходить. Зупиняєть ся). Слухай, є ще один вихід.

Антонина (хрипко). Який? (Прокашлюєть ся й голосніще повторяє). Який?

Кривенко. Ти кажеш, що життє своє можеш віддать, аби заспокоїть мене?

Антонина. Ну?

Кривенко. Ну, я цього не хочу... А ти... (пауза) ти віддай мені дитину.

Generated on 2015-07-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Антонина (вся стрепенувшись). Що-о?

Кривенко. Віддай менї мою дитину...

Антонина. Твою дитину? Твою? Вона твоя?

Кривенко. Моя і твоя.

Антонина. Його дитина! Хм!.. Його дитина!.. Отдать йому дитину... Господи! Та як ти смієш менї це говорить! Щоб я віддала свою дитину, яку виносила в муках... Його дитина!

Кривенко. Не даси?

Антонина. Та ти на шматки ріж мене і я не віддам її тобі! Господи! Його дитина. Ха-ха-ха!.. Твого в неї нїчого! Чуєш? Це — моя дитина!.. Щоб мати віддала свою дитину кудись... кудись... Боже!

Кривенко. Я — батько її.

Антонина. А я — мати.

Кривенко. Так не даси?

Антонина. Та з якої речї я маю давать її тобі? Чого?

Кривенко. Того, що... (Підходить ближче до неї). Слухай, Тосю, тільки не хвилюй ся... Побалакаємо спокійно. Вислухай мене уважно і хоч раз ввійди в моє становище. Ти знаєш, як я дивлюсь на дітей Це — питання мого „я“. Щоб мати дитину, я повинен жити з нею. Жить же нам разом обом після всїх наших кошмарних непорозумінь, після всїх страждань — просто неможливо. Це буде пекло і для нас і для дитини. Обмежитись же тим, що давать тобі грошей на дитину, як роблять всї, „порядочні“, я не можу. Не можу, бо цим піду проти самого себе. Далї: довірити тобі дитину, я теж не можу. Почекай, вислухай же спокійно... Ти — людина хороша, ідейна, з гарними змаганнями... але... те, що я хочу дати своїй дитинї, те — чуже тобі... Я хочу зробить її, перш усього, чесною з собою, хочу зробить вільною од старого, зайвого, хочу, зкинуть з душі її лахміття пережитків, які заважають вільно рухатись. Хочу через те, що дитина — це я, продовжений в глиб будучого... (Антонина хоче щось сказать). Почекай. Крім усього, ти — занадто мягка, непристосована до боротьби за житя, тобі в теплицї б жити, там би ти була бадьора. Ти з панської сїмї, до працї не звикла, я ж хочу, щоб моя дитина тільки в працї, тільки в затверженню себе, свого „я“ в світї шукала смислу життя. Як же ти можеш навчить її цьому, коли сама нїколи не працювала? Так я, Тосю, думаю, в цьому зійшлись всї мої бажання, всї виводи з мого досвіду і розбить це, значить, розбить весь мій світогляд. У тебе нема цих вистраданих виводів, ти не шукала, тобі легче уступити. Уступи ж менї, Тосю...

Антонина (понуро дивить ся в одну точку. Помалу і тихо). Виходить, я така нїкчемна, що менї не можна довірить дитину?..

Кривенко (нетерпляче). Ах, Тосю, на віщо говорить пусте.

Generated on 2015-07-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Я ж кажу тобі... Фу, ти чорт!.. Все, що казав, як об стїнку горохом... Слухай же, не через те, що ти...

Антонина (вмить починає ридати). За що ж це, за що? Навіть... це однїмають... Довірить не може... Дитину його... Його дитину... (Раптом злякано). Дай швидче води!.. Ха-ха-ха!.. Дитину... Ха-ха-ха-ха! (істерично регоче).

Кривенко (поспішно підходить до неї, садовить на канапу). Тосю, Тосю, голубко, не треба... (Вбігає Орися).

Орися (зтурбовано). Що таке?

Кривенко. Води! Швидче!

Орися. Та що з нею!? (Вбігають Паша і Бурчак).

Паша. Господи! Що тут таке?

Кривенко. (Холодно, жорстко). Дайте води. У неї істерика. (Повертаєть ся, бере з стільця свій бриль і виходить).

Антонина. Дитину його! Ха-ха-ха! (Скрипить зубами).

Паша. (Вслїд Кривенкови, гнївно). Мерзавець!

РОЗДЇЛ 2.

Там-же.

В кімнатї Антонина, Орися і Паша. Антонина лежить на канапі.

Паша (готує чай).

Орися (сидить за піанїно і бере акорди. Зачіска у неї скудовчена, вихряста, але лице сумовито-задумливе).

Антонина (спіраючись на лікоть, до Паші, піднятим тоном) Неправда, Пашо, неправда! Боже, як ви його не знаєте! Ви розумієте, що він... Ах, коли ж ви нїчого не знаєте!

Паша (уперто) Я знаю, що він — непорядна людина.

Антонина. Пашо! Ви не маєте права так говорити! Не маєте!

Паша (так само). І його спокій тепер — неправдоподібний. Приставляєть ся... Пашка сказала, а тепер ша! Вона мовчить.

Антонина. Чого неправдоподібний? Чого? Хіба він не може заспокоїтись, примиритись зо всїм сим?

Паша. Пашка сказала. А вам хвилюватись недобре. Ляжте.

Орися (шумно вдаривши по клавішах, встає). Плюньте! „Пашка, ша!“ Тосю заспокойте ся...

Антонина. Я не можу заспокоїтись, коли так несправедливо...

Орися. Е! „Справедливо, несправедливо“... Він вам сам скаже, що це пусті розуміння... Ша! Давайте холостяцький чай зробимо! Зараз прийде „світове питання“, пошлемо його за коняком, цигарками... Це ж ваша ідея, Тосю... Хочете?

Антонина (зразу задумавшись, прудко стріпуєть ся. Надзвичай-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

но весело, піднято, безжурно). Давайте! (Схоплюєть ся). Все одно! Давайте холостяцький чай... Се буде разом і дівочий вечір...

Орися. Хто ж заміж виходить?

Антонина. Я! (Сміють ся). Ох, який я сон бачила! Уявіть: широке поле і дорога. А на дорозі стоїть хрест і, знаєте, чорний-чорний весь. А на йому фата. Я підійшла до його, а він, розумієте, взяв і делікатно так скинув шляпу і уклонив ся менї. І вже не хрест, а.... Ну, Пашо, швидче там чай!

Орися. А хто, Тосю? Хто ж то був?

Паша (Насмішкувато-сердито). Звичайно, Кривенко.

Антонина. Ну, дурниці! Це ж сон...

Паша (раптом). Тільки я ось що скажу. Я з ним лаятись більше не буду і руку подавать буду, але знайте, що я се роблю тільки для вас, Тосю. А йому скажу все таки, що він приставляєть ся і що я не вірю, щоб він міг буть таким спокійним. Ну, і ша! Пашка замовкла.

Антонина. Ну, годї! Давайте грать, співать, танцювать!

Паша. Ну-да, „танцювать"... Ляжте краще, а то за акушеркою прийдеть ся бігти після танців.

Антонина. А, може, за попом, звідки ви знаєте?

Орися (пильно вдивляєть ся в Антонину. Підходить до неї, нїжно обіймає і садовить на канапу). Ляжте, Тосю, не можна, можна й без танців...

Антонина. Ну, чого там! Все одно!.. Знаєте що? Заспівайте „Коли розлучають ся двоє". Добре? Я ляжу і буду слухать. Ганна самовар принесе, Бурчак прийде. Він — комік. Господи! які вони смішні ці мужчини закохані.

Паша. Ідіоти!

Антонина (до Орисї) Слухайте, Орисю!.. Ви могли б стратить собі життє?

Орися (уважно зирка на неї). Що вам такі питання приходять в голову?

Антонина. Так... Ви така весела раз у раз, бадьора... Се, мабуть, не так страшно... Ет! дурниці... Заспівайте Орисю. Паша, будь ласка...

Орися. Ляжте, тодї заспіваємо... Бог з вами уже...

Антонина. Добре. (Лягає). Ну, от, уже лягла. Тільки з акомпанїментом, Орисю.

Орися. Добре. Пашо, йдїть. (Сїдає за піанїно й задумливо бере акорди.

Паша (бурчить). Всякі сентіментальні дурниці співать... (Підходить). Ну?

Generated on 2015-07-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Орися. (Грає й починає:)

„Коли розлучають ся двоє...

Паша (вступає).

Обидві разом.
„Коли розлучають ся двоє,
За руки беруть ся вони
І плачуть, і тяжко зітхають,
Без лїку зітхають сумні.
З тобою ми вдвох не зітхали,
Нїколи не плакали ми,
Той сум і ті тяжкі зітхання
Прийшли до нас згодом самі".

Антонина (непорушно слухає. Часом кусає губи, гірко посміхаєть ся, ворушить ся і знову застигає. При кінцї співу стук у двері)

Антонина (схвильовано схоплюєть ся). Ввійдїть!

Орися. Ура, Бурчак! Ввійдїть же! (Входить Бурчак).

Антонина (розчаровано, помалу лягає знов).

Орися (до Бурчака) Слухайте, ви — хімія! Я вам раз сказала, щоб ви нїколи не ждали, щоб вам кричать другий раз. Що це таке?!

Бурчак. (Нїяково). Їй богу ж, не чув... Уже навмисне слухав і нїчого... Спів чув... Драстуйте.

Орися. Ну, добре! Драстуйте. На сей раз ми вас покараємо тільки пляшкою коняку. Моментально голоблї назад і марш за коняком! У нас холостяцький чай. Здаєть ся, лїмони потрібні до коняку? Як, Тосю?

Антонина (з сміхом). Ну-да, ну-да! Лїмон, сахар... Цигарок теж... Цигарок обовязково!

Орися. Чуєте? Лїмону, сахару і обовязково цигарок. Раз-два Кругом марш!

Бурчак (здивовано). Чекайте... Навіщо ж се? Ви будете пить?

Антонина. Ха-ха-ха! Фізіономія яка у його!

Орися (до Бурчака, строго і серйозно). Нї, ми хочемо зробити хімічний аналїз.

Бурчак (рішуче). Я не можу йти.

Орися. Це ще що таке? Світове питанпє! Ви хочете, щоб я зробила те, що казала вам колись?

Бурчак. Як знаєте... Це вже... хто його зна що таке: пить коняк... Антонина Павловна в такому становищі, а я буду помагать... І, взагалї, я проти всяких алькоголїв і... Як собі знаєте... Ви менї вибачте, але...

Орися. Ви прінціпіально проти алькоголю?

Бурчак. Хоч би й прінціпіально...

Generated on 2015-07-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Орися (посміхнувшись). Ага! Ну, в такому разї вибачайте.

Бурчак. І крім того...

Орися. Вибачайте, кажу!

Антонина. Семене Петровичу! Сьогодня у нас дївич вечір. Знаєте, який се вечір? Се коли дївчина виходить заміж, то проводить останнїй вечір з подругами.

Паша (серйозно і сердито). Здуріла Орися і виходить за Кривенка.

Орися (швидко зирка на неї).

Бурчак (неймовірно, але зтурбовано). Ну-да-а...

Антонина (занадто жваво). А ви й не знали? Та не може буть? А я думала, що й ви помітили давно... Бідний! Ідїть сюди, будемо вдвох горювать... Він не вірить! Ха-ха-ха! Орисю, він не вірить, скажіть йому...

Орися (похмурюєть ся, підходить до дзеркала і мовчки поправляє зачіску).

Паша. Хай не вірить, йому більш нїчого не лишаєть ся робить.

Бурчак. Ну-ну, мовчіть ви там... Все одно не повірю... (Поглядає на Орисю).

Паша. Не вірте. Хтось вас просить вірити.

Орися (обертаючись від дзеркала і прямуючи до дверей у сїни, звертаєть ся до Антонини). Так, значить, коняку, лїмону, сахару і більш нїчого?

Бурчак (з нїяковістю). Орисю Михайлівна, куди ви?

Орися (не дивить ся на його, мов не чує).

Атонина. І цигарок же, Орисю! І знаєте що? Купіть ще чого небудь солоного або кислого, дуже кислого... Добре, голубонько? У вас гроші є?

Орися. Є.

Бурчак (мнеть ся, підходить до неї). Орисю Михайлівно!

Орися (холодно). Чого вам?

Бурчак. Я, бачите, зовсїм не хотїв... зробить вам неприємність... Коли хочете, я можу піти...

Орися (скипівши, з гнївною зневагою). Ех, ви! „Можу піти". Навіть цього не видержав... Не треба, сидїть, я Ганну пошлю... (Виходить).

Бурчак (витира рукавом лоба і замішано усміхаєть ся). В поганому настрою сьогодня Орися...

Антонина (задумливо) Всї, що заміж виходять в такому настрою...

Бурчак (пильно дивить ся на неї, потім на Пашу, що серйозно витира посуду. Помовчавши) З якого ж приводу холостяцький чай?

Антонина (все так же задумливо). З приводу дївич вечора... Останнього вечора...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Бурчак (неспокійно) Та ви жартуєте, чи справді?

Паша (сердито). От охота нам з вами жартувать! Подумаєш, який веселий чоловік... Не мали б кого для жартів вибрать та його...

Бурчак. Хто ж заміж виходить? За кого?

Паша (обуренно). Фу, ти причепив ся! Раз вам сказано: Орися за Кривенка! Чули? Ну, і ша!

Бурчак (жалко дивить ся на обох). Кумедно. Вона менї недавно сама казала, що Кривенка терпіть не може...

Паша. Найшли кому вірить.

Антонина (живо). Вона сама сказала? Правда?

Бурчак. Їй богу! Я не знаю... Як що вона жартувала... Але се було серйозно... І я... (Входить Орися. Бурчак замовкає і витирає лоб).

Орися. Панове! Знаєте, що я надумала? Треба покликати Кривенка... Як ви? Тося?

Антонина (радісно спалахнувши). Звичайно! Тільки я не знаю, як Паша і Семен Петрович...

Паша. (бурчить). Хоч на шию йому вішайтесь, Пашка сказала.

Орися. А Семен Петрович навіть піде за ним? Правда, добродію Семене Петровичу?

Бурчак (озираєть ся щось мовчки шукаючи).

Орися. Підете? Та що ви шукаєте?

Бурчак (понуро). Бриль свій... Нї, я його в сінях лишив... До Кривенка я можу по дорозї додому зайти, коли хочете... А то лучче записку напишіть... Менї не хотїлось би балакать з ним... (Стараєть ся не дивитись на Орисю).

Орися (здивовано). Ви що, ще сердитесь на мене? (Бурчак мовчить. Вона дивить ся на Пашу й Антонину). Що ви з ним зробили?

Паша (мовчки посміхаєть ся).

Антонина. Це — правда! Я краще напишу йому. Я зараз. Почекайте. (Біжить до себе в кімнату).

Орися (похмурившись). Світове питанне! Що ви дурня строїте! Я сього не люблю. Пашо, підїть, будь ласка, зупиніть Ганну, я їй дам записку.

Бурчак (хмуро). Я ж можу занести.

Орися робить знак Паші, та, посміхаючись виходить.

Орися. Що з вами?

Бурчак (скида окуляри, клїпає очима і нервово протирає хусткою стекла.) Нїчого... Тільки менї здаєть ся, що я не настільки уже... не настільки чужий чоловік, щоб ховать від мене таку... таку подію в своїому житті. Розумієть ся, я не можу... але... (Вмить). Ви виходите заміж за Кривенка?

Generated on 2015-07-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Орися (холодно). Ні. Ну?

Бурчак (неймовірно). І не збираєтесь?

Орися. Ні. Ну? (не зводить очей).

Бурчак (проясняєть ся, одяга окуляри). А Антонина Павловна і Паша так серйозно казали... Се негарно з їхнього боку... (Видно, під її упертим холодним, поглядом почува себе ніяково, але не може сховати радісно - задоволеної посмішки. Клопотливо озираєть ся, бурмоче) Десь бриль мій... Мабуть в сінях покинув... Ви не сердитесь на мене, Орисю! Мені стало так тяжко обидно... Давайте, я піду до його з запискою... Їй богу! І зараз же прийдемо обоє назад... Можемо навіть все самі купить. Серйозно!

Орися (чим більше він проясняєть ся, тим більш вона похмурюєть ся. Губи стуляють ся жорстоко і гидливо). Ні, збираюсь. Я сбрехала. Збираюсь за його заміж?

Бурчак (здивовано). Ви жартуєте?

Орися. Ні трішки.

Бурчак (тихо). На віщо ви мене мучите? Ну, на віщо? Лекше вам?

Орися, Лекше. Хочу мучить. (Дико, жагуче). Хочу! Я б вас на вогні пекла!

Бурчак. За що?

Орися. Так. І от візьму й вийду за його. Женю його на собі. Він не хоче женитись на мені, а я хочу. Хочу! Чуєте? Він буде знаменитим і *я* його зроблю таким... Я! Він хороший, сильний з прінціпами. А ви без прінціпів. Ви, як червяк без кісток, можна круг пальця обмотать. І знаменитим ви ніколи не будете. От вам!

Бурчак (хрипло, здивовано). Вам потрібні прінціци?

Орися. Мені ні, а иншим... Ви не зрозумієте...

Бурчак. Ні, я розумію. (Мовчить. Понуро-задумливо дивить ся вбік).

Орися (покрутивши головою). Фе, як це все погано! (З злобною нудьгою потягуєть ся).

Бурчак (глухо). Да... Він буде знаменитим... І він, справді, хороший... Да, да.. Він—сильний.. Неправда, він вас теж любить.. Це помітно... Він буде знаменитим... І не тільки у нас, а і в Европі.. Я навіть чув, що в цьому році його картини будуть виставлені в Парижському салоні.

Орися (пильно дивить ся на його. Рартом смієть ся, підходить до його і ласково гладить по плечі.) Ах, ви голубчику мій! В Парижськім салоні?

Бурчак (не дивлячись на неї). Да.. Я так чув..

Generated on 2015-07-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Орися. Ну, признайтесь, для чого збрехали.. Ну? (Бурчак мовчить) Правда ж, збрехали? Для чого?.. Ех, ви! (З сумною ласкою проводить рукою по щоці.) (Хутко входить Антонина).

Антонина (до Орисї). Ось! (Подає записку).

Орися. Добре. Зараз дам її Ганнї: Вона поїде трамваєм і за пять хвилин буде назад. (Виходить).

Антонина. Ви чого такий, Семене Петровичу? Не вірте, ми жартували.. Нїчого нема, це ми так.. Весело нам, от і жартуємо..

Бурчак. Нї, я нїчого.. (Входять Паша і Орися).

Орися. Через пять хвилин буде одповід.. Ганна прийде і подасть самовар.. Чого стоїте, світове питанне? Сїдайте, щоб усе добре сїдало..

Бурчак. Спасибі.. (Одходить до піанїна).

Антонина. Знаєте що, панове? Заспівайте „Як умру, то поховайте“.. Тепер є Семен Петрович, він буде басом..

Орися. От як їй співу сьогодня захотїлось! похоронного.. Ми помірать не збираємось...

Антонина. Ну, я вас прошу, Орисю! Страшенно хочеть ся.. Один куплет! Пашо! Семене Петровичу, починайте. Орисю, сядьте за піанїно.

Орися. Я без нот не знаю..

Антонина. Знаєте, знаєте!.. Ви вже грали...

Орися (непомітно, але уважно подивляєть ся на неї. Стискує плечима й сїдає за піанїно) Які вередливі ці вагітні... Я нїколи нї за що не буду вагітною.. Ну, Пашо, Бурчак, ідїть, нїчого не зробиш. Починайте, хімія..

Бурчак. Їй богу, я зараз не можу...

Антонина (злякано) Ой, голубчику, рідненький, ну, хоч трошки.. Ну, я благаю вас!.

Бурчак. Хм! От, їй богу!. (Підступає ближче, прокашлюєть ся).

Орися (озираючись) Ну? (Грає).

Бурчак (починає:) „Як умру“...

Орися і Паша (вступають:) „Як умру“...

Всї разом. „то поховайте
Мене на могилї,
Сред степу широкого,
На Вкраїні милій. } 2 рази.

Антонина (ляга, закида руки за голову і, тїсно стуливши губи скорбно дивить ся вперед. На лицї мука).

Бурчак (до Антонини) Буде?

Антонина (злякано, жагуче) Ой, нї, нї! Ще, ще!

Бурчак (стискує плечима й починає:)

„Щоб лани“...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Орися і Паша (вступаючи:) „щоб лани"...

Всї разом.
. . . . . широкополі
І Днїпро, і кручі
Було видно, було чути.
Як реве ревучий.

Антонина (при кінцї співу, закрива лице руками і голосно ридає) Всї змовкають і злякано, стурбовано кидають ся до неї.

Орися (чуло, мягко) Тосю, рідна, не треба...

Паша (сердито). Ну от! (до Антонини) Дать води? (До Бурчака, який розтеряно тупчить ся коло їх). Ну, а ви чого? Подайте води!

Антонина. Не... не треба... Це.. так.. Зараз пройде.. Нерви..

Паша (грізно до Бурчака що зупинив ся). Води!

Бурчак (поспішно кидаєть до столу, перебіра шклянки й озираєть ся).

Антонина (сїдає, утираєть ся, силкуєть ся усміхнутись). Ну, от і пройшло... Не треба нїчого.. Дякую.. Це так... Не звертайте уваги... (В двері стукають).

Антонина. Господи! Невже Василь? Так швидко (поспішно, витираєть ся).

Паша. Ввійдить!

Входить Кривенко. Приглажує чуб, уклоняєть ся і говорить:

— Драстуйте!

Всї (одповідають) Драстуйте.

Антонина. Ти дістав мою записку?

Кривенко (стискуючи всїм руки). Нї, нїякої записки не діставав. Ішов повз будинок і зайшов. Ти послала записку?

Антонина. Да. Щоб ти прийшов. У нас сьогодня холостяцький чай і дївич вечір.

Кривенко (лїниво посміхаючись). Он як? Хто ж заміж іде?

Орися (вихоплюючись, голосно). Я!

Кривенко (сїдаючи поруч з Антониною на канапі і одкидаючись на спинку. Недбало): Боже поможи... Давно пора. А чай.. це чудово.. З охотою випю... Можно, значить вас вітати, Семене Петровичу?

Бурчак (сконфузившись). Мене? А чого ж мене?

Кривенко (байдуже). Не вас? А я думав.. (До Антонини). Ну, як здоровє? Ходиш? Гуляєш?

Антонина (невиразно маха рукою). Да, гуляю...

Кривенко (якийсь мент дивить ся на неї. Мовчить). Настає нїякова тиша.

Орися (раптом, нїби згадавши). Ой, Пашо! А я й забула Ганнї сказать, щоб купила солоного. От свинство! Знаєте що? Давайте самі сходимо! Світове питанне, будьте за кавалєра.. Ходїм з нами!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Паша (охоче). Ходім!

Антонина (вдячно до Орисі). Орисю! Ідіть я вас поцілую...

Орися (ступає, але зараз же, скрививши губи, зупиняєть ся й одривисто говорить). Не варто! (Одвертаєть ся до Паші й Бурчака. Сердито). Ходім! Всі троє виходять.

Антонина (злегка обижено й здивовано). Чудна.. Не розумію я її.

Кривенко (несподївано різко й роздратовано). А! праздна кокетка! Сьогодня одне, завтра друге.. За кого вона виходить заміж?

Антонина (вдивляючись у його). Тебе це дуже цікавить?

Кривенко. Не дуже.. Так просто..

Антонина. Ні за кого вона не виходить.. Ми жартували... Чудна вона все таки.. Ти помітив, скільки раз вона на день міняє зачіску? Ніяково навіть за неї иноді.. Розумієть ся, як маєш гроші, то можеш собі позволять... Дивно тілько, що вона вперед була така завзята есерка, а тепер... Мабуть, вона така й есерка була.. Я думаю, що вона таки вийде за Бурчака.. І неодмінно буде в церкві вінчатись.. Ці бувші партійні обовязково церквою кінчають... Не люблю я таких..

Кривенко (беручи її за руку). Ну, Тося? Як постанова твоя?

Антонина (зразу переміняючись, холодно). Так, як і була. Чого їй мінятись? Що сталось нового? (Живо). Я знаю, що ти вважаєш мене за слабкодуху, нікчемну.. Ну, все одно.. Не віриш, що я можу померти.. Я можу тілько плакать.. Ну, що ж?

Кривенко. Хто не вірить тобі? Вірю я, але.....

Антонина. Ні, ти не віриш. Ти, я знаю, думаєш, що я сказала це так, щоб налякать тебе.. І ти спокійний.. Але я не вірю твойому спокою.. Не вірю!

Кривенко. Я не розумію, якому спокою?

Антонина. І ніхто не вірить. Ну, можеш, менї все одно тепер.. Тепер менї все одно! Годі! Покою, покою! Знати, що хутко не буде ні дум цих, ні мук, ні страху.. Від одного цього вже легче...

Кривенко. І ти все таки думаєш, що це ти найкращий вихід знайшла?

Антонина. Найкращий. Для чого я маю жити? Кому я потрібна? Хто буде жаліти за мною? Старий батько, який сам в домовину дивить ся? Родичі? Хм!... Приятелі? Нікого в мене нема і ніхто.... (губи дріжать їй; виймає хустку й закриваєть ся).

Кривенко. Ти тільки сама себе розжалоблюєш.. Ти — молода, можеш полюбити.. Є люди, які тебе люблять.. І чого ти хочеш померти, я не розумію...

Антонина (з мукою тоски). Я не можу жити! Розумієш? Не можу родить дитину і дріжать над нею, боять ся за кожну простуду..

Generated on 2015-07-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І при тому знати, що вона немила тобі, що ти мучиш ся за неї.. Господи! Чи може будь більша образа, як сказать матері, що вона не має права виховувать своєї дитини! Селянки, неосвічені, темні, вони мають право, а я...

Кривенко. Я тим паче селянці не довірив би своєї дитини. *Я*, а не селянин... І коли селянка приводить на світ дітей не свідомо, як попало, то її ще можна зрозуміть..

Антонина (рішуче, понуро). Ну, все одно. Годі про це.

Кривенко. Ні, я хочу точно знати, для чого ти помираєш..

Антонина. Для того, щоб ти не мучив ся, що твоя дитина в таких руках, що вона буде хвора, нікчемна...

Кривенко. І тому вбиваєш і її і себе?

Антонина. Да, тому.

Кривенко. Так тут же тільки дитина непотрібна, а ти ж на віщо себе ще нищиш?

Антонина. Дитина родить ся.

Кривенко. Ну, добре. Так дитина ж, кажу, непотрібна, а не ти.

Антонина (з роздратованнєм). Але ж дитина ця родить ся, говорю тобі, тепер пізно вже її „нищить". Пізно! (Пауза).

Кривенко (ходить і, видно, не рішаєть ся щось сказать. Зупиняєть ся і тихо говорить, не дивлячись на Антонину).

—Але в три чи чотирі місяці ти хотїла її знищить?

Антонина (зі страхом). Що ти хочеш сказать?

Кривенко (Мовчки, застібаючи й розстібаючи піджак, ходить).

Антонина. Що ти хочеш сказать? Ти хочеш убить її живою?

Кривенко (зупиняючись, твердо) Да!

Антонина (з жахом дивить ся на його). Живою?!

Кривенко. А ти якою хотїла б убить? Мертвою?

Антонина. Господи!!

Кривенко. Слухай: ти не раз казала менї, що хочеш і можеш буть чесною з собою. Скажи: невже, будучи чесною з собою, будучи в гармонії з своїм розумом, серцем, досвідом, ти можеш родить і лишить жить таку дитину, як наша?... Невже тебе не проймає сором, що твоя дитина буде така? Невже тебе не бере гнів, що ти не хотїла її, а хто-сь, якась слїпа сила нахабно, без твоєї згоди втелющила її? Почекай!.. А розум, досвід твій нїчого не говорять тобі, не говорять, скільки ще страждань і нам і дитинї буде через неї? Ні? ти подумай: вона вяже нас на все життє!.. Шматочок живого мяса вяже дві свідомі істоти! Насильно, наперекір усьому! І я повинен скоритись цьому? Через що? (Люто). Та не можу я, чортяка його забери! Не можу буть рабом слїпого інстинкту! Краще нїякої, нїж така дитина!

Generated on 2015-07-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Антонина (з гнівом). Та яка дитина? Яка вже така наша дитина буде? Родять ся й від алькоголіків, сіфілітиків, туберкульозних, родять ся в тюрмах, на каторгах... І нїхто своїх дітей не убиває... Боже! Убить живою... живою убить свою дитину!.. Да, я була нечесна з собою, коли згожувалась на викидиш... Але я мучилась за це, я добре заплатила за те... І щоб я, виносивши його в муках, бачивши вже його, сама задушила?! Та я перша пішла б дивитись на таку матїр, яку вішали б за це! Перша б роздерла їй глотку подлій!

Кривенко. Значить, ти проти всяких викидишів, коли вони навіть лїкарями прописують ся?

Антонина. То инча річ... Там грозить життю матері, її здоровю, дитинї.

Кривенко. Хм! Там законом дозволено... А ту не грозить дитинї, матері, батькови, громадянству?

Антонина. Чим? Чим громадянству?

Кривенко. Тим, що дамо йому деґенерата...

Антонина. Якого деґенерата? Через що?

Кривенко (дратуючись). Фу, ти чорт! Я не розумію тебе: через що ж ти хотїла робить викидиш?

Антонина. Я не хотїла цієї дитини.

Кривенко. Через що ж ти її не хотїла? Клопоту матеріяльного боялась?

Антонина. Клопіт менї не страшний... Я не хотїла її, бо почувала себе хворою... І наші відносини такі... (Змовкає).

Кривенко. Ну?.. Правильно. І ти хвора і я хворий. І відносини наші не такі, і матеріально ми не можемо... Правильно. Ну? Так чого ж ти хочеш? Хочеш буть, як всї „порядочні“: родилась дитина, ну і чорт з нею, хай уже живе, раз трапилась така неприємність?.. Не вбивать же його, мовляв, хоть і буде й їй погано і другим... Та що ти собі думаєш що таке дитина? Це — людина! Розумієш ти! лю-ди-на!.. Це — людськість, про яку всї так турбують ся... Щоб чоботи робить, для цього готують ся, вчать ся, а дітей роблять випадково, як попало, не думаючи, як скоти... „Дїтей родить кому ума не доставало! „Від сіфілітиків, туберкульозних, мовляв, родять ся і нїхто своїх дітей не вбиває. Ах, подумаєш, яка заслуга! Я, принаймнї, такої заслуги од себе не хочу! Я не можу свідомо родить калїку-дитину. Не можу. Та і в чому, власне, весь страх: в тому, що ти зробиш шматок живого, несвідомого мяса мертвимчи в тому, що даси цьому шматку зробить ся людиною і примусиш на страждання його і инчих? В чому? Одповідай!

Антонина. Годї! Я не можу... Дай менї спокій... Хоч хвилину...

Кривенко. Ну, от! Замість одповіди—„дай менї спокій“... Де ж твоя

Generated on 2015-07-05 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чесність з собою? Це ж не чесність, а рабство, покірність темному, сліпому, животному інстинкту матері. Чесність з собою — це гармонія думок, почувань, досвіда, це — сила і цільність. Я думав, що ти, дійсно можеш бути такою і через це сказав тобі про свій намір. Спершу не хотів. Рішив сам усе взять на себе. Убив і все. Знав, що ти будеш мучитись. І тому був „спокійний". Але ти надумала инчий вихід. І через це я мушу тобі сказати мій вихід. Я не можу допустить, щоб ти вмерла. Чуєш? Це абсурд! Розумієш?! Це — не боротьба, а трусість. Замість того, щоб боротись з перешкодами, ти заплющуєш очі і кидаєш ся в яму, темну, смердючу — в смерть. Це — не боротьба. Боротьба — в житті, а не в смерті, бо смерть — кінець усього... І яка рація? Яка потреба? Ти подумай: коли ти з морального боку вважаєш убивство дитини злочинством, то самовбивством ти робиш удвоє злочинство: убиваєш і ту саму дитину і себе. Чуєш: удвоє злочинство!

Антонина. Я за його розплачусь своїм життям...

Кривенко (безсило). Ну, що ти їй скажеш?! Але ж в сій розплаті і є ж з твого погляду злочинство?

Антонина. Я вміраю і мені все одно... Я благаю тебе, годі, я не зміню своєї постанови, можеш бути спокійним: дитини у тебе не буде... І годі! Ради бога!..

Кривенко (розводить руками). Що ти їй скажеш? (Ходить).

Антонина (схиляє голову на спинку канапи й непорушно сидить. Довге мовчанне).

Кривенко (зупиняючись, жагуче, гнівно). Але ж це — абсурд! Це не вміщаєть ся мені в мозку! На віщо?.. Ну, ти подумай: ти хотіла вбить дитину в чотирі, три місяці, через що ж неможна зробить цього в десять місяців? І тоді ж і тепер вона жива? Через що?

Антонина (безсило, тихо). Я прошу тебе, годі!

Кривенко. Та не можу я! цього не буде! Це — не вихід!

Антонина. Що тобі? Тобі ж краще буде. Ну, й примирись з моєю смертю. Все одно забудеш через тиждень.

Кривенко. Не в цьому річ, а в тому, ще безглуздє робить ся! Все: логіка, чуттє свого „я", досвід говорить за те, що дитина не повинна жить. Дитина, а не хто инчий. І через щось, для чогось помірає ще одна людина! Людина, а не шматок живого мяса! Безглуздє! На все наплювать, на власну мораль, на людей, на своє навіть життя, і все для темного, сліпого інстінкту! Ради його, вдумай ся ти, ради цього деспота твого ти готова дать людям нікчемного товариша або ж однять у їх молоде, потрібне життє.

Антонина. Я нікому не потрібна.

Кривенко. Неправда! Ти жила уже, ти ввійшла в процес життя,

Generated on 2015-07-05 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ти звязана з ним многими нитками. І рвать їх — це руйнувать, гальмувать хід життя...

Антонина. Нї з чим я не звязана і нїчого я не руйную...

Кривенко. Ну, що ти будеш казать їй?!

Антонина (скипівши). Та що тобі треба від мене? Що? Я не вбю своєї дитини! Ти — безумець. Да, да! Всякий тобі це скаже! Нїхто не оправдає твого безумства! (Випрямляєть ся, з ненавистю, погрозливо і сильно). І спробуй тільки зробить це! Спробуй! Без жалю отправлю на каторгу! Яке ти маєш право рішать, яка вона буде? А, може, вона в двадцять раз лучче тебе буде? А, може, з неї ґенїй вийде? Тобі треба червоних щок... Що ти за бог такий, всезнаючий?

Кривенко. Досвід людей, наука знає це...

Антонина. Неправда! Цього наука ще не може сказать! Фізичне виховавнє... Можна з самого початку робить мокрі обтирання... Водолїчіння... Взагалї, пильнувать... Але ради бога, благаю тебе, буде про це! Я вже не можу. Я сказала і не зміню... Не бійсь, я помру так, що нїхто не догадаєть ся, що я вбила себе... Не завдам тобі клопоту...

Кривенко (тихо). Ти розумієш, що ти ображаєш мене?

Антонина. Ох, Господи! (З риданнєм). Я його ображаю! Стільки образ, стільки мук менї дав і я його ще ображаю! Ну, уже скоро... Годї! (Плаче з мукою і одчаєм).

Кривенко (ходить великими, важкими кроками, згорбившись. Сїдає біля неї). Годї, Тосю. (Пауза. Тихо обнїмає). Ну, годї ж... Бідна моя, хороша!... Я ж розумію твої муки, всїм серцем почуваю й признаю їх.

Антонина (ще голоснїще ридає). Не треба!.. Мовчи... Лучче будь жорстоким... Мовчи...

Кривенко. Не можу мовчати, бо мовчаннє буде брехньою... Не можу... Але що ж робить?.. Ну, годї, риданнєм не поможеш... Ну, годї ж... У тебе одно средство плакать... Та смерть ще. Будь же чесна з собою. По твоєму — дитина може вийти здоровою, ти переконана, що можеш виховать її користною для людей, убивать вважаєш злочинством, ну, так і роби ж так. На віщо ж твоя смерть? Роби в згодї з своїм чуттєм і розумом. Яке тобі дїло до мене, до того, як *я* думаю? З собою будь чесна, а не зо мною. Борись зо мною, докажи менї, що я — безумець, що ти права. Роди дитину, викохай її і, може, справдї, твоя правда буде. Не вважай на мене. *Я* зараз думаю, що з неї не вийде ґенїя. Я переконаний, що буде деґенерат. Я не хочу цього. Дитина ця — насильство наді мною. Так я через се повинен помірать? Де логїка? Нїчого подібного! Я буду боротись! Може, й у мене є батьківський слїпий інстінкт, може, й менї важко обиждать його, але рабом його я не буду! Ти думаєш, що я неправий — борись зо мною. Докажи. Але не словом тільки...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Антонина. Я боротись не можу... Одна думка, що ти можеш прийти й убить дитину, це одне може мене з розуму звести. Я кожну хвилину буду тріпотїти за неї. Нї! О, Господи!.. Ще таку питку взять на себе... Нї! Нї за що!

Кривенко (пильно, понуро дивить ся на неї. Потім ходить. Пауза. Зупиняєть ся і напружено думаючи, стоїть. Рішуче стріпує головою). Ну, добре! Я даю тобі слово, що нїчого без твоєї згоди не зроблю.

Антонина. Моєї згоди нїколи не буде!

Кривенко. (якийсь мент мовчки дивить ся на неї. Тихо) Значить, я нїколи нїчого не зроблю.

Антонина. Одмовиш ся? Покориш ся? Ти?! Не вірю. Не вірю — ти говориш се, щоб спасти мене.

Кривенко. Я коли брехав тобі?

Антонина. Нїколи. Но в данному разї ти можеш вважать за можливе збрехать. (Допитливо дивить ся на його). І навіть за потрібне...

Кривенко (усміхаючись). Твій інстінкт робить тебе прозорливою. Занадто лише...

Антонина. Ти покориш ся?

Кривенко. Я не знаю, що буде... Може, я примирюсь з тим, щоб ся дитина буля вроді memento, щоб була живим нагадом, як не треба робить... Може, я найду в цьому і гарні боки і примирюсь... Я знаю?.. Знаю одно, що смерти твоєї допустить не можу. Це абсурд більший за дитину. Я вибіраю меньчий.

Антонина (злісно). Ти лукавиш! „Memento“! Не вірю я тобі. Ти украдеш дитину. Не вірю! Нї, нї, нї за що! Я з ума зійду... Хай я — самка, хай це — слїпий животний інстінкт, я помру за його... Годї! Не можу!.. Memento!..

Кривенко. Даю тобі слово...

Антонина. Не вірю!.. Ха! Знать, памятать кожну хвилину, що ти привела на світ якесь страховище, якесь memento... Господи! (Ридає).

Кривенко (нетерпляче). Так це ж я так думаю! *Я*, а не ти! Яке тобі дїло до мене? Ти думаєш, що ґенія приведеш. Ну, так чого ж ти плачеш! А коли й ти вірш, що це буде страховище, то перебори свій інстінкт і знищ дитину.

Антонина (випрямляючись, витираєть ся). Годї! Покинемо. Цього не буде. Більше нї слова.

Кривенко. Ну, от! Тільки дійди до цього інстінкту і наче об стїну горохом, все к чорту розлїтаєть ся. Я тебе питаю, чи ти можеш... (В двері стукають).

Входять Орися, Паша і Бурчак.

Орися (прутко й пильно озирнувши Антонину і Кривенка. Весело) Славна погода сьогодня на дворі, Тосю! Вам треба погулять...

Generated on 2015-07-05 19:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Антонина (понуро посміхаючись). Я таки погуляю. (Вмить щось придумавши). От, панове, цікаву історію розсказав менї зараз Василь Маркович. Хочете послухать? Слухайте... А кислого купили, Орисю? І коняку? Чудово! Ми справимо дівич-вечір! Давайте... (Схоплюється і підбігає до їх) Одіткнїть, Семене Петровичу!

Бурчак. Антонина Павловна, вам, їй богу, не можна...

Антонина. Ого! Менї як раз тепер усе можна! Ну, слухайте, я вам розскажу історію... Прецікава!

Орися (шопотом щось питає у Кривенка. Той стискує плечима).

Паша (сердито). Ви, Антонино, лягайте і лежіть. А то ми вас звяжемо. Що за каценямер!

Антонина. Як, як ви сказали? Ха-ха-ха! Каценямер, Це сюди не підходить... Але слухайте... В одному городї... Це було в якійсь ґазетї... В одному городї один батько задушив свою малу дитину, місяця чи двох... Це не важно... Задушив через те, що вона родилась не такою, як йому хотїлось...

Паша. Що значить „не такою, як йому хотїлось“?

Кривенко (прудко глянувши на Антонину, ходить по хатї).

Антонина. Ну, він хотїв, щоб вона вийшла розумна, гарна, здорова, а йому здавалось, що вона буде деґенератом. Він взяв і задушив її.

Паша. Тільки через те, що йому здавалось? От се стерво так стерво!

Орися. (Лїниво розвалюючись на канапі). Фі, Пашуню, які вираженси!..

Паша. Ну, а мати ж що? Вона любила цього убивця?

Антонина. Вона його любила. Але взяла і предала полїції. Був суд і його засудили на каторгу.

Паша. Я б його анафему на власних його жилах повісила!

Кривенко. Хоть би ся дитина дійсно вийшла деґенератом?

Паша. Все одно! Родив, то й май! А то люблять кататись, а саночки возить нї... Ну, ша! Пашка сказала.

Антонина. Ну, а ви, Семене Петровичу? Що думаєте?

Бурчак. Я?.. Менї здаєть ся... Я, звичайно не можу рішать.,. Але менї здаєть ся, що сей добродій нарушив перш усього право кожної живої істоти на істнуваннє... (Прокашлюєть ся) Да, це раз...

Орися. Швидче, швидче!

Бурчак. Це раз. А вдруге, він, мабуть, був ненормальний, патальоґічний тіп, з порушеним і навіть, коли хочете, атрофованим батьківським інстінктом... А то і просто божевільний... Тодї його не на каторгу, а в божевільню... Я, розумієть ся, не юрист і не псіхолог...

Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Орися. А тільки хімік..,

Бурчак. І, так сказать... з погляду науки... Але, звичайно, оправдати не міг би... (Витерає долонею лоб).

Антонина. Ну, а ви, Орисю? Що скажете?

Орися. (Потягуючись) Я? Про цього добродія? Нічого.

Антонина. Як „нічого“?

Орися. Нічого. Може й так, може й ні. З погляду одного прінціпа — добре, а з погляду другого — погано. А я не знаю, як зробила б...

Антонина (зло). І могли б убить може?

Орися (жорстко). Хто його зна. Може, й убилаб, як би хотілось. Переважило б друге хотіннє, не убила б. Не знаю. Во всякому разі не роздумувала б, погано не чи ні з морального чи прінціпіального боку...

Кривенко. (До Антонини.) Так само як ти.

Антонина. Як я??

Кривенко. Розумієть ся. Слїпий інстинкт, чи слїпе бажаннє... Не все одно?.. Ну, менї треба йти... Одже, Тосю, ти не міняєш?

Антонина. Не знаю. Остань ся. Справимо дївич - вечір. Тодї скажу.

Кривенко. Нї, я не можу. Бувайте здорові!

Всї. Бувайте.

Антонина, Ну, а ми, значить, будемо коняк пить! Правда, Семене Петровичу?

Бурчак. Що до мене, то я не радив би...

Орися. Прінціпіально?

Бурчак (уперто). Хоч би й прінціпіально...

Антонина (Підпято, нервово регоче) Та не встоїте ж, Семене Петровичу! Не тратьте краще сили, пускайтесь на дно!..

Бурчак. Менї здаєть ся, що коли сам не маєш цього прінціпа, то все таки можно поважать його у других... І не робить насильства...

Орися (Навмисне деспотично, розвалюючись). А я хочу, щоб ви пили!

Бурчак. (Мягко, з нїяковістю) Як вам хочеть ся, то ви й пийте собі. А менї не хочеть ся...

Кривенко (Нїби чистить бриль рукавом, задержуєть ся і слїдкує).

Орися. Неправда! Хочеть ся, тільки прінціп не дозволяє! Пийте! Одчиняйте пляшку! у вас ножик з штопором. Одчиняйте.

Бурчак. Одчинить я можу, а пить не можу...

Антонина. Він ще упіраєть ся!.. Ха-ха-ха!.. Плюньте, світове питаннє!

Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Паша. (Хмуро стоїть коло піанїно й двома пальцями задумливо бере акорди.)

Бурчак. (Одчинивши.) От... Уже...

Орися. А тепер налийте в шклянку і випийте раніще всїх.

Бурчак. Я не буду пить. (Похмурюєть ся, одходить до туалету і заклада руки за спину).

Орися. Не будете? (Злобно, скажено схоплюєть ся). Не будете?! Я вас питаю: не будете?

Бурчак. (З зляканим непорозуміннєм). Орисю Михайлівно!

Орися. Нї??. Останнїй раз: нї? Ну? Швидче!

Бурчак. (Похмурюєть ся, закусює губу, рішуче іде до столу, наливає коняку і випиває. Випивши, помалу ставить шклянку на стіл, опускаєть ся на стілець і, тихо говорить) Не гарно, Орисю Михайлівно!

Орися. Плювать! Так їх, по мордам проклятих істуканів! (Схоплюєть ся). Наливайте менї! Кривенко! Випийте за погибель істуканів!

Кривенко. (Усміхаючись). Із прінціпа не пю. Бувайте! (кланяєть ся й іде до дверей).

Антонина. Прощай, Васю! Лийте й менї, Орисю! Паша, ідїть ближче!

Кривенко (по словах „прощай Васю“ озираєть ся і уважно дивить ся на неї. Виходить).

Орися. (Злобно до Бурчака). Ну, чого насупились? Смійтесь! Я хочу, щоб ви сміялись! Танцюйте!

Антонина. (З нервовим реготом). Давайте разом, Семене Петровичу!.. Чого журитись? (Хапа шклянку і, розхлюпуючи, підніма). Будем пить!.. Орисю! Беріть! Що там! За погибель істуканів! Урра!.. (Пє, потім шпурляє шклянку до долу і регоче).

Орися (хмуро і злісно пє).

РОЗДІЛ III.

Ателє Кривенка. Обстанова убога. На стінах картини, етюди, одежа. Умивальник в кутку. Під лївою стїною ліжко, під правою долї під вікном простелена шкура, в головах якої подушка. Посередині хати стіл, уставлений пляшками з вина, пива, горілки; шклянки, тарілки, папер від закусок. В задній стїнї двері в сїни. Коло столу стоїть мольберт, лицем назад. Біля його сидить Кривенко; він без піджака, в вишитій сорочці, підперезаний широким чорним поясом. Крім його в ателє — Антонюк, Піддубний і Чупрун. Всї сидять за столом.

Антонюк — ясний блондін з холодними очима і дуже червоними губами. Уважно й серйозно їсть.

Піддубний сидить верхи на стільцї. Довге волоссє, худе лице, сирий рипучий бас.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Чупрун — меланхолічно - сумно бренька на бандурі, сам прислухуючись до згуків. В брилі.

Піддубний. Безумовно, чудова річ! Безумовно!

Кривенко (лїниво) Правда, я — талан?

Антонюк (мовчки зирка на його).

Піддубний. Ви ґенїй! Це я вам без жартів кажу. Хоч в морду менї плюньте. Такої картини ще нїхто не намалював. І не намалює! Безумовно! Без-зу-мовно не намалює! Це — картина яка...

Кривенко (насуває на лоба Чупрунови бриль з чудною посмішкою до Піддубного) Правда не намалює?

Чупрун (кротко, поправляючи бриль). Не треба...

Піддубний. Нї за що не намалює! Це вже хай собі як знають, а не намалює. Хоч в морду менї плюньте!.. Це картина, яка...

Кривенко. Невже? (Знов насуває бриль Чупрунови).

Чупрун (кротко). Ну, не треба...

Кривенко. Значить, випємо. Правда? (Бере в руку одну пляшку) коняк... Не хочу коняку... Хочу простої.., (Зтрусює другу пляшку). Порожня... Жаль. А я ще не пяний. Чуєш, Антонюк: я ще не пяний.

Антонюк. Я більше грошей не дам.

Кривенко. Талантови й не даси?

Антонюк. Навіть ґенїю.

Кривенко. Так. Ну, так Піддубний дасть. (До Піддубного) правда?

Піддубний. Грошей? Зараз! (Хапливо лїзе в кишеню, вимає гаманець і робить заклопотане лице). Хм! От свинство!.. У мене зосталось тільки два рублї... А менї ще треба...

Кривенко. Плювать, давайте два!.. Ну, нїчого, давайте... Оддам... Зараз прийде мій закащик, візьму й отдам... Зараз... (дивить ся на годинник) без чверти три. В три повинен прийти... Чудовий закащик! Неодмінно хоче буть похожим на Шевченка... Маю заказ від його: вивіску і патрет. Грошї значить будуть.

Антонюк. Вивіску?

Кривенко. Та ще яку! Бик, свиня і баран, а навкруги ореолом його фамілїя із ковбас. А над усим вроді корони сальтісон...

Антонюк (строго) Дурня валяєш!

Піддубний (з непорозуміннєм). Сальтісон?

Кривенко. А потім патрет його... Обовязково, щоб був похожий на Шевченка. Принесе навіть такий саме кожух і шапку, як у Шевченка. І зроблю! Чого ґенїй не зробить! Правда Чупруне? (Насуває йому бриль. Чупрун не поправляє вже і так і зостаєть ся). І пре-

Generated on 2015-07-05 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чудово вийде. Він теж вірші пише. Обіцав сьогодня принести свої твори. Називаєть ся „В чарах кохання“. Назва украдена, але як раз підходить до його. Ну, вірите тепер, що оддам? Давайте. Пошлю ще за монополькою. Хочу буть пяним.

Піддубний. Чекайте... Я не розумію на віщо ж вивіска?

Кривенко. Подобаєть ся менї цей жанр. А які ковбаси вийдуть!.. Ну, давайте.

Чупрун. Та дайте, Піддубний! Боже мій, який народ...

Піддубний. Господи!.. Та хіба я... Будь ласка, ось... Всї!

Кривенко (посміхаючись, помалу встає) Ну, так ви почекайте, я зараз... Пошлю по горілку... (Виходить).

Піддубний (до Антонюка) Та невже він вивіски малює?

Антонюк (жуючи). Умгу!

Піддубний. Та на віщо?

Антонюк. Це вже ви його спитайте.

Піддубний. От-так штука!

Антонюк (утираючись) А менї все таки цей жанр подобаєть ся.

Піддубний. Який? Вивіски?

Антонюк. Нї. Жанр вгощення. Здаєть ся, він запросив нас сприснуть його картину?

Піддубний. Атож.

Антонюк. А скільки у вас позичав на це?

Піддубний. Пять.

Антонюк. Та у мене вісїм. А у вас, Чупруне?

Чупрун. Ай, Боже мій!.. Ну, на віщо вам оце... От народ!.. Чугунний ви народ, їй Богу...

Антонюк. Для статистики, оловяний ви чоловіче... Здаєть ся, й у його пять. Ітого тринадцять та пять вісїмнадцять.

Чупрун. Ну, й вісїмнадцять. То що? А картина?

Антонюк. Котику мій, не в суд і осуждєніє говорим. Картина чудова, тільки чим же ми винні в цьому? (До Піддубного). А сто рублїв не просив позичить? Нї? У мене просив. В карти, каже, програв ся.

Піддубний. Одмовили?

Антонюк. Розуміють ся. Хотїв, було, йому порадить однести лучче гроші на новий свій твір, який повинен зявить ся... Та ну його к чорту... Обидчивий народ ці ґенії... Скажи, що покинув дівчину, так таких теорій про вільне кохання закатить, що й життю не рад будеш... (До Чупруна) Картина, котику, картиной, а свинство свинством.

Піддубний. Безумовно!

Кривенко (входячи). Зараз буде... (Сїдає на своє місце). Хочу все таки переконатись, що можу буть пяним... (Дивить ся на всїх). Про

Generated on 2015-07-05 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мене балакали? Видно по пиках. Розумієть ся, хвалили. Одразу помітно. (Посміхаєть ся). Заграйте, Чупруне, якоїсь слїзної... Та по козацькому заплачте... Так хороша, кажете, картина?.. Слухай, Антонюк... Ти от адвокат... А проте, не варто... Ну, Чупруне, що ж ви? Не бренькайте тільки для себе... Художник повинен свою душу вивертать для всїх. Як рукав кожуха. Дивіть ся, мовляв, як ловко вивернуто...

Антонюк. Да, котику, картина твоя ловко вивернута. Притягує душу.

Кривенко. Правда?

Антонюк. Недурно маєш прихильників. Може покорить чоловіка й не жіночої нації.

Кривенко. Може, й тебе покорила?

Антонюк (серйозно простяга руку). Цїлком.

Кривенко (не беручи руки). По гробъ жизни?

Антонюк. Як знаєш, твоя воля не вірить.

Кривенко. Я вірю. Тільки яку душу покорила: ту, що в грудях, чи в кишенї?

Антонюк. Хм!

Кривенко. І я кажу „хм"! Нї, справдї, слухай, як би, скажемо, я був засужений через щось на каторгу, дав би хоч пятачок на табачок? Ґенїю? Га?

Антонюк. А ти чого туди збіраєшь ся?

Кривенко. Дїло там маю. А ти які справи борониш? Які більше оплачують ся?

Антонюк (засуваючи руки в кишенї і одкидаючись на спинку з комічною поважністю). Справедливі!..

Кривенко. А яка ознака справедливих?

Антонюк. Надїя виграть.

Піддубний (сміють ся). Безумовно!

Чупрун (сумно). Ех, народ! Боже мій!..

Кривенко. Так. (В двері стукають).

Кривенко (хутко встає). Монополька прийшла. (Підходить до дверей, очиняє, бере у когось пляшку і пакунок в папері). Єсть. А нубо, Піддубний, вибийте, ви — майстер.

Піддубний. Можна. Давайте-но сюди! (Одбиває сургуч). Тепер... Раз, два... Три! (Бє дном об долоню. Пробка вилїтає). Єсть!

Кривенко (підставляє шклянку). Лийте... Ще... Ще... Повну...

Піддубний. Та що ви, слухайте...

Кривенко. Лийте, лийте...

Чупрун (дивлячись на їх, сумно). Ех, народ!.. Ну, й навіщо отто? Ех, Боже мій!... Налийте вже й менї трошки...

Generated on 2015-07-05 19:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Кривенко. Браво, Чупруне! За ваше здоровє! (Підносить до рота й одним духом випиває всю шклянку. (Кривить ся). Паскудно. Давно так не пив. (Розгортає папер, виймає огірок і жадно кусає). Так. Пийте, люди добрі! (Співає): „Пийте, гуляйте, добриї люди“... Не знаю далї... Так кажеш, Антонюк, ті справедливі, де є надія виграть?

Антонюк. Именно ті.

Кривенко. І я так думаю. А тому „що буде, то буде, а ти, Марку, грай“! Правда, Чупруне?..Ех, дайте-но сюди бандуру... (Бере бандуру, пробує. Якийсь мент сидить непорушно. Зтріпує головою і співа, ударивши по струнах):

„За Сібіром сонце сходить,
гей, там і заходить,
гей там славний Кармалюка
десь по світї бродить“...

(Зупиняєть ся й говорить): Люблю цю пісню... Сильна й сумна... Чудний наш народ: і сильний, і сумний... Мав героїв і нїхто їх не знав... Все життє любив волю і все життє жив рабом. Утворив багацтва пісні і сам її не знає... І ми самі себе не знаємо... Недурно співаємо:

„що дїєть ся на Вкраїні
і чиї ми дїти“...

Плачте, Чупруне — серце козацькеє... (Бє по струнах і напів-иронїчно, напів-серйозно співає:

„що дїєть ся на Вкраїні
і чиї ми дїти“...

Антонюк (задумливо підтягує).

Кривенко (Співає далї. Чупрун і Піддубний прилучають ся. Всї співають):

„Зібрали ся всї бурлаки
до рідної хати,
тут нам мило, тут нам любо
журби заспівати.
Грай которий на бандуру
бо сумно сидїти,
що дїєть ся на Вкраїні
і чиї ми дїти.
Катерино, вража мати,
що-ж ти наробила:
степ широкий, край веселий
та й занапастила.

Чупрун (журливо хитає головою).

Кривенко (раптом смієть ся). Плютьте, панове! „Все йде, все

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

минає"... (Різко). Все минає! (Кладе бандуру додолу й задумливо кусає огірок).

Всї співають далї.

Кривенко (помалу бере ніж, нїби граючись ним, пробує, чи гострий. Потім лїниво встає, підходить до мольберту й зупиняєть ся. Якийсь мент непорушно стоїть, далї спокійно, вяло підносить руку з ножем і помалу розрізає картину згори до низу. На губах чудна посмішка).

Всї, зачувши згук розрізаної картини, змовкають і хутко озираютъ ся до Кривенка).

Антонюк (схопившись). Що ти зробив?!

Кривенко (з тою-ж посмішкою, апатично, важко підходить до столу, лїниво сїдає й кусає огірок).

Чупрун (сплеснувши руками). Господи Боже мій! Таку картину?!

Піддубний (приголомшений). Оце, дїйсно!

Антонюк (сердито). Ти сказив ся?

Кривенко. Плюньте, панове... Співайте краще... Я вам потім ще одну розріжу...

Чупрун і Піддубний підійшовши до картини шопочуть ся.

Чупрун. Господи! Як би я міг таку картину намалювать, я-б не пив і не їв..., все сидїв би коло неї... Таку картину!

Кривенко. А ну вас, слухайте... Ідїть до столу... Плюньте.

Антонюк (строго). Вона „Майбутнє" називалась?

Кривенко (все більш і більш впадаючи в апатію). Іменно... Весела картинка, правда? Майбутнє завжди малюєть ся веселим... А иноді... иноді не дуже... (Раптом несамовито, скажено схоплюєть ся, з перекошеним лютту лицем бє кулаком об стіл, зваливши пляшки додолу, і прутко ходить по хатї).

Всї ще більше вражені. Перезирають ся. (Довге мовчаннє).

Чупрун (боязко озираєть ся, шукаючи очима бриль).

Піддубний (обережно перестрівае Кривенка). Пане Кривенко, може-б, вам спати лягти?

Кривенко (зупиняючись, похмуро зирка на всїх). Вибачте, панове... І не думайте, що я божевільний... А проте, як знаєте...

Антонюк (пильно слїдкуючи за ним). Може, ми тебе стїсняємо?

Кривенко. Да... Я краще-б на самотї... Вибачайте...

Піддубний (клопотливо). О, що ви! Ми розуміємо... Безумовно, що... Бувайте здорові... Вибачте, коли що...

Кривенко (мовчки стискує всїм руки).

Антонюк (серйозно й дїловито). Слухай, запиши: Перехрестна, № 3. Злотковський.

Generated on 2015-07-05 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Кривенко (непорозуміло дивить ся на його).

Антонюк. Чудовий лїкар по нервовим... Запиши й піди.

Кривенко (усміхаєть ся).

Антонюк. Нїчого, запиши. Сьогодня посміхаєш ся, а завтра підеш. Я вже знаю. Перехрестна, № 3, Злотковський. До побачення. Я завтра забіжу. (Виходить).

Чупрун і Піддубний. До побачення. (Виходять).

Кривенко ходить де-який час по хатї. Підходить до картини і довго, важко дивить ся на неї. Торкає пальцем. Потім, озирнувшись, нахиляєть ся і цїлує. Різко одходить і лягає на шкуру, безсило витянувши руки.

Двері без стуку очиняють ся і входить Козолуп. Товстий, коротенький чоловічок з куцим носом, товстими, червоними щоками, кругленькими оченятками. Несе в руках клунок.

Кривенко (сердито піднявшись). Хто там? А-а, се ви! (Встає).

Козолуп. Це — я, це я... Доброго здоровячка вам у хатї! Полежуєте? (Дивить ся на стіл). Ге-ге-ге! Та у вас тут теє то як його?.. Хе-хе-хе!

Кривенко (нервово-весело). Пянствую! Роздягайтесь. (На клунок). А се кожух і шапка? Такі ж самі?

Козолуп. Такі саменькі... Прямо, як дві каплї води... Уже нїчого не пропустив... Тільки знаєте, що я надумав ся? Оце я приміряв і дививсь на Шевченка.. Так ніс у мене нїби трохи не такий... Га? Як ви думаєте?

Кривенко (серйозно). Нїчого! Ніс підправимо. Все підправимо. Нїхто й не скаже, що то ви...

Козолуп. Е, нї! Ви вже так зробіть, щоб похоже було.

Кривенко. А ми підпишемо: „Степан Софронович Козолуп, ковбасник і письменник Украïни“. Шикарно вийде? Га?.. Підписано-ж під Шевченком?

Козолуп. Ну-да, воно, звісно, не без того... Тільки все таки.., як би так, щоб, значить, всяке знало, що то — я... Ну, скажемо, хто читать не вміє...

Кривенко. І той угадає... Одягайте кожух... Подивимось.

Козолуп (поспішно розязує клунок. Одягає кожух). Трохи душно тепер. Ну, та потерпіти можна... Оттак... У Шевченка оттут нїби трохи розстібнуто...

Кривенко. Зараз побачимо. (Знімає з стїнки патрет Шевченка й ставить поруч з Козолупом). Тепер сядьте. Шапку одягнїть. Оттак... Зсуньте на лївий бік. Чудово. (Одходить трохи назад). Не руштесь. Похмурте брови... Побільше важности. (Козолуп надуває щоки, хмурить

Generated on 2015-07-05 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

брови). Так. Тепер зовсім, як рідні брати... Тільки ось що я вам скажу, вийшли краски в мене зараз, прийдеть ся вам дати менї ще грошенят...

Козолуп (чухаєть ся). Хм!.. Це вже не той... Нї патрета, нї вивіски ще, а грошї давай.

Кривенко. Це називаєть ся аванс, дядю...

Козолуп. Та то вже собі хай, як хоче, називаєть ся, а грошї грошима.

Кривенко. Та й не мало: сто рублїв.

Козолуп (прудко встаючи). Сто рублїв?! Та бійте ся Бога, за віщо?

Кривенко. За патрет.

Козолуп. Без вивіски?

Кривенко. Ну, хай з вивіскою. Тільки свого імени підписувать не буду. І нїкому нї слова, що я малював. Добре?

Козолуп. Е, без підписи! В тім вся й штука, що се ви намалюєте... Що за диво, як якийсь там маляр наквацяє... А то звісний чоловік... Усякому любопитно.

Кривенко. Так. І з ковбас вашу фамілїю зложить?

Козолуп. А тож... Воно, знаєте, занїмательно получаєть ся... У мене єсть такі мої стішки на це...

Кривенко. І сальтісон зверху?

Козолуп. А тож... Стішки такі... От я вам прочитаю... (Хутко лїзе в кишеню, вийма книжечку). Це я для вас принїс... На память...

Кривенко. Чекайте. І на сальтісонї написать „малював такий-то“?

Козолуп (простодушно). Атож...

Кривенко. Це — занїмательно. Ха-ха-ха! Їй Богу, це занїмательно! Ну, валяйте ваші стішки. Може випєте? Нї? Ну, валяйте. Це теж занїмательно. Знаєте що? Ми на сальтісонї напишемо ще й стішки... Га? Як ви думаєте?

Козолуп (заклопотано). Да, це занїмательно... Ну, от ви слухайте. (Розправля вуса й читає):

„Гей, хто знає яке горе,
хай мене спитає,
хто горілку випиває,
ковбасою заїдає,
ковбаса і чарка наша
то у світї згода“...

Кривенко (регоче). Але-ж це чудово! Це — незрівнянно! Слухайте, та ви — талант! Ви за пояс Шевченка заткнули!..

Козолуп (скромно). Ну, Шевченка не так то легко заткнуть за пояс.

Generated on 2015-07-05 19:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Кривенко Ви думаєте? Але ви заткнули! Їй Богу! Ми неодмінно напишемо ваші стішки на сальтісоні! А під низом підпишемо: „стішки писав С. Козолуп, а сальтісон малював В. Кривенко". Правда?

Козолуп (захоплюючись). А кругом трошки зеленого гарніру...

Кривенко. Верно! Обовязко гарніру, петрушки, цибульки... За-німательно!

Козолуп. Тільки... багатенько це сто рублів. Га? Зкинули-б ви трошки... От взяли ви тридцять, та ще хай уже рублів пятьдесят.. Оттак хіба? Га?

Кривенко. Це за гарнір та сальтісон? Ви думаєте, що другий дешевше візьме?

Козолуп. Візьме! Тут уже один єврейчик предлагав менї уже за сорок. Та я не согласив ся... Хочу вам дать заробить... Беріть, га? Ой, душно, треба роздягнутись. (Роздягаєть ся і хоче повісить кожух на стїнї. Натрапля на порізану картину). О! а це чого порізали?

Кривенко. Не подобаєть ся.

Козолуп. Погана чи що?

Кривенко. Атож.

Козолуп (розглядає). Да... Справдї, щось вона не теє... Поганенька вийшла у вас... Я тоже, знаєте, как напишу якісь стішки та не понравлять ся, так я їх рву.

Кривенко. А сальтісони?

Козолуп. Ну, сальтісони публїка зїсть всякі. Хе-хе-хе! Да... А картинка ваша похуже ще сальтісона... Чи дївчина, чи дитина.., не розбереш... Цвіти... Ну, так берете так? Га? Ну, хай буде ще пять! Берете?

Кривенко (раптом швидко одвертаєть ся, люто стискує кулаки, впиваєть ся зубами собі в руку і так стоїть якийсь мент).

Козолуп. Чуєте? Пане маляре? Га?

Кривенко (випуска руку, важко диха. Глухо). Скільки, значить?

Козолуп. 85, значить.

Кривенко (прудко повертаючись до його). Ось що: менї треба сто рублїв. Можете дать, давайте, не можете, — беріть свій кужух і йдїть.

Козолуп (здивовано дивить ся на його).

Кривенко. Це моє останнє слово. Ну?

Козолуп. Оце так... Та хоч з вивіскою?

Кривенко. З вивіскою.

Козолуп. І підпишитесь?

Кривенко. І підпишусь, і розпишусь... і... (хвата себе за чуб, але зараз же пуска руку). Голова менї болить.

Generated on 2015-07-05 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Козолуп. Це, видно, горілку з пивом ви пили. Нада всїгда оддельно пить...

Кривенко. Ну, даєте? Нї?

Козолуп (чухаєть ся). Та що з вами будеш робить? Хай вже по вашому... Тільки, щоб уже й стішки... А потім, знаєте, як би ще так, щоб на патретї книжечку оцю мою примостить... (Вийма гроші). Як ви думаєте?

Кривенко. Хоч і на вивісцї, що хочете й де хочете.

Козолуп. Ну, значить, так... (подаючи гроші, хитро зазира в лице). Получайте... А не обдурите? А то, бува, гроші візьме та й шукай вітра в полї... Воно, конешно, аванс, ну, все ж таки... Ну, ну, жартую... Ех, гроші!.. Ну, купуйте краски та за роботу... Значить, завтра, в сей час? Добре. Так хай же лежять у вас мій кужух і шапка. Прощавайте! Голова болить? Се пиво з горілкою... Розписочку б з вас... Ну, та між Українцями і так уже буде... Свої люди... Бувайте здоровенькі!

Кривенко. Бувайте. (Козолуп виходить).

Кривенко (бере кужух, шапку, книжку і шпурляє все в куток. Ховає гроші в кишеню і лягає на шкуру, взявши з собою бандуру. Похмуро-задумливо бере акорди. Часом злобно усміхаєть ся і крутить головою). (Стукають).

Кривенко (незадоволено поверта голову й кричить). Ввійдіть!

Входить Орися. (Гарно одягнена. Здивовано зупиняєть ся. Помалу протягує)

Одна-а-че! (Озирає кімнату, стіл, підлогу і Кривенка).

Кривенко (мовчки бренькає).

Орися (ступає далї й, глянувши на порізану картину, з страхом зупиняєть ся). Що таке?!

Кривенко (мовчить, з нудьгою кривить ся і бренькає),

Орися (сердито, гаряче). Я вас питаю, що се таке?!

Кривенко (грубо й злісно). Муфта!

Орися. Що?? (Зрозумівши насмішку, гнївно блиска на його очима. Тихше й спокійнїще). Я вас питаю, хто порізав картину?

Кривенко. Я.

Орися. На віщо?

Кривенко (раптово одклада на бік бандуру, мовчки встає, підходить до картини, зрива її з мольберту й шпурляє в куток). Сїдайте. (Одходить назад і лягає).

Орися (здивовано, пильно слїдкує за ним. Потім теж мовчки іде до картини, бере її, знову ставить на мольберт і роздивляєть ся). Се та... „Майбутнє“?

Кривенко (тоном, щоб одчепить ся). Да.

Generated on 2015-07-05 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Орися (довго дивить ся на картину. Тихо). Вона радістю своєю всмоктує в себе душу...

Кривенко (з мукою). Орисю! Я вас прошу, покиньте. Шпурнїть її туди.

Орися (довгим, пильним поглядом дивить ся на його, потім бере картину, относить її в куток і обережно ставить лицем до стїни).

Кривенко (не повертаючись, скоса зирка на неї й бренькає).

Орися (задумчиво підходить до столу й зупиняєть ся. Водить очима по пляшках, потім зкида рукавички, бере пляшку й налива в шклянку. Пробує, потім пє).

Кривенко (хмуро поглядаюни на неї, байдужим, тупим голосом) Воно міцне.

Орися. Добре.

Кривенко. Недобре потім буде.

Орися. Я говорю, що воно добре. (Налива знов). А що потім буде, побачимо. (Пє). А тепер уже нї: алкоголь чути. (Одсува шклянку. Застига і дивить ся поперед себе, не клїпаючи. Тихо, не обертаючись до його) Ви не вірите уже в таке майбутнє?

Кривенко (стискує одним плечем і досадливо ворушить ся).

Орися. Да?

Кривенко. Да.

Орися (дивить ся на його. Встає, підходить, зкида капелюх і кида його на землю. Помалу опускаєть ся на шкуру поруч з ним. Вдивляєть ся в його глибоким, тужним поглядом. Тихо). Під очима синяки... Сїрий... Губи жорсткі... (Несподївано бере його голову в руки і припадає довгим, нїжним поцїлунком. Одриваєть ся і суворо-задумливо дивить ся в бік).

Кривенко (зиркнувши на неї, бере руку її і цїлує).

Орися (помалу гладить другою рукою по голові його). Бідний мій!.. (Злегка насмішкувато, тепло і нїжно). Важко жить з прінціпами? Га?

Кривенко (глибоко зітхнувши). Да, иноді не з медом... Иноді просто не знаєш уже, чи не ваша правда, чи не краще слухать своїх хвилинних бажань і плювать на майбутнє...

Орися (тихо й роздільно). „Прінціп — прожектор, який освітлює людині і гори й провалля, а безоглядні, хвилині бажання — велосипедний лихтарик, який тільки заважає“... Хто сказав?

Кривенко. Я. А тепер...

Орися (швидко, серйозно, строго навіть). А тепер теж саме!

Кривенко (здивовано, пильно дивить ся на неї. Випускає її руку й холодно-насмішкувато злегка кривить губи).

Орися (спалахнувши). Ви що? Думаєте, сказала це, щоб вам догодить? Підмазуюсь?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

К р и в е н к о (без усмішки дивить ся на неї).

О р и с я. Сказала, бо так думаю зараз! А через пять хвилин пошлю к чорту всї ваші прінціпи! І поцїлувала вас з жалю, а не з чогось другого... І прийшла того, що... Ну, не ваше дїло, чого прийшла!.. (Встаючи). Тося зараз у професора. Буде там довго, я а сидїть в прийомній не хотїла.

К р и в е н к о (живіще). Тося у професора?

О р и с я. Да. Останнїй огляд.

К р и в е н к о (крізь зуби). Так.

О р и с я. А тижнїв через два ви будете татом і само життє без вас полама всї ваші прінціпи.

К р и в е н к о. У Тосї гроші є ще, не знаєте?

О р и с я. А ви що на родиво, може, хочете дать? Помагать тому, що проти вас? Прінціпи!

К р и в е н к о (вяло). Перший прінціп—не треба зайвих, некорисних страждань.

О р и с я (злісно, роздратовано). Господи! „Некорисні страждання“! Наче є корисні страждання.

К р и в е н к о. Бувають.

О р и с я. Це во імя майбутнього вашого? Та звідки ви, чорт вас забірай, знаєте, що життє піде по вашому пляну, по напряму вашого майбутнього? Звідки ви знаєте, що за цї страждання, які ви добровільно приймаєте зараз, в майбутньому життє дасть вам те, чого ви хочете? Звідки?

К р и в е н к о (з нудьгою). Звідти, звідки й ви знаєте, що сонце зійде над річкою, а зайде за садом „Тіволї“. (Зло усміхнувшись). Краще відмовитись од бажання обняти вас зараз, ніж мати з вами дитину в майбутньому.

О р и с я. Ви вже маєте її від инчої.

К р и в е н к о. Отто ж бо й є, що „опытъ и практика — великое дѣло“.

О р и с я (глухо). А як би я згодилась не мать дїтей?

К р и в е н к о (хутко глянувши на неї, вдивляєть ся).

О р и с я (твердо видержує погляд).

К р и в е н к о (криво посміхнувшись). Глядїть, програєте гру.

О р и с я. Не турбуйтесь.

К р и в е н к о (з тоскою). Ех, покиньте, Орисю! Не вірю я вам і нїколи не повірю. Знаю, вам слави хочеть ся, хочеть ся бути відомою... Даю вам слово, що цього я вже не можу вам дать... Знаю, ви можете збрехать зараз і дать минї потім дитину, щоб привязать до себе... Але кажу вам, вам же гірше буде... Програєте...

Generated on 2015-07-05 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Орися. Я хочу, щоб ви були моїм.

Кривенко (з усмішкою). Дуже хочете?

Орися. Хочу!

Кривенко. Так що й на каторгу за мною пішли б і стали б жінкою каторжника, а не художника?

Орися. На каторгу? (На мент зупиняєть ся, немов вдивляєть ся у себе). Н-н-ї... Зараз не хочу. Не знаю, може б, тоді захотїла.

Кривенко (лїниво одкидаючись назад). Заспокойтесь. Я цього не схотїв би.

Орися. Я й не турбуюсь. Через щож ви уже не можете дать слави?

Кривенко. Тося мабуть жде вас?

Орися (злісно). Я вас питаю, ви одповідайте! І сама піду! Без натяків. Фу! які ви гидкі всї ви прінціпіальні! Який чорт з ваших прінціпів, коли ви тільки рюмсаєте й мучитесь від них? Для чого ж вони тодї? Від всього відмовляють ся, женуть всяку радість, всього боять ся, жалїють ся... Во імя ж чого. Во імя якогось дальшого, майбутнього, яке, може, нїколи й не буде. Фу ти, дурні!

Кривенко. А ви самі не одмовляєтесь від ближчого во імя дальшого?

Орися. Я?? О, вибачайте.

Кривенко. Для чого ж ви оселились з Тосею, терпите всякі неприємности, слухаєте мої грубости?

Орися. Так менї хочеть ся.

Кривенко. Ну, і нам так хочесть ся.

Орися. Неправда! У вас ще крім Хотїння є Страх! Ось вам хочеть ся обнять мене, цїлувать, милувать. Хочеть ся! Я по очах ваших завжди бачу. А ви цього не робите. А менї захочеть ся і зроблю.

Кривенко. Так чого ж ви не робите?

Орися. Що?

Кривенко (глухо). Та от хоч би обнять мене, цїлувать, милувать?

Орися. Думаєте, не зроблю? Ну, нате! (Обнїма і жагуче цїлує лоб, щоки, губи).

Кривенко (скажено стискує її, кладе на колїна собі лицем до гори і, нахилившись, впиваєть ся поцїлунком. Потім зразу підводить її, садовить і, трудно зітхнувши, одкидаєть ся головою на подушку і проводить рукою по лиці).

Орися (припада головою до грудей йому і лежить. Потім розстібає комір сорочки його і цїлує. Підводить голову і глибоким поглядом дивить ся в очі йому. Кривенко не рушить ся. Вона знову мовчки впиваєть ся поцїлунком в тїло і знову підводить голову і дивить ся в лице. Цїлує й дивить ся. Все частїще, все з більшою жагою).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

К р и в е н к о (тяжко дихаючи, хрипло). Орисю!

О р и с я (з жагучою, ніжною готовністю витягуючи лице до його). Що?

К р и в е н к о (важко дихає, хватає її руку, душить, тягне до себе, одпиха, знов притягує).

О р и с я (безвольна; ослабле тіло покірно посуває ся за ним; дивить ся на його затуманеним поглядом).

К р и в е н к о (раптом одпихає її, сідає і рішуче стріпує головою). Не треба!

О р и с я (з злою жагою). Треба!

К р и в е н к о (таким же тоном). Не треба!

О р и с я. А я говорю тобі, треба! Чуєш ти?! (Присуває ся ближче, обнїма). Треба, кажу тобі! Не будь безумцем! Я дам тобі сил... Я запалю тебе... Ти будеш могутнїм... Ти даси людям красу нашої радости... Чуєш? Що буде, ти не знаєш, а зараз є щастє... Бери ж його! Бери, треба! (Розрива сорочку його і палко, жагуче цїлує, пригортаючись).

К р и в е н к о (шалено стискує її, впиває ся поцїлунком і зараз же встає, посадивши її. Важко ходить по хатї, застібаючи сорочку).

О р и с я (сидить недвижно, спершись рукою на підлогу. Помалу поправляє зачіску, встає, піднімає капелюх і одягає. Підходить до Кривенка і, простягнувши руку, сумно й ніжно говорить). Спасибі...

К р и в е н к о. За що?

О р и с я (усміхнувшись). О, не за те, що ви такий благоразумний. За радість переживання, за хорошу хвилину...

К р и в е н к о (якийсь мент дивить ся на неї). Ех, Орисю! Якою хорошою ви можете буть!

О р с я (просвітлївши). Хіба? (Хоче щось сказати). Ну, нїчого!.. Треба йти, Тося жде... До побачення! (Стискує руку).

К р и в е н к о (не випускаючи руки її, дивить ся на неї).

О р и с я (знов з охочою нїжністю витягує до його лице і жде).

К р и в е н к о (зітхнувши, струсює руку й випускає). До побачення!

О р и с я (помалу). До по-бачен-ня... (Іде. Вмить озираєть ся). А це ще не кінець! Чуєте? (швидко ступає до дверей). (В двері стукають).

К р и в е н к о. Ввійдїть!

А н т о н и н а (входячи й холодно глянувши на Орисю, зтомлено говорить). Ви тут? Я так і знала... Я вас чекала і рішила сама їхати. Ви могли сказати, що вам треба піти, я б Пашу попрохала поїхать зо мною...

О р и с я. Я на хвилинку зайшла до Василя Марковича. Думала, що ви довго будете. Вибачте, Тосю.

А н т о н и н а (проходячи вперед). Та нїчого... Тільки професору

Generated on 2015-07-05 19:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

прийшлось дать менї свого лакея помогти доїхать... У мене тепер такі головокруження, що я просто боялась сама їхати. (До Кривенка). Я на хвилинку зайшла... Маленьке діло єсть...

Кривенко. Сядь, Тосю... (Підставля стілець).

Орися. Ну, а я піду, одішлю лакея і підожду вас на звощику. До побачення!

Кривенко. До побачення. (Орися виходить).

Антонина (сїдає. Підборіддє починає дріжать їй) Може я вам перешкодила?

Кривенко. Тільки, ради Бога, не треба плакать.

Антонина (швидко вийма хустку і приклада до лиця).

Кривенко Ну, Тосю! Це, дійсно, як нежить у тебе. Ти б хоч лїкарства якогось взяла у лїкаря...

Антонина (підводячись). Я піду... Вибачай....

Кривенко (не пускаючи) Ну, справдї ж, Тосю. Ти плачеш від всякої дурниці. Ну, чого ти зараз?

Антонина. Нїчого... Вже нема... (Витираєть ся). (Мовчаннє).

Антонина. (Раптом). Слухай, я зайшла до тебе побалакать ще раз. Тільки ти мусиш менї дать слово, що скажеш правду.

Кривенко. Ах, Тосю, як тобі не надокучить ця передмова! Ну, даю тобі слово.

Антонина. Скажи... Да! Професор сказав, що через сїм-вісїм день... Бенефіс мій... (Гірко посміхаєть ся).

Кривенко (невиразно) Так. Ну?

Антонина. Так от, ти скажи: ти нїчого не зробиш дитинї? (Кривенко нетерпляче поводить плечима) Нї; ти менї дай слово. Я не можу. Мене бере такий жах, такий жах, що я... не можу. Я збожеволїю. Я повинна знать напевне. Инакше, краще померти тепер же, поки не пізно...

Кривенко (тихо, сумно). Я вже сказав тобі раз. На віщо піднїмать знову? На віщо ці зайві, непотрібні страждання?

Антонина. Потім, май на увазї, що, коли у мене однять дитину, то молоко може кинутись менї в мозок і я можу збожеволїти... краще зараз...

Кривенко. Тосю! Ти—неможлива! Говорю ж тобі... І крім того, це—неправда. У многих дїти помірають на місяцю, двох і нїкому молоко не кидаєть ся... Ну, та про це нїчого балакать. Сказав я... Родиш і будеш виховувать. Ти прочитала ту книжку по водолїчінню, що я принїс тобі?

Антонина. Прочитала. Я думаю крім того звернутись до спеціялїста по нервовим... Он у Савченків... Які вони обоє нервові, а поди-

Generated on 2015-07-05 19:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вись, які діти... Здорові, розумні... Хлопчику третій рік, а уже читає... (Иншим тоном) Хлопчик таки буде... Тепер уже нема нїякого сумнїву...

Криве нко (живіще). Да? Професор сказав?

Антонина. Да. Та я це й без його ще тобі казала. Памятаєш? Що він там виробляє тільки! (Показує на живіт). Зразу можна сказать, що хлопець... (Лице її стає нїжне, мягке, прояснене) Васю! Ти не розсердиш ся?

Криве нко (проти волї посміхаєть ся) Ну, нї...

Антонина. Знаєш, я хочу його назвать Васильком. Ти будеш Василем, а він Васильком... Ти нїчого не маєш проти?

Криве нко (тихо). Нї, нїчого...

Антонина (помовчавши). Господи! От ти говориш: слїпий інстінкт... Я не знаю, може, й слїпий, животний, темний... Але я його, цю маленьку істоту, так люблю уже, такий він менї дорогий, рідний, що... Я, право, не знаю... Ви, мужчини, не можете зрозуміть... Він — мій, розумієш, моя кров, моє тїло, частина мене, нова, дивна... Васю, ти розумієш?

Криве нко (чудно дивить ся на неї). Да, розумію... Але ми по ріжному любимо... (Сумно-задумливо гладить її по щоцї. Вона несміло бере його руку й притуляєть ся до неї лицем). (Мовчаннє)

Антонина (тихо). Ти будеш приходить до нас... І ми будемо тебе бачить. Я його вивчу буть чесним з собою... О, за це будь певний! Це менї досталось не дешево.

Криве нко (нехотя усміхаючись). Навчиш такої чесности, як у тебе? Покірности темним інстінктам?

Антонина. Васю! Це—великий інстінкт...

Криве нко. Ну, добре... Не будемо більше про це... У тебе грошї є?

Антонина. Нема... Я вже в Орисї позичила десять рублїв...

Криве нко. Господи, Тосю, як у тебе пливуть грошї!.. (Антонина хоче щось сказать) Знаю, Тосю, ти їх не пропила і не викинула... Але ж треба обмежувать свої панські звички. Зрозумій же, що я не можу так багато добувать грошей... Я весь в довгах, менї нїхто вже не вірить... Колись ти назвала міщанством щитаннє грошей. Почекай!.. Міщанство—щитать, коли не заробляєш, але ці грошї, мої нерви, Тосю... І ти ще раз сказала, що я даю тобі грошї не од серця. Я добре це памятаю. Так от, Тосю, даю їх тобі од серця, од товариської жалости своєї. Бо боляче дивитись на твої страждання. Я не хочу їх. І знай: не з повинности, не з страху перед мораллю бовтунів... І знай також, що нема у мене ненависти до тебе, і коли в будучому дам тобі ще страждання, то не по моїй винї, а по винї того, що весь цей час

Generated on 2015-07-05 19:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дає нам страждання... Чуєш, Тосю? Запамятай ці слова і вір їм,—од душі говорю. І більше не будемо ніколи про це балакать. (Виймаючи гроші) От сімдесять рублів. Більше зараз не можу. Через сім день, говориш?

Антонина. Да. (Бере і ховає гроші в рідікюль).

Кривенко. За цей час я встигну ще добуть.

Антонина. Тільки ось що, Васю: не приходь ти цей час до мене. Добре? Помогти ти нічим не поможеш, а менї тяжко.

Кривенко. Як хочеш...

Антонина. А як помру, не згадуй, Васю, лихом... Чуєш? Ну, а тепер я піду... Орися, мабуть, сидить на звощику і жде. (Раптом). Васю... Ти не розсердиш ся, коли я тебе щось спитаю? (Кривенко з легкою досадою поводить плечем) Ну, вибачай. Скажи менї, тільки правду... Чуєш? Не бій ся, все одно... Скажи: ти любиш Орисю? Ну, скажи щиро, жорстоко, все одно... Ти умієш быть жорстоким...

Кривенко. (Сухо) Дитини від неї мать не хочу.

Антонина. Значить, все таки щось є? Вона тобі подобаєть ся, як женщина?

Кривенко. Тосю! На віщо піднїмать такі питання? Все однож...

Антонина. Не сердь ся, я знаю, що ти все одно мене не любиш, я знаю, але ти скажи...

Кривенко (рішуче). Не хочу сказать. Годї. Можу ж я не отповідать?

Антонина. Розумієть ся... Як знаєш...

Кривенко. (Мягче, беручи її за руку) Ти занадто цікавиш ся моїми думками, чуттями... Рахуєш ся з ними...

Антонина. Як би ти був чужий менї, я б не рахувалась. А то ти... Ну, годї.

Кривенко. (Натягнуто усміхаючись) Ну, скажи, невже ти серйозно послала б мене на каторгу, як би я... дитину?..

Антонина. (Зразу міняючись, насторожуєть ся, нахмурюєть ся) Ти це на віщо?..

Кривенко. Так, питаю... Цікаво.

Антонина (рішуче). Без всякого жалю! Навіть на смерть!

Кривенко. Так. Тільки ти не хвилюй ся. Я лише тому спитав, що ти кажеш, нїби я близький тобі...

Антонина. Да, ти близький менї, ти дорожчий всїх менї. Да, я люблю тебе... Ну, от люблю і все! Але за дитину... Ну, не треба... Я вірю тобі! (Непокійно зазира в лице).

Кривенко (твердо, спокійно). Чую. І не думай більш нїчого про се. Тобі тепер треба быть спокійною.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

А н т о н и н а. Ну, прощай! Можна тебе поцілувать? Може не побачимось...

К р и в е н к о (мовчки обнімає й цілує її).

А н т о н и н а (приклавши хустку до лиця, швидко, розхитуючись і дрібно ступаючи, виходть з кімнати).

К р и в е н к о (помалу повертаєть ся, деякий час задумливо стоїть, потім іде в куток, бере картину і ставить її на мольберт. Довго дивить ся, нахиляєть ся, цілує й, припавши до неї, зтомлено замірає).

РОЗДІЛ IV.

К а р т и н а 1.

Кімната Орисі. В хаті Антонина, Орися, Паша, Бурчак. Біля піаніно стоїть колиска.

П а ш а (зазираючи в колиску, тихо грає). (Антонина, Орися і Бурчако одягнені).

А н т о н и н а (досить струнка, лице свіже, освітлене красою ніжности. Стоїть коло колиски, одяга рукавички, зазира до дитини і весь час нерішуче погляда на Орисю).

О р и с я. (Перед дзеркалом одягає капелюх) Ну, Тосю, швидче, швидче! Спізнимось. Терпіть не можу слухать пєсу без початку... А Кривенко піде з нами?

А н т о н и н а. Ні, він сьогодня ввечері занятий. Іде до одного колеґи. Читатиме один письменник свою нову річ.

О р и с я. Хто саме, не знаєте?

А н т о н и н а. Мілевич.

О р и с я. Фе! Не люблю його. Кислий. Побачить козявку і з кисло-трагичним виглядом філософствує: „а що сіє за кузка?“ Не люблю. Ну, швидче! Я майже готова.

А н т о н и н а. (Винувато-нерішуче) Знаєте що, Орисю? Я таки, здаєть ся, не піду сьогодня...

О р и с я. (прудко обертаєть ся. Обуренно) Фу-ти, яка ж ви! Знов?

А н т о н и н а. Ну, їй богу, голубонько, я боюсь. Менї самій страшенно хочеть ся послухать. Вісім місяців не буть у театрі. Ви подумайте: вісїм місяців!

О р и с я. Ну, розуміють ся. Значить, треба йти! Не дурійте, ходїм. Паша чудово справить ся з вашим скарбом дорогим.

П а ш а. (не обертаючись) А буде кричать, за ноги й об стїнку.

А н т о н и н а. (Рішуче) Ні, я не піду! (Скидає рукавички) Не можу. Боюсь.

О р и с я. Та чого ж ви боїтесь, квочка ви?! Ну, чого? Ну?

Generated on 2015-07-05 19:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Антонина. Я не знаю... Менї здаєть ся... Я цїлий ден сьогодня якось почуваю щось таке... Не сердьтесь, Орисю, менї так неприємно... І він сьогодня багато плакав... (Нахиляєть ся, слуха).

Паша (грубовато). Спить, спить. Під музику.

Антонина. (Захоплено повертаєть ся до Орисї) А музику як любить! Ви помітили?

Орися. (Регоче) Кожного дня вона мене питає, чи помітила! Сама йому навіть граю що дня... Нї, ви квочка! (Повертаєть ся до дзеркала) Одягайте ваші рукавички і ходїм! Паша йому гратиме, він буде спати, нам будуть грать і ми будем спать. Гайда!

Антонина. Коли ж я боюсь... Паша така до дїтей холодна.

Паша Зїм його!

Антонина. Нї, ви Пашуню, голубонько, уже той... Ви не сердьтесь, але ви... таки не любите дїтей... Я вас дуже прошу, як заплаче, то он-там молоко. Він завжди їсть в десятій годинї. Тільки, глядїть, голубонько, соску промийте наперед.

Паша. Та добре, добре... От нещастє! Наплодять всяких цуценят і дріжать над ними. Терпіть не можу пискунів. Ну, ну, не вбю його. Ідїть.

Орися. Пашо! Ви б хоч помовчали! Ну, Тосю, їй богу, ми спізнимось. Ходїм!

Антонина. (Нахиляєть ся й цїлує дитину. Слухає. Підводить-ся). Спить. Може, він, справдї, спатиме. Тільки ж ви Пашо, нїкуди не підете?

Паша. Нї, як тільки ви вийдете, моментально схоплю хустку й побіжу гулять.

Антонина. Нї, Пашуню, ради бога, не покидайте нї на хвилинку. Нї на одну хвилинку. Щоб там не було! Дайте слово!

Паша. Ну, й чудна ж ви...

Антонина. Нї, ви дайте слово!

Орися (нетерпляче). Тю! Та дайте їй слово, Пашо!

Паша. Ну, нате, нате вам слово. Нїкуди й нї за що не піду. Ідїть.

Орися (до Бурчака). От вам, світове питаннє, дивіть ся й мотайте на вуса. Як женитесь, то жінка вас цепом прикує до колиски.

Бурчак (який зворушено й приязно весь час слїдкував за Антониною. Зітхнувши) Нї, що ж... Я розумію...

Антонина (знов нахиляєть ся до колиски).

Паша (до неї). Ще ж таки...

Орися (до Бурчака, не перериваючи розмови) Ви хотїли б мать дитину? Да?

Бурчак (хвилюсть ся, скида окуляри). Як від кого...

Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Орися (пильно дивить ся на його й гидливо скрививши губи, мовчки круто одвертаєть ся). Ну, ходім!

Бурчак (одяга окуляри й несміло дивить ся на неї).

Паша (до Антонини). Та годі вам! Ви розбудете його!

Антонина (підводячись тревожно) Щось він дихає часто... І жар, здаєть ся, невеличкий...

Орися (з досадою). Ну слухайте, Тосю, це вже смішно нарештї!

Антонина (серйозно, незадоволено) Не можу ж я! У дитини, може, справдї щось..., а ви так легко... (Нахиляєть ся).

Орися (стискує плечима).

Бурчак. А, може, дїйсно, дитина... не дуже... той...

Орися. Мовчіть хоч ви там! Ще собі... „Дитина, дитина"! Ви його зробите таким мамієм, що нї к бісу не буде годний...

Антонина. Ви говорите, так, що не знаєте, що то дитина...

Орися. А! Не знаю... І знать тут нема чого... Бачу тіяьки, що так не можна виховувать. Так дріжати, млїти над ним... Ви йому дихнути вільно не дасте... Одягайте рукавички, ходім! Або зоставайтесь, ми самі підем. Ну?

Бурчак. І Кривенко так любить... дитину? (Прокашлюєть ся. Всї дивлять ся на його. Він, видно, почуває себе нїяково).

Антонина (Холодно, насторожено). Да, розуміеть ся... А що таке?

Бурчак. Я так... Батьки, звичайно, не так дуже... той...

Антонина (Мягче) О, певно! Але Василь Маркович дуже любить... Правда, він всього раза два бачив його... Виїзжав він... Він, взагалї, страшно любить дїтей. Завжди, бувало, коли гуляємо, ловить дїтей на улицї і цїлує... А памятаєте, Пашо, як він хвилював ся, коли дивив ся перший раз на Василька? Лице таке блїде, чудне і нїжне разом з тим... Як він комічно держав його на руках! (До Бурчака) Ви знаєте, йому тільки два місяцї, а він уже посміхаєть ся...

Бурчак (Дуже уважно слухає. Серйозно) Хто? (Всї регочуть).

Орися. Василь Маркович Кривенко! Знаєте тепер?

Бурчак (змішано, усміхаєть ся). Да, це я спитав...

Паша. Тихо, ви! Дитину розбудите.

Антонина (Стурбовано знову нахиляєть ся до колиски).

Орися. Знов! Ну, Тосю, я йду! Се — неможливо. Глядїть, переїду од вас, уже не підете.

Бурчак. Ви переїжджаєте звідси?

Орися. Да менї не дуже то приємно слухать цього пискуна. Я в сїм творі участи не брала...

Антонина (засоромившись) Ну, Ори-и-сю!..

Орися. Ха-ха-ха! Світове питанне теж сконфузилось!.. А, знаєте, Тосю, я таки, здаєть ся, звідси виїду прямо на північний полюс!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Антонина (неймовірно). Та що ви! Яким родом?

Орися. Вєрно! Памятаєте, я вам казала, що познайомилась з милїонером?

Антонина. Ну?

Орися. Мордоворот анафема одчаянний і не сяє молодістю... Ну, та наплювать!.. Так от покорила його серце і кишеню... У Семенових стрічаємось... Покою не дає: люблю, каже, „до потери сознанія и состоянія". А я візьми тай скажи йому раз, — буду, мов, вашою на північнім полюсї, там де не ступала ще нї одна нога людини... І уявіть: такий ідіот, в самий серйозний спосіб пропонує орґанїзувати експедицію. на північний полюс!

Антонина. Та що ви кажете?!

Орися. Їй богу!

Антонина. Ну, а ви ж що йому на це?

Орися. Нїчого. Почекайте, мовляв, трошки, подумаю і скажу. Менї тут треба ще дещо вияснить... Коли нї.., їй богу, їду! Чорт з ним, хай бере мене там, де не ступала ще людська нога. Принаймнї ориґінально... Експедіція буде зватись моїм іменем. „Експедіція Іріни Вербівської". От вам! Світове питанне, ви за хіміка з нами. Добре?

Бурчак (понуро). Нї, я тут останусь...

Орися (зирка на Антонину. Обидві усміхають ся). Да! Їй богу, поїду!

Антонина. Але ж загинути можна, Орисю...

Орися. От біда! А хіба краще загинуть тут од якої небудь халєри? Принаймнї, користь якась буде від моєї смерти вашій людськостї... А менї любопитно... Ну, до цього ще далеко. Тут як би вибратись у театр... Вам, Тосю, се важче, нїж менї на північний полюс. Ну, ходїм. Розрішаю вам ще раз поцїлувать ваш скарб і ходїм.

Антонина (нахиляєть ся, цїлує і одходить). Ходїм.

Орися. Слава богу. Бувайте, Пашо. Бережіть твір художника і не скучайте. Світове питанне открываетъ шествіе! Марш вперед. (Штовхає Бурчака і йде за ним).

Антонина (до Паші). Так о десятій годинї, голубонько... Ох, у його, здаєть ся, одіяльце сповзло... (Біжить до колиски, поправляє). Зараз, зараз... (Нагоняє Орисю) До побачення, Пашо!

Паша. З богом! (Всї троє виходять).

Паша сама. Ще трохи грає, потім затихає і слухає. Встає, нахиляєть ся над колискою і дивить ся на дитину. Обережно бере на руки, шепоче: „серце моє манюсеньке". Жагуче цїлує, пригортає, знову цїлує. Дитина пискає. Вона заспокоюючe качає на руках її, але писк побільшуєть ся. Хапливо укладає в колиску, примовляючи: „ша, ша, любий!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тихо, моє хороше. Я загра-а-ю, загра-а-ю тобі. Ти любиш музику, любиш? О, Василько любить музику... Я Васюнїку заграю, а він спатиме, малюсенький спатиме, хороший". Поклавши, підсуває колиску до піанїно і, схилившись над нею, грає і тихо співає:

„Місяць яснесенький
промінь тихесенький
кинув до нас,
спи ж ти, малесенький,
пізній бо час.
Любо ти спатимеш,
поки не знатимеш,
що то печаль;
Хутко прийматимеш
лихо та жаль.
Тяжка годинонько!
Гірка хвилинонько!
Лихо не спить...
Леле, дитинонько!
Жить — сльози лить.
Сором хилити ся,
долї корити ся!
Час твій прийде
з долею бити ся,
сон пропаде.
Місяць яснесенький
промінь тихесенький,
кинув до нас...
Спиж ти, малесенький,
поки є час!"

Стукають. Входить Кривенко.

Паша (робить йому знак іти тихіще). Тш!.. Спить.

Кривенко (тихо). А де ж Антонина? (Підходить до колиски і зазирає). Драстуйте.

Паша. Хіба ви не знаєте? Пішла ж з Орисею і Бурчаком у театр... А ви з холоду? Забірайтесь. Ідїть до груби, нагрійтесь, тодї підходьте.

Кривенко (на шпіньках підходить до стїни, в якій груба, роздягаєть ся і грієть ся). А холодно сьогодня. Вітер.

Паша. Да, страшенний вітер. А ви ж збірались на вечір, слухать Мілевича?

Кривенко. Не вийшов вечір. Автор не скінчив ще... Так Антонина таки пішла? Як же це вона зоставила дитину? Це дивно...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Паша. А що ж, їй сидіти, як привязаній? І так ще ні разу не виходила... Вас би засадить... глядіть цього пискуна...

Кривенко (мовчить. Очі його напружено, чудно зупиняють ся то на колисці, то на Паші. Одходить від труби). Вже, здаєть ся, зогрів ся... А він усе під музику засипає?

Паша (буркає). Художествена натура.

Кривенко. А плаче все так же багато?

Паша. Є-єсть!..

Кривенко Хворий. мабуть?

Паша. Чого там хворий? І ви, коли були таким, то кричали, напевне, не меньче...

Кривенко (нахиляючись над колискою). Взять не можна?

Паша. Боже вас борони! Розбудете, тоді самі заколисуйте... Краще не чіпайте...

Кривенко. Ну, не можна, так не можна... (Ходить по хаті, чудно поглядаючи на Пашу, розстібає й застібає піджак, на лиці заховане хвилюванне й боротьба. Зупиняєть ся). Слухайте, Пашо, не знаєте, чи нема чого попоїсти у Антонини? Не вечеряв, а йти не хочеть ся...

Паша. Здаєть ся, нема... Ні, нема. Вони самі на швидку щось їли... Купить можна...

Кривенко (глухо). Іти не хочеть ся...

Паша. Я б могла сходить вам та Антонина строго наказала не одходить від колиски ні на хвилину...

Кривенко. Ні, спасибі... Я як небудь...

Паша. А то, хочете, піду?.. А ви посидите коло його...

Кривенко (роптом злякавшись). Ні, ні, спасибі... На віщо?.. Я вам дуже дякую...

Паша. Та ви чого злякались? Боїтесь, що плакать буде? Ач, ніжний який! Привикайте...

Кривенко (натягнуто посміхаючись). Да, не люблю дитячого писку... Головне, не знаю, що з ним робить, як пищить...

Паша. Головою об стінку. Не знаєте?

Кривенко (ходить). Занадто радикально. (Знов підходить до колиски. Нахиляєть ся і дивіть ся).

Паша. Хоч дивить ся, хоч ні, а весь у тата.. Ні, справдї, здорово похожий на вас...

Кривенко. Ну, от ще!.. Яка там схожість в півтора місяці?

Паша. А от така, що зразу видно, що ваш син... Здорове хлопчя! Антонина певна, що дуже розумний буде...

Кривенко (одхиляєть ся. Ходить). Да... (Тре лоба). Ні, видно, я піду собі до дому та ляжу спать.. Прийду завтра... Ні, серйозно, хіба таки помітна схожість?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Паша. Просто, як дві туфлі з одної кожі... Серйозно схожий... Особливо, нижня частина лиця... Вся ваша...

Кривенко. Хм! (Непокійно ходить по хаті. Підходить до свого пальто, бере в руки і задумуєть ся).

Паша. Ви вже йдете? А послухать, як плаче, не хочете? Він уміє...

Кривенко (Рішуче одкладає на бік пальто) Ні, посижу ще... Дома скучно... Тільки от їсти хочеть ся..

Паша (грубовато, ласкаво). Ех, ви! Мнеть ся... Сказав би прямо: так і так, мовляв, Пашко, хочу з сином сам побути... Ну, говоріть: чого вам купить? Шинки, ковбаси, сиру?

Кривенко (тихо, приглушено). Так ви хочете піти?

Паша. Господи! Тон який... Ну, чого вам купить?..

Кривенко. Чого?... (Понуро задумуєть ся).

Паша. Господи! от питаннє, подумаєш, життя чи смерти.

Кривенко (швидко зирка на неї. Поспішно) Все одно, все одно, чого небудь... Шинки, сиру, все одно... Тільки це напевне вам довго прийдеть ся ходить? Менї нїяково, що я вас заставляю...

Паша. Ну, що там! Десять хвилин не більше...

Кривенко (не дивлячись на неї). Хіба? Не більше?

Паша (лукаво). Можу для вас і більше... (Ласково дивить ся на його). Ну, так купить сиру чи шинки? Скоро!

Кривенко. Все одно. Ну, купіть шинки...

Паша. Ех ви! Дайте вашу лапу... Я про вас була гіршої думки...

Кривенко (нахмурюєть ся, але руку подає. З чудною посмішкою) А тепер кращої?

Паша. Ви — таки батько. Ну, й ша! Пашка сказала і йде по шинку. До побачення. Як буде плакать, тихенько грайте. (Повертасть ся й хутко виходить).

Кривенко. Якийсь мент ходить, потім зупиняєть ся й прислухаєть ся. Зирка на колиску і починає швидко ходить по хаті, застібає й розстібає піджак, приглажує чуб, на мент зупиняєть ся і знов ще швидче ходить. Раптом рішуче зупиняєть ся, глибоко зітхає й підходить до колиски. Нахиляєть ся й обережно виймає дитину. Довго, з мукою дивить ся на неї, помалу пригорта і нїжно, не одриваючись цїлує. Болїсно покрутивши головою, знову кладе її назад і суворо, понуро, обпершись ліктями на колиску, задумуєть ся. Вмить встає, зстріпує головою, озираєть ся і поспішно підкочує колиску до вікна. Губи йому тїсно зтулені, очі напружено-гострі. Очиня вікно. В хату вриваєть ся вітер і підніма до гори завіси. Кривенко бере дитину, ще раз пригортає, жагуче цїлує, щось шопоче і хапливо розмотує пелюшки. Дитина злегка попискує. Ще хапливіще розмотує і, оголивши, виставляє дитину на вітер в вікно. Ди-

Generated on 2015-07-05 19:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тина починає плакати, де далі голосніще й голосніще і переходить в болісний вереск. Кривенко часто озираєть ся на двері, виглядає в вікно. Закусивши губу з виразом суворої муки не рушить ся. Дитина закочуєть ся, чути, задихаєть ся. Вітер рве завіси і надимає їх. Дитина вмить змовкає. Кривенко злякано, поспішно одтяга її з вікна і нахиляєть ся. Розтеряно озираєть ся. Нахиляєть ся знов. Слухає. На лиці помітно полегкість. Швидко зачиня вікно, підвозить колиску знов до піаніно і хапливо пелена дитину. Часто прислухаєть ся до неї. Скінчивши, помалу сідає на стілець перед піаніно, обхоплює руками голову і ставить лікті на клавиші. Від цього піаніно нескладно звучить. Чути вітер за вікном.

(Вмить двері очиняють ся, поспішно входить Антонина. Зобачивши Кривенка, що раптово підвів ся, зтурбовано шукає очима по хаті й злякано говорить). А де ж Паша?

Кривенко (мертво). Пішла мені купить шинки...

Антонина. Як же вона покинула дитину? Я ж прохала її. (З легким підозрінням дивить ся на його). Ти сам був тут?

Кривенко. Як бачиш.

Антонина. (Вдивляючись у його). Та чого ти такий?.. Що з тобою? Блїдий, страшний... Ти здоровий?

Кривенко. Нї, щось погано себе почуваю...

Антонина. Простудив ся?.. Але ж яка Паша свиня! Я ж прохала її... (Хапливо зкидає капелюх, пальто, рукавички, кидає все на стілець і біжить до груби. Грість ся). Дитина спала добре?

Кривенко. Добре.

Антонина. Не плакала?

Кривенко. Нї.

Антонина. Не пішла таки й сьогодня я в театр. Так чогось менї страшно, тоскно стало на улиці, що я покинула їх коло самого театру і побігла назад. А ти ж чого не на вечорі?

Кривенко. Так. Мілевич не скінчив ще... (Тре лоба). Ну, знаєш, я, мабуть, піду... Щось морозить мене... Мабуть, застудив ся десь...

Антонина. (Трівожно). Може, зварить тобі чаю з малиною? Це хутко. Ти підожди трохи, я зроблю тобі... (Підходить до його). Бідний! Справдї, Васю, не ходи... Вітер такий... Ще більше застудиш ся... Вигляд у тебе зовсім поганий... Жар є?.. (Хоче попробувать рукою лоб його).

Кривенко. (Ухиляючись). Ах, та нїчого серйозного.

Антонина. Ну, як же нїчого серйозного?.. Видно же. Неодмінно треба тобі чаю з малиною... Я це зараз... Одну хвилинку (На швидку підбігає до колиски, зазира і біжить до себе в кімнату).

Кривенко (напружено, неспокійно слїдкує за нею. Як тільки

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вона виходить з кімнати, теж підходить до колиски і прислухаєть ся. Одхиляєть ся. Важко, хвилюючись ходить).

Антонина. (Прудко входить, несучи в руці дитячу сорочечку. З несмілим, радісним захватом) Васю! Подивись...

Кривенко (дивить ся). Ну?

Антонина. Ех, ти! Ти подивись, яка вона велика! Це прямо дивно, що у двохмісячної крихтоньки така велика сорочечка. Це прямо велетень якийсь буде. Тобі неприємно?

Кривенко. Ні, чого ж?..

Антонина. Але ти так чудно якось... (Раптом). Скажи, Васю... Тільки правду... Скажи: ти вже привик до його хоч трохи? Хоч трошки любиш? Скажи!

Кривенко (з мукою). Ах, Тосю, ти завжди в такий час питаєш... (Вмить злісно, болісно кричить) Люблю!! Чуєш, люблю! Задоволена?.. (Антонина вражено дивить ся на його. Він зразу хмуро заспокоюєть ся). Вибачай... Я хворий... Піду я...

Антонина (тихо). Чудний ти... (Іде до колиски, обертаючись). А як він музику любить! Не знаю, що буду робить, коли виїде Орися і забере піанїно... (Нахиляєть ся над дитиною і враз вся одкидаєть ся назад). Господи! Що з дитиною?! Вона вся горить! (Нахиляєть ся). Хрипить як!.. Боже мій!.. Вона вся розмотана. Хто чіпав її?.. Весь горить!.. (Зразу повертаючись до Кривенка). Що ти зробив йому?! Що ти зробив?! Говори! (Наступає на його).

Кривенко. Заспокой ся, ніхто йому нїчого не робив.

Антонина. Брешеш! Ти отруїв її! Господи! (Кидаєть ся знов до дитини). Вона без памяти... Василько, Василько, крихтонько моя малюсенька! Що тобі пороблено? Що пороблено тобі, дитинонько ти єдина?.. Хрипить... (Кидаючись до Кривенка). Що ти зробив йому, страховище ти, говори зараз! Говори, а то я тебе вбю тут!.. (Дико шукає очима по хатї). Заріжу, задушу!.. Господи! (Відчаю хапа себе за голову).

Кривенко (мертво). Говорю тобі, нїчого їй не робив... Застудив ся прямо, мабудь...

Антонина. Застудив ся? Брешеш! Ти отруїв його! Отруїв! Ти навмисне вислав Пашу.. От чого ти хворий... О, звірюко! Безумець!.. Я поліцію покличу!.. (Хоче бігти до дверей).

Кривенко. (Хапає її за руку, сурово). Схаменись, що ти робиш! Нїякої отрути не було тут!

Антонина. А що було? Що? Говори!

Кривенко. Нїчого! Безумна жінко ти! Застудилась дитина. І замість полїції лїкаря поклич. Прощай. (Хоче йти).

Generated on 2015-07-05 19:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Антонина (хапаючись за його). Нї ти не підеш! Ти не підеш! Тепер нїякий лїкар не поможе, — ти отруїв її!

Кривенко (зупиняючись, дивить ся їй в лице). Слухай, Антонино, пусти й не роби безумств. Пошли за лїкарем, кажу. Пусти я піду.

Антонина (хрипло). Ти не підеш!

Кривенко. Ти хочеш, щоб я насильно пішов?

Антонина. Я кричать буду! (Входить Паша з пакунком в руцї. Здивовано зупиняєть ся).

Антонина (кидаючись до неї). Що ви зробили з дитиною!? На віщо ви покинули його?!

Паша (злякано). Що таке?

Антонина (в дикий розпуцї) Що? Підїть, подивіть ся, вона горить вся, лежить без памяти!.. Її отруєно!.. Ось він, це страховище, батько отруїв її!.. О!! Я збожеволїю, я убю себе, я... Господи! (Ридає).

Паша (біжить до колиски). Та що таке? Дитина було зовсім здорова...

Антонина. (Схоплюєть ся, біжить за нею й сильно одпихає її од колиски). Куди! Застудить хочете ще? Не смійте! Убивцї!.. Убили... О! (Ридає. Знов до Кривенка, люто). Що ти, проклятий, зробив їй?!

Кривенко (рішуче прямує до своєї одежі. Одягаючись). Нїчого. Пашо, біжіть краще за лїкарем. Не можна гаять часу.

Паша. Правда Я зараз, зараз! (Розтеряно й хапливо біжить з хати),

Кривенко. Прощай, Тосю. Завтра прийду. (Виходить).

Антонина (припавши до колиски, в розпуцї ридає і бєть ся головою об край її).

Картина 2.

Там же.

Двері в кімнату Антонини розчинені. В ній видно край колиски і постати Антонини та Орисї, які клопотливо миготять.

В Орисїній кімнатї біля столу сидить Кривенко. Руки схрещені на грудях, лице мертво-камяне, губи тісно зтулені

Долї валяєть ся бавовна, мокрі ганчірки, на столї й стільцях пляшечки від лїкарств, на піанїно лежить рушник. По серед хати таз з водою.

Чути хапливу, одривчасту розмову Антонини, Бурчака й Орисї. З дверей в сїни хутко входить Паша, несучи в руках щось загорнуте в біле.

Кривенко (помалу повертаючи до неї голову). Паша, я вас питаю, як йому?

Паша (мов не чуючи, злісно задирає голову до гори і, не обертаючись до його, проходить в Антонинину кімнату).

Кривенко (якийсь мент дивить ся їй вслїд і знову непорушно сидить, мертво дивлячись перед себе).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Шамотня побільшуєть ся. Чути голос Орисї і ніби навздогін слово „моментально“! В сей же мент швидко виходить звідти Бурчак і йде в сїни.

Кривенко (глухо до його) Йому гірше?

Бурчак (не одповідаючи, з пїяковістю нахиляє голову і поспішно виходить).

Кривенко (довго дивить ся вслїд йому, потім глибоко зітхає і закусює губу).

Вбігає Орися, бере з підлоги таз і, не глянувши на Кривенка, біжить назад.

На зустріч їй вибігає з рушником у руках Паша і пробігає в сїни.

З сїней з пляшками в обоїх руках прудко входить Бурчак.

Кривенко (до його). Слухайте, я вас питаю, гірше йому?

Бурчак (зразу зупиняєть ся, очевидячки, приготувавшись до цього, і з напруженною рішучістю говорить) Добродїю! Я вас прошу не звертатись до мене... З людьми, які недостойні носить імя порядної людини я... не можу...

Кривенко (скажено схоплюючись, підбігає до його, хапає за глотку і, вструсивши ним, кричить). Я тебе питаю, слизняк ти поганий, як моєму сйнови! Чуєш ти?! Говори: лучче, гірше?

Бурчак (злісно викручуючись) Пустїть! Я з вами...

Кривенко. Говори, бо задушу, як собаку! (Вструсює).

Бурчак. Йому гірше... Пустїть, бо я...

Кривенко. (Пихаючи його). Марш! (Одходить і сїдає знову за стіл).

Бурчак. Ми з вами про це ще побалакаємо!.. Негодай! (Поспішно іде в Антонинину кімнату).

Орися (вбігаючи). Що за галас тут?

Кривенко. (Апатично, вяло). Я питав, як моєму синови, а Бурчак одповідав...

Орися (з закоченими рукавами, недбала зачіска, комір кохточки одстібнутий, вся пашить енергїею і завзятістю). А вам цїкаво? Да? Ну, так знайте, що лучче йому! Чуєте? Вашому синови лучче і він буде жить! Він буде жить! Заспокоїлось ваше батьківське серце? Я вам ручаюсь, що він буде жить! (Бє себе рукою в грудь). Я! Щоб там не було! Зараз прийде лїкар. Можете йти до дому і спокійно спать. Ваш син буде жить. (З кімнати Антонини хутко виходить Бурчак і йде в сїни).

Входить Антонина. (Розпатлана, лице змарнїле, велики синяки під очима. Одягнена недбало. Безсило сїдає на перший стілець і, звісивши руки, непорушно сидить. Убито, тупо до Орисї)—Хрип більший... Він помре...

Generated on 2015-07-05 19:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Орися (сильно, злісно). Він не помре! Зараз лїкар прийде...

Антонина. Нїчого не поможе... Я вже не маю сил... Третї сутки я не сїла нї разу. Не можу більше... Все одно...

Орися. Я вам казала, треба заснуть. Ви ляжте, засніть.

Антонина. Не засну.. Зараз лїкар прийде... (Раптом до Кривенка, з благанням, гаряче). Я благаю тебе: скажи, що ти зробив йому... Орися! Вийдїть, рідна, на хвилинку... (Орися виходить).

Кривенко (сидить недвижно).

Антонина (підходить до його, благаюче склада руки). Заклинаю тебе всїм дорогим тобі, талантом твоїм, твоїм життєм, заклинаю всїм твоїм минулим і будучим, скажи! Скажи, нам треба знать причину... Лїкар здаєть ся, помилив ся, — у його круп, а не дифтеріт. Чи, може, ти дав йому такої отрути, що не можна узнать?.. Він мучить ся... Воно ж невинне! Що воно зробило тобі, пожалїй муки його! (Ридає).

Кривенко (трудно вбірає в себе повітре і встає. Глухо). Я нїчого йому не зробив. Нїякої отрути.

Антонина (скажено). Ти — камінь!! Ти — звір! Ти гірше звіря! О, в тисячу раз гірше! І звірі жалїють своїх дїтей... І я такого любила?! Я любила тебе?!.. Господи! (Ридає. Потім підбігає до його, стає на колїна, хапає руки його і благає) Ось на колїнах... на колїнах... Скажи! Прийде лїкар... Він уже хрипіть не може, задихаєть ся... Вмолюю!..

Кривенко (з силою, з мукою, підійма її). Говорю тобі, нїякої отрути нема! Застудив ся він. Все, що можу сказать тобі. Це все одно нїчого не поможе...

Антонина (з ненавистю). А-а! Не поможе? І каторги уже не боїш ся? „Застудив ся“? Із-за кутка убив? Смілий? Нї, коли ти такий смілий, не ховай ся!.. Але нї! Я тебе одправлю на каторгу, я сама піду туди, я своїми руками убю тебе! Говори, що ти зробив йому!

Кривенко (мовчки сїдає).

Антонина. Не скажеш? (Безсило опускає руки вздовж тїла і широкими, не кліпаючими, безумними очима дивить ся кудись навкося).

Орися (із кімнати Антонини). Тосю! Ідїть сюди!

Антонина. (Здригуєть ся і біжить туди. Видно, як Орися, Антонина і Паша метушать ся коло колиски. Вбігає Паша, хапа з столу одну пляшочку, швидко читає напис на нїй, хапає другу, третю і разом з ними біжить назад. Шамотня зменьчуєть ся).

Кривенко (глибоко зітхає, встає, робить кілька кроків, торкаєть ся для чогось рукою до гравюри на стїнї і знов сїдає на своє місце).

Входить Орися. (Сїдає на стілець. Витираєть ся хусткою).— Фу! Одчаяний припадок був... Вирятували... Чуєте?..

Generated on 2015-07-05 19:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Кривенко сидить непорушно.

Орися (помовчавши). От! Прінціпи ваші... Скільки мук, скільки страшенного страждання... Для чого?. Ех, ви!... (Дивить ся на його). Що? Заварили? Самому не солодко?

Кривенко (тихо). Ви менї скажіть: ви свідомі того, що ви робите, рятуючи його? Для чого ви це робите?

Орися. Свідома.

Кривенко. Для чого?

Орися. Для того, що так хочу. З самого початку хотїла і тепер хочу, щоб у вас була дитина! Була! І вона буде, буде! Чуєте? (Вмить з болем). Та ви підїть, гляньте на його.. Підїть! Послухайте, як він хрипить, мучить ся, підїть!.

Кривенко (з гнївом). Так ви піддержуєте його муки?! Яке вам дїло до моєї дитини? На віщо ви лїзете в чуже життє?!

Орися (сильно). На те, що так хочу? А потім на те, що я — не камінь і не якесь незчуственне страховище! (Круто повертаєть ся і йде в Антонинину кімнату).

Входить лїкар з Бурчаком. Маленький, товстенький дїдок, коротказорий; поверта на всї боки головою і до всього придивляєть ся. Говорить тенорком. Ходить дрібно, поспішно. Обертаючись до Бурчака:

— Сюди?

Бурчак (за ним). Сюди, сюди... Направо двері...

Лїкар. Ага!. Так, так... Я вже забув... Дуже хрипить, кажете? А ось ми зробимо, що він не буде хрипіть. Горячої води, будь ласка... (Зирка на Кривенка і проходить в кімнату Антонини. Видно потім, як вони всї тупчать ся коло колиски. Кривенко встає і ходить, часом зазираючи до їх. Чути окрики лїкаря. Рухи їх хапливіщі, горячкові. Чуєть ся крик Антонини).

Кривенко (зупиняєть ся, напружено слухає. Вибігає Бурчак, хапа з піанїно рушник, для чогось оббіга круг столу і, натикнувшись на Кривенка, розтеряно, жалко говорить). Поміра!.. Задихаєть ся... (Біжить в Антонинину кімнату.

Кривенко. (Робить кільки ступнїв і зупиняєть ся. Важко дихаючи, слухає. Гомін в кімнатї Антонини стає голоснїщий).

Паша й Орися (обережно виштовхують Антонину в Орисїну кімнату). Не можна... Посидьте тут,.. Посидьте...

Антонина (слухняно, як автомат іде і, видно, не свідома в своїх вчинках. Підходить до Кривенка і, помітивши щось на рукаві у у його, машинально чистить. Потім обходить круг столу і йде назад в свою кімнату).

Кривенко (пильно й трівожно дивить ся їй вслїд). Раптом чуєть ко повний одчаю і болю крик Антонини.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Кривенко (здригуєть ся, міцно обхоплює рукою спинку стільця і весь напружено замірає. Крик Антонини, змішаний з риданнєм, не вгаває. Виходять лїкар й Орися).

Лїкар (розводячи руками). Моя поміч не потрібна їй. Дайте їй крапель, укладіть в ліжко... Хай всї повиходять і хтось один зостанеть-ся з нею.. Це все... Що ж зробиш? Горе. Наука — не бог. Вона — людина молода ще, перенесе... Було б хоч раніще послать за мною... Сюди, здаєть ся?.. Ідіть до неї, я сам знайду вихід... Прощайте. (Виходить).

Орися (помалу вертаєть ся назад, зупиняєть ся проти Кривенка і злобно зтомлено говорить). Торжествуйте: ваша взяла. Помер. (Повертаєть ся і йде в кімнату Антонини).

Кривенко (проводить рукой по лиці і глибоко зітхає. Раптом в кімнатї Антонини чуєть ся шамотня, крики Антонини і голоси Орисї й Паші).

— Пустіть! Ви не маєте права! Пустіть, я вам кажу?

— Тосю, рідна!.. Не треба... Заспокойтесь!

Антонина. Пустіть, я хочу показать йому!

Голоси Ориси й Паші. Тосю!.. Це — безумство... Не треба...

Антонина (ще з більшим одчаєм і силою розпуки). Пустіть! Геть к чорту!! Тїкайте!

Шамотня побільшуєть ся, — видно, не пускають. Але Антонина вириваєть ся і вбігає в Орисїну кімнату. На руках у неї труп дитини, посинїлий, задубілий. Очі дико блищать, волоссє розвіваєть ся. Підбіга до столу і з силою кладе дитину на стіл перед Кривенком. Кричить:

— На! Добивсь! Любуй ся! Любуй ся, убивце!

Кривенко (камяно стоїть і мовчки зирка на труп. Проводить рукою по лобі і рука дуже дріжить).

Орися (беручи Антонину за руку). Тосю! Пожалїйте себе! хоч трохи заспокойте ся... Життє велике... Попереду...

Антонина. О, я тепер спокійна! Нема „memento“ уже! (До Кривенка). Нема? Правда? Дивись! Дивись же!

Кривенко (раптом помалу підходить до столу, нахиляєть ся до дитини, цїлує, підводить ся і, не глянувши нї на кого, мовчки, злегка згорбившись, важко й не поспішаючи, виходить).

Антонина (з риданнєм падає на трупик, припадає до його, і в одчаю водить головою вправо і влїво).

Всї стоять прибиті, зтомлені, понурі.

Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ

ПО СВІТУ.

Рим християнський. Катакомби [1]).

Між двома центрами творчости, фантазії, артизму — творами античного ґенія з одної сторони, і пізнійшим розцвітом нової творчости відродженя XV в., старо-християнський Рим робить вражінне чогось блїдого, никлого, убогого. Якісь бідні каганцї на роздорожу між роскішним сяєвом двох світових огнищ людського ґенія. Треба дивити ся на памятки його старо-християнської творчости й житя через спеціальні прізми, щоб добачати якийсь спеціальний інтерес, вагу і красу. Дивити ся очима спеціаліста ученого, археольоґа чи історика, що в тім убожестві форм і засобів, в сій безпомічности виконання, в сім недотепнім орудуванню бідними рефлєксами і фраґментами старої, античної штуки з цікавістю слїдитиме, — не так слїдитиме навіть, як відгадуватиме розвій, назріваннє і кристалїзацію ідей, які колись, впродовж віків знайдуть собі втїленнія яснїйші, гарнїйші, гармонїчнїйші. Або очима побожного і вірного католика, перенятого ентузіазмом для слави й могутности своєї церкви, якого сї памятки колишнього убожества, слабости, нужди розчулюють своїм контрастом з пізнїйшими побідними тріумфами, славою й властю, воєвничої церкви, ecclesiae militantis. Або нарештї — відігнати від себе сї прикрі спомини й образи тих нехристиянських тріумфів пізнїйшої церкви, які вона з таким самовдоволеннєм постарала ся увіковічити в сій столицї своїй — сї кріваві побіди над „инако мислящими“ єретиками, сї горді претенсії на перевагу папського меча над мечем світським. Забути, який ужиток робило з сеї простоти й убожества пізнїйше папство; як на крови й костях людей, що складали свої голови за свободу своєї совісти, за право бути свобідними від вимогів царства сьогосвітнього і водити ся своїми понятями про правду і добро, будувало воно нову власть над сумлїннями і переконаннями, а з того колишнього убожества, мук і страждань било дзвінкі денари св. Петра для себе і своїх непотів. Вигнати з голови ті всї спомини і привиди, і тодї в убогих фраґментах, в безграмотних написах, в недотепних богомазах того старо-християнського житя шукати

[1]) Див. кн. I.

Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

слідів високих настроїв, героїзму духа, чистого ідеалїзму чоловіка, далекого і чужого від усіх прикмет пізнїйшої церкви, католицтва, папства.

Рим — найбогатше місце на памятки й останки сього героїчного періоду християнства, його молодечого аскетизму й ідеалїзму. Їх копальні — славні римські катакомби, безконечні лябіринти підземних ґалерей і печер, вздовш римських доріг, що служили кілька віків гробовищем римському християнству. Говорячи про них, треба б почати, lege artis, від вияснення сеї назви. Отже поясню, що се популярне слово нїчого не значить, і війшло в уживанне зовсїм припадково. Catacumba, або ad Catacumbas звала ся місцевість коло Апієвої дороги, в околиці церкви св. Себастяна. Катакомби поблизу сеї церкви були одинокі, які не були забуті в середнїх віках та служили місцем побожних подорожей прочан. Коли потім, в XV в. почали відкривати на ново инші катакомби і ними почали інтересувати ся, ся назва з тих старих і популярних катакомб св. Себастіана була перенесена і на всї нові, як назва загальна, а значіннє і початок її зістаєть ся незвісним. В старо-християнські часи вони звали ся просто „цвинтарями“ (грецьке κοιμητήριον, місце відпочинку, відти латинське coemeterium, наше „цвинтар“).

Християнство було принесено в Рим насамперед Жидами, що свій звичай — ховати мерців, а не палити, прищепили християнам грецьким і латинським. В самім містї ховати мерців було заборонено (по поганським понятям мертві останки занечищали, профанували місто), тому римські християне для хованя своїх мерців почали користувати ся підземельними щілинами і печерами поза мурами міста. В мягкім скаменїлім попелї що залягає під поверхнею Рима було багато таких печер і легко було робити нові. З початку се були гробовища поодиноких фамілій і носили їх імя. Далї, з розмноженнєм християнської громади, вони все більше перетворяли ся в публичні, церковні цвинтарі, звязані пізнїйше з поодинокими римськими парафіями. Популярні понятя, що катакомби служили також місцями зборів вірних, богослуженя, заступали собою церкви в перші віки, — невірні. На службу божу християне збирали ся в містї; в перші віки їх катакомби були тільки гробовищами, і тільки в поминальні днї збирали ся тут вірні, помянути своїх небіжчиків. Тільки від IV в. почавши, коли християнство стало релїґією признаною державою і минули ся часи мучеництва, гробовища катакомб стали також місцями богослужень в честь мучеників і святих, що спочили тут. Але з тих раннїх ві-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ків в місті не лишило ся ніяких памяток: всі ті старі церкви, з якими звязують ся ріжні старо-християнські традиції, почавши від церкви св. Пуденціани, де мовляв сам св. Петро заснував першу церкву, в домі окрещеного сенатора Пуденса, і кінчаючи ріжними Константиновими церквами, — всі вони не мають з тих часів нічого окрім пізнійших переказів. Через те всяка побожна і непобожна фантазія про перші віки християнства мусїла головно сконцентрувати ся коло катакомб, сих дійсних і незаперечних свідків християнської громади перших віків.

Найперші гробовища в них походять ще з I в.; в тих ранійших часах переважають написи грецькі. Пізнїйше християнство одомашнюєть ся в Римі, здобуває собі місцевих прихильників; починають переважати написи латинські. З розростом громади вірних приходить ся все більше розширяти сї гробовища, використовувати місце. Ґалєреї стають узші і вищі, під верхнїми ґалєреями роблять ся ряди глубших траншей, в кілька поверхів (місцями так доходить до пяти поверхів катакомб). Старі ґалєреї розширяють ся бічними ходами. Давнійші катакомби сполучають ся новими корідорами. Ще й по Константинових часах вони зістають ся звичайним місцем похорону християн, аж до кінця IV в. І тільки з початками V в. перестає сей звичай, бо цвинтарі закладають ся в місті, при церквах, а катакомби стають уже місцем культу і побожного поважання, як місця спочинку мучеників і святих. Під той час вони дійшли до велетенських розмірів. Безконечними лябіринтами тягнуть ся вони поза мурами, вздовж старих доріг. В сумі довжина всїх коридорів тепер звісних катакомб доходить до 900 кільометрів, а число похоронених в них рахуєть ся на мілїони.

Найчастїйше се корідор від півметра до метра широкости, в стїнах якого одні над другими видовбані довгі ниші для мерців, так звані loculi. Ниша така, після того як в нїй положено тїло, закривалась табличкою марморяною або теракотовою, з іменем небіжчика. Старші надписи ляконічні — крім імени хіба ще додано: in pace (в мирі, зн. спочиває). З III-го віка, з часів страшних нагінок на православних стають вони більш многословні. Але рідко де зацїлїли сї могили і написи нагробні в цїлости. Мученики і прості смертельники не довго спочивали in pace. Коли християнство стало державною релїґією й вийшовши з своїх криївок, почало будувати церкви й монастирі та пишати ся релїквіями мучеників, — почало ся завзяте шуканнє всяких мученичих і святих остатків по катакомбах і переношеннє їх до ріжних церков. Переносили не тільки поодинокі останки, а й цїлими масами. Я згадував уже як

Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

папа Бонїфацій, посвятивши в 609 р. Пантеон на церкву всїх святих, вивіз туди для більшої святости 28 возів святих костей з катакомб. До церкви св. Пракседи в 817 р., як каже напись, вивезено і там поховано 23 тис. мучеників. За римськими і взагалї італїйськими сторонами прийшла черга на новохрещені варварські краї, що також для ріжних церков, каплиць, абатств і т. и. жадібно шукали реліквій. При всякій подорожи до Риму побожні духовні і світські фундатори шукали святих костей. Навіть під час ріжних походів на Рим вояки пустошили немилосердно катакомби, забираючи під титулом мученицьких реліквій всяку кістку, не допитуючи ся її кондуіти, свята чи грішна, досить що була римська кістка, і її можна було, з відповідним коментарем, за добру ціну продати в якімсь далекім тевтонськім кутї.

Тільки з серединою IX в., хто ще з небіжчиків лишив ся в катакомбах, міг спати спокійнїйше. Катакомбами стали меньше інтересувати ся, більшість їх стала забуватись, і популярними зіставали ся тільки, як я сказав, катакомби св. Себастіана. Аж 1578 р. припадково відкрито на ново ті забуті катакомби, і почато їх наново перешукувати і студіювати, вже з наукових мотивів. Ант. Бозіо віддає своє житє студіованню їх, і 1632 р., вже по його смерти вийшла його книга — перша моноґрафія катакомб Roma sotteranea. Від того часу се наукове студіованнє потягло ся через дальші віки. Далї руйнували ся, пустошили ся катакомби і їх похорони, вже з наукових мотивів, і тільки останнїми часами прийшли нарештї їх дослїдники до переконання, що найлїпший науковий ужиток, який можна і треба зробити з памяток катакомб, се студіовати їх на місцї, не витягаючи з них нїчого і не нївечачи їх написей, малюнків і різьб.

Катакомби лишили ся єдиним в своїм родї музеєм християнської штуки найперших віків, від I до VII — VIII в., тих віків, з яких в сїм родї поза катакомбами взагалї дуже мало що лишило ся. Навіть у найбільш обрабованих їх частях, звідки позабирано дорогоцїнні святі кости і повикидано при тім написи, — лишили ся фрески на стїнах, убогі камінні різьби, неінтересні збирачам реліквій. І вони дають можність слїдити за розвоєм в пластиці нових ідей, християнських вірувань і понять.

Форма неориґінальна; нове вино вливано в старі міхи, в повнім значінню слова. Ся християнська штука I—V вв. таж антична штука тих столїть, тільки низшого калїбру, особливо в перших столїтях, I—III, коли бідна християнська громада не мала анї засобів анї претенсій до артистичної вибагливости. Манєрою, схемами,

Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

типами звичайної античної фрески силкуються сї малярі I—IV вв. передати нові ідеї й понятя. Се біблїйні сцени, з символичним значіннєм, евангельські теми, і символичні образи на вповнї античній підставі, як Орфей в значінню Христа, або рисунки риб, лози і т. д. Вповнї задержуючи характер сучасної античної творчости, не виробивши власних засобів артистичних, ся старохристиянська творчість на своїх перших кроках заховує вповнї також і ясний, лагідний настрій античної творчости. В її творах перших віків, I—IV, не стрічаємо сцен мучеництва, навіть розпятого Христа, не кажучи про теми страшного суду, вічних мук, злих духів і т. и.; сцени болю, страждань, страху чужі йому, як і античній творчости. Сї перші християне, живучи в таких тяжких обставинах, часом серед вічних страхів переслїдовань і мучеництва, дивили ся за те в будуче житє очами повними ясної вїри й радости. Вони вмерали справдї in pace. Доперва середновічне християнство залякало своїх вірних образами мук, митарств, чистилища, і почало збирати дань за откуп від сих страхів.

Забрані з катакомб річи зібрані тепер в християнськім музеї Лятерана — головно саркофаґи (IV—V в. переважно), написи, копії фресків. З катакомб найбільш популярні тепер і найбільш богаті памятками і споминами катакомби св. Калїкста, недалеко св. Себастіяна, при Аппієвій дорозї; їх звичайно і оглядають туристи. Через гарненький городчик, засаджений квітками, проходиш в реставровану стару церковцю св. Калїкста, і в компанії монаха траппіста, в білій рясї, що несе запалену свічку, сходиш в підземні ґалєреї катакомби. Вражінне подібне як в київських печерах, тільки римські ґалєреї вищі, багатші повітрєм, місцями мають отвори для світла. Просторнїйші камери — що служили збірними могилами, прикрашені фресками. Одна з таких камер тутешнїх служила гробовищем епископів (пап) римських III віку; маса підписів пілїґримів IV—VI вв. зістали ся слїдом тодїшньої популярности сього місця. За нею иньша, — місце спочинку дуже шанованої святої мученицї Цецілії (кости її забрано до старої церкви св. Цецілії) — росписана пізнїйшими фресками, VII—VIII вв. Иньша камера славна найстаршими фресками хрещення і причастя (т. зв. каплиця таїнств).

Але більше всього тут папи Дамазія. Се був безсумнївy дуже шановний папа, але занадто постарав ся увіковічнити память про себе на каждому місцї. Може не все й він, а дещо завинив і його писар Фурій Діонїсій Фільокалїй, славний калїґраф, що винайшов спеціяльне письмо для сих написей. Сей папа в 1370—80 рр. ба-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

гато займав ся поправлюваннєм і прикрасою сих катакомб: поробив сходи, попробивав отвори для світла, поросписував каплиці і звичайно — поросписував ся про сї свої подвиги в довгих віршованих написах. Провідник монах з дуже великим заласем вичитує сї нудні вірші хвалькуватого папи і може довести сим папою Дамазієм до роспуки. Вилїзши на світ Божий бідний форестієр довго не може очухати ся від сих безконечних віршованих рукоприкладств, а навіть і позабувши все иньше буде тямити довго побожного ґрафомана з IV віку. Папа Дамазій осягнув свою мету.

Конетантинова базілїка.

Константинова леґенда стоїть нарівнї сливе з Петровою. Петро дав Риму і папству авреолю (ореол) святости, Константин авреолю слави і власти. Перший протектор христянства на цїсарськім столї, що дав початок його офіціальному, державному значінню, він заразом виступає в католицькій традиції як фундатор світської власти римського владики: він надає папі Сильвестру Рим з його околицею, як спеціальну церковну державу, і сей апокрифічний „Константинів дар“ (donum Constantini) стає підставою папських претенсій на права світського володаря.

Але тим часом як дїйсні, справжні Константинові памятки: його монументальна базилїка, що панує над форумом, його тріумфальна брама, так милосердо помилувана часом, — памятки його панування як світського монарха, помилувані папами й не перетворені навіть в каплиці ні в церкви, навіть не вінчані хрестами чи иньшими побожними атрибутами, стоять посміваючи ся над віками, що пронесли ся над їх головою, — всї традиції церковного, християнського Константина розвівають ся як легка мряка, не лишаючи нїчого реального.

З семи римських церков, пізнїйшою традицією називаних Константиновими, найміцнїйше ся традиція звязана з „золотою базилїкою“ Лятерану, резиденцією середньовічного папства, „матїрю й головою церков Риму і світа“. В її старій хрестильниці папа Сильвестр охрестив першого християнського цїсаря Риму (що в дїйсности прожив вік нехрещений, і як каже церковний історик, приняв хрещеннє на смертній постели). І сю церкву збудував він для сього папи, подарувавши йому при тім город Рим і його околицю.

Та не тільки від Константинових часів, що в дїйсности не лишили в Лятерані нїяких реальних слїдів, але і від тої середновічної папської резиденції лишили ся тільки відірвані останки, що

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

більше пригадують і натякають, ніж дають образ тої папської резіденції середновіча, того гнізда, де росла і виростала ся світова сила.

Резіденція і стара базілїка згинула підчас великого огню 1308 р., що знищив її майже без останку і понудив тим тодішнього папу Климента кинути сучасний убогий, збіднїлий, здичілий Рим його сварливим баронам і прийняти запросини до Авіньону. Від старого Лятерану позіставали ся тільки ріжні фраґменти, переважно закриті і задекоровані пізнїйшим розцвітом римського будівництва, XVI—XVII в. Нинїшня лятеранська базілїка не тільки роскішна, але й гарна, але вона настільки модернїзована в XVII—XVIII в., що в її новім характері никнуть і тратять ся старші останки. З старої базілїки зістала ся в цїлости гарна мозаїка олтарної абсіди, з XIII віку. З базілїки відновленої по пожежі 1308 р. і росписаної Джіото — кілька невеликих фресків, захованих припадком. Весь внутрішнїй вигляд — робота з XVII в., а головна фасада, з XVI—XVII в., вінчана верхом з першої пол. XVIII в. Прикро бачити старий Лятеран в сій роскішній, модній бароковій одежі.

Ліпше заховала ся стара хрестильня, збудована, як приймають, папою Сикстом, в V в., з старими кольонами і великою античною ванною з зеленавого базальту по середині. В бічних каплицях старі мозаїки, V—VII віків, на золотім тлї.

Гарна памятка з пізнїйшого часу — монастирське подвірє з протилежної сторони базілїки, настільки ж інтересне з становища історії будівництва і декоративної штуки, як і миле та гарне незалежно від всякої історії. Се одно з тих чудових подвірій, які заховали ся в кількох старих церквах Риму. Сперта на ґраціозних парах тонких кольон ґалєрея обігає затишне подвірє, засаджене пальмами, з старинною криницею по середині. Се твір архитектів XIII в. братів Вакалєтів. Робота ґалєреї незвичайно містерна. Мінятюрні, тонки, гнучкі кольони ріжних вибагливих форм — рівні, жолоблені, кручені, спіральні, прикрашені мозаїчними інкрустаціями ідуть парами, — кожда пара инакша, вінчані роскішними капітелями, підпираючи багато декоровані ґзимзи. Під стїною ґалєреї ріжні фраґменти античної старовини — написи, статуї, різьби. Широкі віти дактилїв (фініків) стелють ся коло старої цямрини криниці, критої низько різбленим орнаментом, десь VI в. Не мертвим тягарем забутя, а ясним благородним спокоєм вічного оновлення житя віє з тихої тиші сього тихомирного куточка. І не хочеть ся вертати ся з неї під роскішні блискучі склепіння Лятерану, під його роскішні монолїти, награблені з поганських храмів, і монументальні барокові статуї апостолів.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

На площі коло базіліки останки колишньої палати папської — далеко більшої, ніж видновлена потім, що стоїть тепер. На ній копії старих мозаік. За нею Scala santa — не більше не меньше як сходи з палати Пилата, по яким ішов до нього Христос, привезені до Риму мовляв Оленою матірю Константина. Се дуже шанована святиня; по ній на колінах лазять побожні особи, на кождій читаючи молитву, і щоб не утерпіли від сеї побожности сходи, вони накриті дошками. А серед площі — найвищий з обелісків, хоч і підрізаний при уміщенню на сій новій позиції. Постарав його фараон Тутмес IV, в 15 в. перед Христом, а цісар Константин казав притаскати до Риму, для Кольосею. Фараон і Константин, Христові сходи і папські індульґенції здибали ся на сій тісній площі папської резиденції.

Від 1308 р. Лятерам став тільки титулярною резиденцією пап. По старій традиції кождий нововибраний папа, по своїй коронації в новій резиденції, Ватикані, їхав до Лятерану, щоб узяти в своє володіннє сю стару резиденцію. Робило ся се з великою парадою. Папа сідав на білого коня; цісар мав потримати стремено папі і поцілувати його при тім в ногу. Коли цісаря не було під рукою для виконання сеї приємної церемонії, мав се виконати котрийсь з княжат римських, або иньший який достойник доконче світський. Били в дзвони, стріляли з гармат. Дорогу висипали золотим піском. Арку Тита на дорозі мали обовязком прикрасити ріжними декораціями Жиди, і при тім рабин витав папу і просив у нього потвердження прав, чи властиво безправности жидівської людности Риму.

Tempi passati...

Середновіче.

Найстарші римські церкви — ті з якими звязані найдавнійші традиції, що вони були побудовані як церк и публичні, явні, — лежать на кінцях міста в сусідстві мурів, геть від центрів його. В сім є певний реальний підклад. Християнство було релігією переважно низших верств, і по тім як було проголошено йому свободу і безпечність, і воно могло мати свої церкви явні, воно все ж тулило ся по передмістях, тим часом як аристократія і богата буржуазія, що займала центральні части, по старим традиціям далі держала ся поганства, весь IV вік, не вважаючи навіть на ворожі йому заходи правительства, і тільки поволі приставала до нової чужоземної демократичної релігії. З виїмком тільки одної Maria Maggiore, котрої будову сама традиція кладе на трохи пізнійші

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

часи, всї иньші найважнїйші римські церкви (так звані „патріарші“, котрих парохом і по сей день уважаєть ся сам папа) — Св. Івана в Лятерані, св. Петра, св. Павла, св. Льоренцо, Єрусалимського Хреста і св. Себастіана (з „Марією Великою“, Maria Maggiore їх всїх сїм) — всї вони лежать на передмістях старого Риму, коло мурів або за старими мурами. І так само инші церкви, найбільш старинні, найбільш звеличані традицією.

Приватні доми міські, що служили в перші віки місцями зібрань християн і їх богослуженя, дали основну схему сїй старій церкві, з певними відмінами задержану і пізнїйшим церковним будівництвом. Хоч ті старі й найбільш поважані церкви Риму мають традиційну назву „базілїки“, але з базілїкою властивою — будинками судовими, „присутственними місцями“ цїсарських часів не мають вони нїчого спільного. Християнська базілїка перших віків по свому типу — се приватний римський дім, з кольонадою з подвіря, з внутрішнїм подвірєчком (atrium), обведеним кольонадою і властивою церквою в глибинї двора, що відповідає заднїм, мешкальним покоям римського дому. Вона розділена двома рядами кольон на три поміщення: середня (ширша) відповідає старому перістілю (середнїй корабль), олтар і пресбітеріум займають глибину (старий οἶκος перетворяєть ся в олтарну абсїду), а бічні покої (старий трікліннїй) розширюючи ся, з часом витворюють поперечні рамена „корабля“, і так витворюєть ся внутрішнїй „візантийський“ хрест церковної будови. Найстарші римські церкви: Марії in Cosmedin і особливо св. Климента, де під новійшою, XII віка, знайдено в 1860-х роках старшу церкву, з IV в. (зруйновану в 1084 р., і через те не перебудовану, як перебудовували ся иньші) — дають нам досить живе поняте про ту стару „базілїку“ християнську. В Римі можемо бути свідками народженя і перших стадий розвою церковної архітектурної форми, що мала таке величезне значіннє в розвою всеї пізнїйшої артистичної творчости.

З пізнїйших столїть, VI—X, знаходимо тут і там, розкидані по ріжних церквах, також інтересні памятки тодїшньої творчости — мозаіки, різьби, фрески, архітектурні форми. Але вони вже не мають такого виїмкового значіння. Артистична творчість тих віків входить в стадию т. зв. візантийську. Римські памятки служать відгомоном, відблиском розвою творчости, яка з далеко більшою енергією й розмахом ішла де инде, в нових центрах державного і культурного житя.

Рим переживав свої кепські часи, і вони все гіршали тільки. З перенесеннем столиці до Царгороду за Константина і з упадком

Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

західнього цїсарства в V в. Рим все більше переходив на становище провінціального, другорядного міста, тратив своє політичне і культурне значінне. Се зробило папу хазяїном міста, репрезентантом і властителем старих традицій. В сім порожнїм і покиненім містї, на богатих руїнах старого житя і його традицій мав папа спромогу розпростерти і зміцнити свої крила, з скромного епископа вирости на грізного владику західнього світу. Але в міру того як росло папство, падав город. Бо папство росло на його упадку, на його нещастях. Кождий тяжший натиск долї на сю розвінчану столицю, забуту його номінальними володарями, цїсарями Нового Риму, змушував Римлян з новою силою шукати помочи у одинокого свого опікуна і протектора—папи. Кожда біда, яка спадала на Рим, підносила серед Римлян престиж папи. Кожда з тих варварських хмар, що облягала Рим, здобувала і грабувала його, або пробувала се зробити, — вплїтала нову галузку в вінець папського престіжу, папської леґенди. Але зріст сього престіжу не відвертав нещасть римських — папа був занадто слабкий на те; його слава і повага використовували для себе сї нещастя, але Риму не могли охоронити. Треба було часу, аби папство, зрісши на руїнах слави і традицій Риму, потім перерісши їх, змогло ся на стільки, щоб уже сею своєю силою, славою і засобами подвигнути з звалищ і руїн старий Рим, що вигодував його.

Поки се наступило, папа зріс на володаря і божище Риму, але Рим за той час став гіркою руїною колишнього блеску і слави. Під кінець середновіча, в XIV в. в Римі було всього 20 тис. мешканців! І се була в тих часах купа звалищ серед порожньої здичілої пустинї Кампанії. Всяке культурне, артистичне житє в другім півтисячолїтю нашої ери упало в нїм зовсім. Роскішна артистична спадщина розхапувала ся й нищила ся безжалісно, але на її руїнах не повставало нїчого замітного. І римська суспільність і римське папство були і занадто бідні, і занадто малокультурні для вищих, артистичних інтересів. Рим переживав дику грубість середновіча в її цїлій суворости. На останках античних святинь і палат виростали вежі і замки воєвничих рицарів кулака, римських баронів, що розпаношили ся тут з упадком державного житя і зробили середновічний Рим правдивим вертепом розбійників середновіча, ареною своїх безконечних свар і війн, уличних бійок і битв. Оповідають, що в серединї XIII в., забравши ся до нищення сих розбійничих гнїзд, знищено в Римі 140 замків! Деякі захована памятки сього середновічного будівництва — як напр. т. зв. Casa di Rienzi, побудована нїби то родом Кресценціїв „не з мар-

Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ної амбіції, а на те щоб відновити стару славу Риму сим піднебесним домом", як віщає напись на нїм, — дають поняте про тодїшнїй упадок культурного і артистичного житя. Грубі цегляні мури сеї Casa недорічно натикані фраґментами античних марморів — се проречиста ілюстрація того римського середновіча. Але такеж недорічне декорованнє награбленими останками античного будівництва — майже в кождій церкві тих часів.

Замки й вежі переважно позникали — тільки середновічні мури з вежами навколо міста стоять досї. Церкви стоять, хоч переважно підновлені, перебудовані. На старохристиянські мотиви перших віків і пізнїйші візантийські, що полишили свої слїди головно в мозаіцї, — налягають впливи тосканського будівництва і малярства XIII—XIV в. Не рідкість стрінути в Римі з сього часу церковні фасади в чистім тосканськім стилю. Перша артистична сила сучасної Фльоренції Джіото при кінцї XIII в. приймає на себе ряд замовлень в Римі. Під тосканськими впливами сформовуєть ся тип римської кампанїлї — найбільш інтересного що лишило ся від римського будівництва з кінця середновіча—струнке, легкі, рівні як вежі, вони живо пригадують славну фльорентийську вежу Джіото.

Римське майстерство серед чужих впливів починає оживляти ся теж — в будівництві, в фресковім малярстві, в мозаіцї декораційній і іконній, XII — XIII вв. Монументальні останки римської старини і богаті традиції, звязані з ріжними місцями Риму, оживаючи з відновленнєм інтересів до античного житя, могутно впливали на розвій нових ідей, звязаних з початками т. зв. гуманїзму. Але тяжкі обставини римського житя ще не давали їм розвинути ся добре на римськім ґрунтї. Перше нїж вийти з середновічного упадку, Риму судило ся пережити ще гірку хвилю занепаду, коли в 1308 р. папи, стративши в пожежі свою лятеранську резіденцію, приймають зрадливі запросини французького короля і з Риму переїзжають до Авіньону. Сїмдесят лїт „авіньонської неволї" пап були часом найгіршого убожества і занепаду Риму, що стратив свого єдиного протектора і опікуна. Боротьба полїтичних систем і партий та домашнїх баронів-бандитів паралїзувала всякий рух, всякий поступ. Убожество і небезпечности підтинали нові культурні парости. Симпатичний рух викликаний Ріенцо (1347 р.), що під впливом нового заінтересования античною минувшістю Риму — перших сходів гуманїзму, попробував вирвати Рим з рук баронів і відновити в нїм республїку, був не більше як скороминулою ясною плямкою на сїрім тлї сих останнїх недогарків середновіча.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Відродженнє.

Папи вернули ся 1377 р. до Риму; се був поворот до лїпшого. Але ще довгі десятилїтя церковної схизми, боротьби антіпап і соборів треба було пережити, поки папство стало на міцні ноги, в серединї XV в., і могло подумати про прикрашеннє свого гнїзда, про наданнє нового блеску і слави йому — і собі. Зміцнивши своє становище й повагу по тих часах упадку, воно обертає богаті контрібуції, що поплили до папської скарбони з усїх сторон католицького світу, на те щоб блеском артистичности, величавости декорацій піднести старий престіж папства в очах нової суспільности, її культурних поглядів і артистичних вимог. Для пап сього часу стає питаннєм чести, обовязком доброго тону лишити яко мога глубші, показнїйші, величавійші слїди в зверхнїй декорації вічного городу. Одні перед другими будують вони роскішні церкви, перебудовують святинї середновічні, прикрашають свої резіденції і свою столицю. Богаті суми, які пливуть з папської скарбони до калиток папських „непотів“ (близших свояків) і ріжних фаворитів, в дусї того часу меценатства і культурних амбіцій дають початок роскішним палатам, вілям і артистичним колєкціям папських фамілій. За яке небудь не шіле столїтє з захудалої дїри, з середновічного вертепу розбійників Рим виростає до значіння найбільшого огнища артистичного житя, в столицю і школу нової штуки, утїху і гордість артистів світу. А найроскішнїйшим букетом сього нового розцвіту римського артистичного житя і меценатства стає нова папська резіденція — Ватикан.

Досї Ватикан був римським передмістєм, потім римською цитаделею без всякого культурного значіння. На затибрських низинах agri Vaticani, що мали репутацію нездорового місця і хоробливого повітря за римських часів, стелили ся цїсарські загородні сади; Калїґуля поставив тут цірк, і тут же, як оповідали перекази, мав справляти Нерон свої дикі орґії на християнах, „зашиваючи їх в шкури диких звірів і віддаючи на поталу псам, прибиваючи їх на хрести, або кажучи запалювати їх вечерами як смолоскипи“ (Таціт). З сими ж місцями, усвяченими традиціями про перших християнських мучеників, звязували ся перекази про мучеництво св. Петра, і тут, в сусїдстві старого цирку повстала одна з раннїх римських церков — св. Петра, по традиції розуміють ся побудована цїсарем Константином і подарована ним папам. Ще пізнїйше, з поч. VI в. зявляєть ся тут і резіденція папська. Завдяки традиціям про св. Петра місцевість ся стає популярним притулком про-

Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чан; виростають тут всякі каплиці, шпиталї, цілі осади для чужоземців, цілий городок (borgo), доста убогий і непоказний, за те рухливий і шумливий. Величавий Гадріанів гробовець (moles Hadriani), побудований над Тибром, став з часом оборонним замком, цитаделею Риму, і заразом обороною сього пілїґримського городка, а в IX в. папа Лев окружив його весь мурованими стїнами. В сїм поважнім своїми традиціями, але зовсїм непоказнім передмістю осїдають папи по своїм поворотї з Авіньону і енергічно забирають ся до урядження і прикрашення нової резіденції всїми засобами сучасної артистичної творчости.

Папа Миколай V з дому Парентучелї, перший з гуманістів на папськім престолї (1447 — 1455), заходить ся енергічно і жваво коло уліпшення і украшення ватиканської резіденції найлїпшими артистичними силами, фльорентийськими головно: займаєть ся будовою нової ватиканської палати й прикрашеннєм її околиці, здвигненнєм нової, більшої церкви св. Петра.

Оден з його кардиналів Петро Барбо, пізнїйший папа Павло II, лишає гарну і характеристичну памятку сих часів переходу від середновічних до ренесанських форм. Се масивне паляцо в стилї фльорентийських палат-замків, пізнїйше зване Венецьким; шкода тільки що будовано його з награбованого матеріалу: з каміння Колїзею. Папа Сикст IV делля Роверє (1471—84) проявив також велику енергію в будівництві. Його імя носить славна на віки сикстинська каплиця в Ватиканській палатї, збудована ним. Не замітна нїчим з архітектурного погляду, вона уславлена своїми фресковими мальованнями. З поручення папи Сикста найлїпші майстри малярства сього часу вималювали ряд образів на старозавітні й новозавітні теми на її повздовжних стїнах: умбрійські майстри, учителї Рафаеля, Перуджіно й Пінтурікіо, Лука Сіньорелї, попередник Мікель-Анджеля, фльорентийці Ґірляндайо, Ботічеллї, Розеллї дали тут преінтересну ґалєрею образів — немов перегляд сучасного малярства в його характеристичнїйших представниках. Але головну славу капелї мала принести пізїнйша роспись Мікель-Анджеля, чверть віка пізнїйше.

Се було дїлом папи Юлія II деля Ровере (1503—1513) енергічного й талановитого чоловіка, якому завдякує Рим найвищий розцвіт свого артистичного розвою, ту пальму першенства в культурнім житю, яку здобуває Рим в першій половинї XVI в. Ніхто не зробив стільки для розвою артистичної творчости Риму, блеску й краси його памяток, як сей амбітний, суворий і воєвничий старець. Він стягнув до купи ті три найвеличнїйші сили, що на віки нерозривно в культурній історії людства звязали ся з Римом: Бра-

Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

манте, Мікель-Анджельо, Рафаель, і дав їм завдання гідні ґеніального розмаху їх творчих ідей. Ледво засівши на папськім тронї, закликає він Мікель-Анджеля з Фльоренції до Риму, аби зайняв ся будовою величавого нагробника, що задумав собі приготовити за житя амбітний папа в церкві св. Петра (1505). Кілька місяців пізнїйше (1506) справляє він з цїлою колеґією церемонію посвящення основного каменя під будову нової церкви св. Петра по пляну Браманте, що на конкурсї був признаний найлїпшим. А ще два роки — і старий Браманте з поручення папи виписує з Фльоренції свого молодого земляка Рафаеля Санті, щоб помалював фресками новоуряджену папську палату при св. Петрі (1508). Яка стріча дат, які ймення зійшли ся тут на сїм маленькім куснику землї! В історії людського духа мало коли зберали ся такі ґеніальні сили для творчої роботи коло одного дїла. І блеском своїм вони навіки осїяли сей малий клапоть римської землї.

Будову гробовця папського пришло ся відложити тому, що базилїка св. Петра мала будувати ся на ново. Папа поручив Мікель-Анджельови помалювати фресками Сикстинську каплицю, тим часом як Рафаель мав зайняти ся мальованнєм парадних покоїв папської палати при каплицї. Мікель-Анджельо, що вже не тільки виробив плян гробовця, а зайняв ся вже приготовленнєм матеріалу і вступними роботами, розгнївaний такою несподїванкою кинув Рим і поїхав назад до Фльоренції. Але кінець кінцем він мусїв покорити ся перед волею грізного папи і взяти ся за роботу, яка зробила ся найголовнїйшим, найбільше ґрандіозним його дїлом. Стелю каплицї він малював чотири роки (1508 — 1512), пізнїйше шість лїт (1534—1541) працював над великим образом страшного суду, що покриває собою всю олтарну стїну каплицї. Поздовжні стїни, як я згадував, були розмальовані ще в 1480-х роках — їх горішні части; долину мали покривати ґобелєни — Рафаелю поручено було виготовити рисунки для них і потім виткані були в Брюселї сї славні „Рафаелеві коври", що в 1519 р. були розвішані в Сикстинській каплицї. Разом з тим займав ся Рафаель мальованнєм папської палати (stanze) й сусїдньої ґалєреї (льоджії), аж до самої смерти (1520).

Таким чином протягом пятнадцати лїт (а як рахувати кількадцять лїт пізнїйший „Страшний Суд" — то протягом 35) було довершено сей чудовий витвір ренесансової штуки, що містить в собі Ватикан, — чудовий не тільки незрівняною красою і силою творів, але і певною одноцїльністю майстрів і часу. Сусїдній св. Петро натомість зістав ся проблємою римської артистичної творчости більш як на столїтє і відбив на собі зміни й вагання, які

Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

переживала вона, від Браманте до Берніні, від благородної краси ренесансу до напушистої й крикливої помпи барока. Його фасада, закінчена 1626 р., має вже всї характеристичні прикмети упадку римської творчости XVII в.

Часи папи Юлія і його наступника Льва X Медічі (1513 — 1521 р.), що теж меценатствував дуже завзято і своєю непоміркованою запобігливістю коло стягання грошей на роспочаті своїм попередником роботи викликав вибух реформаційного руху в Нїмеччині — були найвищим розцвітом римської ренесансової творчости. 1527 р. принїс Риму немилосердний погром, вчинений вояками Бурбона, але задані ним рани і спустошення загоєні й покриті були досить скоро. Глубше значінне мав поворот папства і взагалї римського житя від смілої свободи гуманїзму до ультрамонтанської реакції тридентизму. Традиція меценатства, чи властиво імпонування артистичними формами, блеском і роскішю не тільки матеріальною, але й артистичною, правда, держить ся на папськім дворі й далї. Але артистичні засоби її помітно слабнуть і вироджують ся. Мікель-Анджельо світить своїм ґенієм в середині XVI в. вже як багрянцї заходу († 1564). 1560-ті роки приносять уже початки того вироджения ренесансового стилю, що здобуває технїчну назву барока: надмірне шуканнє крикливих ефектів, позованнє незвичайним, несподіваним, ориґінальним, або нечуваним переладованнєм орнаментаційними засобами, незвичайними роскішю, блеском, марнотратністю. Віньоля, Карльо Мадерна, Барокіні розвивають сей напрям, що закорінивши ся на римськім ґрунтї, надовго задає тон взагалї західньому будівництву і декораційній штуцї. Папа Сикст V Пересті, з незвичайною енерґією зайнявши ся розширенньєм і прикрашеннєм Риму (він хвалив ся, що подвоїв город), — перший наложив на нього сей бараковий кольорит, який потім ріс і забільшав ся протягом всього XVII і в части також XVIII віку, та надав Римови ту переважно барокову фізіономію, яка в значній мірі переважила над давнїйшими елєментами її, як новійша й популярнїйша.

Особливо попрацював над тим звісний вже нам Льоренцо Берніні († 1680), остання римська слава в сфері архітектонїки, різбарства й декораційної творчости. Безсумнївно талановитий і незвичайно плідний, дуже модний і люблений свого часу, він наповнив Рим своїми статуями, фонтанами, декораціями. Вони не без краси, безперечно, але вимушені, попсовані переперечною ефектовністю, і в великім числї справдї таки дуже докучають. У всїм, починаючи від Пантеона до св. Петра включно, знаходив він щось прикрасити: поставив пару дзвіничок на порталї Пантеона, що носили харак-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

теристичну назву „ослячих“ ух Берніні й поганили його вигляд до недавніх часів; пару дзвіничок задумав поставити під фронтоном св. Петра,тільки св. Петро був меньше податливий, і струсив з себе сї недорічні додатки — розвалили ся вони.

Приємнїйше вражіннє роблять наступники ренесансу в малярстві. Такі репрезентанти римського малярства другої пол. XVI і першої пол. XVII, як Караваджіо, Доменікіно, Караччі, Гвідо Рені, і його ученик Сасоферато дали чимало справдї високо артистичних річей. Незвичайною правдивістю й виразистістю визначають ся фіґури Караваджіо. Пляфон Ґвідо Рені в палатї Роспільозі — виїзд Апольона-сонця окруженого музами — зістав ся й по нинїшнїй дань одним з найголоснїйших шедеврів Риму, і справдї він робить дуже гарне вражіннє і кольоритом і рисунком. Деякі головки Ґвідо Рені й мадонни Сасоферато, що так подобалися нашому Тарасови, не вважаючи на деяку манєрну сентіментальність, зістали ся також красою римських музеїв.

Такий був сей захід римського ренесансу, що своїм промінєм надав останню закраску йому — до нового відродженя, до нового артистичного руху на перед, що ще не зачав ся поки що.

(Далї буде).

Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

П. КАРМАНСЬКИЙ.

З пісень.

(Льотї посвячую).

Як у кивотї скрив я в тобі тайну
Моїх пречистих первісників кохання
Й несу до тебе всю тоску безкрайну
І найсьвятїйші, райські почуваня.

І жаден храм не єсть менї цїннїйший
Над церков твого серця пресвятого;
В нїй дух мій став ся висший і чистїйший
І збув ся всього злого та низького.

І кожде слово й промінь твого ока
Паде на мене гей роса поранна.
А херувіми дивлять ся звисока
І приклякають з піснею: Осанна!

* * *

Й менї здаєть ся, що я близше раю,
Що ношу в серцї храм самого Бога.
Пішла від мене вся давна знемога:
В душі так ясно, тільки сонця, й маю!

Коли обгорну твій престол рукою,
Тодї, здаєть ся, небо обіймаю;
І серце плаче тихою тоскою,
Як білий ангел на порозї раю.

* * *

В обіймах винограду заснули білі бози
І дишуть медовою аромою похмеля;
З дрімучих кипарісів зефір стрясає сльози
І зрошує пахучі килими трав і зїля.

На склони гір поклались муслини й оксаміти,
А сумерки розлили солодкий чар спокою;
У морі сонні хвилї шепочуть дивні міти,
Навіяні нїмою, таємною тоскою.

Ти спиш, моя кохана? Проснись: задума ночі
І шепти хвиль і цвіти — усе тобі співає.
Проснись ся, біла пташко! Розкрий солодкі очі
І слухай: край порога моя любов ридає.

* * *

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І вже нам, кохана, ніколи не стати
На спільному шляху одними думками;
Бездонного яру, що став межи нами,
Здаєсь саме небо не в силї зрівнати.

Підем як дві ріки у два океани —
Примучені болем, гіркі до зануди;
Підемо прискорбні, як ті пелїкани,
Що клювами власні розшарпують груди.

Загубимось в сїрім, безмежнім безкраю
І будем до скону до себе тужити;
За хвилю упоєнь будемо платити
Літами терпіня і слїз і одчаю.

* * *

На гори упали важкі оксаміти,
Край неба займив ся блїдою світилю;
Грудь моря завмерла; притомлену хвилю
Обтулює місяць плащем перлоцьвіту.

Сади одягли ся в жалобнії ризи,
Алєї повились повагою храму;
Вітрець обтрясає з ясмінів бальсами,
Цїлує росою омлїлі нарцизи.

Над хвилями скелї дрімають мов урни,
Повиті снїжною, сріблистою тканю,
І з далї над плесом, над сонною хланю,
Пливе голосїнє сумного ноктурну.

Ти чуєш, кохана? Се жаль мій банує,
Се біль мого серця до тебе говорить...
Вялить мене смута, тоска мене морить,
А разом зі мною весь залив сумує.

* * *

На сїрій скелї, що купаєсь в морі,
Де місяць слухав нашої розмови,
Де брилянтові мерехтїли зорі
І плюскіт хвилї грав нам гимн любови —

Там на каміню вижолоблю яму
І зложу серце, спалене журбою,
А сам безцїльно понесусь світами,
Піду світами, з вічною тоскою.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І вечерами задумчиві хвилї
Будуть пестити саркофаґ любови
І може в білім надбережнїм пилї
Відмиють перли нашої розмови.

І місяць буде серце цїлувати
Огнем, який нам випив з уст в ті ночі...
А шум плятанів ме йому співати
Про твої добрі, незабуті очі.

А може й ти прийдеш сюди з весною;
Згадаєш хвилї щирого коханя
І змиеш камінь ревною слезою
І може... проч, даремні сподїваня!..

Піду самітний, скорбний, без відради
Й буду каратись в морі мук одчаю,
Як той смільчак, що допустив ся зради
І викрав з раю ясний усміх маю.

* * *

Ти тямиш сей вечір? На горах і скелях
Імла колисала примару задуми;
Здрімнуло ся море; на змучених филях
Хитав ся наш човен і нїс ся плач думи.

З віддалї багрились червоні вітрила
Рибацької барки, як змора кровава;
На сходї розлилась срібриста заграва
І місяць розсипав по филях світила.

І ти, задивившись на срібло на морі,
Сказала: „з безоднї йдуть духи з свічками
І шепчуть: там лїпше...“ І стихла. Над нами
Яснїв блїдий місяць і канули зорі.

Ти тямиш сей вечір? Прибитий журбою,
Нераз я дивлю ся на филї сріблисті
І згадую тихі слова проречисті:
„Там лїпше...“ І тужу до сну, до спокою.

* * *

Над сафіровим плесом, у затишнім лиманї,
Під тїню кипарісів, де ряд хрестів дрімає, —
Там часто в хвилях смути моя душа блукає
І топить чорну тугу в вечірному туманї.

І до душі приходить рій споминів коханя,
А кипариси шепчуть про наші поцїлуї.

Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І дух в тяжкій задумі снуєть ся понад туї
І в травах розсїває свої гіркі страждання.

А сїрий хрест схиляєсь на мене раменами,
Як білі руки мами до сплячого дитяти;
Схиляєть ся, мов хоче моїй душі сказати:
Цить! скоро вже на віки спочинеш тут між нами...

* * *

Сную ся над морем. На серце упала
Утомлена смута важкою горою;
Тоска моя кождий твій слїд сцїлувала
Й вертає до мене залита слезою.

Сную ся самітний, а біль мене ломить,
Як трощу, що гнеть ся від чорної бурі.
Жере мене жалість, житє мене томить,
А днї мої стали лїниві, похмурі.

Верни ся, кохана! Як чашу лелїї
Розкрив я для тебе ростужену душу.
Вернись! я на стрічу всї сльози осушу
І викличу з серця всї думи, всї мрії.

В душі моїй тільки проміня і маю —
Й нема менї нинї для кого яснїти.
І рву я що рана пахучії квіти
Та з тугою в серцї на шлях їх кидаю.

Верни ся кохана! Диви ся зі мною
На золото сонця, на даль сафірову.
Як вигасло в тобі промінє любови,
То будь менї другом — не будь камінною.

* * *

Сумно, сумно гей в жалобі
Ринуть днї за днями
Тай лягають в темнім гробі
Вічними мерцями.

Звідусїль валять ся тїни,
Чорні та холодні,
І снують ся попри стїни
Гей змиї голодні.

Світла!... Темінь заливає
Душу, серце, очі...
Де не глянуть, всюди зяє
Чорна пропасть ночи.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Суне з сірого безкраю,
Як гроза лявіни
І душа в страшнім одчаю
Глухо бється об стіни.

Сонця! світла!... Серце мліє,
Каменіють очі.
Глухо, тихо бовванієе
Чорна повінь ночі.

* * *

Як на городи впадуть тіни ночи
І заколишуть в морі сонні хвилі,
Як у безмежім смутку і знесилі
Опадуть руки і потухнуть очі —

Тоді плакуча, невтишима туга
Тебе приводить до моєї хати
І ти з жалоби рвеш на собі шати
І шепчеш: „Брате, не осуджуй друга!"

І бачу постать, що понікла з болю,
Як дика рожа на пустім болони;
І чую дотик теплої долоні
Тай забуваю про усю недолю.

І мимо волі руку протягаю,
Як до сестри, що каєсь свого блуду.
Я все, кохана, все тобі забуду —
Так що-ж...

* * *

Майнула ти на моїм небосклоні,
Як загадкова, казочна сноява;
Як опалева ранішна заграва,
Що на осіннім блисне оболони.

Мов з дісонансів теплий тон спокою,
Війнув на мене легіт твого чару
І розбуялась, вигріта тоскою,
Містична цвітка захвату і жару.

Тай розлучив нас океан безмежний,
Розвіяв мрії, гей сріблисту піну.
І впав на мене смуток безбережний,
Як хмара мряки, що зродилась з тіни.

Гей, загубились ми в страшнім безкраю,
Як у всесвіті два дрібні атоми!

Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Чи ще зійдем ся?... Я паду з утоми
І дожидаю, скорбний до одчаю.

* * *

А може по лїтах розлуки, туги й жалю
Зійдем ся десь в юрбі, як срібні хвилї в морі,
Зійдемо ся сумні, як дві пригаслі зорі,
Як мари білих душ, споріднених печалю.

Скажи, чи ти тодї пристанеш біля мене?
Чи принесеш менї бодай слівце теплїйше?
Чи схилиш ся на грудь? чи на чоло студене
Положиш поцїлуй, як се було давнїйше?

За сю роскішну мить терпітиму спокійно
Цїлі лїта туги і чорного одчаю.
Плинїте-ж хмарні днї, плинїте, безнадїйно, —
Я вже нїчого днесь, нїчого не бажаю.

* * *

А часом такий жаль привалить мою грудь
І в душі накипить тільки смути,
Що хотїло-б ся десь між хрестами заснуть
І самого себе призабути.

І до серця крадесь божевільний одчай.
І випалює мозок огнями;
І хотїло-б ся десь понести ся в безкрай
І залити шляхи всї слезами.

Та дарма! на очах наче лява з огнем,
Каменїють несплакані сльози.
І клонюсь я на шлях з безвідрадним жалем,
А кругом така темінь, морози!

Львоврана 1908.

Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В. ЛИПИНСЬКИЙ.

ДАНИЛО ВРАТКОВСЬКИЙ — СУСПІЛЬНИЙ ДІЯЧ І ПИСЬМЕННИК КІНЦЯ XVII СТОЛІТТЯ.

В тяжкім та сумнім становищі опинилась Україна в кінці XVII століття. Знесилена попередньою довгою боротьбою за своє визволеннє, побачивши на одну хвилину зорю кращого життя, мусїла вона нарештї, через нещасливі історичні обставини, скоритись дужчим сусїдам.

Рік 1667, коли Україна була подїлена між Росією та Польщею, показав, що всї зусилля народнї скинути з себе ярмо неволї пропали марно. Боротьбу треба було починати ізнову, та вести її, доки стане народньої сили. Але бороти ся довелось вже тепер на два боки — з подвійним ворогом, і через те боротьба ся не має вже суцільного характеру: инакше проявляєть ся вона на Лївобережі, инакше на Правобережі, відповідно до неоднакових полїтичних обставин. — На Лївобережі казацька старшина, поховавши з „послїднїм казаком“ Дорошенком ідею Вільної України, починає продавати московському урядови себе і свій народ за „ранґи і маєтности“. Новий гетьман Мазепа веде далї полїтику свого попередника Самойловича і, за його щиру та запопадливу „службу великому государю“, тогочасний росийський уряд наділяє великим довірєм та ласкою і гетьмана, і прихильну до нього старшину. „Поспільство“, притиснуте і своїми панами і чужими воєводами, не має вже сили бороти ся; заклики Петрика Іваненка повстати проти панів-старшини та гнобителїв-Москалїв не змогли розворушити народнї маси; зате маси сї заздрим оком поглядають на покинуте ними колись Правобереже, що здаєть ся їм тепер обітованою землею, і слушної години вертають ся цїлими ватагами на старі селища.

Такою слушною годиною для нової кольонїзації був час, коли на Правобережі почала відроджуватись пригноблена козаччина. Чудна доля випала сїй новій силї народнїй, що почала заселяти запустїлі старі козацькі гнїзда. Відновлена заходами польського короля Собєского та коронного гетьмана Яблоновского, що, все маючи на оцї війну з „невірними“, знали як у такій війнї можуть козаки їм у пригодї стати, ся нова козаччина в перші часи була жменькою недобитків старого козацтва, з домішкою всяких чужих елєментів. Серед сих недобитків знайшлись проте люде, що зуміли вивести сю молоду силу на стару дорогу

Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

споконвічних козацьких ідеалів, вивести її з пущі нетрів Овруцького Поліся в просторі степи і з сих степів покликати пригноблений український народ по всій Україні до нової боротьби з гнобителями...

Початок новій козаччині дав подільський полковник Остап Гоголь, старий хмельничанин, що перший дістав в 1675 р. від Собєского титул гетьмана сієї козаччини і, покинувши свій сплюндрований Браславль, оселив ся з жменею козаків в Димерськім старостві на Полісї. Одночасно процес відродження козаччини відбував ся і в степах сумежних з Полісєм. Від 1684 р. степи сї офіціяльно переходять до козаків. На чолї тієї „степової" козаччини стають полковники: Самусь, Іскра, Абазин та Палій; останній, найбільше талановитий, скоро придбав собі велику повагу серед товаришів і, прилучивши до себе поліських або „лісових" козаків, стає найголовнійшим та найвиразнійшим заступником відродженої козаччини. Палій починає з того, що всім, хто оселяєть ся на території його полку, дає казацькі права.

Народ з Лівобережа, з Волини, з Червоної Руси і Поділя цілими масами починає збігати ся до Палія, і слава про нього, як про заступника народніх прав, про „козацького батька", починає швидко ширитись по всій Україні. В перші часи своєї дїяльности (1683—1688 рр.) Палій, щоб дати розростись та зміцнитись свіжій кольонізації, уникає боротьби з Польщею.

Полковник „його королевської милости" завзято воює Турків та Татар і своїми щасливими походами ще збільшує свою популярність.

Але придбавши собі через кольонізацію значні сили, Палій починає захожуватись коло того, щоб здійснити свої пляни, які багато де в чім нагадують давнійшу козацьку політику. Бажаючи поєднати розєднані частини України в одну цілість, він хоче, зразу забезпечивши себе протекцією Москви, відбити від Польщі Правобережну Україну „по Случ" і прилучити її до Лівобережа. В 1688 р. Палій в перше звертаєть ся до Мазепи з проханнєм приняти Білоцерковщину та Хвастовщину під „царську протекцію" і залічити її до „гетьманського реґіменту". Але тут виявилась протилежність інтересів московського уряду і козацької лівобічної старшини з інтересами широких народніх мас.

Московський уряд, якого увага звернута була тепер на північ і для якого інтереси українського народу були, само собою, й геть то байдужі, не хотів за для сих інтересів порвати з Польщею; Мазепа ж хитрував на два боки: з одного боку, йому хотїло ся б приєднати правобічну Україну, а з другого — він, заступник нового українського панства, ненависного посполству, бояв ся такого популярнаго серед того посполства супротивника, як Палій. Врешті переговори сї скінчили ся на то-

Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

му, що Палієви пропоновано покинути оселенний ним край і перейти зі своїм полком на Запорожже.

Певно, що на таке нівечіннє своїх плянів Палій не міг пристати і йому доводилось самому робити далі задумане діло. Щасливо визволившись з біди, в яку він попав, коли Поляки дізнались про його зносини з Мазепою, Палій з подвійною енергією прямує до своєї цілі. Він починає забірати все більші та більші простори України під „козацький присуд“; користуючись безладєм, що панувало серед тодішньої шляхти, він виганяє шляхтичів з їхніх маєтків, повертає їхніх селян в козаків, або зганяє цілі села в свою Хвастовщину.

В його політиці все яснійше стає знати бажаннє вигнати шляхту за козацькі межі — „Случ та Днїстер“, знищити панщину і надати усій людности козацькі права. Такому бажанню мусїла шляхта правобічної України дати енергічну одсїч, і в 1691 р. спалахнула перша іскра, з якої кілька лїт пізнійше мала скоїтись велика пожежа.

Боротьба ся мала бути тим більше завзята, що національні домагання Палія: поєднати роздїлену Україну в одну цілість, скинути польське панованнє і повернути в нїй належне місце українському елементу — не тільки не могли вже знайти нїякого спочуття у загалу тодішньої української шляхти на Правобережі, але, навпаки, ще доливали оливи до вогню.

Серед тієї шляхти як раз тоді процес кольонїзації досяг незвичайної сили та небувалих досї розмірів. Продавши „за для панства великого, для лакомства нещасного“ свою віру і тодішній синонім віри — національність, ся шляхта вже тоді почала ставати на своїй рідній землї „вельможними кольоністами“, що тільки й думали про свою наживу та про веселе, безжурне житте паразітів. Сї свіжоспечені „польські“ пани, сї Немиричі (що тоді з православних та аріян почали ставати католиками), Пясочинські і „имже нѣсть числа“, щоб доказати свою „польськість“ та „справжнє“ шляхетство, стають запопадливими пропаґаторами католицтва і польськости. Для тієї шляхти відроджена козаччина, що знов почала ставати на чолї українського народу, була двічи ненависна: перш за все, як протест проти гнїту соціяльного, а в друге, як свідоцтво живучости того народу, що, здавало ся їм, вони своїм відступництвом, своєю зрадою на віки приспали і повернули в нїмих рабів „шляхетних вибранцїв“. Проте серед тієї шляхти знайшлись одиниці, що не порвали зовсїм звязку зі своїм народом, для яких житте і доля того народу не зробили ся ще чимсь чужим, далеким, непотрібним...

Поміж сими одиницями своєю вдачею звертає на себе увагу людина, якої житте та дїяльність здаєть ся ясною точкою на сїрім і брудній тілї тодішнього шляхецького безголовя.

Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Людина та — Данило Братковський, підчаший [1]) венденський, шляхтич Волинського воєводства [2]).

Братковські належать до старої української шляхти; жили вони в Браславськім та Волинськім воєводствах і тоді як инші українські шляхоцькі родини на Правобережі польщили ся, Братковські міцно держали ся православя, а з ним і своєї народности. Один з прабатьків Данила в 1619 р. підписав ся разом з иншими шляхтичами, заступниками луцького брацтва. Батько Данила — Богдан був в 1675—1677 р.р. старостою того-ж таки брацтва.

Данило, вихований замолоду в дусї „строгого благочестія", згодом придбав значну, як на той час, освіту — можна навіть здогадуватись (пор. його вірш „Хтось до Автора" — Swiat po częscі przeyrzany), що він побував заграницею, а саме в Італії. В ті часи се був, як каже Величко: „чоловік вчений, поет дуже добрий".

В 1697 р. Братковський написав і видав у Кракові книжку під заголовком „Swiat po częscі przeyrzany" — „Світ перезглянутий по частям"; повний заголовок сеї книжки і деякі вірші з неї в українському перекладї д. В. Доманицького, знайдуть читачі далї.

---

[1]) Підчаший-почесний земський уряд.

[2]) Про Братковського, як про суспільного дїяча, найбільше писав В. Антонович в передмові до II-го тому, III-ої части „Архива Юго-Западной Россіи" (Київ 1868 р.) ст. 114—119 і 128—130, (там же подані відповідні акти), а також в своїй статї „Данилъ Братковскій, историческій очеркъ начала XVIII ст." (Кіевлянинъ" 1867), якої нам не довелось бачити. Костомаров в „Мазепі" т. I ст. 107—108 (цитую по укр. перекладу. Львів 1895) коротко говорить про Братковського, опираючись переважно на звістках про нього „Літописи" Величка, де в чому хибних (напр. подорож Бр. до Мазепи віднесена до 1701 р., тоді, коли вона стала ся в 1700 р. і т. и.). Слїдом за Антоновичем згадують про Братковського і Драгоманов в статї „Евреи и Поляки въ Юго-Западномъ Краѣ" („Вѣстникъ Европы" 1875 р. т. VII) ст. 146—147. (Тут хибно Братковського названо шляхтичем Браславського воєводства), а також в „Передньім слові" до „Громади" (Женева 1878) ст. 11; і D-r Antoni I (Rolle) в „Nieszczęsliwy Władyka" ст. 189 (в „Opowiadaniach" серія IV т. II Варш. 1884). Про Братковського, як письменника, крім коротенького змісту його книжки, поданого у Антоновича (Арх. Ю.-З. Р. т. II ч. III ст. 115), згадують про нього кількома словами: Bentkowski. F. Historja literatury polskiej. (Варш. 1814) т. I, стор. 592 (хибно зве Братковського скарбником браславським); Juszyński (Hieronim). Dykcyonarz poetów polskich (Краків 1820) т. I ст. 31, і Bohomolec Fr. в „Rozrywki ucieszne y dowcipne z przydatkiem wielu nowych zabawnych historyjek" в одним томі (Варшава 1763) в розд. II на с 86—9, і в другім томі (без року і місця) на с. 59—62 передруковує всякі вірши Братковського, з дрібними та зовсїм незначними відмінами. До того треба ще додати коротеньку бібліографічну згадку про книжку Бр. у Estrejchera в його Бібліографії польській XVII ст. (т. XIII ст. 322), де книжку сю схарактеризовано як: „fraszki drobne z domowych stosunków" (sic!)., і врешті призвіще Братковського серед призвіща иних польських сатириків XVII ст. згадує д. Нейверт-Новачинський в газетнім фелетонї варшавської „Nowej Gazety" р. 1907 (Червень).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Твір сей — остра сатира в жартовливій формі на сучасне суспільство; „в сім „світї", каже автор в передмові, „перемішана правда з жартами" (Author do tych xiąg.). Книжку свою, — присвятив Братковський тодішньому королеви Августови II-му. Але та посвята зовсім розминаєть ся із змістом книжки; в тих коротеньких віршах, що з них вона складаєть ся, яскраво змальовано сучасне життє, а на тім тлї виразно бачимо думки автора — його світогляд. Автор кількома рисами малює тут хиби державного ладу сучасної Польщі; в шляхецькій Річпосполитій для вбогих немає місця, каже він (Машкара); їх працею користуєть ся всякий, хто тільки хоч трохи вибив ся в гору; до бідного жовнїра зі скарбу Річпосполитої „ледве десятий гріш доходить" („Про плату жовнїрам"). Оборона Річпосполитої в страшенному занепадї: на військо грошей шляхта не хоче давати, а „посполите рушеннє" нїчого не варте („Посполите рушеннє"), і виходить, що Кримцї, тоб то кримські Татари, без найменшого клопоту беруть на Украïнї оподатковані голови українського люду („Про поголовне на Волини"). На соймі вельможні посли тільки про своє і дбають, а громадські справи, інтереси виборців — для них зовсім байдужі („Про наказ"). Ще більше вражають автора хиби шляхецького суспільства: нїчим не обмежена сваволя („Про сеймик" „O wolney Elekcye w koronie Polskiey"); химерна рівність, при якій убогий там, де пан, не сяде („Aequalitas"); перевага в сім суспільстві грошей, багацтва, а не особистих заслуг людини („Добрий віршописець", „Диспут убогого з паном", „Світ") і, як наслїдок сього, страшенна продажність шляхти, що проявляєть ся і в суспільнім, і в приватнім життю („Бенкет на соймику", „Сеймик", „Вибір депутата").

Автор боляче відчуває соціальну кривду („Пан над косарем", „Про птаха неробу") і, малюючи ту неправду, що панує на світї, подає як на той час дуже радикальні думки про те, як її позбути ся; „не буде бо хлопів — ти мусиш се знати" („Про жовнїра молодожона") — се каже шляхтич XVII віку! Одночасно острим моралїзаторським тоном обертаєть ся він до „вельможних" та замовляє їх, щоб вони, скинувши полуду з очей, сповняли свої обовязки, які накладає на них їхнє багацтво та „вельможність". („Вельможний просить хлїба", „Нові палаци"). Гнїт національний, що тяжив тодї над українським елємєнтом, одбиваєть ся у віршику: „До Русина і Кальвина". „Коли Русин, каже Братковський, хоче чогось дійти, то мусить або притаїтись, або підлещуватись, а як дійшов свого, то, значить, не впізнали, що він Русин". Дістаєть ся від Братковського і православному духовенству за його „мздоїмство" („gratia gratis data"). Деякі риси сучасного побуту Братковський уміє змалювати дотепним віршиком, немов призначеним для тих, „хто саму правду не

Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

приняв би радо“ („Author do tych xiąg“). Але особливо вражає нас в сій книжці незвичайна, як на той час, симпатія та любов її автора до селянина, до того пригнїченого хлопа, який для Братковського, як сам він каже, близчий та милїйший від вельможного пана („Автор до себе“).

Така „хлопоманія“, якої не могло вибачати шляхецьке суспільство і два віки пізнїйше, тим більше вражала і дратувала шляхту в XVII ст. Погляди, з якими виступає автор в своїм „Світї“, відразу ставили його в ворожі відносини до загалу суспільства; з того-ж таки часу й починаєть ся боротьба Братковського з сим суспільством.

Спочатку Братковський веде сю боротьбу зовсїм лєґальними способами. Видаючи в 1697 році свою книжку в числї більш 4000 примірників, як се ми знаєм з його заповіту, він не мов би хоче переконати шляхту, — хоче, кинувши тій шляхтї правду в вічі, навернути її на добру путь. Не осягнувши своєї цїли тим способом, Братковський переходить до більш активної боротьби. Живучи та обертаючись серед шляхтичів — людей найблизчих до нього, поміж якими він зріс та до яких своїм станом належав, він починає орґанїзувати серед них опозиційні елєменти. Йому повело ся зєднати таким чином православних, тоб то свідомійших національно шляхтичів, і в 1699 р. ся шляхта, не вважаючи на те, що її було небагато, спромоглась завести до наказу послам Волинського і Київського воєводств вимагання, щоб сойм дав запоруку свободи православя.

Але сойм не звернув уваги на ті домагання, та й не було там кому ті домагання обстоювати, аджеж вже в 1696 р. в соймі був всього один православний посол на всю Річпосполиту (Жабокрицький, чашник браславський), а тепер самі депутати, яким дано сей наказ, не тільки його не виконали, але й ще голосували за постановами, що прямували до знищення православія.

Сї соймові конституції 1699 р. „забороняли селитись у визволенім від Турків Камянцї православним нарівнї з Жидами; займати виборчі маґістратські уряди в містах та місточках дозволялось тільки унїятам; відновлено було попередню постанову, якою тільки унїятські церкви та духовенство вільне було від військових одбутків, на шкоду православним. Нарештї все Поділє одібрано від київської православної митрополії та віддано львівському унїятському епископови“ [1]).

Реляційні соймики правобічної України, на яких посли повідомляли про свою дїяльність в соймі, байдуже вислухали сї постанови, і посли на сих соймиках не зустріли нїякої опозиції. Та опозиції тій не було звідки й взятись. Духовенство православне, особливо вищі його

[1]) Volum legum. T. VI ст. 35, § 19 і 21; T. IV ст. 474. § 58; цитую по Антоновичу: Арх. Ю. З. Р. т. II. передмова 117 ст.

Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

верстви, було в край здеморалїзоване. Шляхти, що не відцуралась ще православя і своєї народности, перш за все було дуже небагато, а до того вона мало чим відріжнялась від своїх вже спольщених братів. Тяганина по судах, „заїзди“, бажаннє поживити ся і побільшити маєтки — ось чим тільки й жила та шляхта. Серед неї зовсїм не випадково трапляють ся такі, ще православні тодї, Гулевичі, що за для особистої помсти доносять на луцького православного владику Жабокрицького, нїби то він хоче навертати унїятів на православє, — і се саме тодї, коли сей епископ одержав право висвячувати парохів у православні парафії правобічної України, тоб то одержав змогу підвести з занепаду православну церкву. Сї-ж самі Гулевичі обвинувачують, зрештою зовсїм безпідставно, того-ж таки Жабокрицького в тім, що він зносить ся з Палїєм, і в кінцї той православний владика, для якого церковні маєтности та особистий спокій були дорожчі від інтересів церкви, переходить в 1701 р. на більше певну, з погляду польського уряду і тодїшнього суспільства, унію. Тодї-ж таки, перемінивши вже кілька разів віру, в останнє вже переходить на унію і другий православний епископ на Правобережі — львівський владика Іосиф Шумлянський. Він же кілька лїт перед тим з усїєї сили повставав проти висвячення на луцького епископа Жабокрицького тільки тому, щоб не втеряти доходів з маєтків луцького епископства, якими він завідував по смерти свого брата.

Серед такого зледащілого загалу, не вважаючи навіть на незвичайну енергїю, пощастило Братковському зібрати в двох воєводствах (Волинськім і Київськім) тільки 54 підписи православних шляхтичів під протестом, в якім ганьбили вони поводженнє послів на соймі та домагали ся суду над ними за те, що вони не виконали наказу. Але й з протесту того нїчогісенько не вийшло. Всї три ґроди волинські: луцький, володимирський і кремянецький зрекли ся завести його у свої книжки; заведено сей протест тільки в овруцькі книги, і то дякуючи тільки особистому впливу пана Ремiґіяна Сурина, якого не дурно-ж кілька лїт ранїйше один шляхтич лаючись обізвав писарем не „земським київським“ [1]), а „козацьким“.

Справа з протестом на сїм і стала.

Вона, та й саме життє, показали Братковському, що на останки української православної шляхти нема чого покладатись, — треба було тепер в иншім місцї підмоги шукати, або, склавши руки, перестати змагатись і зріктись мовчки своїх плянів та замірів. Братковський, видима річ, вибрав перше.

Саме в той час його попередня дїяльність, не вважаючи на свою

[1]) Сурин займав тодї сей уряд.

Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

леґальність, до того обурила шляхту, що він мусів з рідної Волини перебрати ся до Львова. Там мабуть вперше зародилась в його голові думка звернутись за підмогою до Мазепи, з якім він зрештою був, як каже Величко, „здавна знайомий“.

В ті часи український гетьман придбав собі велику популярність по всій Україні, а особливо з повагою ставилось до сього великоможного Українця „польське“ Правобереже. Станова, шляхецька політика Мазепи, за яку лівобічне поспільство прозвало сього улюбленця Петра — Поляком, придбала йому прихильність і спочуттє правобічної української шляхти.

До дужого гетьмана звертаєть ся, в особі короля Собєского, польський уряд, бажаючи прихилити його на сторону Польщі; посередниками в сих переговорах виступають Василь Іскрицький, заступник нобілітованої козацької правобічної старшини, та Іосиф Шумлянський, унійтський львівський епископ — обидва завзяті прихильники ідей Гадяцької умови. Одночасно до Мазепи, як до найдужчого заступника українського православя, звертаєть ся епископ Жабокрицький з проханнем, щоб Мазепа заступив ся за нього перед київським митрополитом Ясинським. Жабокрицький бажав, щоб митрополит висвятив його на луцького епископа, а він дуже добре знав, що у Ясинського, який свою митрополію одержав за запомогою Мазепи, багато важить протекція гетьмана. Не забуваймо, що поруч з тими заступниками українського панства, для яких Мазепа, звичайно, був своїм, близьким чоловіком, до протекції Мазепи — гетьмана козацької України, звертаєть ся в перший час своєї дїяльности і заступник голоти, поспільства — козак Палій. Отже не диво, що до Мазепи в 1700 році їде Братковський, надіючись, що гетьман поможе йому в боротьбі за визволеннє українського народу на Правобережі.

Гетьман як раз тоді вернув ся від царя з Москви, де його вітали так ласкаво, як ніколи перше; вернув ся обдарований орденом св. Андрія Первозванного... та заходив ся приборкувати вільнолюбних Запорожців, що кривим оком дивили ся на політику московського уряду і козацької старшини, яка тягла руку за сим урядом. Одночасно Мазепа, користуючись замиреннєм з Турками та спокійнїйшими часами, запопадливо будує нові церкви і виступає скрізь, як щирий заступник благочестія. Мабуть ся сторона дїяльности Мазепи дуже була до вподоби такому „благочестія святого непохитному борцеви“, як Братковський; але Братковський був ще до того і борцем за національні та соціяльні права українського народу, і те, що він побачив на лівобічній Україні „під реґіментом Мазепи“, мусїло розвіяти всї надії, які він покладав на гетьмана.

Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Поспільство", до якого з такою любовю та симпатією ставить ся Братковський в своїх творах, тут, на Лівобережжі, „нові" пани закріпощали не згірше, як на добре знанім йому Правобережі. Старшина козацька, обертаючи за допомогою московського уряду се „поспільство" в своїх кріпаків, потурає політиці того уряду; а сю політику національного закріпощення українського народу як не можна краще характеризують слова „підполковника" Лєвашова до людности міста Кишенки: „Годі вам, бісові дїти, „хохли" свої в гору підіймати! — кричав Лєвашов — вже ви у нашій торбі!" [1]). Та й сам гетьман писав як раз тодї до Приказу: „І козаки і селяне — всї ремствують на мене, всї кричать в один голос: ми зовсїм пропащі, а гублять нас Москалї! У кожного одна думка — утїкти за Днїпро..." [2]) Братковський таким чином бачив, що Мазепа — царський улюбленець, в підлеглій йому Українї не в силї захистити народ від московського кривосуду; тим більше Мазепа — шляхтич не міг нїчого помогти Братковському в його боротьбі з ладом шляхецької Річпосполитої, що до того, як раз в ті часи, була в приязних відносинах з Росією.

Нїчого не вдїявши, Братковський вертав ся на Правобереже, але тут вже чекала його помста. По дорозї у Львів, у містечку Олицї на Волини, дізнавшись мабуть про його подорож до Мазепи, його схопили „відступники православя святого", як каже Величко, тоб-то та шляхта українська, для якої покинута їми народність була найбільше ненавистна і з якою вони найдужче боролись.

Братковському пощастило збути ся нової біди, але сей полон довів вже його до краю. Зневірившись в українськім зледащілім панстві, зневірившись в безсилім в своїй химерній могутности гетьманї, Братковський, як до останнього захисту, рішив вдати ся до Палїя, йменнє якого голосно лунало тодї по всїй Українї. Се був саме час, коли змагання українського шляхтича — заступника панства, і змагання українського козака — заступника голоти, поспільства, могли стрінутись та зєднати сї два стани громадянства для спільної боротьби проти спільного ворога. Недавно видані соймові конституції 1699 р., обмежуючи, як вже знаємо, свободу православя, тоб то українського елєменту, скасували осібною постановою відроджене козацтво і таким чином, лягали однаковим тягарем і на свідому українську шляхту, і на українське козацтво. Козацтво се тепер для Річпосполитої, що замиривши в Карловицї (1699 р.) з Турками, здихала ся на якийсь час турецької небезпеки, було зовсїм непотрібне.

---

[1]) Костомаров „Мазепа" (укр. пер. Львів 1895) т. I, ст. 83.
[2]) Костомаров. Ibidem ст. 82.

Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

До того-ж три роки перед тим помер протектор козаччини Собєський, а шляхта та католицьке духовенство почали уперто домагати ся від уряду скасування ненависного козацтва. Одночасно Палій з усе більшою енергією прямував до того, щоб відвоювати від Польщі правобічну Україну. „Я оселив ся в вільній козацькій Україні, на яку не має права Річпосполита, тільки я — щирий козак і гетьман мого народу!“ — одказав Палій присланим до нього від київського католицького епископа комисарам, [1]) які, опираючись на соймові постанови та універсали коронного гетьмана, домагались, щоб їм повернено було Хвастів. При таких обставинах конфлікт був неминучий...

По невдалій пробі зрадою схопити Палія і такім же невдалім поході 1700 р., відносини між козацтвом і Поляками стали ще більше напружені. Шляхта рішучо стала домагати ся, щоб коронний гетьман вигнав Палія з Річпосполитої і щоб видано було соймові постанови, які-б загрожували карою всякому, хто має зносини з Палієм, або заступаєть ся за нього. В квітні 1701 р. гетьман Фелікс Потоцький видав універсал, в якім говорилось, що козацький полковник Палій „бажає йти слідом Хмельницького, який запалив вогнище селянської війни“. Видно, сучасники дуже добре розуміли значінне подій, що мали незабаром розвернутись перед їхніми очима. Розумів тим більше сї події і такий освічений чоловік, як Братковський; він розумів, що настав час боротьби не на життє, а на смерть, що для компромісів вже місця не має, і от, ідучи слідом своїх попередників, що забувши на той час свої станові інтереси, приставали до народнього повстання Хмельницького, пристав і він — шляхтич до „хлопського“ повстання Палія.

Знаючи про постанову шляхти домагатись суду над учасниками повстання, Братковський рішив забезпечити перше свою родину. А для того він викупив з застави в р. 1701 свій невеличкий маєток—частину села Свищова на Волини і даровою грамотою передав його двом своїм синам, Іванови та Олександрови. Невдоволений заставник, якому мабуть добре жило ся в Свищові та який не хотів відтіля забирати ся, вносить з сього приводу протест до луцького ґроду, де між иншим каже, що Братковський „тільки через свою нерозсудливість“ (sola temeritate) нахваляєть ся, вигнавши його зі Свищева, та віддавши свій маєток, самому їхати до Палія. „Статечний шляхтич ніяк не міг зрозуміти, як се можна їхати до Палія та ще до того „себе impossesionatum чинити“ (збути ся маєтку) і він зараз же додає, що Братковський мабуть навспрaвжки не хоче сього зробити, а так тільки з дуру дражнить ся (chimerice). Але помиляв ся пан Семіховский (так звали того заставника); Братковський, забезпечивши свою родину, рушив до Палія.

[1]) Otwinowski. Pamiętniki do panowania Augusta II (Познань 1838) ст. 18.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Палій саме тоді почав енергічно лаштуватись до війни. Він кличе до себе всіх, хто хоче записуватись в козаки. На його поклик обзиваються насамперед найбільше пригноблені — селяне; вони цілими ватагами збірають ся з Лівобережа, з Волини, з Поліся. Обзиваєть ся і чутке на кожну боротьбу за волю Запороже. Кошовий Гордієнко, сей запеклий ворог московського уряду, завзятий і невтомний борець за свободу свого народу, зноситься з Палієм і шле йому на підмогу своїх Запорожців. До Палія звертаєть ся і православне духовенство, що лишило ся після того, як епископ Жабокрицький перейшов на унію, без пастиря і без захисту. Палій кличе на військову нараду до Хвастова инших правобічних козацьких полковників; на нараду прибуває наказний гетьман часів Собеского — Самусь, прибуває на сю нараду і Братковський.

Знаючи дуже добре найбільше болючу сторону того становища, в якім опинив ся тоді пригнічений український елемент на Правобережі, він береть ся скласти відозву до усієї православної людности Річпосполитої, і в тій відозві яскраво малює насильство, що терпить православе та кличе до повстання за пригноблену віру. З сею відозвою в руках рушив Братковський з Хвастова зазивати шляхту, міщан, духовенство до повстання. А повстанне як раз саме спалахнуло. Привід до нього дали Поляки, почавши виганяти козаків з їх сіл та містечок.

У відповідь на се зворушилось козацтво. Палій виступив зі свого Хвастова, а Самусь, оголосивши себе „під реґіментом“ Мазепи, оповістив селянам довічну волю та визволенне від панів. В країні почав ся рух, що нагадував собою колишню Хмельнищину; „величезні ватаги хлопів, каже сучасник Отвіновский, кидали міста, села, свої хати, збирали ся з жінками та дітьми... і валками без ліку поспішали в козацький табор“...

Козацькі полковники, порадившись, порішили роздїлити свої сили: Палій обложив Білу-Церкву, а Самусь рушив в ту частину Київського воєводства, яке було ще в руках шляхти. Одночасно пасинок Палія — Семашко пішов в Брацлавщину і Побереже. Розбивши Поляків під Бердичевим, Самусь опанував мало не всю Київщину, і там відразу повстали селяне.

До повстання прилучилась і частина шляхти. Мабуть не помиляли ся потім суддї Братковського кажучи, що він багато причинив ся до повстання; і справді, крім дрібної овруцької шляхти, яка все спочувала козакам, ми стрічаемо в повстанні багато православних українських шляхтичів та міщан, на яких, дуже можливо, великий вплив мала відозва Братковського. Сї всї Онацькі, Мацєвські, Керекеші, Клитинські, Ніжинські, Верещаки не тільки самі беруть дїяльну участь в повстанні, але й часто виступають як його проповідники та аґітатори.

Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Тим часом почала озброюватись польська та спольщена українська шляхта. Боячись козацького наскоку, Волинь виставила під проводом Лєдуховского „посполіте рушеннє“, яке тим разом, маючи на оці небезпеку козацько-хлопського повстання, зібралось дуже швидко і, отаборившись під Заславом, мало на думці рушити далі в Київщину на підмогу Білій-Церкві. На Волинь в той час старав ся перебратись і Братковський, щоб і тут заохочувати до повстання селян, які „збунтовавшись скрізь аж до Буга, каже той самий Отвіновский, готові були пристати до козаків і тільки чекали ватажків“. Вважаючи на чимале польське військо і бажаючи, щоб його не впізнано, Братковський, скинувши шляхецький кунтуш, переодяг ся в просту одежу. Але се не помогло. Під Заславом один з відділів польського війська задержав його; Братковського потрусили і знайшли при нім відозву і листи, які служили доказом, що він теж причетний до повстання. Після допиту Братковського посажено в тюрму.

Лєдуховский тим часом у своїм таборі завів військовий суд, який почав судити всіх запідозрених в повстанні. Певно, що найстрійше накинув ся той суд на селян та „енергічно“ почав карати винних і невинних. Одночасно Лєдуховский скликав до Луцька соймик Волинського воєводства, який мав обміркувати усякі засоби боротьби з козаками. На сім соймику Лєдуховский одержав від шляхти дозвіл судити Данила Братковського військовим судом, не вважаючи на те, що він шляхтич. Братковський знав дуже добре, яка доля його чекає, і він спокійно готовив ся покласти свою голову за дорогу йому справу. Ще сидячи в тюрмі, перед судом, він написав заповіт. В заповіті сім він все майно своє відписує дітям та просить їх поховати його в луцькій брацькій церкві, роздати милостиню вбогим, яким „дати 10 золотих замість похоронного обіду, бо його нема кому зварити“ і, як віруючий християнин, призначає гроші на сорокоусти за свою душу. „Синам і дочкам моїм наказую, щоб вони тієї віри держали ся, за яку я вмираю“, каже далі Братковський і врешті наказує старшому синови „віддати 30 золотих родичам того хлопа, у якого я казав пограбувати шкапу в чагарях, а як що він родичів не має, то віддати сї 30 зол. на півтора сорокоуста за його душу до святого місця Чесного Христа“ [1]). Перед смертю не забуває Братковський сього, може єдиного, гріха перед сим „хлопом“, за волю і віру якого він умирає, а тим часом шляхта волинська під Заславом цілими сотнями сажає сих хлопів на палЬ і збірається судити того одного з поміж себе, що осмілив ся полюбити того хлопа і повстати в оборону спільної з сим хлопом віри і народности.

[1]) Тепер село Волинської губ., Володимирського повіту.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Суд по звичаю предложив Братковському зібрати „інквізіцію“, тоб-то свідків на свою руч; Братковський зрік ся тієї пільги і сміливо заявив перед судом, що він справдї зносив ся з Палїєм і Самусем. Але „щоб ще яснїйше виявив ся такий безбожний вчинок обвинуваченого“ і щоб дізнатись, чи обвинувачений „в сїм загонистім (zapamiętały) вчинку“ мав спільників, суд присудив взяти Братковського на диби.

Братковський видержав перший ступінь муки, а від дальших його увільнили, бо він зовсім знесилів, — та й не диво, тодї був він чоловік лїтнїй, аджеж в заповітї своїм він згадує про внуків.

15 падолиста 1702 року військовий суд вичитав Данилови Братковському присуд на смерть, а на другий день ранком він „посеред ринку луцького, через ката за сїм разів мордерсько зістав стятий“...

Повстанне Палїєве теж приборкано, відроджену козаччину зломано, а разом з нею зломано на довго й вільне українське житте на Правобережі.

На Лївобережі старшина козацька, схаменувшись, пробувала пошукати свободи, але за попередні гріхи, за продажність, за закріпощенне козацтва її чекала... Полтава.

Усїєю Україною знов заволоділа українська шляхта і обернувшись тепер уся як есть на лївім боці старого Днїпра в „рабів, піднижків, грязь Москви“, а на правім в „варшавське сміттє“, приспала навіть і память про свою кращу минувшину, про ті поколїння, що колись в XV віці уміли накладати головами над рікою Святою [1]) в оборону своєї „Руси“, про тих шляхтичів, що в XVI віці наукою і словом, а в XVII з шаблею в руках разом з Хмельницьким боронили право свого народу; забули вони і про останнього „могікана“ сих борців — Братковського.

Але тепер, коли український народ знов прокидаєть ся до нового життя, до кращої долї, сей „хлопоман“ XVII столїття, неначе воскресає перед нашими очима; його сатира, неначе вчора написана, з такою-ж силою кличе „вельможних“ до поправи, а його житте показує сим „вельможним“, що... можно, аби тільки хіть, сповнити свій суспільний обовязок. [2])

---

[1]) В битві над р. Святою, 1 вересня 1435 р., вел. кн. лит. Жиґимонт з польсько-литовським військом розбив кн. Свитригайла, заступника „руського“ елементу в Вел. Кн. Литовськім і українських князїв та бояр, що його піддержували. Самих князїв у неволю взято 42, а багато загинуло в битві.

[2]) Імя Братковського недавно (14 Лютого 1908) нагадала Киянам вистава „Останньої Ночи“, — драми М. П. Старицького, надрукованої вперше у „Київській Старинї“ (т. LXVII, кн. 1 р. 1899; ст. 50—92). Головною постатю сїєї драми являєть ся Братковський в останнїх хвилинах свого життя, на передодні страти. Від істо-

Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В. ДОМАНИЦЬКИЙ.

ВІРШІ ДАНИЛА БРАТКОВСЬКОГО.

В бібліотеці Ягелонського університету в Кракові є один примірник книжки Данила Братковського, що має такий заголовок: „Swiat po częsci przeyrzany. Do druku podany w Krakowie w Drukarni Franciszka Cezarego I. K. M. y I. M. X. Biskupa Krakowskiego Xiężęcia Siewierskiego Typografa. Roku Panskiego 1697. В книжці, формата in 4⁰, усього 83 картки, усі задруковані віршами. Найхарактернійші з них (35) вибрав звідти д. Липинський, і читачі знайдуть їх далі в моїм перекладі. Що до віршів Братковського, то вони написані силябічним 11 складовим силябом: 5 складів до цезури, і 6 — по ній, з наголосом на першому, четвертому, сьомому (часом шостому) та десятому складах. Перекладаючи їх, я по змозі додержував сього числа складів і наголосів, але часом навмисне відступав від норми і додавав в першій по-

---

ричної драми, твору поетичного в перший мірі, годі, розуміеть ся, вимагати абсолютної історичної вірности, про те, при нагоді, звернемо тут увагу на де які історичні неточности, які, зрештою, зовсім не відіймають ані історичної, ані тим більше літературної вартости сій прегарній і, в загальних рисах, історично вірній песі.

Поминаючи те, що автор зве Братковського Степаном, а не Данилом і підчашим львівським, а не венденським, він представляе його, в останніх хвилинах життя, людиною ще молодою; тим часом з заповіту Братковського (Арх. Ю.-З. Р., № 164) ми знаемо, що він тоді мав вже онуків, отже молодим не міг бути. Далі, в поясняючій примітці до драми („Кіев. Стар." ibidem ст. 50), автор приписуе Братковському, людині „руської віри", „напрямок соцініанський"; секти і твори самого Брат. не дають підстави для такої гадки, з них тільки видно, що Братковський, по своїм релігійним переконанням, був горячий прихильник „благочестія", отже тільки „руської віри". В сій же примітці і далі в самій драмі автор згадуе „єдиного" сина Братковського, тоді, коли в заповіті згадують ся дочки й сини, а надто старший син. Історично невірно, на нашу думку, змальована постать ксьонза, що в драмі занадто вже спочуває Братковському. Коли ми пригадаемо, яку велику ролю відгравала віра в тодішній польсько-українській боротьбі і коли зважимо те, що тільки спільністю віри (а по тодішньому і національности) можно пояснити участь вищих українських верстов в народніх, соціальних в великій мірі, рухах, то важко буде припустити таке спочутте з боку представника і пропаґатора (а таким мусив бути присланий в тюрму до Братковського ксьонз) пануючої віри до борця за православну віру.

Врешті одна маленька подробиця: в драмі, в одному місці, змальована картина незвичайно щасливого родинного життя Бр-ого і всюду підкреслюеть ся його велика любов та привязанність до жінки; тим часом вірші Бр-ого, в яких частенько таки дістаеть ся жіноцтву, і сей, надто вже, рівняючи до инших, коротенький, неначе для форми тільки написаний уступ заповіту, присвячений жінці, дають деяку підставу инакше уявляти собі і родинне життя, і взаемні відносини Братковського і його дружини.

Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ловині вірша один склад, на самому початку (зрештою, се робить часом і Братковський). А від сього вірш стає жвавійший. Переклад мій — дословний, а де доводило ся трохи відійти від ориґіналу, то се я позначаю кожен раз в приміткach.

Ще два слова про мову в віршах. Написані вони польською мовою, але так і знати, що писав Українець, який думав по українському, а тоді буквально перекладав свої думки на польське. Про се свідчать такі вирази, як „*wszystko* obiecany“ — „*усе* обіраєм“, „inny, drugi“ — зам. „niektórzy“, *w* szafranie — зам. „*з* szafranem“, „*wie* diabeł dabła“ — зам. „zna“..., „tylko... iż“ — зам. „tyle“..., „*w* c z y m nie pozwala“ — зам. „czego“, „*nad*weczory“ — зам. „weczorem“, „co dalej, to gorzej“ — зам. „im.... tym...“, „staje“ — зам. „wystarcza“, „co — зам. „że“. Не кажу вже про чисто українські слова та вирази, яких у польській мові не має: „ni siuda, ni tuda“, „szlak“, „mieszek“, „ledaco“ (польске — ladaco), brydnia (поль. — brednia), „styrta“ (поль. — sterta), „kalita“ та инше.

Вірші подаю в такім порядку, в якім вони ідуть в книзі Братковського.

I. Добрий віршописець.

Хто таляри густо купка́ми складає —
„Склада мудрі вірші“ — прислівья мовляє;
Розумно міркує, що хоче купує;
А той, хто без грошей — той дурнем звікує!

II. Диспут убогого з паном.

Дурний пан із паном другим зазмагав ся,
Розумний убогий в розмову вмішав ся:
„Не так воно буде!“ рече пану сміло,
А пан його в зуби — тай кончене дїло.
Ото ж знай, баране, як вовка чіпати;
А хвіст тобі ввірве, то треба тїкати.

III. Московське „пожалуваніе“.

Поганий звичай — я з нього кепкую:
Даєш, Москалю, а кажеш: „жалую“;
Чи бє, чи дає: „жалую, мосьпане!“
Од „жалування“ инший і не встане.

IV. Бенкет на сеймику.

Куди ж ті панове зо світа майнули,
Чи сном вони вічним, сердеги, поснули,
Оті що у волю гостей годували,
Убогую шляхту винцем напували?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Як тільки де сеймик, пан щиро вітає, [1])
Од шляхти нїчого собі не жадає.
За те вже тепера ведеть ся инако:
Як тільки у пана з шафраном звів фляка,
Чи випили пляшку вина в нього гостї,
То треба вже зараз обрать єгомостї —
Чи то на посла там, чи на депутата, [2])
А нї — то навіки втеряв собі брата.
Тепер як у пана тобі роблять шану,
Питайсь попереду: чого треба пану?

V. Сеймик.

З сеймика вернув ся парубок у свитї,
А пан і питає, що дїеть ся в свитї,
„Про ко́го там, хлопче, найбільш розмовляли?“
— Калитку, [3]) мосьпане, найдужч захваляли.
„А хто промовляв там?“ — „Калитка!“ — він каже
„На чому ж там стали?“ — „Калитка покаже.
„Хто речі розумні та мудрі там радив?
— Калитка, мосьпане, найкраще провадив.
„А дурнем, не чув ти, кого називали?
— Дїдусь обізвав ся — дурним обізвали.
„А хто там Маршалком?“ — „Рідня Директора!“
„А є вже Поборцї?“ — „Та є, ще од вчора!
Та тілько, мосьпане, хто саме — не кажуть,
Бо (чув я) чекають, аж поки підмажуть.
У нас се, мосьпане, звичайно буває:
Зна кухар, що горнець накритий ховає;
Посол з депутатом — застряли в корчомцї,
Як зна дїдько дїдька, так зна пан Поборцї;
Та тільки не кожен ту справу приймає,
Що то під приватним накриттєм впріває.

VI. Про наказ [4]).

У нас все вельможних у Сейм обірають,
А вони в наказ свій стільки напихають,
Що шестеро коней везе ту цидулю,
А звідтїль привозять... звичайно що: дулю.

---

[1]) В оригін. hojnie częstuje. *В. Д.*
[2]) Послів вибірали тодї у Сейм а депутатів на провінціяльних сеймиках, за суддів до трибуналу. *В. Д.*
[3]) В оригін. mieszka (мішок, капшук). *В. Д.*
[4]) В оригіналї: „Do Instrukcyey“. *В. Д.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

VII. Світ.

Хто лицар найкращий? Лицар — пан вельможний.
Хто більш всіх достойний? — Найдужче заможний.
Хто вбив на смерть Турка? — Регіментар,[1]) пане.
А хто регіментар? — Кого на те стане.
Кого звуть „фильозоф?“ — Хто все диспутує.
Хто ж пак диспутує? — Вино хто купує.
Хто добрий промовця? — Хто красно мовляє.
Хто ж красно мовляє? — Хто всіх напуває.
А хто доброчинний? — Хто всіх поважає.
Хто брат щиросердий? — Хто дасть все, що має.
Хто шельма? хто блазень? Ледащо хто зветь ся?
— Хто голий як бубон: так в світї ведеть ся.

VIII. Правда.

„Чого се, мосьпане, десь правда пропала?“
— Бо навпакй зватись тепер вона стала, —
Тепер уже д а — п р а в; da — „дай“ по латинї, —
Спершу дай, потім — прав, Ляше та Русине!

IX. Машкара.

Ох, Польщо, Польщо, тебе вкрила хмара,
Як лиш машкару на себе убрала;
Каптур на очах, убогих не бачиш,
Бійки та чвари, темнота — не плачеш.
Скинь з себе каптур, на бідні зглянься люде, —
Сонце засяє, і ясно скрізь буде.

X. Про плату жовнїрам.

Бідні жовнїри, мене жаль проймає,
Що кожен дїдько ваш труд споживає:
То депутати, то браття поборцї[2]),
То сукколєктор[3]), то инші дозорцї;
Гріш до вас ледве десятий доходить,
Довго по людях з рук в руки він ходить,
В кожній руцї він потрошки всихає...
Так вовк з овечки користь собі має.

---

[1]) Регіментар — заступав гетьмана на війні. *В. Д.*
[2]) Поборцї — збірщики податків. *В. Д.*
[3]) Здаєть ся, се помішник поборця. *В. Д.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

XI. Про сеймик.

На сеймику лихо: порядку немає;
Там опіяка усїх повершає;
Заллє горлянку у себе в господї,
Прийде на сеймик — кива воєводї.
Де дїв ся розум? правда де тая?
Воля безмежна на них не вважає;
Крик: „nie pozvalam!“ не чуть більш нїчого.
Що ж „не позволю?“ — Спитай ся дурного!
Зовсїм як кажуть „нї сюда, нї ту́да“:
В головах грає хміль як та дуда.

XII. Однаково [1]).

Один до друго́го: „узяв ти міщанку,
А я похвалю ся — взяв добру шляхтянку!“
А другий до нього: „тобі що до того?
Ти пий із кришталю, а я з шкла простого;
Один в ньому трунок і смак не инакий:
Хіба в селї гірші, як в городї раки?

XIII. Хтось до автора.

Ну що, Волиняче, наїв ся салати?
На стравї волоській став кращ виглядати:
Заморське корінне то так помагає;
Хто смак має добрий, той лихо з ним має.
А нащо забув ти привсліве людськеє,
Що кіпь чи віл рветь ся до пари своєї?
Ото ж тобі, друже, волоська салата!
То, знай, що од Бога така тобі плата.

XIV. Вибори депутата.

Шість мисок, до того копа полумисків,
Сто пляшок та десять раз стільки келїшків:
Пий, лий, чолом бий перед кожним братом,
Коли хочеш бути паном депутатом.

XV. Вельможний просить хлїба.

Вельможний у Бога собі хлїба просить,
А всякого збіжя у нього скирт досить.
Сам хлїба ти просиш, і хлїба жалїєш,
Щоб другому дати,... а з кого товстїєш?

[1]) В оригіналї: Iednaka rzecz. *В. Д.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ти хлїба от просиш — дає Бог із неба,
То й другим давати того дару треба;
Як дав Бог багато, то не для самого:
Ти тільки доглядач добра того всього.
Давайте ж убогим, побійте ся кари,
Бо братиме дїдько вас враз по три пари!

XVI. Світ.

Ой, світе наш, світе, який ти зробив ся:
Один навіжений, а другий сказив ся.,.
Кого ж навіженим зовуть в нас на світї?
Того, що з панами сїдає в лахміттї.
Кого світ скаженим усюди поносить? [1])
Що правду та кривду між людьми голосить.
Павич кричить в голос, коли нема пави;
Людина з досади; немає поправи...

XVII. Про птаха—неробу.

Лїта птах, буяє —
Знать, швидко сконає.

Дві дивнії речі на світї я знаю,
Збагнути собі їх нїяк не здолаю:
Он жінка жне в полї, од спеки вмлїває,
А птах буя в небі — лїтає, співає.
Чи то-ж од людини той птах більше важить:
Лїтає — буяє, а ту сонце смажить?
Отой неборака снопи в копи носить,
А той готовеньку їжу в Пана просить.
Біда тому птаху, хоч він і буяє:
Хто дурно звик їсти, то так і сконає.

XVIII. Про поголовне на Волини.

Далебі то правда, — нарікати шкода, —
Тепер уже краща зайшла у нас мода,
Що своїх голов ми вже не одкупаєм,
А тільки подимне од диму складаєм.
Раніш, то до дїдька на одкуп давали,
А Кримцї і гроші, і голови брали.

XIX. Нові палаци.

Люди палаци одні вже руйнують, —
Другі, дорожчі, на-ново будують;

[1]) В оригїналї: ponosi (в польській мові такого слова немає). *В. Д.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Пишні збудують, й порожні висять ся...
Ох, люде Бога мабуть не боять ся!
Чи то ж не краще шпиталь збудовати,
Бідним, калїкам притулок там дати?
Шпиталь поставиш — то палац для себе
В небі готуєш: там житло для тебе.

XX. Автор до себе.

Чолóм тобі рад я, вельможний, давати,
Та прошу — ворота мої обминати,
Бо я не достоїн у домі мойому
Побачити пана, а служцї свойому
Скажи вина бочку до мене вкотити:
Без пана з слугою смачнїш буде пити.

XXI. Пан над косарем.

Од ранку хлоп бідний косою махає;
Болять уже крижі, піт з чола стїкає,
На сонце почав він частїш поглядати,
Чи скоро піде вже воно спочивати.
Жени, Фебе, конї як можна скоріше,
Бо бачу, хлопови що далї, то гірше.
А бідний панок той за хлопом слїдкує,
„Ой, близко вже вечір!“ сердега міркує.
Покинь сумовати: дивись, суне хмара, —
Твоє сїно змиє, аж здійметь ся пара.

XXII. Краків — пан.

Краків — то пан наш (пани там усюди!) —
З золотом, з грішми — виводить у люди;
Кухня готова, готова кухарка,
Челядь, шиньочок і пляшка, і чарка, —
Кальвина, Лютра, навіть схизматика
З грішми вважаєш за математика.

XXIII. Львів — батько.

Львів батько дбає про синову долю,
Як син той має в калитцї у волю,
А на Мазура лихий він без міри,
Батьком буть зрік ся: в калитцї там дірн...
Русин од нього полехкости має:
Не дасть з калитки — то сукню здіймає.

Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

XXIV. Gratia gratis data.

Дар сей в Латинців даремне всяк має,
А в землї Руській [1]) иначе буває;
Піп каже: „зходіт дар од Отца свише!“.
Шепче владика: „як би, попе, тихше“...

XXV. До Русина і Кальвина.

Русин як хоче собі щось здобути,
Мусить таїтись, підлесливим бути;
Свого дійшов він — впізнать не вдало ся. [2])
Кальвина знати: немає волосся;
Як лиш про віру мовлять зачинає,
В лисину тую весь розум втїкає.

XXVI. Мазур.

Мазур із Черска ішов на чужину,
В край ген далекий — до нас на Вкраїну [3]).
Враз у дорозї орда наганяє,
Аркан на шию йому накидає.
Кинув ся Мазур в той мент до кишенї, —
Маєш, Татарку, квитків аж дві жменї!
„Що ти, жартуєш? Ось квит добродзїю:
Бач, дав я викуп за голову й шию.“
Виправдавсь Мазур квитами нївроку:
Їде вже верхи, а не біжить збоку.

XXVII. Рівність. [4]).

Рівність шляхетську у Польщі всяк знає:
Вбогий не сяде де пан засїдає;
В небі — там рівність і нема вищих саном,
Й хлопець при стайнї як брат буде з паном.

XXVIII. Де який звичай.

У нас на Вкраїнї [5]) як гостя вітають —
Горілку та пиво на стіл виставляють:
Поки там ще страва, то гість підкрепить ся,
Яку дадуть страву — не буде й дивить ся.

---

1) В оригіналї: „w Rusczyznie“.

2) Тоб-то, не пізнали, що він Русин, — в оригіналї: „Uchodzi sztuka nie poznac Rusina“ *В. Д.*

3) В оригіналї: na Ruś. *В. Д.*

4) В оригіналї: „Aequalitas“.

5) В оригіналї: U nas na Rysi. *В. Д.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Та краще у Польщі, що перш диспутують —
І в мент, за годин сім обідать зготують.

XXIX. Про жовнїра молодожона.

Умів ти у війську грошима бряжчати,
Умів кимсь надбане добро споживати,
Умій тепер, брате, лад в хатї зробити —
З села в село годї тобі вже ходити!
Доволї у війську бешкетів ти дїяв,
Що в війську придбав був, то там і розвіяв;
Не дуже щось віна навіз ти до хати —
Твої пак маєтки не дуже видати.
Тепер ти, гусарку, підтикай-но поли,
Пахолка не маєш — жени воли в поле;
Тепер вже, гусарку, забудь про печеню,
Походиш за плугом — сховаєш в кишеню!
Нехай пан осадчий росплута тороки,
Сплете батіг добрий — воли, гріти в боки,
Тодї вже правдива Батоговська [1]) стане;
Замість списа — истик бери в руки, пане!
Молодчик у війську „бец, бец!“ все гукає,
Тепер нехай „соб, соб!“ волів поганяє.
Не буде-бо хлопів [2]) — ти мусиш те знати!
А будеш робити, то й хлїб будеш мати.

XXX. Посполїте рушеннє.

Нема у нас грошей жовнїра найняти,
То можна їх з панських шкатулів узяти.
Доволї є скарбів, але не займаєм;
А шкода нам грошей, сами битись маєм;
То й биймо ся, тільки усї до одного!
Найдемо десь блазня, найдемо дурного,
Той піде за себе, а другий за вдову,
А третїй, за батька — от військо й готове.
Тай прудке: поки ж то дійде на Вкраїну [3]) —
Голова в Русина буде як колїно. [4])

XXXI. Про обід (поминальний) [5]).

Даєш панам їсти — нехай їсть й убогий.
А не одганяй їх, як псів, од порогу.

[1]) Натяк на Батоговську битву р. 1653, коли Тиміш Хмельницький тяжко побив Поляків і вбито було навіть гетьмана польського Калиновського.
[2]) Курсив мій. *В. Д.* [3]) В оригїналї власне: „poki mazur minie“, ідучи до нас на Вкраїну. *В. Д.* [4]) В оригін.: „Nie będzie włoska w twej głwie Rusinie“. *В. Д.* [5]) В оригїналї: „До stypy“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Забув гість за душу померлу згадати,
А з пляшки диви-но як вміє смоктати!
Ведмідь, хоч звірюка, більш чемности має:
Дере мед й муркоче — молитву читає...

XXXII. Небесний палац.

Палац небесний — на вас, добрі люде:
З панством — доволі од гною там буде;
Трудно там буде: „зась, хлопе!“ сказати —
Бог всїх зрівняє, як дїточок мати.

XXXIII. До Михайла про „пуздерко“[1]).

З горілкою пляшку в пуздерко ховаєш,
Та все одмикаєш, потрохи ковтаєш;
Гвалтуєш: „хтось випив!! хтось ключ другий має!“
Тут ключ не поможе: губа докучає...
А щоб та горілка тобі не всихала,
Колодкою губу замкни, мій Михайле!

XXXIV. Про жіноцтво.

Жіноцтво створив Ти із кости, мій Боже, —
Не одному в горлї стать кісткою може.
Дасть мужови инша у писк, аж лунає,
А дай-но їй здачи — не дише, вмірає...
У Пана гірш спина болить, як Їй-Мости:
Слабіш той, що з глини, а-нїж той, що з кости.

XXXV. До маляра.

Який же маляр ти? Чи так малювати?
Поглянеш на образ — одразу пізнати.
Ото маляр в мене, як так намалює,
Що й сам не пізнає, як щось наквачує!

---

[1]) Пуздерко — шафка, мисник, що замикаєть ся.

Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. СУМЦОВ.

„Благотворительха“ розпуста

Поміж тою безлічю шляхів і стежок, якими теперешнім часом іде в український народ усяка національна розпуста, простяглась, нажаль, чимала стежка „благотворительности“; маємо на увазі ті її прояви, коли навіть і добрі люде псують рідний край, даючи одну копієчку на благотворительну, наприклад, лотерею на користь бідних сиріток або бідних учнів, і наваливаючи в ту лотерею безліч такого нікчемного і соромного з національного погляду хламу, який калічить світогляд й робить цілий народ бідним сиротою; роблять, одним словом, так, як каже українська приказка — Бог дав копієчку, а чорт дірочку, і пішла божа копієчка через чортову дірочку, та мало того що пішла, а ще більше розвертіла її, ту стару дірочку.

В Харківщині, в повітовім місті Лебедині, де одно тільки панство балакає по росийскому, а край ввесь цілком український, що року буває лотерея-алєґрі, на користь місцевого „Дѣтскаго Пріюта“, лотерея безпроигришна, з платою за кожний квіток по 25 коп. Грошей збірають чимало, усі квітки росходять ся без залишка. Здебільша втрати несуть міщане і селяне; а що ж їм за той четвертак дають? Часом дають такі нікчемні речи і таку нісенитницю, що сором і казати. Ось зараз на мойому столі лежить вигра—малюнок під № 1466, московського видання 1894 р., з надписом — „Дозволено цензурою“. Малюнок фарбований, зветь ся — „Когда я былъ свободный мальчикъ“, на текст якоїсь московської трактирної пісні досить огидного зміста.

По середині якийсь-то московський парубійка в червоній сорочці і в жовтім піджаку, бє в бубон і, як дурний або пяний, співа:

Когда я былъ свободный мальчикъ
Не зналъ я горя и нужды.

Далі новий малюночок, з віршем

Родныя всѣ меня любили
И я возрозъ въ родной семьѣ.

А на малюнці московка в сарафані обніма „свободного мальчика“. Стоять вони в немазаній хаті. Під сподом другий малюнок — де за „свободного мальчика“ держить ся вже якась друга дівчина, і тут же поганенький вірш:

Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Но баловство мѣня сгубило
Я сбился съ правельной пути,
Въ одну я дѣвицу влюбился
Но я для пагубы своей
Она клялась что вѣрно любить
Своей измѣнчивой душой.

Далї „свободный мальчикъ“ вже в острозї, сидить за ґратами, за котрими ходить вартовий з рушницею поза плечами. Догуляв ся сердега з дївками на московський лад і спізнав „Московскій замокъ“, як далї влучно пісня називає острог, а ось і сама се поганенька пісня:

Съ Московскимъ замкомъ я снознался,
Въ которомъ три года сидѣлъ,
Сѣжу вѣчернею порою
Лампада тусклая горитъ;
А за рѣшоткой скучно грустно
У часова штыкъ блеститъ.
Внезапно умъ мой прояснился,
И я задумалъ убѣжать.

Дурний, зібрав ся утїкать з „Московського замка“; але вартові, — але цензура такі ж його доглядять, й вже ж таки доженуть, і повинні догнати, се б то для народної моралї, і ось останній малюнок вказує, як сей дурний парубійка утїк до дївки, до тої самої дївки, що гуляв колись з нею, та ба! зараз його налапав городовий, як про то каже останнїй вірш, такий же поганий, як і вся ся справа:

Пришелъ я къ ней смѣртельно блѣдный,
Она трепещетъ предомной.
Я къ ней въ объятія бросался,
И говорилъ теперь я твой,
Вдругъ шумно двери растворились,
И на порогѣ городовой
И говоритъ пойдемъ со мной.

Ось і уся мораль для лебединського Українця, се б то — коли сидишь в острозї, то і сиди, не тїкай. Що ж? мораль добра, цїлком сучасна, коли в тому ж Лебединї сидїв в острозї відомий земський дїяч, Ковалевський, що було кохав ся з першою Государственною Думою, і утїкав до Виборга, сидїв він (мабуть бачив малюнок) тихесенько, як пишуть в часописах, рубав дрова; зараз він певне вже скінчив свою працю і гуляє на волї, памятаючи життє не менш його малюнка. Оттаку велику та користну

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

науку дає людям лебединська лотерея, й усього ж то за четвертак. Хай Українці читають та поучають ся на усіх сих: мѣня, возрозъ, правельной путь, сѣжу, вѣчернею, все се треба, мабуть, щоб як каже вірш, горѣла „тусклая лампада“ и „у часовова штыкъ блестѣлъ“.

Сами Українці чимало повинні, що їх частують такою стравою, бо, треба признати, вони дуже не дбають іллюстраціями, і зовсім не чуть, щоб яке там товариство, або поодинокі особи тут турбувались та пильновали, а московські помрачители з Никольської вулици — різні там Леухини, Манухини, Стрільцови не еплять, а знай своє роблять, знай шлють на Україну тюки та пануки з нїкчемною віршованою — і фарбованою гидотою, а їх там книгоноші офенї знай собі розносять се сміттє по всїй Україні, по базарам, по ярмаркам; повітові панки змітають їх в народні лотереи-алєґрі, добрі панночки дають діткам маленьким на утїху, поруч з солодкими пряниками та канфетами. А свідомі Українці на сей бік і не дивлять ся, нїчого тут не бачать, забуваючи, що культурна робота не жде, що гаять часу тут нїяк не можна, бо від того не тільки що автономія, а і саме життє нївечить ся цїлком. Усяка культурна праця — така річ, котра коли не зараз, то пізнїш, коли не нами, то нашими нащадками — а мусить добре буде збудована, і давно вже треба поклопотатись, щоб підняти українську штуку, щоб дати селянам не тільки книжки, але теж і усякі малюнки, до книжок, на стїни, в церкви, і в усякі приватні будинки. Коли б хто не забажав — беріть, купуйте; ми вже маємо; коли хто не зна — надіслать показчики, катальоґи, дать усякі користні вказівки і поради. Запевне, і в Лебединї турбовались люде добрі, та запевне, що вони не знали, де ж узяти гарних українських малюнків, і нїхто не мав їм тут пораяти, та і нелегко се зробити, бо, в дїйсности, чи багато у нас таких малюнків? і чи можна завжди роздобути те, що було надруковано? Здаєть ся, на оба сї питання не можна відповісти з утїхою і сміливо.

А між тим в нашій письменности і в росийскій штуцї є вже багато такого, що можна було б добре використувати для просвіти темних людей. Коли б наші українські художники узяли метою дати малюнки на українські пісні, і не тільки думи та історичні, а теж і на семейно-битові, і на празникові, — то вони з сього великого народного джерела мали б великі здобутки. Нагадаю, наприклад, хоч одну мало відому, але дуже гарну картину

Generated on 2015-07-05 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вл. Маковського — „Мать и дочь“, що років двадцять тому була на передвижній виставі. Картина на слова пісні:

Ще сонце не заходило,
Щось до мене та приходило, —
Приходила моя матїнька,
Приходила моя рідная —
Порадонька моя вірная.

Бідна молодиця, мабуть, зазнавша гіркої від свекрухи, в полі за цариною балакає з своєю старенькою матїрю, котра слухає її жалібну промову, і сльози тремтять на її старенькім лиці, — взагалї картина робить велике і мнягке вражінне жіночого горя, і може мати чималий вплив на розвиток доброго почуття.

Прикладів можна назбирать багато, коли пригадати те, що перебувало на виставах картин, академічних і передвижних, далї те, що мають теперешнїм часом деякі місцеві українські музеї, або узяти дещо з тих досить численних малюнків українського змісга, що заховані в таких росийских виданнях, як „Нива“, „Газета Гатцука“, „Сѣверъ“, або таких українських, як альбоми Шевченка, Микѣшина, Васильковскаго, або в випадкових прилогах до „Кіевской Старины“, „Рідного Края“ і т. д. Пошукати, то знайшлось би — і чимало, а далї вже не така вага і гроші знайти для видання найкращих малюнків українського змісту, для чого треба було б сперш виробити деякий плянок, наприклад, видаючи по черзї пейзажи, історичні і битові малюнки. А то теперешнїм часом иноді і в тій бідности, що тут прямо кидаєть ся в вічи, є помилки, наприклад, задарма знов тягнуть козаків (як д. Сластьон в прилозї до Рідного Края), коли і без козаків в українському житті, старому і новому, можна знайти багато сюжетів. Козаків вже бачили, і вони тепер якось то одноманїтно нагадують Шевченка.

Коли б зібрати хоч невеличкий комплєт українських малюнків, то незабаром вони пішли б через лотереї, школи і иншими шляхами в села, і були б утїхою для людей, а може де в чім і доброю наукою. Край, як їх треба усюди на Українї, для її національної просвіти.

Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

СТЕФАН ЗЇНИЧ.

Befehl!

Перша година вибила і Приймачка, як кождого дня, розлила росіл на дві тарілці, бо муж не любить дути на страву, холодити.

Вмила руки, зняла з кілка блюзку і ще не одягла ся, як у відчинених дверях станула — слуга від п. директора. Була боса, тому й нечутими кроками перейшла сїни.

— Що-ж то стало ся, що ви нині знов прийшли; не боїте ся пані?

— Бою ся, але завтра вона їде, то я в него буду просити ся на вечірню. З вами пустить мене. А ви мене схочете взяти? Ваш пан і так не піде.

— Добре, я вас возьму. Але ви вчера те саме казали, що й сегодня.

Бо пані не поїхала.

— А як і завтра не поїде?

— То я в само полудне прибіжу до вас тай змовимо ся.

— А тим часом і мине май і ви не почуєте вечірні.

— Що-ж робити, я в службі.

— А Марія, що була перед вами, все знайшла собі спосіб як прийти до мене навіть тоді, коли директорка гнівала ся зо мною.

— Коли пані каже, що через мене та й через вас знають у місті все, що дієть ся в них дома.

— Ей, що вона говорить таке. Ви самі знаєте, що се неправда. Через неї вже до мене жива душа не ходить. Всїх відмовив мій задля неї.

— А ви, бачу, варили курячий росіл на обід. Як пахне на всю хату! Але тїкаю, бо вже мій пан пішов то і ваш зараз надійде.

Приймак справді війшов, скручений папірос і коробку з сїрниками поклав на віконну лудку, зняв блюзу і засів до білого стола під вікном. Совістний і акуратний, сповняв і тепер обовязок точно, пильно, а скоро.

Недовго трівав обід, але тільки Приймак відложив вилку й обтер вуси, канарок у клїтці почав з ним сварку.

Приймак перепрошував його:

— Твоє право, твоє, Мацьку, належить ся тобі морква та й

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дістанеш її. Я не забув. Але твій пан на папіроса також довго чекав. Перше твій пан закурить собі. — І як сині клуби диму зависли над паном дому, а Мацько кинув ся на кусник моркви, тоді Приймакове око спочило на пані дому. Ся занурила свої працьовиті руки в теплих помиях і виловлювала ложки тай вилки.

І для неї мав Приймак приємне слово:

— Чому не возьмеш собі послугачки — казав — я не можу дивити ся, як ти мені в помиях мокнеш.

— Відколи-ж таким паном став? Жіноцьке діло!

— Та де-ж то твоя сила? Як за молоду гарувала, так і тепер. Таже купно з міста принести, зварити та й про лад дбати — ну, се вже мусиш. Ніхто би так другий не зробив, як ти. Але до помий, до підлоги, до всеї грубшої роботи — то-ж на се треба наймички і від першого ти мусиш узяти як не прислугу, то хоч послугачку.

— Чи ти в Чернівцях, що говориш про послугачку? Та й твою бесіду таку я мушу три-чотири рази кождого тижня від тебе чути. Знаєшь, що я сього не зроблю, а ти все своє.

— То власне зле. Адже я тебе одну маю і твое здоровле мені милїйше ніж моє. Як я нагадаю собі, як ти гаруєш та й працюєш, кілько намучиш ся, то мені одна ложка страви не мила. Аж мене сумлїнє за тебе гризе.

— Що-ж ти нині так розбалакав ся, Кароль, як би то не 15 лїт було від нашого шлюбу, але 15 неділь?

— А най буде і 25 років, то ти знаєш, що я тебе одну маю.

— Ей, чи то годен, чи я така пані, чи я не звикла до роботи?

— І можна і треба на се порадити. Пятку, а най 15 корон меньше зложимо місячно до каси.

— Ет, іди вже дрімати, чоловіче, голови мені не клопочи. Очи тобі клеять ся.

Послухав її Приймак. Пішов у „станцію“, сїв на циратову софу під вікном, затиснув ся у куток, ноги витягнув на крісло і почав скулити очи.

Та тут-же проти звичаю — вступила в кімнату жінка.

— Кароль, стрічала мене в місті Мотиха і просила, щоб їй віддати 15 ренських.

— Я вже раз казав, що має мені вернути мою записку. Моть, як умирав, то не взяв її до гробу, але тут лишив.

— Та-ж певне. Але як записка затратила ся, а ми вісні в тім довгу, то треба віддати.

Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— А за 5 чи 6 років знайдеть ся записка, прийде з нею Мотів внука, а ти пане Приймак плати 30 корон другий раз.

— Та може Мотиха також має якесь сумлїнє, хоч і жидівське. Порештї, можна при свідках дати. Бож то гріх. Анї я, анї ти не хочемо чужого.

— То правда. Але як лад, то лад. Най іде до військової каси, най іде до нашого старого, чи їй виплатить. І я не відступлю.

— Кароль, та-ж то бідна Жидівка. Ми їм проценту від тих грошей не платили.

— Ну, ну... бурмотів сонний Приймак і жінка лишила його одного. Він мав віддрімати своїх 20 мінут.

Та не довело ся. В ту пору буває дуже тихо у ґімназіяльнім дворі, бо учнї що йно пішли до домів і на надобовязкові години ще не сходять ся. Серед тої тиші збирав ся Приймак подрімати, як тут він чує докладно розмову жінки і п. директорші.

— Приймачка, смакував вам когут?

— Я варила курку.

— Таку курку, що піяла?

— Єзу Христе, та чого панї хочуть?

— А яка була курка, чорна з білим чубом?

— Ціла сороката і без чуба.

— Видите, тому я вам не позволяла курей держати і заповідаю вам, що мусите і решту порізати.

— Та-ж я їх тримаю в сінях у койцу, в город панї не йдуть, бо як їх пущу на сонце на прохід, то сиджу сама на подвірю і пазю, щоби не зайшли далї як на 10 кроків від порога.

— То байка, менї щось иньше важне.

— А що-ж панї важне?

— Ви кажете, що ваші курки лиш 10 кроків відійдуть від хати, але мій когут скочить межи них.

— Та то божа птиця; шлюбу у них нема.

— Нема шлюбу, але й мого когута вже нема.

— Когута нема... а де-ж?

— Ви зїли разом зо своїм чоловіком сьогодня на обід. Моя служниця бачила, що в вас був сьогодня курячий росіл.

Приймак підкинув ся, спустив ноги з крісла і протирав очи.

— Мати Божа, ще менї такого нїхто не сказав, від коли мене мої дві ноги носять — зойкнула Приймачка.

— Ви мого когута займили разом зо своїми курками. Та-ж я би вам була дала два когути, три прості когути за того одного.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Був би у вас три днї під ряд курячий росіл на обід. А мій когут був расовий; за пятку малим я його купила.

— Панї! Вже 10 років, як мій одинак помер і я вже більше дїтей не година мати. Я клену ся на свого небіщика, що вашого когута я не різала.

— Але нині був курячий росіл?

— Та був, але з курки; я купила курку від мужички.

— А як ся мужичка називаєть ся? хай присвідчить.

— Панї, та чи я можу знати? Принесла якась мужичка з села курку на продаж, то я буду питати її за імя, може за паспорт на курку?

— Ей говоріть, я зле зробила, що не післала до вас вчора на ревізію. Я хотїла, але відрадили. А шкода!

— До мене ревізію? або я злодїйка?

— Нї, ви дуже порядна жінка, але мого когута ви таки зїли.

— Та вже менї панї город відобрали, виперли мене панї з комірок і з пивницї, не маю нїчого, лише сїни, кухню та й станцію. Ще менї панї гонор хочуть відобрати? Але з гонором чоловік родив ся та й умирати має, я не дам собі гонору взяти так як комірку і пивницю.

— Я ще вас і зо станції нажену. І слїд по вас не лишить ся навіть.

— Мій чоловік має цїсарську службу, не приватну. Він не на то 15 років у войську служив, аби його теперь проганяти. Він має цертифікат. Мешканє маємо від реґірунку, не від директора.

Приймак уже на рівні ноги став і визирає вікном і стиха кличе жінку.

— Касуню, що ти мене мішаєш і мою службу. Ходи до хати, не публїч ся.

Та розмова йшла далї.

— Що там ви своїм чоловіком заслоняєте ся. Він вам не заглядає в горшки та й не знає, чи його ви когута зарізали.

— То панї ще за когута? Учена особа, жінка директора та й таке говорить? Злодїйку з когось чинить? Побачимо, що з того вийде.

— Що, ви грозите менї? Мого когута зарізати, зїсти тай ще грозити менї?

— Злодїйку з мене робити? Я чужого феника на сумлїню не маю, а хтось буде з мене злодїйку робити? Ще нині скаржу за образу гонору. Зараз іду до адвоката. Аби лиш мій передрімав ся,

Generated on 2015-07-05 19:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

то замикаю хату, най адвокат робить поданє, най суд знає, що за пані така.

— Приймак! — гукнув директор, що вийшов на веранду і шептав щось жінці до уха.

Прожогом кинув ся Приймак з хати, по військовому поставив ся і здіймив шапку.

— Не можете її втихомирити?

— Касуню, йди до хати! — гострим тоном вимовив Приймак.

— Я не дам себе обиджати — боронила ся Приймачка — мій гонор такий добрий, як її. Мушу нині заскаржити, най така пані до арешту піде.

Але та пані захлипала і кинула ся на лавку і пищала: води, води! А ти, мужу, слухаєш того, як мене паплюжать?

— Арешти для всіх побудовані — кінчила обиджена Касуня.

— Приймак, не можете їй в лице дати, щоби не пискувала?

Приймак здрігнув ся і станув по військовому, а скоро приказ упав, він ударив жінку в лице, хоч і легко, ударив другий раз і обернув її очима до сіний.

Тим часом пані директорша не пила принесеної води, лише розсміяла ся, директор зійшов по ступнях з веранди і пустив ся до канцелярії, а Приймак і собі побіг туди-ж, директора перебігаючи.

В вечір о семій годині всунув ся Приймак у кухню, наче злодій.

Світить ся, але тихо в хаті.

Поклав він шкіряне ціґаро на вікні, скинув блюзку, до стола — а тут лиш одна тарілка і прикрита зверха другою, щоби печення не стигла. Для другої особи нема їди. Є всьо: збанок пива і кріґель побіч і шипить на підносї самовар; є всьо, що до чаю потрібне. Все зладжено, тільки другого накритя не має.

Прийшов Приймак у станцію, кличе Касю — не обзиваєть ся. Стора спущена, темно. Засвітив свічку — його жінка в ліжку.

Підійшов він, сїв на побічницю та й став уговорювати свою Касю.

— Не дивуй ся менї. Таже злого слова ти від мене не чула, не то щоби бійки зазнала. Але він має такий голос, як мій колишнїй ротмістер. Та-ж ти знаєш добре ротмістра Гавлїчка. Директор крикне: „Приймак!“ а я чую над собою голос ротмістра Гавлїчка та й хочу видкликати ся: Befehl, Herr Rittmeister“!

— Най менї скаже нині хату підпалити, то старий „зупак“ — не знає несубординації.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Пани професори говорять зо мною, як з цїсарським слугою. Порадні люди і добрі пани, де що перепаде менї від них. Але він каже їх підзорити, каже писати і я даю криску кождому, хто спізнить ся, а як що не до ладу бачу, яку розмову зачую, про все докладаю йому.

— Касуню, ходи їсти, не загризай мене. Подякую хіба за службу, але доки служу, то що-ж... той його голос такий, як ротмістра Гавлїчка!..

М. Б.

Я хочу жить, щоб серце не заснуло,
Щоб воно било ся, життєм жило,
Радїло, плакало, сміяло ся і чу́ло,
В надїї променях тремтїло і цвіло.

Я хочу, щоб воно зазнало муки,
Щоб братнїми слізьми налило ся воно,
Щоб не сидїть байдуже склавши руки,
А йти туди, де праця жде давно.

Іти туди, де брязкають кайдани,
Де вічно тьма страшне кубло зви́ла,
Де на борцях незчисленнії рани,
Де правда краєть ся в обіймах зла!

Я хочу знать надїю і страждання,
Зневірє і неволю, людське зло,
Боротись, згагу знать бажання,
Щоб серце рвало ся, болїло і жило!

Не хочу я спочинку і спокою,
Не треба жалю, співчуття, хвали.
Я хочу жить, я хочу, прагну бою
І так не можу жить, як ви жили!

Так дайте мук, байдуже їх чекаю:
Я серцем сміливим їх буду пить;
Так дайте мук, я мук бажаю,
Я прагну, хочу, буду жить!

Не треба слів омани золотої,
Не треба стогнів, слїз, пиття,
Туди ходім, де гасло чуєм бою,
Туди ходїм де воля і життя!

Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ВАСИЛЬ ПАНЕЙКО.

Ecce homo.

Даючи огляд біоґрафічних джерел до житєписи Фрідріха Нїцше, проф. Ріхтер [1]) в 1903 роцї писав між иньшим таке: „Недовго перед недугою, з найвисшого шпилю своєї свідомости написав Нїцше огляд свойого житя під заголовком: Ecce homo. На жаль, се джерело перед нами закрите; із зрозумілих причин вагають ся його опублїкувати. Панї Ферстер [2]) подала з нього досї тільки виривки". Двадцять років пролежала автобіоґрафія й сповідь Нїцше недрукована. Написав він її в 1888 роцї, в осени, безпосередно перед вибухом божевіля, в пору, коли його творча сила знялась в останнїх конвульсіях до страшенної висоти, такої висоти, що з неї одна тільки зістала ся дорога: в пропасть нестями, в сумерк божевіля. В часї, коли Нїцше переговорював ся з накладником що-до видання Ecce homo, він попав у темряву, з якої аж смерть його визволила. Спадкоємцї Нїцше протягом двох десятилїть зволїкали з виданєм його заповітного твору, писаного серед найбільшого напруженя погасаючих уже сил; вони побоювались між ин. також „цензурних" перепон з боку нїмецького уряду (невгамовні виходи Нїцше проти Вільгельма II і Бісмарка). Аж при кінцї минулого року автобіоґрафія Нїцше появилась друком [3]).

Хмара божевіля нависла над тою книгою. Годї без внутрішнього зворушеня читати вже переднє слово до неї. Воно розпочинаєть ся словами: „Приймаючи, що незабаром стану перед людством з найтяжшим домаганєм, яке до нього коли-небудь ставили,

---

[1]) Friedrich Nietzsche—Sein Leben und sein Werk. Fünfzehn Vorlesungen gehalten an der Universität zu Leipzig von Raoul Richter. Leipzig 1903.

[2]) Сестра Нїцше й авторка відомої його біоґрафії.

[3]) Friedrich Nietzsche „Ecce homo" Wie man wird — was man ist. — Характеристична для нїмецьких видавничих відносин обставина: ся розмірно невеличка книжка коштує аж 24 корон! Спадкоємцї очевидно користовують ся своїм монополем на твори Нїцше. Підкреслення й курсіви оріґіналу задержані. Зайва річ осібно зазначувати, що переклад цитатів далеко не віддає сили, ритміки, поезії оригінального слова Нїцше, незмірно тяжкого до перекладу.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вважаю за річ необхідну сказати, хто я". Далі: „В сім дни досконалім, коли все дозріває та нетільки виноград темнїє, впав саме промінь сонця на моє житє; я глядів назад себе, глядів перед себе, нїколи не бачив я стільки й таких добрих річей на один раз. Не даром поклав я сьогодня в могилу мій рік сорок четвертий, вільно менї було його похоронити, — що в ньому житєм було, виратоване, безсмертне. Перша книга Переміни всїх вартостей, Пісні Заратустри, Сумерк богів, моя проба фільософувати молотом — все дарунки сього року, навіть останньої четвертини року! Як-же не мав-би я цїлому своєму житю бути вдячний? — І так оповідаю собі своє житє".

Як довго Нїцше говорить у найвисших суперлятивах тільки про свої книги („Я дарував людству найглибшу книгу"), читач, якому опянїлість творчого мислителя не зовсїм чужа, не потребує ще думати про психіятра. Коли-ж самітний подорожний, що мандрує собі в південнім Тиролї й північній Італії, називає свої лїрично-психольоґічні монольоґи долею Розпятого, та позволяє собі бути веселим, бо він уже вибрав собі над-геройську долю, — то читач мимохіть зупинить ся. Одначе й ті, чорною тїню захмарені сторінки книги орґанїчно вяжуть ся з цїлістю; межі здоровля й недуги спливають ся, тай образ божевіля Нїцше тим страшнїйше нас вражає, що саме найглибші поетичні інспірації Нїцше являють ся переходом до хоробливих мріянь. Але не можна на всїх сторінках книги глядати тільки за психіятричними признаками. Навпаки, можна на певно здогадуватись, що якби Нїцше після написання Ecce homo не був попав у божевіле, ледви чи хто поважив ся-б нинї глядати там за слїдами духового сумерку; се тим меньше, як узяти під увагу, що Нїцше був тодї майже невідомим, нечитаним та нечисленними читачами майже вповнї недоцїненим письменником! Саме та самота розжарила в душі Нїцше яскраве полумя самопочутя.

І от Нїцше, заки „стане перед людством з найтяжшим домаганєм", почуває в собі обовязок сказати людству, хто він такий. Правда, він і перед тим не „позіставав ся без свідоцтва", одначе його не чули анї не бачили. „Серед тих обставин є обовязком, проти котрого по правдї бунтуєть ся моя звичка, а ще більш гордість моїх інстинктів, — сказати: слухайте мене! Бо я той і той. Перш усього мене не міняйте!"

Книга подїлена на чотири глави: „Чому я такий мудрий (weise)? — се поясняє Нїцше своїм родом і вдачею; чому я та-

Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

кий розумний (klug)? — своїм способом житя й нахилами; великий огляд своїх писань він подає в головній главі: „Чому пишу такі добрі книги?“; висновки своїх наук він подає в останній главі „Чому я — доля (Schicksal)?“. Кінчить ся книга дітирамбами „Слава й вічність“.

Острим зором аналїзує Нїцше здорові й хоробливі складники свойого єства; при тім характеристичний в хворої людини рис: він із жахливою пильністю раз-у-раз пригадує: я корінно здоровий. Він признає тільки періоди занепаду (Dekadenz) та трохи містично поясняє своє пригноблення коло 1879 року тою обставиною, що він у тім році покінчив 36 років житя, себто був у віці, в якім його батька постигла смерть.

„Типічно хвора людина не може поздоровіти, а тим менше сама себе зробити здоровою; навпаки, типічно здоровому недуга може бути навіть енергічним стімулом до житя, до більшого житя. Справді, так менї виглядає тепер той довгий час недуги; я відкрив житє неначе на ново, тай самого себе, я розсмакував усї добрі, навіть малі речі, яких иньші не легко могли-б смакувати;— із своєї волї бути здоровим і жити я зробив свою фільософію... Бо подумайте: були то роки найнизшої моєї житєвої здібности (Vitalität), коли я перестав бути песимістом; інстинкт само-відбудування заборонив менї фільософію убожества й зневіри... А по чім основно пізнаємо, що людина вдала ся? З сього, що вдатна людина приємно впливає на наші змисли: що вона вирізблена з дерева, яке разом тверде, нїжне й пахуче. Тільки те їй смакує, що їй корисне; її приємність, її роскіш кінчить ся там, де межі корисного. Вона відгадує лїки проти слабостей, вона на свій хосен користуєть ся лихими припадками; що її не вбиває, скріпляє її. Вона інстиктовно збирає свою суму з усього, що вона бачить, чує: переживає вона — вибираючий прінціп, вона позволяє чимало річам пропадати. Вона завше в своїм товаристві, чи вона пристає з книгами, людьми або краєвидами; вона віддає честь, коли вибирає, допускає, відносить ся з довірем. Вона на всї дотики реаґує спровола, з тою повільністю, котрої її навчила довга обережність і свідома гордість, — вона розглядає дотик, що наближаєть ся, вона далека від сього, щоб вийти на зустріч йому. Вона не вірить нї в „нещастє“ нї в „вину“; вона кінчить із собою та иньшими, вона вміє забувати, — вона доволї сильна, щоб їй все мусїло вийти на користь. Отже, я противенство декадента: бо я саме себе описував“.

Одначе Нїцше, котрий так чванить ся своїм здоровлєм, кот-

Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

рий силкуєть ся своє здоровлє вивєсти від своїх предків, таки почуваєть ся досвідним „у питаннях декаденції“. „Я перейшов кожду її букву вперед і взад. Навіть та філіґранова штука дотику й розуміня, ті пальці для нюансів, та психольоґія, яка споглядає з поза угла, тай взагалі всі свої здатности, — всього того я навчив ся аж тоді; воно все — дарунок того часу, коли все при мені ставалось нїжнїйше, навіть обсерваціа й усі орґани обсерваціі. Дивити ся з оптики слабого на здоровійші понятя й вартости тай навпаки, з повноти і самопевности багатого житя глянути вниз, у моторошну роботу інстинкту декаденції, отсе була найдовша моя вправа, властивий мій досвід; як у чім, то тут став ся я майстром. Тепер се в моїх руках, в мене руки до сього, щоб змінювати перспективи; тут перша причина, чому мабуть менї самому „переоцїнка всїх цїнностей“ взагалі можлива“.

Далї Нїцше описує свою вдачу; за її найзнаменитші прикмети він вдячний свойому батькови. Той батько помер після 36 років житя: „Він був нїжний, милий і слабовитий, мов призначене тільки до переходу єство, — скорійш добрий спогад про житє, нїж само житє“. (До речи: невже можна кількома словами красше змалювати людське житє?) „Вважаю се за великий привилей, що я мав такого батька... Перш усього не потребую постановляти, а тільки просто переждати, щоб мимохіть увійти в світ річей високих і тонких...“ І справдї, годї здержатись від уваги: який се великий привилей, незаслужений дарунок від батьків і природи, коли людина вже під грудьми матери своєї, заздалегідь призначена мати перевагу над ближнїми своїми розумом, здібностями та всякими иньшими вродженими прикметами! Пригадуєть ся парадокс Оскара Уайльда: не можна бути доволї обережним у виборі своїх батьків...

Говорить Нїцше про свою войовничу вдачу: „Атакувати, се прикмета моїх інстинктів... Сила нападаючого має свого рода мірy в противенстві, яке йому потрібне; кождий зріст виявляєть ся в гляданю за сильнїйшим противником— або проблємом: бо фільософ, котрий войовничий, визиває також проблєми до боротьби. Не в тім задача, щоб взагалї побороти перепони, а в тім, аби побороти такі перепони, де треба виступити з цїлою своєю силою, вправністю, майстерством — перемогти рівних противників... Рівність з ворогом — перша основа чесного поєдинку. Де гордимо, там війни вести не можна; де наказуємо, де почуваємо щось під собою, там війни вести не треба. Моя воєнна практика зібрана в чотирьох реченях. Перше: зачіпляю тільки речі побідні;

Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

в даних обставинах жду, поки вони не стануть ся побідниками. Друге: зачіпаю тільки речі, де не знайду союзників, де стою одинокий — де сам себе тільки компромітую... Ще ніколи не зробив я публично кроку, який не компромітував-би: се для мене критерій слушности діланя. Третє: ніколи не зачіплю осіб — користую ся особою тільки як сильним побільшаючим шклом, котрим можна наглядно показати якесь загальне, але скрите, але не досить вловиме лихо... Четверте: зачіпаю тільки речі, в котрих нема ніякої особистої антипатії, поза котрими не скриваєть ся ніякий лихий досвід. Навпаки, зачіпка, се в мене доказ прихильности, серед даних обставин навіть вдячности. Ушановую, відзначую сим що сполучаю своє імя з іменем якоїсь речи, якоїсь особи: за або проти — все мені одно. Коли йду війною проти християнства, то гарно мені з сим, бо з того боку не зажив я ніяких фатальностей ні перепон — найсеріознійші християне були мені завше, прихильні. Я сам, противник de rigueur християнства, далекий від сього, щоб одиниці докоряти чимсь, що є долею тисячоліть".

Коли вже в тих стрічках слідно хоробливу гордовитість, то просто жаль і прикро читати ті сторінки книжки, де Ніцше з цілою силою свойого слова й патосу розказує про дієтичні й клїматичні подробиці свойого житя, прикладаючи до них таку саму вагу, як до останніх висновків своїх наук. Манїя великости виявляєть ся на тих сторінках найбільш моторошно. Дуже цікаві уваги Ніцше про читанє, яке йому дає відпочинок після важкої умової праці. „В глибоко роботящі часи в мене не видно книжок: я не позволив-би комусь близько мене говорити або й думати. А чимось таким було-б читанє". Французів він величає своїми любимцями, за те Німцям чимало разів висказує погорду й антипатію. „Вірю тільки у французьке образованє (Bildung) та вважаю все, що впрочім в Европі називають „образованєм", за непорозуміне, про німецьке образованє й не говорити... Нечисленні випадки високого образованя, що подибав я в Німеччині, всї походили з Франції..." Як не односторонні й були-б усї ті уваги, то в них є таки важне ядро; вони надзвичайно характеристичні для культурних почувань Ніцше. Ще кілька виривків із тої частини книжки:

„Найвисше понятє про лїрику дав мені Гайнріх Гайне. На дармо глядаю в усіх державах цілих тисяч літь за рівно солодкою й пристрастною музикою. В нього була божеська злоба, без якої не можу собі подумати досконалости; цїную вартість людей, рас на основі сього, оскільки їм необхідно розуміти Бога не відокремленого від Сатира. Та як він володіє німецькою мовою! Колись ска-

Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

жуть, що Гайне і я були геть найбільшими артистами німецької мови — дуже далекими від усього того, що самі Німці нею зробили. З Манфредом Байрона я певно глубоко споріднений: я знайшов усі його пропасти в собі — в тринацятім році я був уже дозрілий для того твору. В мене нема слова, а тільки погляд для тих, що в присутности Манфреда поважать ся сказати слово: Фавст".

„У всім тім — у виборі харчу, місця й підсоня, відпочинку — володіє інстинкт самозбереження, котрий висказуєтсь ся найбільш недвозначно як інстинкт самооборони." За найважнїйшу збрую самооборони Нїцше уважає штуку „забувати самого себе", „не розуміти самого себе". Щоб людина стала ся такою, яка вона, — до сього перша умова: навіть не здогадуватись, яка вона. „З того погляду мають своє спеціяльне значінє й стійність навіть похибки житеві... Любов ближнього, житє для иньших і тим подібні речи може бути способом охоронним, аби зберігти найтвердшу самість (Selbstigkeit): се виїмковий випадок, де проти свойого правила й переконання стаю по боцї „безособистих" наклонів; вони тут працюють на службі самолюбства, самоплекання".

Глава: „чому я такий розумний?" кінчить ся поясненєм, чому Нїцше велику вагу покладає на речи „дрібні":

„Якщо порівную себе з людьми, котрих доси шанували як чільних людей, то ріжниця очевидна. Не вчисляю тих буцїм-то „чільних" взагалї поміж людей — се для мене сміте людства, вироди хвороби та мстивих інстинктів: то самі прокляті, корінно невилїчимі не-люде, що мстились на житю... Хочу бути їх противенством: маю привилей посїдати найвисшу нїжність на всї знаки здорових інстинктів. Нема в мене нї одного хворобливого рису; навіть у часах важкої недуги я не став ся слабовитим; дарма глядяти в моїм єстві за рисом фанатизму. Нї з одного моменту мойого житя не можна менї доказати якоїсь чванькуватої або патетичної пози. Патос пози не признака великости; кому взагалї пози потрібні, той фальшивий... Бережіть ся перед усїми мальовничими людьми! — Моє житє сталось легким, найлекшим тодї, як вимагало від мене найтруднїйших річей. Хто мене бачив протягом сїмдесяти днїв сеї осени, коли я невпинно творив самі тільки найбільш досконалі речи, яких нїхто з людей після мене не зробить — або підробить, з цїлою відповідальністю за всї віки, що після мене прийдуть, той не знайшов на менї нї слїду напруженя, — а за те виливи свіжости й погоди. Нїколи не їв я серед приємнїйших почувань; нїколи я красше не спав. — Не знаю

Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

иньшого способу приставати з великими задачами, як гру: се признака величи, її перша основа. Найменше насилє, хмарна міна, якийсь твердий тон у горлї, все те закиди проти людини, скільки-ж більше проти її твору!.. Не вільно мати нервів... Також терпіти із-за самоти, се закид — я терпів завжди тільки із-за „многости“... В абсурдно раннїм часї, в семи роках, я вже знав, що мене людське слово не досягне: невже мене хтось бачив засумованого із-за сього? — В мене доси рівна ввічливість для кождого-виріжняю навіть найнизшого: в усїм тім нема нї крихітки пиш, ноти, потайної погорди. Ким горджу, той відгадає, що ним горджу: самим своїм істнованнєм я обурюю все, в чім лиха кров... Моєю формулою великости людини є amor fati: не хотїти мати нїчого иншого нї перед собою, нї позад себе, нї на цїлу вічність. Те, що необхідне, — не тільки зносити, тим меньше затаювати — всякий ідеалїзм є брехливістю перед тим що необхідне, — але його любити...“

Глибоко захоплює та сповідь: величність ґенїя й початок божевіля тут дивно повязані. Після того Нїцше звертаєть ся від своєї особи до своїх творів: „чому пишу такі добрі книги?“ Маємо тут пробу подати суцїльний образ творчости Нїцше; він переходить від книги до книги й показує її місце в цїлости своєї творчости. Наводити з сього виривки — нї на що не придасть ся; туди мусить вглянути дослїд та рішити, чи справдї та ex post зложена суцїльність відповідає фактам. На всякий випадок, тут перед нами рекапітуляція писань Нїцше, зроблена ним самим для орієнтації читачів.

Та попри се, в тій найбільшій главі Нїцше щедрою рукою розсипав глибокі й тонкі увази. Ось прим. одна — про штуку стилю:

„Якийсь стан, якесь внутрішнє напнятє (Spannung) подати (mitzuteilen) знаками, вчисляючи все tempo тих знаків, — се суть кождого стилю; коли ж у мене надзвичайне багацтво внутрішнїх станів, то в мене багато можливостей стилю — взагалї найбогатійша штука стилю, якою людина коли-небудь володїла. Добрий кождий стиль, який справдї віддає внутрішнїй стан, який що-до знаків, що-до tempo знаків, що-до жесту — всї закони періода є штукою жесту — не помиляєть ся. Мій інстинкт із сього погляду непомильний. — Добрий стиль сам про себе (an sich) — повне безглуздє, чистий „ідеалїзм“: щось, наче „краса сама про себе“, наче „добро само про себе“, наче „річ сама про себе“... Заєдно ще приймаю, що істнують такі, котрі здібні до по-

Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дібного рівного патосу і його достойні, що не хибує таких, котрим вільно віддавати себе... Штуку великого ритму, великий стиль періодики для висловлення незмірного підєму й занепаду високої, надлюдської пристрасти, що-й-но я відкрив; одним дітірамбом, як останній третього Заратустри, під наголовком „Сїм печатей“, я зняв ся тисячі миль висше того, що досї називалось поезією“.

В останній частині книги Нїцше боронить становища „іммораліста“ та береть ся покласти нові вартости на місце вартостей розбитих. Вражає нас тут громовий, просто демонїчний вибух злости проти християнства. Стоячи над пропастю божевіля, Нїцше немов в останнє збирає всю свою могучість, свою пориваючу пореченість та підносить її до ґіґантської величини, на те, щоб розторощити противників. Ся прощальна глава належить до наймогутнїйших і найвеличавійших творів Нїцше.

Він розпочинає:

„Знаю свою долю. Колись звяжеть ся з моїм іменем спогад про щось потворне, про крізу, якій не було пари на землї, про найглибшу колїзію сумлїня, про рішенє, викликане проклоном проти всього, що доси люди вірили, жадали, святили. Я не людина, я динаміт. А попри все те, в менї нема ні крихітки з основателя релїґії — релїґії, се справи черни, після дотику релїґійних людей я мушу собі руки вмивати... Не хочу „вірних“, думаю, що я за злобний, щоб вірити в самого себе, нїколи не промовляю до маси... Страшний жах мене хапає, що одного дня могли б мене проголосити святим; відгадаєте, чому я перед тим видаю сю книгу, вона має перешкодити, щоб надімною не знущались... Не хочу бути святим, радше ще блазнем ярмарковим... Може я блазень... А про те, або скорійш не про те — бо досї не було нїчого брехливійшого від святих — говорить із мене правда. Але моя правда страшна: бо досї називали брехню правдою. Відвернене всїх вартостей (Umwertung aller Werte): отсе моя формула на акт найвисшого самоотямленя людства, що став ся в менї тїлом і ґенїєм. Моя доля хоче, що я мушу бути першою приличною людиною, що почуваюсь противенством до брехливости тисячлїть... Я вперве відкрив правду сим, що я перший брехню як брехню відчув — занюхав... Мій ґенїй в моїх ніздрях... Перечу, як нїколи не перечили, а про те, я противник духа запереченя. Я вістун радісний, якого ще не було, знаю задачі такі високі, що доси хибувало понятя для них; що-й-но від мене зродились нові надії. Попри все те, я

Generated on 2015-07-06 18:14 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

неминуче також людина лиховістна. Бо коли правда стане до бою з брехнею тисячолїть, наступлять потрясеня, в скорчах задріжить земля, перенесуть ся гори й долини, як про се нїхто й в снї не подумав. Понятє полїтики тодї вповнї розплинеть ся в вiйнї духів, усї твори могучости старої суспільности висадять ся в повітрє — вони всї спочивають на брехнї; настануть вiйни, яких ще не було на землї. Аж вiд мене починаєть ся на землї велика полїтика".

Вiн — „найстрашнїйша людина за весь час істнованя світа", та разом із тим вiн — „найбільш добродїйний"; вiн розбив християнське запереченнє світа та навчив притакувати світ. Вiн „перший імморалїст". Бо те, що доси було моралю, вiн розторощив. „В сути річи слово імморалїст містить у собі два значіня. По перше, заперечую тип людини, який доси вважали за найвисший, добрих, прихильних, добродїйних; друге, заперечую той рід морали, який прийшов до поваги і власти як мораль сама про себе, — мораль décadence, просто сказати: християнську мораль". „Цїла історія, се-ж емпіричне повалюванє реченя про так званий „моральний порядок світа". Нїцше обговорює далї психольоґію „доброї" людини в значіню своєї, нової „морали" та показує ще раз образ „над-людини". Потім вiн страшними ударами молота бє в християнську мораль. Вiн вибухає несамовитою ненавистю й надїєю:

„Чи зрозуміли-ж мене? — Я не сказав тут нї слова, котрого я вже не проголосив був перед пяти роками устами Заратустри. Вiдкритє християнської морали є подїєю, якій нема пари, справдїшньою катастрофою. Хто се проголошує, є force majeure, призначенєм — ломить історію людства на дві части. Житє йде до нього, йде пiсля нього... Грім правди вдарив саме в те, що доси найвисше піднїмалось: хто тямить, що́ тут понівечене, хай гляне, чи має ще взагалї щось у руках. Що досї називалось „правдою, се пізнали як найбільш шкідну, підступну, підземну форму брехнї; святий фальш „полїпшування" людей, як хитрість, аби висмоктати само житє, випити з нього кров. Мораль, як вампіризм... Хто вiдкрив моральність, вiдкрив осьтак безвартність усїх вартостей, в які вірять або вірили; в найбільш почитаних, навіть святими проголошених типах людей, не видно нїчого гідного пошани, видно в них найбільш ненависний тип виродів, лиховістний, бо чародїйний... Понятє „бога" винайшли як противенство понятю житя, — все, що шкідне, трійне, клеветне, цїлу смертельну ворожнечу проти житя, в ньому зібрано в пора-

Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

жаючу єдність! Понятє „того світа“, „справдїшнього світа“ винайшли, щоб позбавити стійности єдиний світ, який маємо, — щоб ні одної мети, розуму, задачі не зіставити для нашої земної дійсности! Понятє „душі“, „духа“, вкінцї найбільш „душі безсмертної“ винайшли, щоб гордити тїлом, щоб його зробити хворим — „святим“, щоб усїм річам, які заслугують на повагу в житю, питаням поживи, помешканя, духової дієти, плеканя хворих, чистоти, погоди протиставити страшенну легкодушність! Замість здоровля „спасенє душі“ — себто une folie circulaire між покутничим спазмом і істерією спасеня! Понятє „гріха“ винайшли разом із приналежним знарядом тортури, понятєм „вольної волї“, щоб заколотити інстинкти, щоб недовірє до інстинктів зробити другою природою! В понятю „безособистости“, „самовідреченя“, питома признака décadence, летїнє на приману шкідности, неможність знайти вже свій хосен, самозатрата, — зроблені знаком вартости взагалї, „обовязком“, „святістю“,„ божественністю“ в людинї! Вкінцї — річ найстрашнїйша — понятє людини доброї стає з боку всього, що кволе, хворе, нездарне, терпляче із-за себе самого, що повинно загинути, — перекрутило закон добору, до ідеалу підняло боротьбу проти людини гордої й здатної, притакуючої, певної будучности, поручаючої будучність — таку людину зовуть з того часу злою... І в усе те вірили, як у мораль! — Ecrasez l'infâme!“ — Треба прочитати той останнїй крик ненависти й надії, якщо хочемо порозуміти останнього Нїцше, котрий свій воєнний вибух кінчає словами:

„Зрозуміли-ж мене? — Діонїз проти Розпятого...“

Сими словами завершаєть ся один із найважнїйших документів до оцїнки останнього періода творчости Нїцше. Останнїй акорд і останнїй діссонанс житя й творчости великого своєю пристрастю, великого своєю силою—поета-фільософа.

Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ой, на світї була та удівонька....
Трьох синів мала,
Ночи не спала,
Їх доглядала,
В чистім любистку синів своїх милих купала.
Що один з трьох сивів звавсь Івашечко...
Бога не бояв ся,
Хати відцурав ся,
До панів найняв ся,
Килимом під чоботи панські послав ся....
А що другий син звавсь Василечко....
Він потиху встав,
Скриню розрубав,
Скарби всї забрав,
Матїр свою рідну, неньку свою бідну обікрав.
А що третїй син звавсь Незнаїчко...
Стріли його люди,
Роскололи груди,
На очі наклали полуди,
Нїколи ж він світу Божого бачить не буде.
. . . . . .
. . . . . .
Прийшла мати до Івашечка,
Голодная стала,
До вікна припала,
Плакала, ридала,
Руки свої схудлі простягала.
Вибіг синок, кричить, сердить ся:
„Моя хата з краю,
Я тебе не знаю,
Іншу матїр маю,
Її кормлю, її пою, її доглядаю“.
Прийшла мати до Василечка,
Голодная стала,
До дверей припала,
Плакала, ридала,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Василечком“, „ріднесеньким“ сина узивала.
Вібиг синок, кричить сердить ся:
„Моя хата з краю,
Василя не знаю,
Інше імя маю,
Себе кормлю, себе пою, про себе я дбаю“.
Ой, до дому вдова повернула ся,
На землю упала,
Коси собі рвала,
Життє проклинала,
До сина свого, до найменьшого, промовляла:
„Ходім, сину мій, ходім, синочку,
Зігнімось, як лози,
Станем на дорозі,
На лютім морозі
Може хто з прохожих зглянеть ся на наші сльози“.
. . . . . .
Ідуть вони, тужять, степом, селами,
На їх голосіння
Дають їм каміння,
Лушпіння з насіння...
Велике-ж Твоє, Праведний, терпіннє.

Невже твої уста — коралї
У морі щастя я знайду...
Невже твої гадюки — руки
Мене як лози обівють?! —
Невже мене чекають знову
Зітхання, зустрічі, пісні...
Квітки надій в тернах роспуки
І ніжних уст твоїх: „люблю“...

Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МАГ—ІН.

Микола Васильович Ковалевський.

(Спомини).

В історії українського відродження та її національного руху України М. В. Ковалевський займає вельми значне місце і заслуговує того, щоб про життє його громадянство було повідомлено як найдрібнійше, бо небіжчик уявляє собою найкращий зразок громадянського дїяча-борця та бездоганого страдника і се дає йому право на особливу пошану, а громадї становить в обовязок згадувати се імя щорічно поруч його друга і учителя М. П. Драгоманова. Рік тому на сторінках Л. Н. Вістника зявили ся спомини про нього п. Івана Франка. Нехай тепер сї рядки пригадають нашому громадянству сю памятну людину.

М. В. Ковалевський народив ся у 1841 р. і був людиною дворянського походженя. Батьки його були старосвіцькі поміщики, що жили у своїй невеличкій маєтности в Гадяцькім повіті, біля Гадячу Полтавської ґуб. Сїмя була невелика: двоє синів, та дочка. Батьки були для свого часу досить освічені люде, а дїти їх почали вчити ся у нїмецькому сїльскому пансіонї Нїмців Блюмелїв. Такі нїмецькі, або французські пансіонати були на Українї у ті часи звичайним явищем, а сїмя Блюмелїв була відома славетному Пірогову, що завжди прихильно і з пошаною ставив ся до старих Блюмелїв за їх розумну та педаґоґічну працю на селї. У сїм сїльскім пансіонатї М. П. Драгоманів та С. Н. Кулябка, за часів свого студенства, викладали історію.

Таким чином М. В. Ковалевський був вихованцем перш усього нїмецької школи і вчив ся заразом з маленькими нїмчиками Блюмелями, з котрих потім вигартовались щирі українські дїячі. З пансіону Блюмелїв Ковалевський перейшов у полтавську ґімназію (де вчив ся заразом з М. П. Старицьким) і скінчив її у 60 році, а звідти вступив до київського університету, на фільольоґічний факультет.

Старший брат Миколи Васильовича Віктор вчив ся на лїкаря і на останньому курсї сватав ся „до тої гарної баришнї", котра потім вийшла заміж за М. П. Драгоманова. Сей Віктор Ковалевський ще студентом не спочував українській справі і через те не жив навіть з братом Миколою, котрий вже на першому курсї належав до невеличкої Полтавської (української) громади.

Про студенські часи Миколи Ковалевського ми знаходимо де-які згадки у рукописному зшитку покійного відомого українського і громадського дїяча А. А. Андрієвського.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Гарний був парубок Ковалевський, згадує про нього Андрієвський, але непосидячий — страх! Не любив він пустувати з баришнями на вечірках, як се поводило ся тоді, не дуже припадав і до науки. Був він і тоді типовий пропаґандист, що тільке і вишукував, деб-то найкраще було ширити національне самопочуттє серед молоди. Всю душу свою він і тоді покладав на діло народньої освіти".

„Се був час знесення кріпацтва і Микола Ковалевський як тільки став після смерти батьків самостійним володарем спадкового ґрунту, зараз віддав своїм кріпакам землю, що належала на його частину.

Крім громадської справи Ковалевський учителював ще в ті часи у недільній школі, де вченнє провадило ся на українській мові. Але не мало ще морочив ся він з двома сільськими хлопцями, що було взято їх на громадський кошт і віддано у 2 київську ґімназію. А кошти тії складали ся з копійок... і їх треба було збірати. Одже осї два хлопчики і спричинили ся почасти тому, що Ковалевського було витручено з київського університету „за дерзость".

„Сподівали ся у Київі, росказує А. А. Андрієвський, Царя. Микола Васильович метушив ся по між студентами і збірав підписи на проханнї до Царя, щоб то Його Величество прийняв на свій кошт отих двох хлопців мужицьких, котрих київська громада взяла десь з під Київа і надумала навчити в ґімназії та університетї. Підписало ся під тим проханнєм багато молоди, але подати його до рук царських не привело ся: довго депутати-студенти, а між ними і Ковалевський, стояли у тім садку, де мав пройти Цар, та й не діждали ся [1]). В літку виїхав Ковалевський (за для заробітку) у Липовецький повіт кандідатом на мирового посередника, а у серпнї повернув ся, щоб скласти останнї екзамени. Та ба! дуже гарячий хлопець він був і з ножем до горла пристав до декана, щоб його екзаменовано у той же день як він хотів і почав так гостро змагати ся з деканом, що сей підняв цілу бучу і ледве було угамовано його. Але всеж таки на прикінцї Ковалевського було виключено „за дерзость" хоч і з дозволом додержати екзамени у харківському у-тї".

Останнї іспити він склав у Харкові [2]) у 1865 р. і подав ся після сього до Петербургу. Там він вступив до „Вищих Педаґоґічних Курсів" що істнували при „Главномъ Военно-учебномъ Управленіи", а скінчивши їх приняв посаду вчителя історії у київськім кадетськім корпусї та дівочому інститутї. У Київі в ті часи вже міцно уформувала ся українська громада, що згодом прибрала собі назвиско й відома по сей час як „стара київська громада". Ковалевський був членом її.

---

[1]) На прикінцї, сих двох хлопців вкупі з їх вчителєм себ-то Ковалевським було взято до себе одним офіцером, родичем Андр-ого.

[2]) Другий приятель і товариш по ун-ту Ю. Ю. Ц. спростовує се і стверждує, що Ков. скінчив весь таки київський у-т.

Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Директором кадетського корпусу (воєн. ґімназії) тоді був відомий педаґоґ і людина розумна та честна ґенерал Юшенов. Він запросив навчителями до себе у корпус найкращих і найталановитїйших молодих педаґоґів як. П. І. Житецького, В. Л. Беренштама, проф. Клоссовського, Е. К. Трегубова та Ю. Ю. Цвітковського. Всї вони були членами „старої громади". Поміж вчителями кадетського корпусу визначав ся своїм педаґоґічним таланом і впливом на своїх учнїв Микола Васильович Ковалевський. При усякій нагодї він користував ся сим впливом і викладаючи історію Росії викладав у той же час і історію України, а поруч з сим провадив і свої революційні погляди. Се нарештї збентежило Юшепова, і він озираючись з остраху до П-бургу, мусїв відібрати у Ковалевського „історію" та перевести його на викладанне російської словесности, керуючись, як він сам висловив ся, тим, що, мовляв, Ковалевський надто добре знає історію Росії, а дякуючи своїй талановитости і впливу на учнїв, росповсюджує революційнї ідеї, тоді як російська словесність, ще й до того не так йому відома, не дасть йому змоги розгорнути свій талан і впливати на молодь.

Але й се не запомогло. Недовго Ковалевський вчителював по урядових інституціях і незабаром його було витручено звідти і у року 1877 він опинив ся в Одесї, де й оселив ся вкупі з своїм товаришем і приятелем А. А. Андрієвським. В те время Ковалевський вже був жонатий. Оженив ся він з сестрою відомого російського письменника („В. В.") — М. Воронцовою, що належала до загально російського гурту терористів [1]). Чи різниця полїтичних переконань, чи характерів, але М. В. хутко розійшов ся з своєю жінкою, від котрої у нього зостала ся дочка Галя. Пожиткував ся Ковалевський у Одесї приватними лекціями, переважно по родинам, з чого й жив з дочкою, а в громадській працї пристав до українського гурту, що складав ся по части з його університетських товаришів як напр. Л. А. Смоленський, А. А. Андрієвський, та инші. Але встрівав він і вів свою пропаґанду по усяких революційних гуртах. Українського життя в Одесї в ті часи майже не було. Взагалї був тільки український ґрунт, тоб-то була значна частина університетської молоди, українського походженя, переважно вихованців духовних семинарій, що жила в ростїч і нїякою ідеєю не зачеплювала ся.

Частина її, яка була більш енерґійною, темпераментовою, пристосовувалась в тій чи иншій мірі до загально-росийського революційного руху, а друга — млява, пасивна, ледача та недбала — блукала по закутках, як отбиті вівцї, не розуміючи нї себе, нї обставин і вимагань часу.

[1]) Була засуджена в 1880, здаеть ся, роцї у каторгу, де й наложила головою самоотрутою.

Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Громада“ ж стояла осторонь і впливу на молодь не мала. Тільки був один день що-річно, що скликав до купи і гурту майже усіх одеських Українців — то святкуванне роковин Шевченка.

Десь у закутку, нишком, пошепки оповіщені, збірались молоді і долітні Українці на се свято.

З поміж Українців старшого віку особливу популярність і загальне шанованнє мав покійний Л. А. Смоленський.

Своїм красномовством, надзвичайною силою переконання і науковою освіченістю Смоленський робив глибоке вражінне на слухачів і особливо на молодь. Дякуючи сьому видатному українолюбцю і ораторови не один з молодих його слухачів заглянув у перве у своє серце і спалахнув любовю до свого занедбаного народу. Розбурхуючи серце та розум у молоди Смоленській накеровував її на національну українську путь, наводячи несчисленні докази, що тільки простуючи сією стежкою можно стати у пригоді свойому народови і досягти всесвітньої мети — народнього соціялїзму.

Тихо, чемно, з великою шанобою до великого Кобзаря провадились ті роковини, де лунали палкі та переконані промови, де розлягали ся народні пісні-сльози.

Ті що-річні святкования були для Одеської молоди єдиним українським гаслом, коло котрого згуртовувала ся і національно почала виховувати ся вона.

Але для Ковалевського сього було за мало і він працював по других гуртах. Здаєть ся, що в сей час він стояв на роздорожжі. Треба зазначити, що Ковалевський не був ідеолоґом і теоретичним мрійником; йому треба було бачити перед очима мету і обхопити її долонями; українство ж у той час сьому не відповідало.

Незабаром почала ся у південній Росії велика заверюха: підкоп під банок у Херсонї, налагоджуванне того ж у Кишиньові, підкоп під залїзницю біля Одеси, підкоп у самій Одесї (на Італьян. вулиці) — усе се зхвилювало уряд, і заметушили ся жандарі по морю, по городах, залїзницях та степах українських.

Зпочатку розстріляно було Ковальського, а там, як зявив ся ґен. ґуб. Тотлебен з своєю, лихої памяти, правою рукою Панютиним, та Стрельниковим, то й... почало ся.

Люте время тодї в Одесї настало, а все таки як згадаєш з сучасного погляду, то воно здаєть ся й не таким страшним. У тую ж заверюху попав і Микола Васильович Ковалевський і чимало з старших Українців (А. Андрієвський, Малеваний, Борісов, та инші). Усїх їх було адмінїстративно запроторено у Сибір, запроторено нї з того, нї з сього, а з доброго, як то кажуть, лиха. Се було у 1879—80 р.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Про подорож Ковалевського до Сибіру і його житте там майже нїчого невідомо. Тілько на сторінках „Былого“ було якось росповідано такий характеристичний для Ковалевського факт. Десь на Дону, за часів російської революції (1905 р.) звернув на себе увагу тамошнїх революціонерів оден звичайний візник, що розвозив усякий нарід то на залїзницю, то з воґзалу по всїх усюдах. Сей візник звертав на себе увагу усїх, хто їздили з ним, як своїм революційним запалом, так особливо розумінням загального руху і розуміннєм національних, з окрема що до України, завдань. Далї вияснилось, що його візництво було не тільки його ремеством за для заробітку, а його обовязком в цїли революційної пропаґанди і що сей обовязок він виконує завдяки М. В. Ковалевському, з котрим він, як уголовний вязень, йшов у Сибір у одній „партії“, котрий у своїх розмовах з ним в подорожи, вияснив йому значінне революційного руху, а коли він повертав ся до дому, то Ковалевський дав йому сто карб. з умовою, що він купить пару коней і фургона, та стане фурманом, а що він по походженню Українець, то повинен пропаґувати за для її відродження.

У Сибіру Ковалевський проживав найбільше у г. Мінусінску де й зострінув ся з відомим американським мандрівником по Сибіру — Кенаном. Останнїй у своїй книжці „Сибирь і ссылка“ чимало покористовав ся з розмов та оповідань Ковалевського про полїтичних засланців.

Саме у ті часи, як Ковалевський та инші пробували у Сибіру, тут, у Росії, посеред революційно настроєної української молоди счинило ся пересиленнє і вона. не відсахаючись від загально - революційного руху, натрапила, нарешті, на свою національну путь, з котрої, здаєть ся, вже не зверне. Ми маємо на гадцї, що саме в кінцї 70-х і на протязї 80-х років почала ся діференціація унїверсітетських земляцтв, з поміж котрих почали складати ся цїлком національні земляцтва, як напр. польське, білоруське, вірменське і далї.

Між сими земляцтвами, особливо почали визначати ся українські, що якось раптом поуформували ся в Петербурзі, Київі, Харкові і Одесї — незалежно одно від одного. А се свідчить, що національне пробудженнє було загальним рухом того часу. Особливістю таких національно-революційних земляцтв було те, що вони, як наприклад петербурська „Українська соціально-революційна партія“ вже складали свої полїтичні проґрами і гостро почали змагати ся з революціонерами-общерусами, котрі, нарештї, повинні були признати за Українцями право на свою національно-теріторіяльну окремність і лїчити спільною роботу тільки ту, котра провадитиметь ся до часу знищення старого устрою, а далї повинно братерськи розійтись і не втручати ся у автономні справи одно одного.

Певна річ, що початок сього пересилення губить ся десь ранїйше, а змагання ще далеко не закінчені і по сю годину.

Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Здаєть ся нам, що усе те, що переживало ся українською молодю по сей бік Уралу, прочувало ся й там, по за той бік його, у тому далекому Сибірі і що чула душа і світлий, льоґічний розум Ковалевського призвели його до того ж висновку, до якого дійшов ранійш Драгоманів, а згодом і усе поступове громадянство самосвідомої сучасної України.

Повернув ся Ковалевський із Сибіру через три роки (у 1882) свого істнування у нетрях її і оселив ся на сей раз і вже на завжди у Київі.

Що ж застав Ковалевський тоді тут?

Се досить важка річ відповісти на се докладно.

Ще живуть діячі того часу і може згодом хто будь з них подасть росправу про сі часи українського життя більше фактично і яскраво, як се можно зробити отут зараз *).

Взагалі можно тільки занотувати, що осередком українських змагань у Київі, ще з 70-х років, та й до останнього часу була — стара громада.

Вона складала ся у ті часи як повернув ся Ковалевський і майже до його смерти з людей науково-освічених і в громадянстві поважних, але й людей свого часу — часу ідеалів „Основи".

Осторонь стара громада уявляла ся міцною та дужою вартою, що стоїть на сторожі коло українських скарбів і береже національні святощі, щоб передати їх нащадкам. Роки, десятки років українського життя проходять то буруном, то тихою хвилею по над головою старої громади, а вона стоїть нерухомо, та тільки важко инодї подихає. Постаріла, посивіла варта, але ж не піддала ся життю. Але починають вартівники, знесилені временем, перебірати ся у далекий край, а замістників немає. Стара громада на наших очах помірає. Деж спадщина, та нащадки її? Деж скарби її? Отповідь на се треба шукати ось у чому.

Згадаймо про „Кіевскую Старину" — се наукове світельце, що так довго світило в український темряві останні 30 років, щоб серце Українця спалахнуло великою пошаною і вдячністю старій громадї. Друга, може й ще більше коштовна праця старої громади — се охорона могили та „Кобзаря" Т. Шевченка. Сї народнї святощі Україна приймає незаплямованими, дякуючи виключно старій громадї, а вона і се повинна памятати і шанувати до віку.

Не менш варта пошани і справа старої громади з улаштуваннєм академічного словника, що вже почав видаватись під проводом Б. Грінченка.

Стара громада відограла свою ролю і ся роля, треба признати, була для України не аби якою. Згадуючи про стару громаду треба зав-

*) Сподіваємо ся, що загальні замітки автора викличуть ближчі вияснення з історії українського життя в Київі тих часів. Ред.

Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

жди мати на увазї — за яких тяжких умов і обставин вона істнувала та працювала.

Не причинна вона в тім, що не змогла йти у слїд за новим для неї життєм і відсахнулась навіть від свого колишнього співробітника і натхненника — М. П. Драгоманова; бо була вона лише виразом свого вже минулого часу. Не можна надто винуватити її і в тім, що не виховала і не лишає нащадків. Хіба не пильнувала вона і не пеклувала ся коло молоди? Та тільки не зрозуміла вона завчасу, що не можно молоде вино заливати у старі міхи і садовити молоді сили за „словники“ і „веселки“ у таку добу, коли молодь прагне йти за життєм з його новим питаннєм. Через те стара громада й втеряла майже усякий вплив на молодь, котра, за поодинокими винятками, пішла своїм шляхом, вже й не звертаючись, як колись, до старої громади.

Гірко вимовити, але навіть власні, кревні — дїти старих громадян і ті, занєдбані, зрісли байдужими чужинцями до батьківських змагань, та й взагалї до всього ідейного українського життя.

Був оден чоловік з поміж старих громадян, що приваблював до себе поступову українську молодь і доки сили його було йшов їй на зустріч. Се незабутній велетень української історичної науки, щирий прихильник і навчитель поступової молодї і дїйсний незрадливий син України — В. Б. Антонович. Він давав українській молоди те, що браковало їй по умовах росийського виховання, себ то — наукове національне самовизначеннє; він ґрунтовно, і власним життєм, уставляв ті підвалини, на яких вже молодь сама повинна була будувати нові будови. Щорічні приватні та таємні його лєкції, по різних гуртках, про історію, етноґрафію, ґеоґрафію та антропольоґію України, будили приспале почуттє до свого народу і спонукали молодь до працї за для його і вкупі з ним.

Треба зауважити ще, що В. Б. Антонович не обмежував ся у своїх відносинах до молоди тільки науковими зносинами, але ж не цурав ся впливати, як що звертали ся до його, ще й своїми полїтичними поглядами, і навіть революційні гурти, які почасти складали ся з Українців, мали стосунки з ним.

Зносини росийської України з Галичиною і вплив на ню з України довго йшли через Антоновича і провадили ся ним. Але все се, що до Галичини, по троху занепало, а радикальний рух, що почав був вибухати під впливом Драгоманова, Франка та иньших, та провадливість його на Україну, вимагали на зміну других сил, свіжих людей і таким зявив ся М. В. Ковалевський.

Повернувшись із Сибіру (1882 р.) М. В. Ковалевський, одже, знов пристав до старої громади. Незабаром одначе відносини громади

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

до Драгоманова почали псувати ся, а з тим заразом і відносини Ковалевського до громади. На прикінці Ковалевському, яко переконаному драгоманівцю, та заступнику і провіднику його національних поглядів і змагань і реального їх виконування, прийшло ся, після бурхливої суперечки, усунутись з старої громади: до самої своєї смерти він вже туди не заглядав, хоч з поодинокими та окремими членами її він зносин не зривав.

Що до грошового обовязку старої громади до Драгоманова, то після того, як громада сама зрікла ся від виконання однієї частини того обовязку, а від другої сам Драгоманів відцурав ся — М. В. Ковалевський самохіть підняв на свої рамена той обовязок і скільки було його сили та спромоги свято ніс до останнього часу свого життя.

Усунувшись від старої громади за браком між иншим і спільної роботи, Ковалевський цілком віддаєть ся молоди.

У те время, роки 1882 — 1890, українська молодіжь у Київі, була хоч і різноманітна по загальним переконанням, а всеж купчила ся коло національного гасла. Се гасло — Україна, тобто демос, світило усім однаково, але шляхи, якими повинно було простувати за тим гаслом, здавали ся різними та не в одній мірі певними. Під впливом видатнійших проводирів того часу уформувались по серед молоди три головних течії: одна, назвати б її — старогромадянська, що ставила головно мову, історію та етноґрафію, на чолі праці часу; друга — наука і письменство взагалї, алеж і національно поступова політика у життї (Антонович, О. Кониський) і третя — то драгоманівці, з реальним уживанням поглядів і програми свого проводиря.

Здаєть ся, на що краще? Усї сї течії відповідають всесвітнім загально-людським потребам поступу, тобто-культурним, загально політичним, та соціяльно-економічним завданням його.

Але не можно було ні спільно, а ні окремо поділити працю поміж себе і таким чином посувати її на перед. Починають ся суперечки, розгардіяш, якому привід і ганебний приклад подають де котрі старі Українці. Сполучити молодіж, а тим більше старих, не було ніякої змоги і розгардіяш сей довів українські гуртки до занепаду і знищення.

Драгоманівські гуртки ще чевріли якийсь час довше, але як дійшло до реального уживання своїх поглядів, то вони стрітили ся з такими знов обставинами громадського життя та урядовими утисками, що прийшло ся або кидати все на Бога, а то й утікати та ховати ся по за полою.

Таким чином національна хвиля, що так лагідно почала була підіймати ся у гору посеред українськоі молоди, починаючи з 80-х років

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і на протязї десятирічя дала де які здобутки — занепадає у 90 роки, і молодь знов опинила ся на роздорожі.

А тим часом загальний революційний рух, вже під впливом марксізму, з привабливою програмою всесвітнього пролєтаріату, починає все міцнійше виринати з попід долу та впливати і на українську молодь.

Ось серед яких обставин прийшло ся Ковалевському працювати у Київі.

З чого ж складала ся ся праця?

Щоб докладно вияснити собі се питаннє і дати одповідь на нього, повинно розгалузити дїяльність Ковалевського і розглянути її з трох сторін. Перше — то мають бути його особисті відносини до громадянства і його особистий вплив на молодь як у Київі так і взагалї на Україні; друга частина його працї складатиметь ся з змагань по виконанню того обовязку, який Ковалевський самохіть узяв на себе, тоб то — усе те, що стосуєть ся до Драгоманова та його наукових і публицістичних видань, пристосовуючи сюди, головне, грошові справи; третя частина — то відносини Ковалевського до Галичини для зворушення і підтримання радикального українського руху там.

(Кінець буде).

МИК. ГОЛУБЕЦЬ.

Часом, бувало серед піль богатих,
Богатих в межі а не в збіже злате,
На межі стану трохи відпочати,
Дивлюсь круг себе, вчую запах мяти,
І вчую сопіт хлопської роботи.
В горі в синяві соловій десь дзвонить,
Журавель в хмарі колесом кружляє,
А єще висше пташку яструб гонить,
А там на межі хлоп к землї ся клонить,
І поре скибу й потом поливає.

Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Й. БОЙЄР.

Сила віри.

Роман[1]).

Кара була висока, ставна жінка; їй не було ще тридцяти років. Сіренька простірна одежа була на нїй. Біляве волоссє, наче та корона, на голові. Вії довгі і від того ясний погляд, а очи здають ся великими. Лице її ледве освітлене лямпою. Стояла вона, сперши ся на стільчик, нерухомо, нетерпляче, з напругою.

— Я знаю все! сказав Ванґен і поклав свій сак. А коли він ще раз поглянув на жінку, то побачив, як вона сїла на стільчику та й залила ся гіркими.

— Я думала, що здурію, — плакала вона.

Ванґен стояв і дивив ся на неї. Вона не підійшла до його, не обняла — чи то ж єсть у неї якесь серйозне підозріннє? І знов напала на його злість, і почував він біль, але се все так уже важко було, бо тут не його вина і міг він з чистою совістю обороняти ся.

Ванґен наблизив ся до жінки, поклав їй на плече руку — тай сказав:

— Каро, скажи менї, невжеж ти ймеш сьому віри?

Стало в хатї тихо. Се ще більше занепокоювало Ванґена. Нарештї вона підвела свою руку тай подала йому. Він узяв ту руку і була вона така мяка, слабенька та така тепла.

Останнїми днями жінка уперто вимагала від Ванґена, щоб він оддав їй грошї її. Але тепер? Тепер уже все забуло ся, все иншим стало, таким маленьким. І Кара знов з довірєм горнула ся до його. Вона показала на накритий стіл тай спитала: хочеш їсти? Далї вона насилу підвела ся і взяла чашки, що стояли на печі.

— Може засвітити велику лямпу? заспокоєно запитала Кара.

— Нї, голубко. Він сїв до столу більше для того, щоб заглушити випитий коняк нїж наїсти ся. Тепер тільки запримітив Ванґен пляшку пива на столї і се його дуже здивувало. Зараз у них не було за віщо пити пиво; мабуть останню пляшку заховала вона в комірчинї і не зважаючи на таке лихо, не забула поставити його на столї, де воно й дожидало Ванґена.

— А ти їла? спитав він, коли Кара сїла за стіл.

— Нї, спасибі, менї здаєть ся, що я не могла-б проковтнути й шматочка.

[1]) Див. I кн. Л.-Н. В.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— А ти таки сїдай сюди та їж. І Зерен буде сьогоднї вечеряти. Такі жартливі нотки не часто бренїли під сей похмурий настрій. Зерен — так звали вони дитину, якою Кара була ще тільки вагітна. І як тільки батько се сказав, наче міст виріс проміж ними і мати поглянула на його, радо засміяла ся. Той сміх освітив хату. Стало обом їм на душі лехко. Вони почали і могли спокійно балакати про історию з Норбі.

— Ти уявляєш собі, чого се спало йому на думку? спитала ся жінка і взяла ся наливати чай.

Ванґен почутив на собі її погляд і міг уже тепер підвести голову й просто в вічі їй подивити ся.

— Колись дізнаємо ся про се. Може то все помилка, або...

— Або що? спитала Кара.

Тепер знов, коли Ванґен став міркувати, що могло бути тому причиною, напав на його якийсь неспокій. Чи справдї се тільки помилка? В думках Ванґенових зайняла ся зірка і немов миготїла до його. Він наче бачив: справу переглядають, він став вільний, став задовольнений. І не тільки ждав він від одного сього випадку ратунку собі, нї, Ванґен надїяв ся виправдати ся і в голос відповів:

— Норбі належить до людей, яких нїколи не можна зрозуміти. Можливо, що сих дві тисячи, про які він каже, геть чисто відібрали йому розум.

Вона підвела очи і навіть у тім поглядї її стояло: дві тисячи! І Кара злегенька похитала головою. А Ванґен, боячи ся, щоб на сей саме пункт вона не звернула уваги, додав:

— Він страшенно дурний! Він же мусить зрозуміти, що єсть свідок. Виходить, що зректи ся йому нїяк не можна.

І що більше вони отак балакали, що більше доводив Ванґен, що він не винуватий в сьому дїлї, то лехче ставало йому на душі і все виглядало в иншому світлї. Ванґенови пощастило заспокоїти жінку. Вона й доси не спитала, як йому повело ся в городї та чи може він вирятувати її гроші? Кара забула. Сей випадок відсунув надалї все инше.

— Як же тобі їздило ся? спитала ся вона нарештї.

Тепер Ванґен зважив ся отверто, не ухиляючи ся відповісти!

— Люба моя, найгірше приходить ся твоїй спадщинї. Далї говорити він не міг, голос йому затремтїв. Він не мав надїї, що жінка простить його, а наважив ся виявити її усе горе. І справдї Кара не змагала ся, не хотїла рахувати зараз усї чоловікови провинности, а тільки голову похилила: війт не сходив у неї з-перед очей. Кара відповіла зітхнувши:

— Що-ж, коли ти в сьому дїлї не винен, то...

— Не кажи так, голубко, промовив Ванґен і очи йому зайшли слїзми. Я почуваю, що дуже винен перед тобою...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Все ще може обійти ся гаразд, аби тільки честь зостала ся, сказала Кара і поглянула на лямпу.

Стало ся. Тепер уже він не тремтїтиме від думки, що треба признати ся жінці. Але він таки не сподївав ся, що се станеть ся так легко. „Що се — подумав він устаючи з-за столу — мусїв-би почувати себе нещасним, і нїчого подібного! Все то робить невинність"! І те, що почував себе Ванґен невинуватим, взяло ся десь так, як те світло, що несподівано заблимає в темряві, все освітить, усе залагодить. Каятє і відчай, що були в ваґонї, всї докори совісти, муки, — все те минуло ся, зникло і стояло десь там далеко-далеко в невиразному тумані. Ванґенови треба було йти в спочивальню поглянути на дїтей. Він пішов, сїв там на ліжку, де спали обидві дївчинки.

У ваґонї він думав про те, що не має права мати тепер дїтей, а зараз у своїх батьківських гордощах почував себе щасливим.

— Як ти думаєш, чи ще довго нам можна тут зоставати ся? — спитала входячи жінка. Як тобі здаєть ся, чи доведеть ся нам виїхати звідсїля до часу народження дитяти? сказала вона се дуже серйозно.

— Нї, про се нїчого турбувати ся!

Разом пройшли вони світлицею. Ванґен держав у руках лямпу.

В один час, обоє разом стали вони почувати, що от уже швидко втратять усе чисто, зостануть ся без рідної стріхи з порожнїми руками. Вони спиняли ся перед люстром, ковдрами, картинами і обдивляли ся все те. Другою вільною рукою обняв Ванґен жінку, піддержуючи її.

— Знаєш, що я тобі скажу, зітхпула вона, після пологу я спробую обійти ся без наймички.

— Нї, се не розумно, відмовив він.

— Добре, але послухай, Генриху, ти думав про те, з чого ми будемо жити?

І стала Ванґенови на думку його обітниця в купе — зробити все, що можна, аби тільки дати жінцї, перед якою він так багато винен, жити без клопоту. Та тепер він не казав про се. Від того, що почував себе Ванґен безневинним, став він на диво гордий і всміхаючи ся озвав ся:

— Будемо надїяти ся, що се все владнаєть ся! Він щільнїйше обняв жінку, наче хотїв передати їй свою надію. А вона поклала біляву голову йому на плече і зробила се тепер тільки, коли впевнила ся, що він не винен у сьому ділї, — инше все не трудно було витерпіти. Наймичку вони пустили гуляти і були тільки вдвох у домі. Тиша в хатї примушувала їх балакати пошепки. Кара втомила ся стояти і сїла на канапку. Біля неї сїв чоловік, попереду поставивши лямпу на столї. Сидїли вони мовчки і дивили ся, нї про що не думаючи, на піанїно. Від

Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

невеличкої лямпи стелило ся на них невиразне світло, а меблї никли в темноті.

— Батько приходив, коли вйїт був, озвала ся нарештї Кара наче сама до себе.

— Як він ставив ся до сього?

— Люде повірять, що ти винен. Норбі має силу. Ну, та він прийде завтра. Ти-ж йому обіцяв, що привезеш з города останнїх десять тисяч крон, які він для тебе позичав.

Ванґен повісив голову. Ставав йому в уяві батько жінчин з сивим чубом, з мокрими очима. „Що-ж то сказати йому завтра, коли вже все пропало“?

— Приходила ще вдова Торштад, якій ти обіцяв віддати половину, як повернеш ся з города.

А Ванґен усе дивив ся на тінь від піанїна. Він бояв ся, щоб Кара часом не спитала ся: „чи маєш гроші“? Жінка говорила далї: Найгірше стоїть справа з робітниками, бо вони тепер сидять без хлїба і нїхто не дає їм нїчого в борг — і се серед зими! Вона мало не плакала.

Завтра мабуть вони поприходять і спитають, чи зроблено буде те, що він обіцяв їм? Ванґен наче бачив у темноті батька з червоними мокрими очима, вдову, якої достатки він змарнував, робітників... І всї вони ранком прийдуть, заходють ся вимагати рахунків. Він аж затремтїв. І те саме обвинуваченнє, про яке він думав у ваґонї, знов виринуло зі дна, а безневинність у справі сього сфальшованння здала ся тепер Ванґенови нїкчемною, кудись тїкала, наче лямпа, що гасне, кидала його самого в темряву, де ярмо відповідальности сповняло йому душу роспачем. Сум брав його зі всїх боків. І Ванґен гинув у тій роспачі, що так немилосерно мучила його, мучила без кінця-краю. Він раптово підняв ся.

— Ходїмо звідсїля! — сказав він і знизав плечима. Тут холодно. В їдальнї поставив він лямпу і якийсь час стояв та тільки дивив ся попереред себе.

— Розміркувавши трохи — почав Ванґен, я розумію, за віщо хоче мене Норбі згубити.

— Справдї? спитала з цїкавістю Кара. А він стояв у тій самій позї.

— Еге, ся людина гоноровита та ще й до того мстива. Останнїй раз на виборах його не обрано і він думає, що я йому виною.

— Ох, який тепер світ став, зітхнула жінка. А він стояв і уявляв собі Норбі, що так ненавидїв його. Сидить він зараз у себе в хатї наче та сатана і мало не лусне від злости. Картина ся гарно впливала на Ванґена, як сказала йому Кара, „добраніч“, але не рушив з місця. А коли він увійшов до спочивальнї, то побачив, що жінка стоїть перед люстром і заплїтає в одну косу своє роскішне волоссє.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— А знаєш, що я тобі скажу? озвав ся він стиха до неї і вже наче мав надію на ратунок. Тепер я розумію, через віщо Норбі не згоджував ся, щоб будовали церкву камяну — він не хотів, щоб наша фабрика мала з того заробіток. Тепер сам Норбі візьметь ся постачати ліс...

Ванґен почав ходити по хаті. Зупинив ся.

— Тепер менї ясно стало, через віщо в мене зістало ся так мало клієнтів. Фабрика стояла на перешкоді великим власникам лісів.

— Нї, ти справді так думаєш? Кара одвернула ся від дзеркала та й подивила ся на його напів налякана гадкою про те, що от-же люди можуть бути такі лихі, напів здивована, — бо навіть занепад фабрики не його вина.

Став вітер голосити надворі в високих димарях фабрики. Якісь двері враз тріснули так, що задріжав увесь дім.

— Вибач, сказала Кара. Двері відчинили ся, як пішла дівчина, а я сама бояла ся йти замикати, то може ти пішов-би?

Ванґен вийшов і вернувши ся сказав:

— Справа з упорядкуваннєм робочої днини також лякала богатирів. Так, тепер я починаю розуміти.

І що разу, коли йому спадав на думку якийсь спосіб виправдати себе, Ванґенови легче ставало се ярмо на плечах. І він усе шукав нових причин, бо бояв ся, що тих усїх буде замало.

Ванґенова жінка стояла в самій сорочці біля ліжка і заводила годинник, коли чоловік наблизив ся і поклав їй руки на плечі.

— Бачиш, Каро, тепер зрозуміло, через віщо в городі тратять до мене віру. Чутка про провинність наробила сього.

— Бідний ти, Генрику. Вона почепила годинника на місце, а тодї обернула ся до Ванґена й обняла його за шию. Може я тобі зробила що прикре? спитала Кара. Не гнївай ся на мене.

Се зворушило Ванґена. Він притулив її до себе, вчуваючи крізь сорочку, яке тепле жінчине тїло. І вони стояли мовчки, поклавши голови одне одному на плечі, немов бачучи перед собою ту кривду та ті напасти, які чекали їх; і здавало ся обом, що стали вони одною істотою, поєднали ся в своїй безневинности і горять спільною жагою злити ся в одне цїле. Ванґен пригадав собі її спадщину — і тут він не був винен. Вона переходила тепер до рук тих, кому заважала його цегельня. Пригадав собі батька жінчиного, збідненого старого, але вже тепер не жахав ся від думки, що прийде він завтра. Вдова, родини робітників — проходили йому перед очима, та вже не обвинувачували його. Ванґенови боліло їхнє горе, від самої думки за них брав його гнів, та той гнів обертав ся тепер не на його, а на инших.

— Ти ще не лягаєш спати? спитала жінка.

Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ні, постій ще так, прохав він і стояв так, як і попереду.

— Мені холодно, Генрик.

Ванґен бояв ся пустити її з рук, бо була вона, наче чисте сумлінне його, яке здобув він так нелехко, і те сумлінне немов-би ратувало його від чогось страшного.

— Я трошки піду пройду ся, — озвав ся Ванґен. Однаково я не можу зараз заснути.

— Та тільки-ж не бари ся, ти ж знаєш, що я сама на всї хати.

— Само собою, що швидко прийду.

Та Кара не заспокоїла ся, бо скільки не ходив він отак у проходку, раз-у-раз заходив до консула і вертав ся пяний.

Ванґен йшов, позакладавши руки в кешенї. Міцний снїг рипів йому під ногами, а широке, ясне небо, засїяне зірками напяло ся над засипаними снїгом темними горами.

— Хвалити Бога, думав Ванґен, восьмигодинний робочий день не принесе з собою руїни. І знов наче відроджувала ся його улюблена мрія, в яку він міг вірити. З того думка Ванґенова перейшла на Норбі та инших богатирів, які посїдали на своїх мішках з золотом і не мали віри ні до чого нового, бояли ся і ненавидїли кожне поліпшенне долї робочого люду.— Тепер нїчого з того не вийшло, то нехай краще иншим разом. Йшов він, зажурив ся, і опинив ся під хатою консула. Там ще свїтило ся. Добрий ґенїй здержував його і шепотїв: „Памятай що ти обіцяв у ваґонї!“ Але бувають часом такі хвилини, коли людина почуває себе такою моральною і такою дужою, що дозволяє собі багато дечого. Ванґенови кортїло побалакати з ким-небудь і побути тут не більше як чверть години.

— О, тебе ще не вхопили? спитав його консул. Він сидїв у халатї і готував собі свіже „тодді“. За чаркою сидїли вони довго та все балакали про сю справу. Ванґен вигадував усе нові тай нові причини, все більше богатирів робив причетними до сїєї змови і не скупий був на комплїменти їм.

Консул без перестанку підбурював Ванґена всїлякими уїдливими увагами і все брав собі до памяти. Пляшку спорожнили. І коли Ванґен, далеко за північ, вертав ся додому, він раз-по-раз спотикав ся на свої власні чоботи.

— Бідолашний консул, думав він, а сам бояв ся навертати ся додому. Житте досить набавило ся з ним і йому, сердешному, тепер так потрібне спочуттє та сімпатія...

Коли Ванґен увійшов до сночивальнї, жінка з криком прокинула ся. А другого дня він почував себе слабим. Сором йому було перед жінкою і бояв ся Ванґен тих, хто має сьогодні прийти. Але він пригадав собі, що не його вина, і вернула ся до його певність.

Generated on 2015-07-05 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

А коли вдень довело ся йому за ділом піти на станцію, то не бояв ся вже Ванґен зустрічати ся з людьми. Спало йому на думку прочитати робітникам реферат, у якому б він міг виявити їм причину їхнього зубожіння. Коли він вертав ся додому, сонце світило так, що аж очам боліло. Спорожнілі будівлї цегольні з високими димарями немов би кричали до неба, та тільки не проти його, Ванґена. Вчора в ваґоні він прийшов до того висновку, що його вілла занадто роскішна, а будівля фабрики занадто велика й дорога. Але тепер на все дивив ся він не такими очима. Він може сміливо казати, що ставив сю будівлю, вірючи в майбутність сієї промисловости, — і от тим то думками про те, що він безневинний, літав тепер Ванґен по-над віллою та по-над цегольнею.

VI.

День за днем минав, а Норбі все ще не скинув обвинувачення. Вже в якийсь часопиви зявила ся замітка про сфальшованне, і що далї йшла ся чутка, то все більше ставала вона нестерпучою. А що довше він зволїкав ся, то дужче росла ся поголоска. І Норбі почував себе цїлком безсилим зігнути шию і покірливо те все витерпіти.

Се було однаково, як признати себе безчесним. Усе все за те, що врятував Ванґена з біди? Вороги? Вони радїли б тодї до самої смерти. А громада? Вона сміятиметь ся з його і завсїгди він почуватиме, що всї глузують з його. Громада — се було для Норбі щось надзвичайно велике, таке, що стежило за кожним ступнем його. Се була його громада. Так упевняв себе Норбі і лежав заплющивши очи. Лїс, двір, гори, річки — були йому однакові. Та не однакові були йому люди: одні такі, які хвалили його, а другі ті, що лаяли. Инших людей для його не було. Перших мав Норбі за чесних, хороших, а других за ворогів, про яких він ще збірав ся подумати. Останнїми днями всї осї люди тільки й балачки мають, що про його справу. Он голови висовують ся з-за дверей. Он якийсь гомін чути з-надвору — „чули? чули?“ Норбі уявляв собі, як ті люди дряпають ся по крутих стежках, їдуть на партах, посїдали й пишуть листи до своїх знайомих, питаючи — чи чули вони про се? А коли, до того всього, ще й жінка злигала ся з парафянами, то вже цїлковита лють напала на його.

Тепер от навіть самі вже люди почали ходити до Норбі роспитувати ся за все. Що ж було їм казати? Мусїв же він щось говорити. І от спершу Норбі силкував ся не зачіпати сієї теми, але згодом став бояти ся — чи часом не ловить ся він сьому. Дурень — казав він сам собі нарештї, гіршого не може бути ніж єсть зараз, чи повторюватимеш те саме, поки знайдеш собі якийсь рятунок, чи мовчатимеш.

Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І от таки настав той день, коли Норбі сказав се виразно, бо терпець йому ввірвав ся та ще й ради того, щоб дали йому спокій. А коли чужий чоловік пішов, старший стояв біля вікна з тим самим почутєм, як і тоді, коли дивив ся він услїд людинї на нартах. Сей чоловік багатьом порозказує, бо Норбі сказав таке, чого вернути вже не можна. Та нема вже тепер дороги до вийта. Все мусить йти своїм порядком.

І скільки разів потім не повторював Норбі сю брехню, він почував, що брехати треба, аби тільки все було добре. І разураз спиняв ся він думкою над тією брехнею, яка вийшла з його власних уст, обходила всю парафию, росла наче та мара, що от-от має впасти йому на голову. І сам Норбі ще мусїв помогати тому, щоб ся мара розростала ся, не повинен був вагати ся, жахати ся — як той приборкувач звірин не може повернути ся до їх спиною: отак і тут не було иншого рятунку.

Неясними снїговими днями зимовими блукав Норбі по господарських будівлях, уходив одними дверима, зараз же виходив другими, лаяв ся і думав, наче й справдї щось там таке робить. Не раз, сподївающи ся, що нїхто його не бачить, Норбі стояв і дивив ся собі на чоботи, хитав головою.

— Та хоч би ще не отой Герлюфзен! А той собі сидїв високо, під самісїньким небом, немов би якийсь чародїй. І як завже, коли тільки Норбі почував себе нещасливою людиною, здавало ся йому, що хтось озиваєть ся до його іронічно з долини: „Як ся маєш, Норбі? Що — погано?“

— Сердешний тато, сказала Інґеборґа до матері, коли вони вдвох були в кухнї. В його такий поганий вигляд, так він змарнїв, мабуть нездужає.

— То правда — відповіла мати — мабуть ся справа ото так його обходить. Нїчого дивувати — прикра се річ, та нїчого ж не вдїєш. Ванґен сам усьому виною.

Інґеборґа силкувала ся догожати батькови більше нїж коли, скоро помітила, що в його поганий настрій. Дуже її те турбовало, що тато так зважає на сю справу. Тепер усї люди побачуть, яка гарна людина з їй батька. Інґеборґа завсїгди була певна, що тато найкраща людина на ввесь свїт. І як же перелякала ся сердешна дївчина, довідавши ся (Ванґен се говорив), що не Ванґен, а Норбі підє в тюрму. До тієї пори вона жалїла Ванґена, коли він був винен, а тепер він став для неї наче страховиськом якимсь.

— А що, як і справдї йому пощастить завдати тата до тюрми?

Балакати про се з матірю Інґеборзі не хотїло ся, а не було з ким иншим поділити ся своїми сподіваннями жахливими, — і вони не да-

Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вали їй очей заплющити — цілісіньку ніч. Тодї Інґеборґа почала шукати в Бога помочи і що-вечора довго, палко молила ся. Вона знала, що самій треба бути безгрішною, аби на молитви їй зглянув ся Господь, і от, коли Інґеборзі щастило побороти в собі лихі сили, то їй здавало ся, нїби молитва дає їй втїшну відповідь; здавало ся тодї Інґеборзі, що бачить вона тата, оточеного янголами, і ті янголи оберігають старого. Яка вона тодї була щаслива! Тепер уже нїчого бояти ся Ванґена! Хай собі силкуєть ся, та нїчого з того не буде.

І звичайна втомлена, смутна дївчина порала ся тепер у хатї моторна, весела з вигляду, немов би носила в собі таємничу, палючу радїсть.

Норбі з жінкою вже не сварили ся, але ще неможливійше стало росказати їй все чисто, як воно стало ся.

Через де-кілька день по святках їхав Норбі санками, відвозючи дочку в город до пансіону. День був ясний, морозяний. Небо чисте, світле. Поля виблїскували на сонцї. Санки рипіли по твердому снїгови. Старий сидїв закутаний в кожух і крадькома позирав на доньку. Нїколи не була вона йому такою гарною як сьогоднї. Від морозу лице йому розчервонїло ся, очи блищали і поробили ся глибокі та синї.

І що частійше спиняла дочка свій погляд на батькови, балакаючи й сміючи ся до нього, то важчий лягав йому камінь на душу, бо Норбі тямив, що не вартий він любови своєї дитини.

— Ти мусиш писати до нас частійше, нїж до сього часу писала, промовив старий, дивлючи ся на коня, — нам бажано знати, як тобі йдеть ся.

А як мали вже прощати ся на станції, де вже стояв і свистїв поїзд, батькови дуже кортїло поцїлувати дочку в лоб, але він не мав звичаю пестити дїтей і задовольнив ся тим, що всунув їй в руку зайвих грошей.

— Купиш собі, що там схочеш, сказав він, і се було в його поцїлунком.

А як згодом сидїв у санках, вертаючи додому, почував себе цїлком самотним на світї. Хто його зна, яке ще лихо стереже його.

Як приїхав Норбі додому, то зустрів у сїнях Маріту.

— Ти й сьогоднї забув подати заяву? спитала вона, маючи на увазї заяву купцеви, перед яким він ручив ся за Ванґена.

— Чого ж так поспішати ся? озвав ся старий, скидаючи кожуха.

— Та вже ж тиждень, як лежить вона. Вчора він телєґрафував, питаючи за неї.

Норбі поволї ввійшов до бюра. Заява була вже написана, але хоч

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

розголосив він усїм про подію та про сфальшованнє Ванґена, — а підписувати ся під заявою — було важко.

Маріта йшла позаду і стала тепер дожидаючи на дверях.

— Чи то її зараз треба? Старий повів на жінку очима, а рука сама шукала окулярів.

— Я йду на почту, то й заберу її з собою.

Маріта в сьому разї була силою, яка підбадьорювала Норбі. Вона бояла ся, щоб нишком він часом не розвалив те, що збудовано нею. Норбі вмочив перо, але зупинив ся, сидїв і дивив ся на портрет Йогапа Свердрупа.

— Погане дїло, промовив він, дивлючи ся на портрет.

— Еге, — здвигнула Маріта плечами. Людина мусить обороняти ся сама і своїх рідних обороняти — на те єсть права й закони.

— Мабуть, що так — зітхнув старий. І знов ставали йому перед очима примари. І росли вони, виростали, щоб колись таки впасти на його. І він помаленьку написав: „Кнут О. Норбі". А як жінка пішла з двору, Норбі знову стояв та думав про те, чого наробив, про те, що пішло вже в люди і чого догнати вже не можна. Стало ся вже. Він підписав своє імя під наклепом — заявою. Імя — Кнут О. Норбі не буде вже більше так чисто бренїти, як бренїло до сїєї пори. — Нї, треба брати ся до якоїсь роботи, — подумав він, повівши плечима, то може стане менї легче.

Норбі почував себе втомленим, бо недобре спав останньої ночи. Лїг на твердій софі і заплющив на хвилину очи. Здавало ся зараз старому, ніби вже він нїколи не зможе підвести ся. Найстрашнїйше було йому те, що не сходив з перед очей Ванґен. З тієї пори, відколи Норбі пустив поговір, аби тільки не йти до війта, ся людина не давала йому дихати. Ввижав ся йому Ванґен всюди, зо всїма людьми, з якими мав він балачку. І от зараз, зараз бачить його Норбі. Тодї він схопив ся, вибіг на двір, сїв на коня та й поїхав у лїс подивити ся, як там рубають дрова.

Далеко, з гір чує він, як гуркотять навантажені на вози колоди, а сам не може посувати ся вперед. Великою купою стоять вони на дорозї, а ген-ген на крутій горі, де саме рубають лїс, углядїв він фуру. Але що то? Кінь стає на задні ноги, а віз летить. Фура в одну мить разом з конем зникає в хмарі снїгу, що котить ся з високого узгіря.

— Се божевілле! Норбі увесь аж кипить, але коли фура зявляєть ся внизу на шляху, він бачить, що коневи нїчого не стало ся, і страшенно здивований помічає Ванґена, що сидить на тій фурі.

Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Норбі наближаєть ся з батогом. Він не знає, що казати. Але Ванґен сам збіраєть ся скидати дрова та й каже:

— Ти мене хотів обвинуватити в сфальшованю? В якому ж становищу твої папери?

Норбі піднімає батога, наміряєть ся вдарити Ванґена, коли се знов зявляєть ся на горі друга фура і робить ся знов те саме.

— То се так їздять кіньми Норбі? От він їм покаже! І коли підводчик зявляєть ся внизу — то се знов Ванґен... Що за біс! Він скидає з воза дошки та й каже всміхаючись: „Хотів мене обвинуватити в сфальшованю, але... хе-хе... як же там з твоїми паперами? Норбі знов наміряєть ся батогом, коли знов бачить на горі коня. Се молода, породиста конячина, — і ото так нівечать їй ноги! І знов ніби їде Ванґен, всміхаєть ся уїдливо: „Слухай, Норбі, в тебе чиста совість? Свідок дійсно вмер, але пожди!“ І знов тягнеть ся фура за фурою, а там ще нові й нові. Ванґен поганяє коней, отой проклятущий Ванґен — все тут він!

Старий скрикнув, схопив ся з канапи і протер очи.

— Хвалити Бога!.. Ні, треба взяти ся до роботи. І він виходить на двір. Сьогодні вже не рано їхати в ліс. Зазирнув до хліва; і товсті, жовті кабани, якими він пишав ся, здали ся тепер Норбі зовсім поганенькими.

— Все йде шкереберть, Норбі, — подумав він. Ще сього тільки бракувало, — от яка дяка за добре серце! Він зітхнув і вже мав вийти з хліва, коли одне з поросят висунуло рило крізь драбинку, щоб він погладив його. Старий простяг був уже руку, але шарахнув ся... бо й оте порося...

Норбі аж похолов і вибіг. Цікавість брала його заглянути до обори. Корови в загороді повертали ся одна за одною до його. Норбі дивив ся, радіючи і разом жахаючи ся, на кожну коровячу голову. Одна, друга, третя... але що то!? В одну мить він повернув ся та й утік з обори. Тепер навіть безневинна скотина нагадувала Норбі кляте обличче. Він грюкнув важкими воротами обори і, зачувши в ту хвилину мичанне кількох корів, — ще дужче засмутив ся.

— Дурний ти, — вилаяв він сам себе, коли вже вийшов безпечно на дворище. Щоб ото таке уявляти собі!

Подав ся старий до стайні, але вернув ся назад, не насмілив ся. Почало йому здавати ся, ніби робітники вже не шанують його так, як перше, і через те став він до їх суворійший.

Коли Норбі поганяв коней, то здавало ся старому, що навіть коні не так слухняно бігли, наче й вони мали якесь підозріннє, і чипіжив він їх батогом так гнав як шалений.

Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

А що вже до вірного приятеля „Гектора“, то сей, на думку Норбі, безперечно втратив до його віру, наче догадував ся про щось...

— Терпи все спокійно, думав собі Норбі, бо однаково ж ти заслужив пошани від людей. Через те, що всї парафияни мали око на Ванґена, Норбі ставав перед ними в кращому освітленню. І коли може одна душа стояла за Ванґена, то двадцять душ обставало за Норбі.

І як їхав старий санками, в кожусї, люди кланяли ся йому нижче ніж попереду, і навіть ті вклоняли ся, хто не робив сього ранійше. І от тодї тихенький, внутрішний сміх веселив душу старому.

— То звірі зневажають тебе за те, що ти зробив, — а люди поважають. Отаке буває на світї! Не глузують же вони з тебе, подумав він одного разу. А що, як вони тільки на сміх людям виявляють таку шанобу?

Терпіти довше не мав він сили і мусїв про се дізнати ся.

Одного дня Норбі цїлком несподївано зявив ся під домом священника і, гупаючи важкими чобітьми, увійшов до хати. Був він тодї дуже веселий і, гладючи собі колїна, оповідав про те, що він і жінка порішили спекти цїле порося на кілочку, як се робить ся в Анґлії. А коли хто буде ласкавий і прийде до їх, то знайдеть ся для того кістка, щоб обгризти їй.

Пан-отець і жінка його дуже сміяли ся, бо старий вживав незвичайного способу запрошування гостей.

А Норбі думав собі: „Як що вони так щиро сміють ся, то мабуть не в голові їм якесь там підозріннє“. І коли обоє вони приняли запросини, то Норбі й зовсїм заспокоїв ся.

Почвалав він до доктора, і там пощастило. Був у війта, в писаря, а коли вже вертав ся додому зі своєї мандрівки, — сам до себе усміхав ся.

Обід у Норбі, як і звичайно, був пишний. Старий тїшив ся тим, що міг дати богато срібної сервіровки до столу та вина, на що не спроможеть ся ніхто в цїлому повітї. Вино так само, як і порося, розвеселило гостей, і старий сам червонїв з лиця по мірі того, як пив, їв та балакав. Самого головного пункта нїхто не торкав ся. А сидючи за столом, чокаючи ся то з одним, то зі всїма разом, читав він у поглядах, в усмішках, що мають його всї за милу, поважну людину. Коли на сам кінець гости поросходили ся по двох хатах, сьорбаючи каву, підійшов до Норбі війт та й потяг на бік. А як стояли вони в двох з чашками кави в руках, війт пошепки казав, що документ вже єсть у писаря. Він його сам бачив і може сказати, що прізвище Норбі чудесно підроблено, а Йорґена Гаарштада — зовсїм невдало! Що Гаарштад не писав гар-

Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

но, то правда, та вже ж не так і криво, не зугарно — се він може засвідчити.

„Дурний ти, подумав Норбі і чокнув ся з війтом лїкером. Наче люди, як от Гаарштад, не могли робити з дванадцять ріжних підписів. З тебе ґеній та й тільки!“ — а в голос додав:

— Чи балакав ти з Ванґеном?

Війт засміяв ся.

— А вжеж! Він запевняє, нїби то ти сам підписав ся в „Grand Café!“

„Брехня! подумав знов Норбі — в отелї „Карл Йоган“.

Війт допив свій лїкер і казав далї. Дуже йому, мовляв, прикро, що свідок помер, а більше нема таких людей, які б бачили, чи ти підписував ся.

— Погано, друже, що люди одержують рахунки, по яким вже давно повиплачувано. Недобра слава йде про його!

Коли замовкли останнї дзвоники санок, що гости виїздили ними з двору опівночі, Норбі ходив по спорожнїлих хатах і задоволено потирав руки. Знав він тепер напевно, що люди шанують його, як давнього Кнута Норбі.

— Але ж — в „Grand Café“? Се ж очевидна брехня! Там я нїколи не підписував нїяких ваперів. І як може отой пройдисвіт отаке брехати?..

А від думки, що хоч манїсїнька краплина сеї справи — брехня, ставало йому лехче. Нїхто в світї не може довести, що він колинебудь підписував ся під чимсь таким у „Grand Café“! Виграєш справу! Можеш анї трошки не турбувати ся.

А за хвилинку Норбі вже питав себе: — Хочеш виграти?

В маленькім кабінетї, біля одної з саль сїв Норбі до столу, на якому була пляшка лїкеру. Коли ввійшла жінка кликати його спати, то дуже здивувала ся, побачивши, що чоловік її пяний.

Не могла вона з ним нїчого вдїяти. І коли згодом йшла з свічкою темними покоями, де ще стояв дим легенькими хмарками, вглядїла туди і побачила старого, який засунув ся на канану тай заснув собі з чаркою в руках.

VII.

Над фіордом стоїть маленький в один поверх будинок, немов похований в саду, де повно старих дерев. Тут живе Тора Скард, вдова лїсничого. По смерти чоловіка, вона залишила громадське житє, в якому брала жваву участь, і почала собі жити в затишку, серед квіток, в не-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

величких, гарненьких світличках. Її можна було побачити тоді тільки, як поспішала ся вона з книжкою або з кошиком до слабого, чи до старця якого. Хоч було їй вже років за сорок, але з вигляду пані Тора ще зовсїм молода.

То вона заснувала на селї клюб молодї. Сїльські дївчата, як мали охоту, могли приходити до неї і дурно вчити ся шити й ткати.

Єсть у вдови маленький хлопчик і зветь ся він — Ґуннар.

Кохаєть ся вона у всьому національному, а через те, після чоловікової смерти, назвала домок, у якому живе — Лїдаренде — і відтодї дуже любить, як звуть її — „Тора з Лїдаренде“.

Почувши про Ванґенову справу, перш за все пані Тора подумала: „Бідна жінка! Бідні дїти!“

Вона дуже добре знала Ванґенову жінку, і тим то се так вразило її, що нї про що инше не могла вона думати. Хоча пенсию мала вона невеличку та ще силкувала ся скласти трошки й для Ґуннара, але добре Торине серце казало їй: ти повинна пїти до їх і помогти. Тройко дїтей! Батьки збіднені, а тут ще ота провинність — нї, нї, ти нїяк не можеш відмовити ся!

Не однаково казали про Ванґена; ті гомонїли, що він винен, а ті, що — нї. Пані Тора сама знала людей дуже добре і тим то не дивувала ся, коли більшість вірила, що винен Ванґен, бо він раз-у-раз був у поганому становищу. Але вона хотїла самотужки, без жадного впливу виробити свій власний погляд, а через те довго вагала ся, бо знала однаково й Ванґена і Норбі. Хтось з них винен у сьому дїлї.

Пані Тора мимохить надавала Норбі гарних рис, бо він, на її думку, був добрим націоналїстом.

Сей заможний, гарно одбудований селянин, що міцно сидїв у своєму великому дворі, здавало ся їй, походить з царського коліна. Пані Тора знала, що Норбі мав у себе в господї багато давнїх келихів до пива, санок, усякого хатнього збіжжа, якого вже нїде не знайти, і мала надїю добути все оте для музею. І мимоволї ставала вона в сьому випадкови на бік Норбі. А Ванґен? Був він сином війта, який — відомо се було — ненавидїв селян і врештї закінчив своє житє тим, що витратив громадські грошї. І скільки разів не думала Тора про сина-Ванґена, не могла позбути ся вражіння, яке лишив по собі його батько. Норбі і Ванґен — один проти одного? Чи ж могло тут бути якесь там ваганнє.

Отак виробила Тора з Лїдеранде свій погляд на сю справу, а як тільки се стало ся, певна була, що так воно й єсть і не питала себе самої, яким чином прийшла до такого висновку. Та Тора не мала нї зненависти, нї призирства до Ванґена за сей його вчинок. Навпаки, во-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

на розуміла, що власне тепер, коли він зробив таку провинність, треба стати йому в пригоді.

„Ти не можеш сього так лишити — проказувало пані Торі її добре серце. І не могла вона заспокоїти ся, поки не піде туди та не візьме хоч одну дитину.

Окрім того вона хотїла дати сим приклад усій громаді: не судити суворо людину, яка зробила такий лихий вчинок.

І коли одного дня, борючи ся зо снїгом, йшла пані Тора через фіорд до Ванґена, то не самий тільки холод та заверюху почувала вона, а ще й задоволенне тих, що сей сумний випадок дасть людям нагоду зробити добре дїло.

А як прийшла вона до Ванґена, то дївчина сказала, що пані лежить слаба. Але то вже було на пятий день після родин і її пустили до недужої. Побачивши сердешну жінку, яка так на óслїп віддала себе сьому чоловікови, Тора ледве вдержала ся від слїз. А як нахилила ся вона над ліжком, то пані Ванґен обняла її за шию і обидві в голос заридали. Довго балакали вони, аж поки Тора зважила ся сказати про свій намір і, хоч силковала ся зробити се яко мога обережнїше, Ванґенова таки побачила себе ображеною і, дякуючи за прихільність, рішуче відмовила їй. І коли пані Тора одїйшла, Ванґенова почувала себе так, наче зробила щось негарне.

Після одвідин увійшов до жінки Ванґен і та росказала йому про пропозіцію. Він якось так комедно всміхнув ся.

— Он воно що! То се вже хотять у нас дїтей порозбірати?

— Але ж, Генрих, заневняю тебе, що вона робила се, бажаючи нам добра.

Він сміяв ся. — Безперечно, всї вони бажають нам добра! Він тягнув далї. Знають вони добре, що, поки я маю сімю на плечах, се для мене певна підпора. Він одійшов до вікна. Навіть вона!?

Ванґен стояв край вікна і дивив ся на невеличку, енерґійну жінку, що там на шляху борола ся з вітром. Тепер йому добре було видко її і Ванґен міг помітити, що вона стидала ся свого вчинку. Ота жінка була тут і хотїла видурити дитину саме тодї, як його не було дома, а жінка лежала безсила.

Ванґен дивив ся їй в слїд. Як вона змагаєть ся з вітром! Як он розвіваєть ся на їй шаль. Аж мороз пішов йому по-за шкурою. Пані Тора нагадувала йому кажана і мимоволї став він думати про чарівниць.

— Генрих! почув він голос з лїжка. А коли повернув ся, то жінка простягала до його руки. Ванґен нагнув ся над жінкою і, почувши на собі її обійми, став навколїшки.

Generated on 2015-07-05 19:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Генрих! Вона погладила його по шиї. Не думай, що хтось з нас хоче тебе покинути.

Він не міг відмовити жінці на пестощі — обняв її за голову руками та й поцілував у чоло.

— Бідний мій Генрих! Ніколи в світі я не сподівала ся, щоб люди були такі лихі.

А коли він врешті підвів ся, гнівно промовив: — Я ж їм відплатю за все!

Перекл. *В. Пахаревська.*

(Далі буде).

ДЕН. ПОПОВИЧ.

Мене в колисці стони колихали,
І шум беріз;
А на малу головку все спадали
Потоки слїз.
На шлях житя, я вийшов неодітий
Немов жебрак;
Ридав нишком, бо всї недолї дїти,
Ридають так.
І мов жебрак, просив я милостинї
Та не дали;
Лиш цвіти ті, що синїють в долинї
К менї злягли.
І сумно так головки посхиляли,
Я ж їх не рвав;
Та скоро вони й самі поумирали,
Я сам остав.
І я нарвав та пригорнув до груди
Їх мертвий цвіт;
Із ними враз, пішов де жили люди
В бурливий світ.

Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ГНАТ ХОТКЕВИЧ.

Літературні враження.

(За минулий рік) [1]).

Белєтристика в дійснім безповоротнім значіню того слова! Вона не богата в сім році номерами, але бодай є що в губу взяти.

Насамперед. „Великий шум“ Франка. Починаючи читати сю річ, забуваєш всіх тих піґмеїчних прометейчиків, що несуть нам світло во образї лойової свічки за $2^1/_2$ копійки. Перед маєстатом горящого серця всї, навіть вороги — мусять склонити колїна.

Починаєш читати — і мов привели тебе, поставили перед великою картиною великого майстра і — зоставили на самотї. Диви ся, думай... І хто б не був ти, яка б не була твоя професія, чи приносиш ти людям горе, чи дав хоч коли-небудь кому-небудь радість — ти задумаєш ся. Побачить твоє навикле до дрібниць око то там то там невдатний мазок; а осьдечки здряпано, а там по твоїй думцї, отак би треба було... але чим більше дивиш ся, чим далї відступаєш, тим все сильнїйше і сильнїйше боре тебе почуте властної нїкчемности, а внутрішний голос отверто говорить: „дурню ти оден. Та то ж все дрібницї“... А довкола молитвенна тиша і чуєш мов би ще хтось великий стоїть за твоєю спиною і вдумчиво глядить туди ж, куди й ти. Се автор з тобою...

„Великий шум“... І таємна якась, глибоко-глибоко скрита велика іронїя чуєть ся в сім заголовку. І не показує її автор нїде, а ти її відчуваєш. Болюча іронїя... Люде людям скинули одні ланцюги — і вигадали натомісць багато инших, ще гірших. Ідея широка — і письмо широке, розлоге, старою манєрою, от як старинні будинки будували: як мають бути двері, то най уже будуть двері, з цїлої дубини — хоч ти їх вогнем пали, хоч сокирою рубай. Але... й доля сих будинків однакова. Чи багато з них таких, що пережили лїта і переховує їх тепер чоловік під шклом, навчаючи дїти свої житю старовини? Нї... Більшість „попристосована“. То на бровар, то на склеп; там водопроводні рури протягнуть в древнїх стїнах, там електрику запровадять. Бо нове *все* сильнїйше старого і боре його на кожнім кроцї.

Примітивне письмо... От як у старих іконописців: коли хотїв змалювати ідею „душі праведних в лонї Авраамлем, то садовив голеньких янголяток бородатому Авраамови в пазуху. Та наше вухо занадто нави-

[1]) Див. кн. I.

Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

кло вже до инших гармоній і тому таке трактованнє, як у Франка, здаєть ся вже нам архаїчним. Але тут чуєш, що перед тобою просто людина, котра занадто мало має часу аби стежити за дрібницями форми; та з рештою — обійдеть ся. Сей чоловік і без того скаже все, що хотів сказати, пройде свій путь і дійде до цїли і без підкочуваня штанців у слотисту годину.

Коли я хлопцем учив ся грати на скрипці, менї завжде дивно та чудно було дивитись на учителя: той смичок, який здавав ся менї занадто довгим, і з якого я уживав лиш середину — в руках учителя здавав ся надзвичайно коротким. В могутнім аккордї, в сильних місцях так і чуло ся, так і бачило ся, що мало смичка, що протягни йому волосїнь в безконечність — і то мало того буде аби висловити всю широту думки. І знов коли приходили довгі ноти, для мене смичок був за короткий: я й звуку не давав і смичок уже зужив весь, а учителева скрипка співала повним голосом, а й смичка ще генгень майже половина лишила ся. Щось подібне я чую й читаючи Франка. Инодї рисунок такий широкий, що не вміщаєть ся в рамки звичайної повісти, а инодї автор різьбить ажурно — і все ще бачиш, що міг би й міг би й міг би ще різьбити, ще заглублювати ся.

Як дивно зіходять ся крайности! Франко цїле своє житє писав і пише про реалїзм, инших способів письма не узнає, сам вважає себе реалїстом і тілько реалїстом і... пише нереально, пише символами. Його характери — символи характерів, його події — символи подій. Його персонажі говорять так, як нїколи не говорять подібні люди в житю. „Не гадай, — говорить молодий селянин Думяк, — що ми так нагло збіднїємо. Будемо по малу на нужду сходити: се нинї урвали — обійду ся, завтра того не стало — обійду ся. І так день за днем, рік за роком будемо вростати в свою нужду, як камінь у землю. Світ нам затїснить ся, будемо темні і несвідущі, все нам буде байдуже і дійдемо до того, до чого нас панщина не довела — стану голодної та повільної худоби, яку кождий водить і гонить куди йому хочеть ся. Ось що страшно подумати! На вид будемо нїби люде, нїби подібні до людей, але душа в нас не буде людська, а худобяча. Ось що найстрашнїйше! Адже хто має очи, той уже тепер може бачити, що все воно йде до тої мети. Не могли нас пани приярмити панщиною — вони приярмять нас новим здирством“ і т. д.

На зорі нового житя, зараз же по знесеню панщини, в тисячах нових дрібних і великих умов проявити таку силу аналїзу і „проникновенія“ в глуб будучих поколїнь — се не вдасть ся Думякови. Се говорить символ розумного мужика, се говорить сам мужик Франко, переповідаючи свої давно, може почасти і несвідомо вирісші думи. Не одно

Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

з того всього зарождало ся темними вечорами в умах предків Франкових, не одно переповідало ся з уст в уста в підсліпуватих хатинах, росло, переходило з покоління до покоління, від діда до внука, аж поки не прийшов великий внук і не сказав того голосно на цілу Україну. І якось так дивно стає, мов перегортаєш пожовклі листки старої ґенеальоґічної книги древне-хлопського роду.

Розмови ведуть ся тако ж мало реально, перескакуючи через багато річий, яких поминати невільно, але все ж виходить в решті так, що вам все ясно, навіть ясно більше, ніж сказано. Такий, наприклад, отець Квінтіліан „і з людей зненавиджений і паном погордженний", що ні тій, ні тій стороні нїчого не дає — чи не убійчо-типово се для цїлої верстви взагалї? Чи не підкреслює се безпотрібности стану, ложности позиції, архаічности при теперішних умовах житя? Чи не клясовий або лїпше сказати заводовий траґізм — хотїти зробити щось для своїх овечок-селян, — а вони грозять „виволочити тобою землю"? І з недбало обрисованого персонажа, о. Квінтілїан стає безсмертним типом, а читачеви стає гірко при мисли, що не ввіддав Франко всїх своїх сил красному письменству. Одна письменниця-галичанка говорить: „апокріфи зїли нам Франка". В тім є правда. Не туди треба б було направляти Франкови силу свого інтелєкта. Апокріфи розібрав би нам і хто инший, а от „како может ся изобразити тїло человіческое" — хто нам тепер скаже? В яких живих памятниках маємо ми минуле житє Галичини, всїх отих попів, дворів і т. д.? Хто нам се опише? Ті, що мали особисті вражіня, не уміють писати, а прийдемо ми — щò ми напишемо? По памятниках? Так само, як і X столїтє? А була людина, котра могла би зробити се і багато, ой як багато ще де-чого!

Але вернїмо ся до того, як зіходять ся крайности. Банальним, але вічним є закид письменникам малої марки, що вони натягають подїю до події, але той же самий закид можна зробити і великим письменникам — згадаємо Достоєвського, Толстого, придивім ся до Франка. Вони, мов великі полковдці, мало числять ся з чужим житем, чужою нивою — аби дійти до мети. І доходять — побідителїв нїколи не судять.

Ви подивіть ся, як безсвязно і безсістемно випливають подія за подією в „Великім шумі — але всї вони мають щось зі спільного в собі. Мов би з богатої, бездонно богатої скринї бере хто дорогі скарби і кидає в непорядку перед тобою. І падають коло ніг княжа безцінна корона, неоправлений диямант, і розсипують ся коштовні перли, тканина розстилаєть ся дорога і топчеть ся в болото сучасним духовним запорожцем; і знов якась амфора невидана з дивними пахощами, і пишні китиці заморских цвітів — все то на купу, на купу, все то без звязи — а прецї ж дає разом неоцїнений скарб.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ви не бачите консеквенції; психольоґії нїби зовсїм нема — і нїби вона є, і то якась вища, бо Франко малює так, як природа. Перед вами не одно лице, а стілько в скількох подїлах воно виступає: от тільки що виробили ви собі якийсь погляд на особу — і зараз же на другій сторінцї ся особа говорить і робить зовсїм не так, як би вам хотїло ся. Бо льоґіка автора іде своїми, не вашими стежками, а сї стежки ой як далекі від того пішоходу, яким ви йдете що-дня до бюра й назад. І всїм нам, що звикли читати белєтристику оптом, за чайком, уривчасто, без мисли, не поважаючи — всїм нам нїчого не скаже „Великий шум“, окрім от собі поде-куди влучних картин. Але той, хто в тиші сумерку, глибоко і співчутливо задумаєть ся, хто спитає себе — якими вершинами лїтав Франко і якими низами повзав, і спробує піднятись на тї вершини і спуститись в ті низи — тому відкриють ся страшні і, не боючись банальности скажу, кріваві картини. Той зрозуміє страшну XII главу, що стане колись причинком психіятричних студий, і середневічним проклятим підземелєм покажеть ся йому наша суспільність, а в нїй, в сїй сїнтезом людскої злоби вигаданій ямі — замучений, скований, з терновим вінком на голові чоловік...

. . . . . .

Ну, про що ж його писати по „Великім шумі“ Франка? Чи не про Черкасенка „На шахтї“? Так воно якось... теє... нїби... я говорю — трудно. Але що ж — взяв ся орати, то нїчого поглядати, пиши й про Черкасенка. Ну, Господи ж благослови з великої гори спустити ся в шахту.

Добре, що хоч не надовго, бо єй же Богу моєму нема про що писати. Якийсь рецензент зазначив, що йому більше всього з оповідань Черкасенка кобила подобала ся. „Се, каже, квінт-есенция, так би сказати фокус“. Може се й справдї квінт-есенция, хоч і кобиляча; може воно таки й добре, так коли ж я читав уже про сього „Воронка“ у Золя в „Жерміналї“ і там воно навіть здало ся мінї трошка лїпше. Так само і оповіданнє, як шахтьор з візком перекинув ся, було друковане колись, здаєть ся, в „Мірѣ Божьемъ“ чи що. А хоч би й не було, то тако й нема про що говорити; хіба лише сказати про те, що добачуєть ся запозиченє Черкасенка драматурга у Черкасенка оповідача. В „Хуртовинї“ ви знайдете пару мотивів, розроблених в оповіданях на шахтї, а се для мене особисто являєть ся певним знаком того, що не було у Черкасенка орґаничної потреби висловити свою думку в драматичній формі, а от просто чоловік задав собі „упражненіє“. Так само повстають і ще десятки драм на великій Українї-Руси.

Книжка оповідань Барвінського. Взявши її до рук, я гадав знайти подібність до драматичних творів того ж автора і побачив — цїлком

Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

иншу людину. Побачив дійсно чоловіка, таким яким він є — і се лице показало ся зовсім не акторською, розмальованою на комізм або траґізм пикою, а звичайним лицем доброї і чутливої людини. Я задумав ся над сею метаморфозою.

Чоловік велику частину свого житя віддав сценї — а показуєть ся, що його місце зовсім було не там, показуєть ся, що він на сценї був тільки комедиянтом, як і всї його персонажі. Випускає він на сцену свого салдата — і се шабльоново, бездарно розмальований „салдацький патрет"; і такий же самісінько салдат десь в оповіданю — жива з кровю, з „чоловічками" в очах фіґура. Драматичницький ефект в пєсї викликає сумну усмішку або плевок (дивляючись по темпераменту) у вимогаючого глядяча — і звичайна, мало драматична сцена, от хоч би та коли премєрша-артистка цїлує співачку Варку, порушує до слїз. І так на кождім кроцї. Навіть в фільозофованях, ремінїсценциях, невдалих, доморощених, смішних і убогих — навіть в них видно лице чоловіка і, повторяю, симпатичне лице.

І думало ся мінї — скілько ж то ще наша сцена убиває і калїчить людей? О, се також „Великий Молох", і не знати чи настануть коли часи, що театр правда буте артизмом, а не помісю шантана з шарманкою. Здаєть ся, нї. Здаєть ся, що в самій вже природі сеї відщипки артизму лежить щось нездорове, щось отруйне: слабших ломить, сильнїйших калїчить, а на всїх кладе пятно, пятно нещирости, акробатства, морального блазеньства. І не знаєш иноді чи прагнути оздоровленнє сїй середї чи бажати їй зостати ся такою, якою вона є, бо чи не виглядало би се оздоровлене, як реґуляция Катериною II „нєкоторой отрасли женскаго труда". Занадто вже багато жертв приносили ті, хто совав ся оздоровлювати, а по що? Коли люди несуть свою жертву на якусь боротьбу, се ясно, а віддавати свою душу на „оздоровлене" сцени — чи не насуваєть ся питанє безглуздости жертви?

Але се вже якось дуже мало скидаєть ся на огляд творів Барвінського, і хоч міг би я викинути критичний фортель, накрутити якось, що воно, мовляв, зовсім не так просто, а от куди карлючка закадзюбила ся, та... нехай вже читач сам се за мене зробить. Я ж тільки скажу, що жаль смерти Барвінського оповідача, а Ізраільтенко драматург міг би й не жити. Безпретенсіональні сї оповіданя, простенькі, але хіба є инші в нашій лїтературі? І тому я не вагав ся би, не дивлючись на всякі дефекти, дати книжку оповідань Барвінського до тої самої бібліотеки, де вже стоять оповіданя Левицьких одного й другого, ліпших річей Грінченка і т. и. Те, що вимагаєть ся від оповіданя, те там; мало чого, що хто хотїв би аби було більше.

Яцків дав в минулім роцї збірку „Чорні крила". От поет, про кот-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

рого не було ще сказано в нашій літературі майже нїчого — критика його здалека обходить. Чому? Бо легко показати чужі хиби, легко когось збештати, знищити (прошу поглянути хоч на сю, приміром, статю...), але сказати щось позитивного, відкрити красоти, знайти їм відгук в своїй душі — се зовсїм не так легко. А між тим се не пересічний талант, се наш український Альтенберґ, глибока вдумчива натура; сею вдумчивістю міг би поділити ся Яцків з багатьма нашими новими письменниками: і їм би поміг і самому би ще досить зостало ся. І склали ся обставини трошки инакше — не кажу вже для самого автора, а хоч би для нашої літератури взагалї — і Яцків дав би инші річі і заняв би почесне місце в нашім пантеонї. Але що ж робити — так не є. Бо з своєї, з одної своєї душі він мав викресати і вогонь і воду, і натхнене і аналїз. Нїхто нїколи і нї в чім йому не допоміг.

Кажуть „нерівний письменник Яцків". А правда що нерівний. Бо рівним бувае лиш патик і те, що до нього подібне. Инодї читаючи Яцкова то епічно-спокійного, то пристрастного, то розчарованого, то фільозофа, то декадента, гадаєш собі — як могла така наскрізь ориґінальна фіґура зрости на капарнім галицькім ґрунтї? І знаходиш відповідь лише в тім, що власне не на галицькім і не на якім иншім ґрунтї ріс сей письменник, а тілько на ґрунтї культури, оточений тілько своєю душею. Спускай ся він частїйше до свого окруженя — був би стратив на ориґінальности, став таким як всї.

Де-що з Яцкова переклав С. Твердохлїб на польску мову — і польска чужа критика стріла появу сеї книжечки дуже прихильно: на чужій мові про Яцкова було сказано більше й щирійше, ніж на його рідній. Тепер би варто було аби якась артистична рука так само вдумчиво, як писав автор, переклала де-що з його річий на росийську мову — певне і там автор стрів би ся з пошаною й признанєм, а тодї... тодї може й у нас хтось би „гавкнув або лайнув". Але бою ся, що моя пропозиция переїмадати Яцкова чого-доброго прийдеть ся до смаку якомусь безрогому сотворіню і воно пориє сї наскрізь ориґінальнї звучні твори. Бо їх нелегко перекладати. Помимо ориґінального способу мишленя, ориґінального стилю, у Яцкова мова ориґінальна, легка, фарбиста і передати її відтїнки по чорному таки трудно. Треба вдумувати ся, шукати. Треба кожну річ перекладати инакше, бо вона инакше написана.

Ну, слава тобі Господи, порішили й белєтристику. Візьмемо ся за капітальні річи — збірники. Останнїм з них вийшов „Нова Рада", але нехай і у нас, як у раю, перші будуть послїднїми і навпаки, бо се з усїх альманахів найвартнїйший.

Виходив він у світ щось з 50 років коли не більше, бо я ще памятаю, як був малою дитиною, то давав туди свої произведенїя. Ну, на-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

решті вийшов і — показало ся, що спізнив ся, і то таки порадошно. Самі редактори се помітили і кажуть, що на альманаху лежить ще печать минувшини. І справді що лежить. Вийди тіж самі річи 5—6 літ тому назад, був би вклад в літературу, а тепер вийшов вклад в книгарню. І дивна річ! Ще ж властиво нічого не дав нам новий письменник, все ще тільки обіцяє — а от утворив же до вкола себе і нас таку атмосферу, що з иншим духом люде уже якось... ніби на стару моду скидають ся.

Трудно було б обговорити кожну річ в альманаху. Пок. Старицький представлений в ній де-кількома річами: поемою „Morituri", повістю (недокінченою) „Безбатченко", віршами і т. д. Повість „Безбатченко" — добра повість, але яких то треба нервів аби таке написати. Читаєш — і дивуєш ся письменницькій псіхольогії взагалі. Письменник, „посланник богов", людина з утоньшеними нервами, з чутливим приймаючим апаратом — і ся ж сама людина може бути такою жорсткою! От так сидіти у вечері, при лямпі під зеленим абажуром, в тихім кабінеті і писати... З любовю виписувати нелюдські муки, нелюдскі вчинки, запроваджувати своїх героїв в безумні нетрі-страждання — чим більше додати тому нещасному героєви перцю, тим ліпше себе почувати, бо буде публіка задоволена: спробуй їй дати страву без перцю, то ще скаже — я не люблю звичайної ковбаси, а дай мині „с кровю". А колись прийдуть инші віки, народять ся инші люде і, беручи в руки нашу красну літературу, будуть говорити: „Як могли ті люди таке читати? Скілько ще тоді було звіра в чоловіці"...

„Спокуса" — се старечий примітив. Старих людей (як рівно і молодих старичків) все тячне „обнять необятное", сказати світови таке якесь закрутисте слово, щоб довго ще потім игикав читач. І тому старий досвід, не згірше молодої необачности, береть ся за найтруднійші теми, порушує всяке важке, поросле мохом камінє, лише з того „ріжнацією", що у молодих се певність молодости, будучности, з ознаками питаня, а тут — стареча певність і що ні крок, то punctum, быть по сему та й конт.

Се, так би сказати, інтродукція-загальник, бо „Спокуса" власне належить до таких річий. Мисль автора возносила ся, возносила ся, все вище й вище, аж поки не попала прямісінько у рай. Тут спинила ся, бо далі вже хіба хаос і дух над водами — там уже чортового батька що вигадаєш. Але спитати по що? Що нового можна сказати? Що можна додати до того вічного примітива божествених казок? Якого треба великанського талану, щоби там, на гранях людскости, в первістних тьмах зобачити зрозумілі нам кольори і мазати їх теперішними словами? Якого гострого треба чутя, якого безмірного художного такту, аби не

Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

стати смішним, почавши малювати первістних людей на сучасній палїтрі? Та і чи можливо се взагалї? Чи в силї чоловік забути себе, тисячі віків прожитого людністю житя, забути культуру і перетворити де-які системи свого світогляду бодай в приближеню до світогляду первістної людини та ще такої, як його превосходительство Адам, що вибрав собі для житя таку епоху, коли ще нїчого не було.

Думаю, що все те зробити трудно і наскілько то трудно — власне бачимо на сій річі.

Досвід у автора звичайний, сучасний, сїльський — а малювати хоче предвічність; натурщицею йому була Гапка з хуторів, а назвав він її „Арехва", жінка Луципера. Ну, і що ж мало вийти? От, звичайні хуторянські картини. Пані Луциперова, звичайна собі бабенція, „ходить коло печи", докоряє публично благовірному, що він підлабузнюєть ся до молодших (до кого?); ну Луципер, звичайно, не зтерпів

... піймав її за довгу гриву
Та як почав манїжить на всї боки,
То їй і дихати не хочеть ся, а він лупцює

і т. д. А кляте Иродчя як раз нагодило ся в сю критичну хвилю; дивить ся — така, можно сказать, картина родинного щастя

Побачило, як віє матїр батько
Та на Луципера як кинеть ся — розумне
Воно у їх — від разу догадалось
Як матері допомогти — за хвіст зубами
Луципера як ухопило...

В староруських законах велика пеня була назначена за те, що як два мужі бють ся, „а жена єдиного иметь другого за лоно і роздавить". Очевидно в Адамових часах ролю такого лона відгравав хвіст. А в сумі виходить перелицьований Луципер, в pendant до перелицьованої Енеїди; лише там ви напевне знали, що треба сміяти ся, а тут не знаєте — чи вам сміяти ся чи вам плакати.

Загальна конструкция — теж великий примітив. Що в тім нового, творчого? Байрон писав свого Каїна і дав новий могутний образ, а тут? Звичайний переспів біблїйної казки в віршах на простонародний спосіб. Я певен, що сю „Спокусу" з великим замилуванєм будуть читати всякі любителї божественного, а баби хитатимуть головами і плакатимуть, зітхаючи. Бо так уже до ладу списано, що й не сказати! От Сатанаіл як помяне імя Бога, то Луципера того проклятого так і шпигне колька у бік. А от чорти — Дух святий при нас — жалують за утраченим раєм. Ага! А грішити знали, бісової пари калїки? Анциболот русалками своїми хвалить ся — сказано водяна мара. Адам бореть ся „з левом" та не може побороти, а сказав „Боже поможи" — і поборов.

Generated on 2015-07-05 19:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І сентенції і концепти — теж „щиронародні“ і надзвичайно глибокі („у жінки волосє довге, а розум короткий“); мова — первістна, в стислім связку з епохою („Хто желїпає тут, немов різачка його за пуп хопила?); і напитки теж наші, національні (Арехва виносить „перчівочки, животової“); сам Луципер дурний як бубон, а вже найлїпше усього — то, вовкулаки і домові, котрі мов справжні члени союза русскаго народа по тричі кричать ура. Подумайте — ура на порозї раю!!!

Взагалї щось страшне. Сміятимуть ся чужі люде як прочитають. А найстрашнїйше з усього того — що під тою всею писаниною стоїть... Панас Мирний.

Але за те є в тім альманаху „Блакитна троянда“ Лесї Українки. Се єсть лїпше, що появило ся в друку в 1908 роцї. Показуєть ся, що таки автор більший поет в малюванню живого житя, нїж в аскетичних обрисах своїх улюбленцїв Жидів, Египтян і всякої иншої допотопности. І так жаль, що русло творчости поетової залюбки направляєть ся власне в ті холодні царства суворих лїнїй древньої культури, а не в сторону живого житя. Там автор показує нам свої знання і очитаність, тут — свою душу; там артизм на послугах у науки — а тут знання прислугують поезії. Не знаю як кому, а мінї більше подобаєть ся остання комбінація: очитаних людей я й ще найду, а таких, що уміють росказати своє почутє — надзвичайно мало.

Але якось... не здіймаєть ся статистичне перо писати про сю річ. Не рівнодушно писана вона. І оперувати заржавілим пінцетом коло роскритої рани — трудно. Як можна докопувати ся в якій тональности чоловік кричить від внутрішнього болю? А й тут щось подібне — нерви видно.

Тонкі, вдумчиві репліки; на очах у вас заплутуєть ся клубок людських почувань і до того правдиво, до того реально, що хочеть ся крикнути тим людям: „Та чекайте! Та ж ви не знаєте — ось я вам скажу“; чуєш себе в положеню тої птиці, що клювала намальований виноград. От на яких річах треба учити ся молодим письменникам, як писати драми і що́ властиво називаєть ся драмою! І коли наближаєть ся, назріває розвязка — в кого ви кинете каменем? У вас не підійметь ся рука — і в сїм сила поета. Він умів змалювати л ю д и н у, а що та людина біла чи чорна, мати чи коханка, хора чи здорова — менше з тим. В детайлях у автора „свої й чужі“, „симпатичні і не симпатичні“, але в загальній сумі — тілько люди. Бо і справдї на світї є тілько люди. Добро і зло — се половини півкулї земної: сьогодні одна освітлена сонцем людської відомости, завтра друга. Пощож благословляти одну і проклинати другу?

Се так поети, жителї вершин. І йому вони велять лїкареви гово-

Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

рити: „Як станемо розбірати в кого яка мати та лїд та баба, то половину людей прийдеть ся хіба в ченцї постригти“. Але як би я був спільником в написаню сеї пєси, то я поруч сього лїкаря поставив-би другого, ще мудрійшого (скажіть мінї, люде добрі, на милость — чого воно так тим лїкарям повезло, що взагалї по цїлім світї — в літературі всюди і завжди виступають вони як розумні люде, наче-б таки й не було між ними круглих дурнів? І нїколи ви не побачите легкомисного лїкаря, а коли й трапить ся, то певно „по женскимъ болѣзнямъ“)... Так от, кажу, поставив би я свого лїкаря і дав би йому таке говорити:

— Так кажете, колеґо, що треба було би половину людей в манастир замкнути? Ну, то ще хіба не велика жертва: людність приносить більші і то ради нїкчемнїйших цїлей. Ради завойовання области ви підіймаєте війну...

Авторів лїкар. Не ми...

Мій лїкар. Перепрашаю — се все одно. Во імя будучих партійних благ ви також переполовинюєте людей в страйках, тюрмах та на барикадах — так хіба би вже не варто було цїною не смерти — тільки дє-яких прав, утворити здорову суспільність? Але в тім то й річ, що як дійшло дїло до власної потреби, так на сцену появляєть ся вигідна тєорія. Та зрештою во імя чого ви піклуєте ся? Во імя права на щастє двох хорих істот? Насамперед на світї дуже мало щасливих людей, значить мілїони істот — і то цїлком здорових, маючих право — відмовили ся від свого щастя, а ви хочете, щоби ваші любимчики забігли вперед? А по друге — нехай собі будуть щасливі, але не маючи права мати дїтей. Бо і у дитини є велике право, а се власне — право не бути родженою. Чому за те, що я власній дитинї пробю молотком голову, мене засадять до Іванової хати, а коли я отрую кров дитинї, наділю її сіфілїсом, дам їй всї вигоди для того, аби вона була кретином — то се в порядку річей? Нї, се неправда і так бути неповинно — і так не буде. Законодатель не повинен оглядати ся на щастє двох індивідуумів — і не буде оглядати ся. Він уже не позволить вам взяти за себе, скажім, рідну сестру, або близьку родичку, хоч може се також в окремих випадках розбиває щастє. Прийде час, законодатель ступить далї — і назве злочином родженє нездорової дитини і покарає за него. Побажаймо ж більшої смілости законодателю і нехай він во імя людскости ще одно путо на людськість положить!

Задовгий монольоґ, не сценично — але бодай щиро. А на закінченє хіба побажати ще аби „Блакитна троянда“ як найскорше дістала ся на сцену, хоч... хто буде грати? Треба інтелїґентних артистів, культурних людей, а чи багато їх у нас? Та й не тільки артистів культурних треба, а й публїки.

Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Знайшло би ся й ще де-що в „Новій раді“, про що можна би поговорити, але кінчаймо вже, бо чекають ще инші збірники: „Терновий вінок“ та „З неволі“.

„Терновий вінок“ — широко і безоглядно реклямована річ. Обгортка виконаня Сластьона. От артист, котрому нїде було розвернути ся на українськім ґрунтї. На якім иншім — се була би величина. Широта композиції, буйність фантазиї, сильні пейзажі, настроєві маси — все то великий радіус, але де тим радіусом було обертати в хахлацькій хатї? Куди не сунь ся, то лобом об стїну.

Окрім Сластьона брали в альманаху участь ще й инші маляри, серед котрих найбільше дав і найбільше „прикрасив“ альманах той же самий д. Бурячок. Найлїпші заставки дали Гнїдаш і Журман, але що то друковане по кільки разів і в ріжних фарбах, то не знаєш хто більше дав чи маляр чи друкар. Дорошенко одну кінцївку (58) позичив у свого польського колеґи, але друга (153) — дуже елеґантна і „изящна“. Решта — буденщина.

На зміст „Тернового вінка“ склав ся чималий гурт письменника, бо аж 44, не рахуючи перекладистів. У сьоми няньок, кажуть, дитина буває без ока, а що ж допіро мусить вийти тодї, як тих няньок сїм по сїм, а доброї ні одної, бо з лїпших авторів коли й є що в збірнику, то хіба передруки. І справдї — загальне вражінє від збірника таке, що прочитавши, думаєш собі: щó то є лїтература? Чи то є знак масоньск, еже есть в просто-рѣчи нарицаємий дуля, котру з таємничоглубокомисленим виглядом підносять публицї автори, чи то справдї якийсь незрозумілий Божий глагол, котрий уяснять собі далекі будучі поколїня, а нам суждено стояти перед тими письменами, мов козел перед новими ворітьми? Хто його знає, а тілько якось... перестаєш поважати ремесло письменника, прочитавши „Терновий вінок“. Гадаєш: що як то все перевести на мускульну енерґію — скілько б то каміня можно було набити.

Ну, але треба ж щось сказати. Драматичний етюд Черкасенка — се знов Метерлїнковські настрої на хохлацком языкѣ. Може воно й не зле копійовано, але в усякім разї буденно і поверхово: сути драматизму так і не уяснив собі автор. Якось був я на пробі хорового утвору молодого композитора, а сей молодий композитор гадав, що сила добуваєть ся тим, що тенорам дають високі ноти—і наліпив то la diez to si і т. п. А коло мене сидїв якийсь пан; слухав, слухав та, нахиляючи ся до мене й каже: „Чого вони переривають ся, оті тенори“?.. І справдї: чого воно переривають ся оті тенори метерлїнковських пєс наших нових дармописцїв? Бо автори занадто високі тони їм дають, а сила досягаєть ся не тим; бо автори з Метерлїнка вичитали лиш настрій, а всї підвалини, все те на чому

Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

міг вирости Метерлінк, то так як і було, так і зостало ся terra incognita. Зрештою писати одноактові драми — се зовсім не така легка річ, як може де-кому здаєть ся; се все одно, що писати ляпідарним стилем: як уже кому Бог не дав, то скільки уже не старай ся, а не втне Каїн Абля, бо коротка шабля.

Малюнки сільського житя М. Л. Кропівницького під сильним заголовком „Старі сучки й молоді щенята“ — се твір невипечений. Суєтливі лаври Мільтияда Карповича не давали спати Маркови Авреліевичу; певне він собі гадав: „та й я ж таки потрафлю написати „Отцы и дѣти“. Сучасне житє дає теми до схочу, технїка є — здаєть ся більше того й не треба. А показало ся, що якогось винтика бракує. Так можна було писати 20 лїт тому назад; ну не 20, то хай 10, а як не 10, то хоч пять — та таки ж не тепер.

А взагалї весь альманах — занадто мало має спільного зі своїм заголовком; певно д. Коваленко якось кумедно розуміє вирази „редакція“, „редаґувати“. По його думцї се зовсім не дати душу роботї, бути капельмайстром, а річ далеко-далеко простїйша. Оповідають старі люде, що до одного царя прийшов старий ветеран вояка, зранений, скалїчений, неспосібний до роботи та й каже:

— Царю! Віддав я тобі здоровлє, молодість і силу, а от тепер маю йти на жебри.

Цар зовсїм йому не відповів так, як се належало, себ-то — хіба ти оден? — а навпаки, вислухав, висказав співчутє (сказано, старі часи!) і спитав:

— Чого ж ти від мене хочеш, чоловіче добрий?

— Я не хочу, каже салдат, дурно хлїба їсти, дай менї роботу, але легоньку, таку щоби я при своїм калїцтві міг її робити!

— Добре, каже цар. Даю тобі три днї строку: ходи по моїй столицї, придивляй ся — і яку тільки собі вибереш роботу, ту я тобі й дам.

Пішов салдат; через три днї вертаєть ся.

— Ну, що ж — знайшов? — Знайшов, Ваше ...ство. — Яку ж?

— А от був я у тіятрі та бачив там одного — паличкою вимахує коло музикантів. Ото саме робота по менї та й плата добра.

„Комментаріи излишни“, сказав би я і в ґазетї. Так, пане Коваленко. Редакторство — се не підписуванє свого імени, не збіранє у течку всього, хто що пришле. Редакторство — се собача робота. Але не те погано, що д. Коваленко нїякий редактор, а те, що він почав менжувати терновими вінцями. Можна грати на яких хочеш струнах, але не учиняти торг терновим вінцем.

Чернець, що дурить селянина тьмою єгипетською в фляшочцї, робить підло; жандарм, що спекулює на почутях матери — робить ще

Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

підлїйше. Але що робить той, хто не пошанував навіть тернового вінця, сього сімволу терпіння лїпших людей свого краю? Кричати, випускати реклямy з терновим вінком, з краплями крови, крови — і се лиш для того, аби взяти руб з четвертаком на сапогищи — до такої спекуляції ще нїхто не доходив на Украіні.

Але — Бог з ним. А то ще до мирового потягне. Бо редактори народ нетерплячий: як що — зараз у полїцію (дивись чубокотодраківку між д.д. Єфремовим і Коваленком), а я людина смирна і жупела страх бою ся.

Господи благослови кінчати. Збірник „з неволї“ далеко більше заслугує на назву „Тернового вінка“, бо там дїйсно не брехали люде, коли говорили про терпінє. Бачиш сірі плями тюремної вогкости, бачиш тугу за волею. Взагалї як то дивно, що в неволї завжде пробуджують ся якісь потреби виплакати душу в пісні (згадайте шліссельбургців і взагалї всю історію революції) — і сї пісні який глибокий характер в собі носять. На волї може й не підняв ся б чоловік до поезії, а тут... Так. От де поезія і зміст її! Бо вона товариш глибоких переживань — і той хто переживає — стає поетом. От чому великим поетом може бути лише той, хто багато пережив. І от чому не може бути поетом той, хто дивить ся на поезію, як на занятє.

Не все в збірнику підходить під назву лїтератури (слїд було би в першу голову викинути велике і з усїх боків погане автобіографічне оповіданє Кащенка „Зоряно“ і там, де говорить ся про душу людей, вважати уладженє якогось хорика на аматорських виставах за велику національну роботу, по меншій мірі ... дивно), але варт пригадати умови в яких працювали редактори, і ми мусимо сказати, що вони цїлком були відмінні від редакторства „на волї“. Є цїлість і загальна вартість; мала тоненька ниточка, що сама по собі нїчого не варта, творить ткань.

Найлїпше, що є в збірнику — се „Persona grata“ Коцюбинського, хоч тут техніка стоїть перед усїм. Коли Андреєв написав свій „Красный смѣхъ“, підняли ся голоси — як може писати про війну людина, котра нїколи на війні не була? Але показало ся, що таки може: тисячи людей, що були на війні, не змогли написати так, як написала одна людина, котра власне на війні не була. Ну так от „чи був на війні“ д. Коцюбинський чи не був? Здаєть ся нї — і се чути... Гарна пісня, славетний співак співає, але... на дотягнув високої ноти. Є така нота в тій пісні. Щоби її витягти треба... а я знаю чого треба? Може молодости, може безпосередности, може ще більшої техніки, а може й нїчого не треба і то мінї так здаєть ся, а тілько на моє вухо — не дотянула ся висока нота. І потім... ся діяльоґічна форма... Старий се кунст-

Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нитюк, котрий, правда стає тепер новим, але... трудно ним оперувати, страшно впасти в банальність...

Годі! Кінець!

Але ж і довго воно яке!.. Та й ще не все: ще мусить бути „загальний погляд“. Хоч його й нема, а мусить бути. Та я постараю ся коротко.

Загальне почуте — сірости. Два-три твори, а решта проскакує через решето. При кожній роботі є підмальовка, відкиди труда, всякі тріски, шматки то що. То от якось все воно на підмальовку скидаєть ся, на ті комяхи останків фарб, що змітує маляр з палітри: є там жовтий яскравий шматочок і червоний, а в загальнім кімяху — одна сірість. Хто ж се нами малює і яку картину?

Рік! Великий простір часу. Одиниця, з яких складаєть ся історія нашого народу. Не назад ми йдемо, а вперед; давно переросли ідеал небіжчика Конисього: „От як би що місяця книжочку... що місяця книжочку“, але порівняти наш поступ з інтензивністю поступу инших народів — згадуєть ся аритметика і прогрессії — аритметична і ґеометрична. „Віють вітри“ нам в очі, не любить нас доля.

Як би мінї хто сказав написати полїтично-суспільну історію хоч би, скажім, Росії на підставі творів красного письменства, я може підняв ся би то зробити. Я знайшов би пульс вільної мисли в золотих путах Катерининого віку, знайшов би сатиру, а в нїй фізіономію тодїшнього обивателя; я знайшов би патріотизм 1812 року і патріотизм декабрістів, я побачив би зачатки увільненя від кріпацтва інтелїґентної мисли; і відгомін нещасливих воєн, а про час „за мою память“ і не кажу: нема найдрібнїйшої прояви суспільного житя, яка не відбила ся би в тисячах призм, під всякими душевними вуглами.

І коли б хто сказав менї зробити ту ж саму роботу для історії свого народу — я не знав би з чого почати. З чого почати? Чи відзивав ся письменник на все, що робило ся довколо него? Здавало би ся власне тому, що у нас всї письменники, бо всї пишуть, здавало би ся лекше могли би відбити ся кольори житя в нашій літературі — і якраз навпаки. Наших письменників все тягло і тягне — куди хочете, тілько не до житя — і тому наша література така бідна. От теперішний, новий письменник — та він пише про людей, котрих ще нема, котрих він не бачив. Всї ті перетоньшені герої оповідань, драм — де вони у нас, хто їх бачив? То плід не нашої культури — і як би не старав ся автор перелицювати їх на своє, все одно з того нїчого не буде. І ми се бачимо наочно.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Чим відозвала ся наша література на такі великі, страшної величини події, як революційні роки в Росії. Два-три твори — і нема, „анїчогісенько нема“. Невже ж сї події не торкнули ся українського народа? Невже се було „росийське“, як була росийсько-японська війна, хоч половина убитих в нїй були Українцї? Се було в Росийській державі, правда, але се була частка і нашої історії, і ми заплатили туди дань своєю кровю, головами своїх синів, терпінем своїх матерів. Чому ж не сказав нїхто про те сльозами облитого слова? Чому не крикнув нїхто не заломив руки?

Цензура... Реакція... Брехня! Се лиш „отвод глаз“, прикриване чужою виною власної нїкчемности. Ми мали Галичину — чому ж не перелила ся наша творча мисль через кордон? Та же тут ждуть, ждуть хорошого чесного слова, десятки часописей готові були б надрукувати, а того не стало ся. Бо мисль сконстатувала заборону і заснула. Гнїву нема у нашого письменника, протесту нема! Мов би прийшов Шевченко і вилив уже все, що було в українській душі, і зоставив пустку, льояльність і констатоване. „Вставай, Україно! Возстань, Україно“ — рівнодушно-прерівнодушно підшморгують носами жовтодзюбі і бородаті поети і... пригадують лиш іронїю Толстого, якою він висмiював оперу. Стоїть тридцять душ на сценї, кричать: „Біжім, біжім! а барабан бухне, а вони знов: Біжім! Біжім!“... І пів години кричать — а сами нї з місця.

І от коли се „біжім, біжім“ чуєш в земляцькій інтерпретації, а хор в національних костюмах творить декорацію — як нудно стає і як сумно... А житє іде, іде — когось виносить на хребет, когось давить... І сверлить мозок невідступна мисль... Може пересадна, може занадто песимістична, але в усякім разї болюча; ми не є народом, котрий стремить до житя. Живий народ — творець і жертволюб. Чехам треба було національної забави, театру — і мужики з сел околоти соломи привозили. А з якою тяжкою бідою доводить ся видирати гріш у сотень обезпечених людей на... на памятник Шевченкови! Не треба нам автономії, бо ми надїємо ся тілько на добродушіє начальства, на догадливість цензурного комитета, на переповнене яствами октябристського стола і крихітку з него. Нас задоволяє дрібненький поступ, мізерне завойоване: уторгував копійочку — ну і слава Богу. Величезний і могутний, в колесах зубчастих, в димі фабричних коменів, блискаючи золотом, борючись і за свободу і за неволю мчить ся світ коло нас, над нами, з усїх боків — а там десь, в бруднім куточку, між двома чужими парканами сидить обдрипана зморщена перекупка зі сластьонами і тілько хрестить ся шепочучи: „свят, свят свят... Помяни, Господи, царя Давида всю кротость його“...

Але згадай же, перекупко ти нещасна, що ти богач! Та встань

Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

же! Скидай з себе лахміте — ти навіть і не знаєш що під ним у тебе золитий убір, а під твоєю брудною наміткою — золотоглавий! Годі тобі торгувати на копійочки! Твого приходу ждуть, ждуть 30 мілліонів! . . . . . .

Ху!.. Аж упрів.

Але сей Пегас, скажу вам, таки дурна риба: як попаде йому віжка під хвіст, то занесе тебе туди, що й не вилізеш. От хоч би й зараз. І не знає, бісова шкапа, що однаковісінько зараз же, закривши книгу, обиватель вернеть ся до своїх страв: трошки полїнить ся, трошки позлословить, часом і спідлить трохи... хоч і мало... зовсїм непомітно. А у вечорі, скидаючи черевики на ніч скаже: „Що ж поробиш! Така вже ми нація"!..

В. О'КОННОР-ВІЛЇНСЬКА.

Посвята И. С.

Чи думкою звернусь у далечінь минулу,
Чи у прийдешне зважусь зазирнуть,
Нема душі моїй спокійного притулу
І серцю моєму з життя одмов не чуть.

Пробігла молодість заквітчана в надії,
Поважний час приніс і працю і поспіх.
І щастє власнеє собой заслало мрії,
І старість ще своїх не відмовляє втіх...

А почуттю й думкам все утриму немає
Мов би життє моє — омана і брехня.
Душа напружена усе чогось чекає...
А вік недовгий наш спливає день до дня.

Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МАРК ТВАЙН.

Подорож капитана Стормфільда на небо.

Екстракт з його власного манускрипта.

Так, пробувши мертвим щось з тридцять лїт, я почав трохи непокоїтись. Уявіть-но тілько собі, через увесь час я летїв в простір, як комета. Як комета! І дїйсно, Петерсе, я посував ся поміж цілими купами комет.

Звичайно, між ними не знаходило ся такої, щоб летїла так просто як я, бо ж знаєте сами, що подорож свою роблять вони шляхами подібними до петельки ляссо, в той час, коли я летїв на той світ просто як стріла. Трапляло ся иногді мінї летїти поруч з кометою, то одною, то другою, але взагалї се було завжди явищем одноманїтним і мало цїкавим, бо я пролїтав мимо них так хутко, що вони здавали ся нерухомими. Звичайна комета не може пролїтати за минуту більше 200.000 миль.

Коли доводило ся мінї пролїтати мимо таких комет як Енке, або Ґаллея, то на яку там хвилину зявляло ся передо мною її сяєво, а потім знова все щезало, ви розумієте.

Назвати сей рух гульнею наввипередки прямо таки неможливо; комета здавала ся звичайним поїздом, що возить пісок, а я телеґрафічною депешою. Тілько після того як я сягнув за межи нашої соняшної громади, трапляло ся иногді зустрічати комети, що були подібні до чого небудь путящого. Наша соняшна громада таких немає — далеко нашим планетам до тих.

Якось то вночи, коли я колисав ся, хутко летючи, з натягнутими шнурами і розпятими парусами, — мінї здаєть ся що за минуту пролїтав я з мілїон миль, а може й більше, але у всякім разї не менше, — так в той саме час запримітив я надзвичайно велику комету. Вона була праворуч від мого шляху приблизно на три румби, по компасу.

По тим вогникам, що блищали у неї на кормі, я вирішив, що прямує вона на норд-ост-норд. Се було так близько від мого шляху, що варто було скористуватись.

Я звернув на один румб, закріпив стерно і попрямував до неї. Варто б було вам послухати те свистїннє, що розлягало ся від мого руху, а також побачити електричну піну, котра летїла навкруги від мене!

За минуту і пів я був осяяний електричним світлом, що сяло на милї навкруги від тої комети. Спочатку, як я запримітив сю комету, вона горіла синим огнем і здавала ся звичайним смолоскипом, але ж,

Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

наближаючись, я бачив її все більшою. Мій рух був такий, що пролетівши мало не півтора міліона миль, наблизив ся я до того осяяного слїду, що вона лишала по заду себе. Те сяєво слїпило мене і я не міг нїчого бачити. Я думав, що не варто летїти прямо до неї і звернувши в бік, полетїв як куля. Поволї я наближав ся до лїнії її хвоста, і можете уявити собі до чого се було подібним? Точнїсенько до того, колиб комаха летїла поруч з Американським суходолом.

Я простував далї. Пролетївши повз неї більш як сто пятдесят мілїонів миль і розглянувши її будову, я міг примітити, що не досягнув ще й до середнього її поясу. Дїйсно, Петерсе, живучи на землї ми зовсїм нїчого не знаємо про комети. Коли ви дїйсно бажаєте бачити справжні комети, то повинні вийти за межи нашої соняшної громади. Вийти туди, де є для тих комет місце, розумієте. Я бачив, друже, тутка таки комети, що нїяким чином не змоглиб вмістити ся навіть в орбитї нашої найбільшої комети; хвіст такої комети висів би по за межами орбити. А про те я пролетів хутко ще півтораста мілїонов миль і був уже на рівнї з її плечима, коли можливий такий вислов. Можу запевнити, що почував я себе в сю мить чудово.

Але раптом примітив я на палубі офіцера, котрий наблизив ся до берегу комети і дивив ся крізь бінокль в тім напрямку, яким я летїв. По сїм я вчув його голос:

— Ей, там, на долинї! Рухай ся! рухай ся! викинути сто мілїонів білїонів сїрки!

— Єсть, сер!

— Другу варту на гору! Всї на гору!

— Єсть, сер!

— Послати двіста тисяч мілїонів людей на гору ставити бом-брамселї і трюмселї!

— Єсть, сер!

— Піднести кожду ганчірку, яку тілько найдете!

— Вкрийте все парусами від фор-штевня і до рудер-поста!

— Єсть, сер!

За мить, Петерсе, я зрозумів що не мав великої практики. Не проминуло й десяти секунд, як комета обернула ся в блескучу хмару жовтогорячого полотна. Паруси здімали ся до неба і ховали ся від зору, стара комета, здавало ся, розсунула ся і забірала собою увесь простір, сїрчаний дим з печей, — о — нїхто не має змоги росповісти, як той дим клубками линув аж до неба, і нїхто й на пів дїйсности не може росповісти, який він був смердючий! Також думаю я, що нїхто не зміг би написати про те правдоподібно, як хутко почала посовуватись наперед ся комета. А що то за гук розлягав ся від тисячі боцманських свистків,

Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

що сюрчали одночасно, та тамішніх мешканців, що по чисельности рівняв ся соткам тисячів таких соняшних громад як наша. Всї вони одночасно галасали і сварили ся. Нїколи не доводило ся мінї чути щось подібного.

Ми шуміли і торохтїли поруч. Обоє напружували всї сили; а тому що в минулім не трапляло ся мінї зустрічати комету, котра змогла б випередити мене, то я намірив ся або перемогти і сю, або ж що небудь собі поламати. Я мислив, що вже маю де які ознаки доброго подорожнього і не хотїв виявляти себе в небеснім просторі перед иншими кометами нездатними на те, щоб попередити сю комету. А проте я почав помічати, що вже не так хутко попережав її; але всеж таки попережав. На площі комети панувало загальне напруженнє. Більш ста білїонів пасажирів вискочило з низу на гору і наблизило ся до краю комети. Вони лютували і спорили ся, хто кого випередить. Ну звичайно, що від сього її нахиляло на один бік і від сього вона тратила свою скорість.

Але ж до чорта, комендант, здаєть ся збожеволїв! Він плигнув між натовп з трубкою в руцї і закричав:

— На середину! На середину ви...!*). А то я витовчу усїм вам дурням мозок, до остайнього.

Але, пане добродію, я більш та більш тим користував ся, і нарештї промайнув перед самісеньким носом чудового старого світила.

В сей час знервований капитан комети стояв на блескучім червоному передку поруч з комендантом; рукави його від сорочки, черевики і волоссє були повні пацючими гнїздами, і одна підтяжка гойдала ся. Боже, як сумно дивили ся вони обоє! Я не міг стримати ся і, показуючи їм носа закричав:

— Та-та! Та-та! Чи не перекажете кількох слів до вашої родини?

Се була велика помилка, Петерсе! Так, я часто жалкував, що то була помилка. Річ в тім, що капитан вже залишив думку попередити мене, але моя увага страшенно його вразила і він не міг знести такого глуму. Він обернув ся до коменданта і запитав:

— Чи вистачить нам власної сїрки, аби зробити рейс?

— Так, сер!

— На правду?

— Так, сер, більш нїж потрібно.

— Скілько маємо поклажі для Сатани?

Оден мілїон вісїмсот тисяч білїонів квінтілїонів пакунків.

— Чудово; в такім разї хай мешканцї його мерзнуть до слїду-

*) Капитан не міг пригадати того слова. Він каже, що воно було по чужеземному.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ючої комети. Полегчити судно! Скоренько тепер, хутко люди! Всю поклажу за край!

Дивіть ся-но, Петерсе, мінї в очі і майте спокій. Я переконав ся, що кожний пакунок рівняв ся сто шестидесяти міркам, подібним до наших. Всю поклажу сю скинули вони з комети. Коли вона падала, то змела досить велике число зірок і здавало ся нїби то були свічки, котрі хтось враз почасив. В ту хвилину, як комета увільнила ся від поклажі, вона пролетїла повз мене так, як би я стояв нерухомо. Капитан стояв на кормі і притуливши великий палець до свого носу закричав:

— Та-та! Та-та! Чи не бажаєте передати звістки вашим товаришам до Вічних Зворотників?

Скинувши й другу підтяжку з плеча, він попрямував на перед, а за три чверти години його судно здавало ся знова блїдим маленьким смолоскипом. Так, Петерсе, я зробив хибу. Не гадав я, що буду жалувати коли небудь про те. Я переміг би небесного хвалька, коли б утримав зтуленим рота. Але я ухилив ся трохи від напрямку свого оповідання; я знова повернув на свій шлях.

Тепер ви знаєте яка була скорість в моїм русї. Як я уже зауважив, в той час як я летїв таким чином щось з три десятки лїт, почав я непокоїтись. Щиро кажучи, подорож ся була досить цїкавою, бо було на що подивитись, але скажу я вам, се була все ж таки самітність, а я, виряжаючись в дорогу, не мав на увазї вічно летїти. Спочатку ся подорож мінї подобала ся, бо я рахував на те, що досягну досить теплих місцевостей, але в решті радий би був хоч куди прибути, аби скінчиту сю мандрівку і покінчити з невідомим. Якось то вночи, — тут завжди панувала ніч, за винятком тих моментів, коли я пролїтав повз яку небудь зірку, що своїм сяєвом заливала весь світ; — світла було досить, розуміють ся, але я лишав його за собою і за хвилину або дві знова поринав в темряву на цїлий тиждень, або й довше. Зірки не так близько одна від другої, як то здаєть ся.

На чому я спинив ся? Ах, так; якось то в ночи, пливучи в безмежнім просторі на всїх парусах, я побачив перед собою надзвичайно довгий ряд огнїв, що мигтїли далеко на обрії. В міру мого наближення вони виростали, поширювали ся і здавали ся величезними шчами. Я подумав собі:

— Нарештї я прибув, — і прибув до поганого місця, точнїсенько так як і чекав того!

Тут я зробив ся непритомним. Не можу сказати як довго був я в такім становищі, напевне досить довго, бо коли прийшов до тямки, то темряви вже не було, а замість того сїяв чудовий день з запаш-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ним бальзамичним повітрєм. Перед моїма очима простягав ся невимовно чудовий світ, — тепла, чудова й чаруюча країна. Річи, що здали ся мінї печами, були ворітьми високістю на кілька миль і збудовані з золота оздобленого самоцвітами; нї верхівлї, нї країв стїни не видко було.

Я попрямував до одних воріт, що сяли як огонь.

Тілько тепер запримітив я, що небо було чорним від мільонового натовпу людей, що тиснули ся до тих воріт. Можете собі уявити, який шум викликали вони в повітрі!

Вся простір була заповнена людьми як комашнею, — їх було принаймнї біліони, — мінї так здаєть ся. Я прямував між иншими в ворота, і коли черга дійшла до мене, то головний воротар, обернувшись до мене, виголосив досить грізно:

— Ну, хутче! Звідкіля ви?

— З Сан-Франціско, одповів я.

— Сан-Фран — що?

— Сан-Франціско!

Він почухав собі потилицю і здавав ся здивованим, а потім запитав:

— Се планета?

— Ви тілько подумайте про се, Петерсе!

— Планета? переказав я, — се місто і до того одно з найбільших і найкращих і...

— Так, так! — перебив він, — тут немає часу на розмови. Ми не розглядаємо тут міст. Звідкіля ви взагалї.

— О, прошу дуже пробачити. Занотуйте в такім разї мене з Каліфорнї.

— І знова, Петерсе, я його здивував! Він подумав щось з секунду, а потім суворо і хвилюючись сказав:

— Я не знаю такої планети, може се яка ґрупа зір?

— Але ж, Боже милий! Ви кажете — ґрупа зір? Нї, то штат такий — промовив я.

— Чоловіче, ми тутка не маємо заняття що до штатів. Чи скажете ви, нарештї, звідкіля ви взагалї, — взагалї, розумієте?

— Ну, тепер я зрозумів вашу думку. Я з Америки, — з Північно-Американських Сполучених Штатів. Уявіть собі, Петерсе, він знова не зрозумів мене, або просто таки уважав се за вигадки! Обличче йому було бліде, подібно тому як ціль після стрельби жовнірів. Він обернув ся до свого помічника і запитав:

— Де то єсть Америка? Що се таке Америка?

— Такої орбіти не істнує, — відповів помішник.

— Орбіта? Та що се ви, паничу, кажете? Се не орбіта, се країна, — суходіл; Колюмб винайшов її, гадаю, що напевне ви чували про нього. Америка, пане, Америка, — тлумачив я.

Generated on 2015-07-05 19:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Замовчіть! — гукнув старший. В остайне, звідкіля ви?

— Не знаю, що вам сказати, щоб не наплутать! Я з світу.

Обличче йому пояснійшало.

— Нарештї, се хоч подібне до чогось правдивого!

— З якого світу?

Скажу тобі, Петерсе, що тут надійшла і моя черга здивуватись. Я здивовано дивив ся на його, а він на мене зі злістю.

— Ну, ну, який же се світ?

— Який? Розумієть ся с в і т.

— С в і т! Гм!.. Маємо біліони їх!.. Хто по нїм! — промовив він.

Се значило, що мінї треба було видійти геть на бік, що я і зробив. На моє місце підскочив небесно-блакітний чоловік о семи головах і з одною ногою. Я почав похожати. Трапило ся так, що сї всї хмари людей, що стояли коло воріт в сей час, були подібні до того створіння. Змагав ся я знайти знайомого, але всї тут були зовсїм невідомими мінї. Почавши думати про все спочатку, я кінчив на тім, що знова підійшов смирненько до воріт, почуваючи себе цїлком спантеличеним.

— Ну, — промовив воротар.

— Мій пане, — відповів я ввічливо, мінї здаєть ся, що не можу я пояснити з якого я світу. Але можливо що ви згадаєте про його, коли я скажу, що се той світ, що Христос спас.

Він схилив голову вчувши се імя, а потім тихо промовив:

— Світів, котрі Він спас, стілько, скілько воріт, що провадять в Царство Небесне, — ніхто не може порахувати їх. В якій астрономічній громадї полягає ваш світ? Се можливо скорше допоможе вам.

— Се той, де Сонце, місяць і... Марс. Але при кождім назвиську він тілько головою хитав, даючи сим зрозуміти, що й не чув нїколи про їх.

— І Нептун і Уран, і Юпитер...

— Пождїть!.. Пождїть хвилинку!.. Юпитер... Юпитер... Здаєть ся, був у нас тому вісїм чи девять сот лїт з відтам чоловік, — але взагалї з тої системи дуже рідко хто проходить сими воротьми.

Раптом почав він дивитись пильно мінї в очи і здавало ся нїби хотїв пронизати мене своїм поглядом наскріз. Потім обережно запитав мене:

— Скажіть менї, чи ви пройшли сюди п р о с т о з вашої громади?

— Так, пане, — промовив я, але кажучи се, трошки почервонїв.

Він приязно подивив ся на мене і промовив:

— Се неправда; і майте на увазї, що се є місце де не можна говорити неправду. Ви звертали з свого шляху. Яким чином се трапило ся?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Я знова почервонів.

Я дуже жалкую і відрікаю ся від попереднїх слів, і скажу по щирости, що якось то раз трохи поганяв ся за одною кометою, дуже мало ганяв ся, може краплинку часу!

— Так, так! — промовив він і зовсїм без задоволення.

— Але звернув я тілько на один румб і зараз же знова повернув на свій шлях, як тілько скінчили ся випередки, — провадив я.

— Але річ не в тім. Такий зворот від шляху і причинив вам сей клопіт. Се й привело вас до тих воріт, що відстоять від ваших дійсних на віддаленнє білїонів миль. Коли-б ви прийшли до своїх воріт, то напевне там би все знали про ваш світ і не трапило ся би такого затримання. А проте ми спробуємо допомогти вам.

Він звернув ся до помічника і промовив:

— До якої світової громади належить Юпитер.

— Не знаю, пане, але гадаю що така планета містить ся в якій небудь малій, не що давно винайденій системі і до того десь в мало заселених місцевостях небесного простору. Я подивлю ся.

Він взяв бальон і піднїс ся вгору, вище і вище перед мапою, що була завбільшки з острів Родос. Він підносив ся аж поки зовсїм зник з очей, потім поволї спустив ся до-долу, взяв на дорогу харчів і знова піднїс ся. Сказати коротче на се він витратив днїв зо два. Повернувшись нарешті, він повідомив, що знайшов Соняшну громаду, але не певен в тому, що се дійсно вона; можливо що то цятинки від мух. Але справа несподївано повернула накраще, нїж він міг гадати; він досить докладно розповів про нашу соняшну громаду; розказав мінї про нашу планету та її віддаленнє від сонця і сказав своїому начальникови: я знаю тепер, пане, про що він говорить; та громада дійсно істнує і на мапі зазначена вона назвою Прищ.

Ну, паничику, влетїло-б тобі, коли-б ти дав її назвиско Прища там на землї,—помислив я собі.

Потім вони пропустили мене в середину, промовивши, що тепер я можу почувати себе як дома і що нїщо більш не буде мене непокоїти. Вони видійшли геть від мене і взяли ся до своєї працї, певне рахуючи, що справа зі мною скінчила ся. Се мене досить таки здивувало, але я не насмілював ся заговорити до їх і нагадати про себе. Скажу вам, що я сього не люблю, мінї навіть шкода було докучати їм, бо вони були страшенно обтяжені працею. Разів зо-два я поривав ся йти, але думка про те, що саме буду я уявляти в своїм убраннї серед праведників, спиняла мене. Натовп дивив ся на мене, а придверники дивували ся чому я не йду далї. Я не міг сього стримувати,—се було занадто неприємно. Нарештї, насмілившись, я подав гасло воротару.

Generated on 2015-07-05 19:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Що, ви ще тутка? Чого ви чекаєте? — здивував ся він.

Тихим голосом, таємничо, зробивши з долонь дудку від своїх уст до його вух, я промовив: Перепрашаю вас, не помисліть собі, що я маю замір втручати ся до вашого дїла; але чи не забули ви про що небудь!

Він замислив ся на хвилинку.

— Забув про що небудь?... Менї здаєть ся, що нї.

— Дякую.

Помисливши знова який час він промовив:

— Нї, не міг я нїчого забути. А власне в чім річ?

— Подивіть ся на мене, огляньте мене всього.

Він се зробив.

— Ну, що-ж?

— Ви нїчого не помічаєте? Чи не зверну я великої уваги присутнїх коли зявлю ся серед них в такім убранню? Чи не буду я занадто відрїжняти ся від инших?

— Я нїчого не розумію, — промовив він, — чого вам бракує?

— Чого? Та я-ж не маю арфи, мантиї, вінця, свого молитвослова, пальмової гильки, — взагалї нїчого не маю, що звичайно вимагаєть ся тут від тїла.

Мінї здаєть ся, Петерсе, що вам не доводило ся нїколи бачити більш здивовану людину, ніж мій слухач.

Нарештї, після здивування, він промовив.

— Менї здаєть ся, що ви уявляєте собою якогось штукаря. Я нїколи не чув нїчого про подібні річі.

Я дивив ся на його який час здивовано, а потім сказав:

— Маю надїю, що не полїчили ви сього за образу, бо в дїйсности я не хочу сього робити, але-ж, мінї здаєть ся, що людина, котра пробула такий довгий час в сїм царстві, як ви, наприклад, занадто мало знає про тутешнї звичаї.

— Тутешнї звичаї! Небо велике, мій друже. Великі царства мають рїжні звичаї; навіть маленькі володїння мають їх, як вам про се безумовно відомо з того, що ви бачили на маленькій площі Прища. Чи-ж маєте ви право уявляти, що можу я знати рїжні звичаї несчислених небесних царств? У мене голова болить при згадцї про се. Мінї відомі звичаї, що торкають ся частини заселеної людьми, котрим призначено увіходити крізь мої власні ворота; мінї здаєть ся, що для одної істоти занадто досить умістити в своїй голові сї знання на протязї тридцяти семи міліонів лїт, які я цїлком і день і нїч присвятив на пізнанне сього. Але мріяти про пізнанне усього необмежного небесного простіру, — о, чоловіче, яку-ж ви дурницю говорите. Тепер я не маю сумнїву, що

Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ті дивні звичаї істнують в тім кутку неба, до якого належете ви, але в сій секції ви не будете відріжнятись і без своїх річей.

Звичайно, коли панував тут такий стан річей, то я тілько й міг заспокоїтись. Побажавши йому усього найкращого, я пішов. Цілий день я йшов до далекого другого краю конторської приємної салї, маючи надію вийти коли-небудь на небо, але се була помилка. Саля була збудована назразок всїх небесних будівль і, звичайно, не могла бути малою. Нарештї я так втомив ся, що не міг далї йти. Тут я присїв спочити і почав зупиняти надзвичайно дивовижних подорожників, аби роспитати їх про де що; але довідатись від їх про що небудь я не міг; вони не розуміли мене, а я їх. Я почував себе цілком самотним; відчаяв ся, засумував і встиг разів з сотню помислити про те, що краще-б було зовсїм нїколи не вмирати. Звичайно, я попрямував назад. На другий день десь о півдня наспів я знова до контори, що стояла коло воріт.

— Я починаю впевнятись, що людина мусить бути на своїм небі, щоб бути щасливою, промовив я до старшого воротара.

— А звичайно так. А ви уявляли, що одно небо годить ся для всїх сортів людей? — сказав він.

— Так, у мене була така думка, але я бачу всю її хибність. Яким шляхом повинен я піти, аби потрапити до свого неба?

Він покликав помічника, котрий саме в той час розглядав мапу і дав менї загальні вказівки.

Я подякував і пішов. Але він зупинив мене.

— Почекайте но хвилинку; до вашого неба звідсїль мілїони миль. Вийдїть за ворота і станьте на сей червоний килим бажань, склеплїть очи, затримайте диханнє і побажайте бути там.

— Дякую красненько, — промовив я, — але чому-ж ви з самого початку не направили мене туди?

— У нас досить є про що думати, то вже ваша вина, що сами не подбали про се. Бувайте здоровенькі, напевне ми не побачимо вас в сих місцях тисячу віків, або й більше.

— В такім разї до побачення, — відповів я.

Я плигнув на килим, заплющив очи, зупинив диханнє і побажав бути в прийомній конторі мого дїйсного неба.

В ту-ж мить я вчув знайомий голос, що гукнув суворо.

— Арфу і молитвослов, пару крил і вінець, розміру 13, для капитана Елї Стормфільда з Сан-Франціско! Видати йому свідотство про здоровлє і пропустити.

Я розплющив очи. Дїйсно, се був Індієць, котрого я знав в Тюляр-Коунтї, чудовий чоловяга; я пригадую, що був на його похоронах, зміст котрих був в тім, що його спалили, а присутнї Індійцї мазали собі обличче тим попілом і скавчали як дикі коти.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Йому було дуже приємно мене бачити, і ви звичайно можете уявити собі, що менї також було приємно його бачити і почувати, що нарештї я потрапив до свого неба. На скілько можна було окинути оком, всюди товпили ся придверники, котрі бігали, метушали ся і надїляли тисячи Янків, Мексиканців, Анґлїйців, Арабів і инших людей ріжними новими річами. Коли мінї дали мою зброю, і я надів свій вінець, то глянувши в зеркало я так зрадів, що хотів би перескочити через дім. Тепер і я бачу, що се подібне до чогось, — промовив я. Я почуваю себе добре, прошу показати менї мою хмару. За пятнадцять хвилин я пройшов уже з милю до хмар-престолів, а разом зі мною і щось з мілїон людей пройшли. Більшість нас поривали ся летїти, але не мали успіху, де які тілько поніжечили себе; ми постановили іти пішки, до того часу поки не привчимо ся до лїтання. Назустріч нам почали трапляти натовпи людей, що повертали назад. Де які мали тілько арфи, де які тілько молитвослови, а де які зовсїм нїчого не мали; вигляд вони мали побожний і нещасливий. Один хлопчисько мав в руцї тілько вінець, раптом протягнув він його до мене і промовив:

— Чи не подержите з ласки одну хвилину сю річ? І він щез в натовпі. Я прямував далї. Якась жінка попросила мене потримати її пальмову гильку і також щезла; одна дівчина дала мінї подержати арфу і, присяй Біг, вона також щезла, і так на далї, аж поки не навантажили мене до краю. Тут пострічав ся веселий старий панок і попросив мене потримати його річи. Я поспіхом витер з лиця піт і доволї вїдливо промовив: Прошу пробачити мінї, мій друже, я не вішалка. Потім по дорозї стали попадатись цїлі купи таких річей, вони валяли ся долї, і я спокійно скинув на одну таку купу свій зайвий тягар. Глянувши назад я побачив, Петерсе, що всї люди, що йшли за мною, були також навантажені тими річами, як і я. Ті що повертали ся прохали їх подержати річи хвилинку, розумієте. Ну звичайно всї вони кинули свої поклажі як і я, і ми пішли далї.

Коли я сїв на хмару, подібно як инші мілїони людей, то почував себе так чудово, як нїколи в житї не почував.

— Все тут, як і обіцяно, — подумав я. — Де які вагання лишили ся у мене, але зараз я на небі, — се вже дійсно.

Я помахав разів зо два пальмовою гилькою, наладив на арфі струни і вдарив по них. Так, Петерсе, ви не можете собі уявити нїчого подібного до того шуму, який розлягав ся від нашої гри навкруги. Він був величний і примушував до тремтїння все тїло, але тут разом було занадто багато мотивів і се шкодило гармонії, ви розумієте. Тут був гурт Індійців і вони випускали з горла такі звуки, що заглушали навіть і музику. Але з часом я скінчив музику і постановив спочити. Поруч зі

Generated on 2015-07-05 19:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мною сидів досить приємний старий панок, і я помітив, що він в музиці не брав найменшої участи; я підбадьорював його, але він одмовив ся тим, що дуже соромливий собі вдав ся і не насмілить ся почати в такім великім товаристві. Потім поволі він висловив, що нїчого гарного в музиці не знаходить. В дїйсности і я починав почувати теж саме, але сього не висловлював. Ми замовчали на досить довгий час, але, річ відома, що се не було помітним в такім місці.

За шіснадцять чи сїмнадцять годин, на протязї котрих я часами трохи співав та вигравав все одну пісню, тому що другої не вмів, я поклав арфу і почав обвівати ся пальмовою гилкою. Обоє ми почали досить рівночасно зітхати; нарештї він промовив:

— Чи не вмієте ви иншої пісні, крім тої, що цїлий день вигукуєте?

— Нї, крім сїєї нї одної, божественої, — одповів я.

— А може б ви навчили ся якої другої?

— Нїколи, — одповів я, — признати ся, я вже пробував, але з того нїчого не виходить.

— Скажу вам, що співати все одну та й одну, цїлу вічність, се трошки довго, знаєте.

— Не доводьте мене до роспуки! Я й без того досить вже збентежений.

Після якого часу мовчанки, він запитав: Раді ви бути тут?

— Буду казати вам, мій дїдусю отверто, се не підходить до того поняття, яке я мав про блаженство, коли ходив до церкви.

— А що ви скажете на те, щоб покінчити з сим?

— О, нїколи не хотїв я так піти, навіть з найгіршої сторожі в моїм житї.

Ми пішли. Мілїони людей посовували ся в той час до хмари, щасливі, з співами о с а н н а; в той самий час мілїони лишали ту хмару, і мали вигляд досить спокійний, можу вас заневнити в тім. Ми попрямували до нових і досить хутко роздав я їм всї свої річи, — потримати хвилинку, — і знов почував себе надзвичайно щасливою і вільною людиною. Як раз в сей час зустрів я старого Сама Бартлєта, що був вже давно небіжчиком і зупинив ся поговорити з ним.

— Скажіть но, — запитав я його, — невже се так буде тут назавжди. Чи немає тут чого небудь иншого для рїжностайности?

— Я хутко настановлю вас на певний шлях, — сказав він. — Луде розуміють фіґуральну мову біблії і загадковість дословно, і прийшовши сюди, зараз же просять вінець, арфу і т. и. Тут нї в чім людям не одмовляють, звичайно коли вони просять не шкодливого чого, і радо дають їм річи, що вони прохають. Вони йдуть з тими річами,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

співають і грають один тілько день, а потім вже більш нїколи не побачите ви їх в сім хорі. Їм не треба давати й пояснення, що не в тім суть царства небесного, принаймні такого, щоб здорова людина могла прожити в йому хоч тиждень і не збожеволіти. Тому то й хмара-престіл уміщена в такім місці, щоб звуки не могли непокоїти давнїшнїх мешканців, і нема від того нїкому злого, що туди дозволяють іти всїм на вилїченнє після їх прибуття на небо. Прошу запамятати, що небо дїйсно благословенне і чудове, як і повинно воно бути, але разом з тим се місце найбільшої дїяльности, про котру ви коли небудь чули. Тут нема ледарів, за виїмком першого дня. Співанє пісень і обмахуванє пальмовими вітями цїлу вічність — се дуже гарно, коли слухати про його з катедри; але тратити так час се рівно до найзлїйшого вчинку, який може вигадати людина. Се може зробити приємність лише одним неукам. Довічнїй спокій також лунає гарно тілько з катедри. Чи не правда, що ви уже спробували і побачили, як сумно проходив час. Так, Стормфільде, такий чоловік, як ви, що все своє житє провів в дїяльности, може на небі через шість місяців збожеволіти, коли не буде мати праці. Небо — найбільш непридатне місце для спочинку, можно сміло зяпевняти.

— Я особисто так само рад се чути, як попереду був засмучений. Зараз я задоволений тим, що попав сюди.

— Напевне ви, капитане, досить зморили ся фізично?

— Ах, Саме, я навіть висловити не можу сього! Я зморив ся, як собака.

— Так, так. Ви заслуговуєте на гарний сон і матимете його. Ви набули чудову охоту до їди і смашно будете обідати. Тут так само, як і на землї, перш нїж мати що небудь, треба заробити його чесно і совістно, наперед отримати не можна. Але ж маленька рїжниця тут є: ви можете вибирати собі до вподоби заняття і всї небесні сили будуть сприяти тому, щоб допомогти вам добити ся успіху, звичайно, коли ви будете старатись. Швець, що має душу поета, не буде тут шити чобіт.

— Виходить, що все мудро і справедливо, — сказав я; і роботи досить і до смаку та робота; нема мук, нема страждань.

— О, почекайте; мук тут скільи завгодно, але вони не убивають. Бачте річ в тім: щастє се не річ сама по собі, — се тілько контраст до чого небудь неприємного. От вам і все. Нема такої річи, котру б ви назвали щастєм саму в собі, ви робите се тілько завдяки її рїжниці від инших річей. Так отже, як тілько стратила ся цїкавість її і слабішою почала здавати ся сила контрасту, — се вже більш не щастє і ви мусите шукати чого небудь нового. Так, багато тут мук і страждань, — а разом з тим багато й контрастів, тоб то безмежне щастє.

Generated on 2015-07-05 19:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Справдї, се найрозумнїйше небо з тих, про котрі я чув, Саме, — промовив я, — хоча воно так само рїжнить ся від тих понять, в яких я виховував ся, як жива принцеса від власної воскової фіґури.

На протязї перших кілька місяцїв я блукав скрізь по царству, знаходив друзїв і роздивляв ся країну; а нарештї пристав в досить гарнім місцї, щоб спочити перед новою мандрівкою. Там я робив знайомства і добував знання. Я багато размовляв з одним старим лисим ангелом, на й менння Санді Мак-Вілямс; він походив з якогось Ню-Джерсі. Переважно ходив я з ним. В степу по обідї звичайно ми лежали в тїни під скелею, на луках, що були з боку від болота; там ми розмовляли про всякі річи і курили свої люльки. Якось то я йому сказав:

— Скілько ви, Санді, маєте років?

— Сїмдесять два.

— Я так і гадав. А чи давно ви на небі?

— На Різдво сповнить ся двадцять сїм років.

— Скілько ж ви мали років, коли піднесли ся сюди?

— Звичайно, сїмдесять два.

— Та не може бути?

— Чому то?

— А тому, що колиб ви тодї мали сїмдесять два, то зараз, виходить мали б девятьдесять девять.

— Нї. Я лишаю ся в тих лїтах, що й сюди прибув.

— Чудово, — промовив я, — як раз про се і хотїв я вас роспитати. Там, на землї, я мислив завжди, що на небі ми всї будемо молодими, свїжими і сильними.

— Молодим ви можете бути, коли хочете; треба тілько побажати того.

— В такім разї чому ж ви не побажали?

— Я бажав. Вони всї сього бажали. Напевне ви також спробуєте побажати; але від такої зміни скоро зморитесь.

— Чому ж то?

— Гаразд, я вам скажу. Ви були завжди мореплавцем; чи пробували ви робити що небуть инше?

— Так, пробував я зробитись купцем, то було тілько раз в житї, але не міг перенести того; се було дуже сумним, — нїякого руху, нї бур, нї житя, — нїби то не живий і не мертвий разом. Ну, а я волїв бути чим небудь одним, або тим або иншим, а тому й припинив досить скоро свою торговлю і поплив на море.

— Цїлком справедливо. Крамарям подобаєть ся се, але вам не могло, бо ви не призвичаєні до такого житя. Так само я не звик бути моло-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дим і не міг найти в тім жадного задоволення. Був я вродливим, з роскішними кучерями, тай крила мав! — Чудові крила, як у метелика. Брав участь в гулянках, танцях, не хотів пасти задні і торочив усякі дурниці з дівчатами, але з сього нічого доброго не вийшло. Річ в тім що се мене не цікавило і я нудьгував. Я мав бажаннє лягти ранійш спати, ранійше встати і що небудь зробити. Попрацювавши, хотів я посидіти спокійно, покурити, поміркувати, — а не вибрикувати навкруги з юрбою рухлявих молодих цапів. Як бачите я страждав, будучи молодим.

— А як довго ви були молодим?

— Тілько два тижні. Сього було з мене досить. Я був таким самітним! Розумієте, мав я знаттє й досвід сімдесяти двох років, ті річи що цікавили тих молодят — були для мене азбукою. А слухати їх розмови — о лишенько! Се булоб смішним, колиб не було так сумно. Я скучав за працею і за поважними розмовами, до котрих призвичаїв ся; пробував приєднати ся до старих, але вони сього не хотіли і лічили мене задавакою. Двох тижнів було досить з мене і я радий був одібрати знова свою лису голову, свою люльку і знова мріяти дрімаючи в холодку під скелею або під деревом.

— Ви хочете сказати, що лишаєтесь назавжди в таких роках? — спитав я.

— Не знаю, про се я не думав. Але вже не поверну ся до двадцяти пяти ніколи, се я добре знаю. Зараз я маю відомости більше ніж тому двадцять сім років, весь сей час я вчив ся, але, як бачите, не постарів, — звичайно тілом; розум мій зробив ся старшим, зміцнів і дозрів, зробив ся кращим.

— Коли сюди зявляєть ся чоловік що має девятьдесят років, то може вона повернути ся до молодости? — знова запитав ся.

— А так. Він пробує почати з чотирнадцяти років, а по двох годинах почуває себе дурнем; переходить до двадцяти і почуває себе не краще; пробує перейти на тридцять, пятьдесят, вісімдесят і нарештї повертаєть ся на девятьдесять, находячи, що краще всього і приємнїйше почувати себе в тих роках, до яких призвичаїв ся. Або коли розум його там на землї почав слабшати по вісімдесяти роках, то він і зупиняєть ся він на сих роках. Взагалї зупиняєть ся він на тих роках, коли розум його був наймічнїйший і найбільш дїяльний, і се дає йому найбільше задоволеннє, певні погляди.

— А парубок років двадцяти пяти на завжди лишаєть ся таким?

— Так, коли він дурень. Але ж, коли він розумний, гоноровитий і дїяльний, здобуті ним знання і досвіди зміняють його погляди, думки і смак і примушують його почувати себе найбільш задоволеним серед дорослих, то він прилучає до свого тїла стілько років, скілько потрібно

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

для того щоб, бути членом улюбленого гуртка. Се провадить він і далї по мірі свого поступу; по волї робить ся лисим і з зморшками зо внїшнього боку і розумним на голову.

— І дїти також?

— А також і дїти. Але-ж якими дурнями були ми на землї в своїх поглядах на се! Ми казали що на небі будемо завжди молодими. Ми не казали того, якими саме молодими будемо, а може се від того, що не всї однаково думали. Коли я був хлопчиськом семи лїт, то мислив, що на небі всї, всї будемо мати по дванадцять; коли я мав днанадцять, то гадав, що там всї будуть мати вісїмнадцять, або девятнадцять лїт; сорока років я повернув назад: пригадую, що рахував на те, що на небі матиму тридцять. Нї дорослі, нї дїти нїколи не вважають свої лїта найкращими, а завжи думають, що найкращим має бути на кілька лїт менший, або старший. На підставі сього і утворюють поняттє про загальні небесні роки. Всї вони рахують на те, що досягнуть того зросту і зупинять ся на сїм, уявляючи що се буде їх тїшити. Подумайте гарненько про се! Уявіть собі небо заповненим виключно пузанчиками, що качають колїщатка, та бавлять ся мячем! Або незграбними, соромливими недоростками девятнадцяти лїт! Або сильними тридцяти-лїтнїми людьми, розумними, гоноровитими, але прикованими як каторжники до сих лїт зо всїма їх обмеженнями! Подумайте про ту нудотну одностайність, яка-б панувала, коли-б всї люде були однакові на лїта, мали однаковий смак, звичаї, почуття. В кілько разів здавала ся-б тодї кращою земля, де маємо рїжницю облич старости, з жвавим обміном інтересів, які виникають в відносинах при такім становищу.

— Слухайте, — сказав я, — знаєте, що ви робите?

— А що-ж я роблю?

— Ви малюєте з одного боку небо досить приємним, а з другого — зле смієтєсь з його.

— Ну то що-ж! Хіба небо було-б небом, коли-б не можна було з його посміятись?

— Та воно так, я гадаю, що не було-б для де-яких — а про те я не мислив про се попереду.

— „Для де-яких“? Ви й справдї смієтесь з його. Всї неприємности на землї від того, що там вони утворюють певну клясу, — вони бажають і небо пристосувати тілько для однї кляси людей. Але сього не буде. Тут маєте ви всї кляси і Бог дбає про всїх. Він наділяє всїх щастєм; коли не може Він зробити сього на один спосіб то робить се другим способом. Він нї до кого не лишаєть ся байдужим.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

II.

Крила робили мінї досить клопоту.

На другий день після того, як приймав я участь в небеснім хорі, разів зо два пробував я лїтати, але се було дарма. В перший раз, пролетївши верстов з тридцять, я наскочив на одного Ірляндця і повалив його, — а проте ми разом обоє попадали. Другий раз я наскочив на епископа і розумієть ся він полетїв сторч. Ми сказали один другому кілька прикрих слів, і я почував себе досить зле, помнявши таку велику особу на очах мілїонів присутнїх, котрі нишком з того всміхали ся. Я бачив, що не вмію керувати і від того не знав куда влучу летючи. Решту дня я ходив пішки, давши спокій своїм крилам. На другий день я пішов в таке місце, де не було людей, аби повчитись трохи лїтати. Вибравши досить зручне місце, я вилїз на високу скелю і полетїв вниз до куща, що стояв на віддаленю трьохсот верстов від мене, але на жаль я не взяв на увагу напрямку вітру, що був на два румби з боку від мого траверзу. Мене відносило лїворуч від куща; тодї я почав лекш махати правим крилом, а лївому надав всю силу, але і з сього нїчого не вийшло. Я бачив, що починаю хилити ся то в один то в другий бік, а тім припинив хід і спустив ся до долу. Повернувши ся до скелї, я спробував те-ж саме ще раз; на сей раз я вцїляв трохи вправо від куща, але і се було даремним. Я зрозумів, що при тім вітрі, що дме навпаки, крила нїчого не варті, я бачив, що тїло може летїти доволї круто проти вітру, але не може летїти, коли вітер дме в лоб. Таким чином, коли маєш вийти куди небудь з дому, а вітер дме навпаки, то може трапитись, що доведеть ся кілька днїв чекати, поки змінить ся його напрямок. Я переконав ся, що сї річи зовсїм непридатні в бурю; коли ви спробуєте летїти за вітром, то він їх роскудла так, що ви не зможете зменшити вам тілько й лишаєть ся зложити в с ї вітрила; то-б то зложити всї пірʼя і притиснути їх до боків, а зробивши се ви, річ відома, дуже скоро опинетесь на мілинні. Найкраще, що ви можете зробити, се прямувати навпаки вітру, а праця ся також не легка. Коли спробувати инше що небудь, то напевне опинетесь на днї.

Тижнїв зо два після сього я післав до старого Санді Мак-Вілямса записку, — се було у вівторок, — і запрошував його на другий день зайти попоїсти зо мною манни та перепеличок. Увійшовши до мене, перш усього він лукаво моргнув оком і запитав:

— Ну, капитане, що ви зробили з своїма крилами?

Я в туж мить зрозумів, що в словах сих ховаєть ся глузуваннє, але не виявив сього, а тілько сказав: Віддав випрати.

— Так, — сказав він досить сухо, — більшість їх, приблизно в

Generated on 2015-07-05 19:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сей час, віддають до прання, — я досить часто се помічав. Нові ангели надзвичайно кохають ся в чистоті. А коли маєте відібрати ви їх?

— Позавтра, — відповів я.

Він глянув на мене і всміхнув ся.

— Кажіть же, Санді, — промовив я, — які таємниці можуть бути між друзями! Я помітив, що ви ніколи не носите крил, — та й багато инших також. Я поводив ся як дурень, — чи не так?

— Щось подібне до того; але в тім нема біди, всї роблять се спочатку. Се так можливе.

— Бачите, на землї ми робимо найхибнїйші висновки про порядок тутешнїх річей. Ми завжди бачили на малюнках ангелів з крилами і се цїлком справедливо; і звідсїля ми перйшли до висновку, що вони носять їх завжди, а се зовсїм не так. Крила не що инше, як мундир. Коли вони на службі, то й крила при них; ніколи не побачите ви посланця ангела без крил як не побачите офіцера, що засїда в воєному судї без мундира, або почтальона, що розносить листи, або поліцая на сторожі — в звичайнім убраннї. Але вони не л ї т а ю т ь! Крила тілько для ока, а не для вжитку. Старі і досвідні ангели, так само як і офіцери армії, по за часами урядовими ходять у цивільнім убраннї. Молоді-ж ангели, як молоді міліціонери ніколи не здіймають мундира, вони лїтають на своїх крилах, збивають з ніг людей, товчуть ся скрізь і уявляють собі, що викликають сим завдоволенне в инших. Вони рахують себе найкращими людьми на небі. Коли ви бачите кого небудь, що лїтає навкруги з одним піднятим а другим висячим долу крилом, то можете бути певні, що він думає про себе: „Волїв би я, аби Мері Ені з Арканзаса могла зараз бачити мене! Гадаю, що жалкувала би, що відмовила менї". Так, вони тілько для ока, се все — тілько для ока.

— Я гадаю, що ви маєте рацію так говорити, Санді, — промовив я.

— А то ж як, сами подумайте, — одповів він, — ви не сотворенї для крил, та й нїхто.

Ви знаєте, яке число лїт зайняла ваша подорож з землї до неба і то коли летїли ви на всїх вітрилах, скорше кулї. — Уявіть же ссбі, що замісць того довело ся сю далечінь пролетїти на крилах, — вічність минула б ранїйш нїж ви попали сюди. Се ж відомо. Ангели ж мусять що дня лїтати на землю, — мілїони їх, — щоб являти ся умираючим дїтям і гарним людям, — се їх загальний обовязок. Звичайно являють ся вони з крилами тому, що мають такий уряд і тому, що без крил не призналивб їх за ангелів,—але чи не думаєте ви що вони користують ся ними в дорозї? Не треба й переконувати, що нї. Крила порвали ся би в той час як і пів дороги не пролетїв би ангел, на пірях не лишило ся би й пушинки, кістяк був би позбавлений піря і був би таким чистим, як основа паперової змії (орла), поки ще не налїпили на неї паперу.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Небесні віддалення в біліони разів більші янголи мусять пролїтати що дня по всьому небу, чи змоглиб вони зробити се з своїми крилами? Звичайно що ні, вони носять крила для форми, але усяку далечінь пролїтають по бажанню. Килим бажань в арабських казках — річ чудова, але наша земна думка про ангелів, що лїтають на своїх незграбних крилах — безглузда. Наші молоді святі, хлопці і дівчата, завжди носять крила, золоті, рябі, смугасті, блескучі, червоні, блакітні, і нїхто за се їх не гудить. Се належить цілком до їх віку. Річі гарні і підходять до молоди, се найкраща частина їх убрання.

— Гаразд, — сказав я, — власні я зховав до буфету, хай лежать там, поки не перетворять ся в порох.

— Так, або поки не буде прийому.

— А се ж що таке?

— Прийом ви можете бачити в одну з ночей, коли того забажаєте. Сюди зараз ждуть шинкаря з Джерсей Сіті, він мусить прибути.

— Прошу вас розповісти про се.

— Сей шинкар був навернений до віри в час протестанської служби в Мооді і Сінкей, у Ню-Йорцї, і повертав ся до дому на паромі; трапило ся так, що один паром наскочив на другий, і він потонув. Належить він до тих людей, котрі гадають про себе, що все небо збожеволіє від радощів, коли почує що такий завзятий грішник повернув ся до спасіння; сї люде гадають собі, що стрепенеть ся все небо, коли вони зявлять ся тут і будуть всї вітати їх гучним осанна, а також гадають, що в царстві благословенних не може бути иншої й розмови як про них в той день. Сей шинкар гадає, що тут не було вже давно такого руху, який викличе його поява. Я завжди помічав таку рису у мертвих, подібних до його, — вони не тілько мають надїю на те що їх вийдуть встрічати всї, але рахують на те, що зустрінуть їх з смолоскипами.

— Гадаю я, що він помиляєть ся в сїм.

— Нї, не помиляєть ся. Тут нїкому не дозволяють помиляти ся в надїях. Чого б він не забажав, зявляючись сюди, коли воно розумне і не суперечить релїгійним правилам, то все йому даєть ся. Завжди знайдеть ся тут кілька мілїонів, або білїонів молодих людей, що нїчого кращого не видумають, як побавитись разом з шинкарем і вийти йому на зустріч з смолоскипами. Се тїшить шинкаря, дає можливість побавити ся молоди. І нїкому не робить прикрости, нїчого не коштує, а надає велику вагу сьому місцю, де мають надїю всї знаходити щастє.

— Чудово, я буду там і подивлю ся, як будуть приймати шинкаря.

— При сїм треба бути в повнім параднім убранню. Вам доведеть ся начепити крила, розумієте, і взяти всї инші свої річи.

Generated on 2015-07-05 19:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Які?

— Вінець, арфу, пальмову гильку і все таке инше.

— Добре, — промовив я; мінї було соромно, бо в дїйсности, ті річи я лишив далеко позаду, ще в той час як вийшов з хору. — Але ж у мене нема жодного клаптя надїти на себе, крім сього убрання, та крил.

— Се нїчого, ви побачите, що всї вони були зібрані і заховані для вас. Пошлїть за ними.

— Гаразд, я пішлю, Санді. Але скажіть будь ласка, про які такі протирелїгійні річи казали ви, котрі люде мають надїю одібрати, а потім розчаровують ся?

— Еге, тут багацько є таких річей, на котрі рахують, і котрих не одбірають. Наприклад, живе бруклїнський проповідник, Тольмедж на йме-ня; він сам собі готує велике розчарованнє. Раз у-раз в своїх казаннях він говорить, що попавши на небо, перш за все обійме Аврама, Ісака і Якова, буде цілувати їх і проливати сльози. Мілїони людей на землї також мріють про се. Сюди прибуває щоденно не більш не менш, як шістдесят тисяч людей, що раді зараз же бігти до Аврама, Ісака і Якова, притиснути їх до своїх грудей і проливати сльози. Ви тільки подумайте, шістдесят тисяч на день! Се трохи важко для таких поважних людей. Колиб надумали вони дозволити ся, то рік з року нїчогоб не мали робити, а тілько стояти, та відчувати як їх обнїмають, та обливають слїзьми і то на протязї тридцяти двох годин з двадцяти чотирьох. Се б їх до краю змучило і булиб вони мокрі завжди як морські пси. Яким би стало для їх небо? Се було б тодї місце, звідкіль радий би був кождий утекти — сами розумієте! Вони лагідні, смирні старі Жиди, але до поцїлунків мають такий нахил як і ви, та ще з якимсь там знервованим фантазером з Бруклїна. Запамятайте собі мої слова; нїжности пана Тольмеджа будуть відхилені з подякою. Есть межі що до привелеїв для вибраних навіть і на небі. Колиб Адам мав зявлятись перед кождим хто прибуває на небо, то йому не вистачало б часу на заняттє властними справами. Кажуть нїби то Тольмедж має на увазї зробити приємність своєю візітою і Адамови, так само як Аврамови, Ісакови і Якову; але доведеть ся йому сей замір залишити.

— Ви гадаєте, що Тольмедж дїйсно прилине сюди?

— А чому ж нї? Звичайно; але се не може вас непокоїти, він буде обертати ся серед подібних до себе, а їх тут є досить. Найголовнїйша цїнність неба і містить ся в тім, що тут ви маєте рїжні кляси людей, і сьогоб не було, колиб проповідникам дати дозвіл розповідати про се. Коли Божество будувало небо, то робило се правдиво в поступовім дусї.

Generated on 2015-07-05 19:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Санді післав додому по свої річи, я післав по свої, і перед десятою годиною вечера ми почали зодягатись. Між иншим Санді сказав:

— Се для вас, Стормі, буде великим моментом; можливо, що з патріархів також хтось буде.

— А чи вийдуть же вони?

— Можливо. Звичайно, вони дуже любять жити одиноко і рідко зявляють ся перед звичайною громадою. Я гадаю, що вони ніколи не виходять, крім тих випадків, коли зявляють ся такі, що навернули ся до віри в одинадцятій годині І зараз не прийшли б вони, колиб земні традиції не вимагали сього в таких випадках.

— Вони всї вийдуть, Санді?

— Хто? Патріархи всї? Е, ні, навряд чи більше двійки. Ви можете пробути тут пятдесят тисяч лїт, а навіть і більше, перш ніж побачите хоч на хвилину усїх патріархів і пророків. З того часу як я тут, Іов зявив ся один раз і раз Хам з Єремією — оба разом. Але трапила ся раз дуже цїкава річ в часи моєї присутности, так з рік тому; се була стріча Чарльза Піса, Анґлійця, що зветь ся Бенеркроським Убийцею. Чотири патріархи і три пророки були тодї на Великім Місцї; нїчого подібного не трапляло ся з того часу як прибув капитан Кідд.

— Там був Авель, — в перший раз за тисячу двіста лїт. Пройшла чутка, що й Адам буде. Звичайно одного Авеля досить було, щоб зібрати натовп ради його, але нїким так не цїкавили ся як Адамом. Се чутка була не правдива, але вона всюди розійшла ся, і багато пройде часу перш ніж я побачу що небудь подібне. Прийом відбував ся в Анґлїйськім департаментї, що відстоїть від Ню-Джерсейського на віддаленню вісїмсот одинадцяти мілїонів миль. Я удав ся туди разом з більшою частиною своїх сусїд, і скажу вам, що се було справжнє диво. Натовпи сунули до всїх департаментів. Я бачив там Ескімосів, Татар, Арабів і Хинчиків — людей з усїх країн. Се була мішанина як у Великім Хорі, що ви бачили першого дня, коли прибули сюди, і якого навряд чи знова побачите коли. Там були білїони людей; коли вони співали, або кричали осанна, розлягалась невиразно гучна луна; навіть коли вони давали спокій своїм язикам, то шелестїннє крил робило такий шум, що його було досить, аби тріснула ваша голова. Хоча Адама й не було там, але у всякім разї се був надзвичайний час, тому що між нами було три архангели на Великім Місцї, а се вважають за рідкість.

— Які ж вони були з себе, Санді?

— Мали вони блескучі обличча, блескуче убраннє, надзвичайно смугасті крила; тримали ся вони на висотї трьох сажнїв в горі; мали мечі і з піднятими головами нагадували салдат.

— А чи мали вони вінцї?

Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ні, у всякім разї подібних до кружала не було. Архангели і патріархи, що належать до вищої кляси, мають кращі речі. Се кругле чудове золоте сяєво, що слїпить, коли на його дивиш ся, ви часто бачили з таким кружалом на малюнках патріархів, пригадайте-но собі. Він здаєть ся нїби то головою впер ся в мідяний полумисок. Звичайно такий малюнок не може дати вам найменшого представлення про те як се виглядає в дійсности.

— Розмовляли ви, Санді, з тими патріархами та архангелами?

— Хто, я? Дивно мінї, що ви смієте думати про се. Диви? Я не варт розмовляти з ними.

— А Толмедж?

— Ну, звичайно нї! Ви маєте про се такі неясні поняття як і всї там на землї. Я також мав сї думки, але залишив їх. Там, на землї, вони гадають про Царя Небесного — і се справедливо, але далї починають міркувати нїби то тут республїка і всї між собою рівні, мають привілеї братати ся з першим, що зустрінеть ся, і стояти на однім щаблї зо всїма уподобаними, починаючи з найвищих і кінчаючи найменшими. Але ж як се все переплутано і нерозумно! Як ви можете допустити республику при монарсї? Взагалї як можете мати ви там республику, де володар необмежний, заховує своє місце вічно і не має нї парлямента, нї ради, котріб втручали ся до його справ; нїхто не подавав голосу за його, нїхто не оббірав його, нїхто в свїтї не має голосу в дїлах правлїння, нїхто не бере в тім участи та й не дозволено нїкому сього робити. Чудова республика, нїчого й казати?

— Так, справедливо, се рїжнить ся трохи від того поняття яке я склав собі: але я мав на увазї одвідати власти і познайомитись з ними, — не так звичайно близько, ви розумієте, — стиснути їм руку і провести час.

— Чи змоглиб Том, Дик і Гарі одвідати мінїстрів в Росії і зробити те що ви кажете? Ну наприклад князя Ґорчакова?

— Гадаю, що нї, Санді.

— Ну то-то ж; тут — Росія, тілько ще більша. Тут нема й тїни республїки; тут власти, віце-королї, принци, ґубернатори, віце-ґубернатори і сотки инших благородних назв, що йдуть від велико-княжих архангелів, щабель за щаблем, до звичайного загалу, що не має нїяких титулів. Чи знаєте ви, що таке принц крови на землї?

— Нї.

— Гаразд; принц крови безпосереднє не належить до королївської родини і не належить до звичайного дворянства; він нижче першого і вище другого. Се приблизно те, що тут патріарх і пророк. Багацько єсть високоповажних людей, котрим ми недостойні черевиків пошмарувати, — а вони недостойні се зробити патріархам і пророкам. Се

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вам дає де які представлення про їх, — правда ж? Ви починаєте розуміти, що то за особи? Подивитесь на якого небудь з них хвилини зо дві, — то се така річ, про котру згадують і розмовляють тисячі літ. Уявіть собі, капитане: колиб Аврам ступив ногою сюди, за сї двері, то слїд його загородили б парканом, зробили б покрівлю над ним, нарід товпив ся б тут сотнї і тисячи літ, щоб глянути на се місце. Аврам, се оден з тих, кого пан Тольмедж гадає обнїмати, цїлувати і обливати сльозами, коли прилине сюди. Йому доведеть ся пролити багацько слїз; розумієте, пять проти одного, що він висохне перш, ніж се йому пощастить.

— Санді, — промовив я, — я також сподївав ся бути тут рівним зо всїма, але зараз залишив сю думку. Се все едно, я і без того досить щасливий.

— Капитане, ви більш щасливі ніж були б при инших обставинах. Сї старі патріархи й пророки на багато віків попередили вас, за дві хвилини вони пізнають більше ніж ви за рік. Чи пробували ви коли небудь розмовляти про напрямок вітру, нахили в той або инший бік стрілки компаса, з гробовщиком?

— Я зрозумів вашу думку, Санді. Він не зміг би зацїкавити мене; він нїчого не знає про такі речи і обрид би мінї, а я йому.

— Ви зрозуміли мене; патріархам нудно було б слухати ваші розмови, а їх мови здавали ся б для вас незрозумілими. Дуже скоро сказали б ви: „до побачення, Екселенціє, я завитаю до вас иншим разом“, і потім нїколи не зайшли б знова. Запрошували ви коли небудь мажчика від машини до себе в каюту на обід?

— Я знова разумію що ви нагадуєте, Санді. Я не призвичаїв ся до таких поважаних людей як патріархи і пророки і був би соромливим, та мовчазним як дурень між ними. Санді, а яка ранґа більша: патріарх чи пророк?

— О, пророки рахують ся старшими від патріархів; навіть новий пророк має більшу вагу ніж найстарший патріарх. Так, пане, сам Адам іде лише за Шекспіром.

— А хіба Шекспір був пророком?

— Звичайно був, а також Гомер і цїла низка инших. Але Шекспір і инши ідуть ззаду звичайного кравця з Тенесї, Білїнґса, і ззаду коновала Сакка з Афґанїстану. Єремія, Білїнґс і Буда ідуть рядком, за ними гурти з планет, що містять ся по за нашою соняшною громадою; потім дванадцятка чи дві з Юпитера і инших планет, за ними йдуть Данило, Сакія і Конфуцій, потім гурт инших соняшних громад; потім Езекіїль, Магомет і Зороастр, а також точильник ножів з старого Єгипту і так далї довгою стежкою, а на кінцї вже містять ся Шекспір, Гомер і швець Мереїс з французьких хуторів. 28

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Скажіть, Магомета і инших невірних також вихваляють?

— Так. Всї вони мали свої доручення і заслужили нагороду. Людина, що не мала нагороди на землї, хай не турбуєть ся, вона візьме ту нагороду на небі й се напевне.

— Але чому ж вони обійшли ся в такий спосіб з Шекспіром і поставили його Бог зна куди, позаду усїх шевцїв, коновалів, точильників і багатьох инших, про котрих нїколи нїхто нїчого не чув?

— А всїм і полягає правосудє неба: вони не мали нагороди на землї, але тут займають відповідне місце. Сей кравець напр. Білїнґс з Тенессї писав вірші, яких не зміг би написати ні Гомер, ні Шекспір, але нїхто їх не друкував, а читали лише неуки сусїди, що сміяли ся з його. В той час як на селї справляло ся весілле та танк, вони кликали його, уквітчували листями з капусти і показували, що кланяють ся йому до долу. Якось то у вечері, в той час, коли він був слабим і з голоду умірав, вони витягли його, уквітчали капустяними листками, посадовили край села на баркані, і водили навколо його танок. До ранку він преставив ся. Він не мав звичайно жадної надїї попасти на небо, а тим паче не міг сподївати ся на те що йому готують таку стрічу; я гадаю, що він був досить здивований, побачивши, що йому упорядкували таке привитанне.

— Ви, Санді, були там?

— Нї, Бог з вами!

— Але чому ж? хіба ви не знали, що той прийом мусїв відбути ся?

— Я гаразд знав. Про се розмовляли в сих царствах не один день, подібно тому як тепер про зустріч шинкаря почали розмовляти принаймні за двадцять лїт до його смерти.

— Але щож вам стало в той час на перешкодї?

— А, що ви говорите! Чи-ж личить такій людинї як я встрявати до людей, що зустрічають пророка! Чи можливе ж те щоб така комаха як я уміщувала ся до прийому такого великого чоловіка, як наприклад Едуард І Біллїнґс? Та мене на сміх би підняли на білїони миль навкруги. І сьому не булоб краю й кінця.

— Гаразд, але в такім разї хто ж там був?

— Дуже мало таких, що нам колись трапить ся бачити. Нїхто з звичайних смертних нїколи не бачив прийому пророка, в сїм можу вас запевнити. Все панство, усї патріархи і пророки до останнього, усї архангели, всї принци, ґубернатори і віце-королї були там, але ні одного з простих людей. Звернїть увагу на те, що говорю я не тілько про панство з нашого світу, а взагалї про принців, патріархів і инших подібних зо всїх царств, що сїяють в нашім небі, з білїонів инших соняшних громад, що лежать поза межами нашої. Там було кілька пророків і патріархів, котрі не мають рівних по ч и н у і величности між на-

Generated on 2015-07-05 19:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ними. Де які були з Юпітера, з нашої соняшної громади, але найвидатнійшими були три поети: Саа, Бо і Суф — з трьох великих планет, що містять ся в трьох віддалених одна від другої соняшних громадах. Сї три йменя звісні по всїх закутках неба — од краю й до краю! Звістні вони так само, як назви восьми найстарших архангелів, в той час коли наші Мойсей, Адам і инші нїкому не відомі за межами того місця неба, де містять ся душі з землї,—хіба знайомі де яким вченим але й ті говорячи про них плутають дїяльність одного з житем другого. І завжди вказують їх похожденнє загальним: з соняшної громади не займаючись такими дрібницями, як назва тої місцевости, з відкіля вони походять. Се подібно до того, як один учений Індус, казав що Льонґфельо живе в Сполучених Штатах; нїби то се така маленька місцевість, що кинувши на неї камінь, неодмінно влучиш в Льонґфеля. Між нами кажучи, мене сердить неувага і байдужість до нашої землї людей, що походять з инших великих планет. Звичайно ми багато звертаємо уваги на Юпитер; то тому, що наша земля в порівнянї до його — картоплина. Але в инших соняшних громадах єсть такі планети, в порівнянню до котрих і Юпітер здаєть ся горошиною, наприклад планета Губра, то така велика що навіть в орбіту комети Галєя не можна її втиснути. Тубольцї з Губри (маю на увазї тих, що там жили й померли) зявляють ся иноді сюди і розпитують про наш світ; довідавшись що він такий малий, що промінь соняшний обігає його за восьму частину секунди, вони всміхають ся і кенкують. Вони розглядають нас через побільшуюче скло нїби яких мурашок заморських. Якось то оден з них поцїкавив ся довідатись як довгий у нас день — і коли я йому сказав, що в середнїм довжина його дванадцять годин, то він здивовано запитав, чи вистачає нам сього часу на те щоб встати з ліжка, надїти убраннє і умитись. Се такий нарід, що не проминє того, щоб не звернути вашої уваги на те, що в їх день тягнеть ся на протязї триста двадцяти двох наших років. Той молодий панич мав під час розмови зо мною шість чи сїм тисяч день, нїби то по нашому два мілїони років і мав як раз такий вік, коли не можливо звати його хлопцем, але не можливо вважати й дорослою людиною. Коли б се було де небудь в иншім місцї, — не на небі, — то вірте, що я йому наговорив би де чого. А про те, у всякім разї Білїнґс мав найкращий прийом між усїма і се робило гарне вражіннє. Імя його проникає далеко і се примусить говорити про нашу соняшну громаду, а може й про землю; а се досить приемно для нас. Ви тілько уявіть собі: Шекспір ходив дибки перед сим кравцем з Теннесі, і розкидав квітки по його шляху, а Гомер стояв за його кріслом і прислужував йому на банкетї. Звичайно се мало велике значіннє там між великими чужинцями з других соняшних громад, але далеко більше вражіннє мало б се на нашій землї. Хотїв би я за помічю спиритизму післати на землю про

Generated on 2015-07-05 19:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

се звістку. Колиб там дізнали ся, то напевне в тенессі збудували б памятника Білінґсу, а автоґраф його мав би більшу вартість ніж автоґраф сатани. Так, вони весело провели час на тім прийомі; мінї оповідав про се панок—дворянин з Гобокену, сер Річард Дюфер, баронет.

— Що Санді, панок з Гобокену? Але як се так?

— А се дуже просто. Дюфер мав мясну торгівлю, і за все своє житє не придбав нї цента, тому що всї останки мяса роздавав убогим. Не пройдисвітам, о нї, а иншим, котрі скорше будуть голодувати, ніж почати випрошувати милостинї, честним людям, що лишили ся без посади, й без заробітку. Того як се він робив, нїхто нїколи не бачив і всї вважали його за скупого, а тому й його смерть викликала лише задоволеннє. Але ж в ту мить, коли він зробив перший ступінь на небі, його нагородили чином баронета, і перші слова, що почув він тут — були: „Просимо дуже до нас, пана Ричарда Дюфера". Його така увага трохи здивувала, бо нїколи не сподївав ся він на се, а гадав, що пошлють його в місця, де більш горячо, ніж тут.

В сю мить несподївано все здрігнуло від страшенного гуркотїння а Санді промовив: Ось! Се для шинкаря.

Я скочив на ноги.

— В такім разї поспішаймо, Санді, ми не повинні прогаяти нїчого, розумієте?

— Прошу вас сидїти, — сказав він, — се тілько телеґрафували про його і більш нїчого.

— Як то?

— Се ознака того, що його примітили з вартової станції. Він вийшов з Санді-Гук. Роспорядники спустять ся зараз на низ, аби зустрінути його і провести сюди; се одбере взагалї багато часу і ще довго прийдеть ся чекати, поки він прибуде сюди. У всякім разї — зараз він ще дуже далеко.

— Я також міг би бути шинкарем, або подібним до його,—промовив я, згадуючи свою сумну подорож. Там не було нї роспорядників, нї зустріч.

— Я помічаю у вашому голосї жаль, — сказав Санді; — се цїлком зрозуміло, але те що минуло не повернеть ся і зараз пізно думати про се.

— Нї залишім се, Санді, я вже не думаю про минуле. Скажіть будь ласка, ви т у т також знайшли Санді-Гук, здаєть ся, ви згадували.

— Тутка ми все знайшли, точнїсенько, як і на землї. Усї штати і теріторії й Спілки, усї королївства, острови, моря, все тут полягає в тім порядку що й на землї і по виду нагадує те що ми бачили й на землї, тілько кождий штат, держава, чи острів в багато білїонів разів більше по розмірам ніж він на землї. — Ось другий вибух!

— А се що означає?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Се другий форт дає відповідь першому. Кождий з них стріляє з гармат одночасно одинадцять сотень і один раз; се звичайний салют тому гістю, що прибуває по одинадцятій годині. На кажду годину приходить ся сотня вибухів, а один зайвий, тому що се чоловік. Коли б се була жінка, то довідали ся б про се по відсутности зайвого вистрілу.

— Як ми можемо знати, що заразом було тисяча сто один вибух, коли всї вони зроблені одночасно! — А ми дїйсно знаємо що се так.

— Наші почуття в де яких випадках зробили ся тут кращими, хоч би наприклад в данім разї. Числа і віддалення тут такі великі, що той спосіб, яким ми користували ся на землї для пізнання їх, тут цїлком не здатний. Се можливо пізнавати тілько почутем.

Поговоривши про се який час, я зауважив:

— Санді, мене дивує те, що я тут дуже мало бачу білих ангелів; перш ніж зустрінути одного білого, я зустрічав сотнї і мілїони мідяно-червоних, котрі не можуть говорити по анґлїйському. Чому се так?

— Се може трапитись вам і в инших кутках американського неба, коли ви забажаєте туди піти. Я цїлий тиждень ішов просто шляхом, пройшов мілїони миль, зустрічав багато ангелів, але не бачив між ними ні одного білого і не чув зрозумілого слова від них. Річ в тім, що Америка перш ніж зявив ся там більший чоловік, належала білїони чи й більш лїт Індійцам, Ацтекам і иншим подібним людям. На протязї перших трьох лїт після того як винайшов сю землю Колюмб, білих людей там було дуже мало. Спочатку нашого віку їх було 6—7 мілїонів, у 1825 роцї 12—14 мілїонів, 1850—23, у 1875—40. В перший рік столїття умерло 140 тисяч, на 25 рік 289 тисяч, 500 тисяч на 50 рік і щось з мілїон на 75. Візьмемо, що за весь час у Америцї померло 50 мілїонів білих, — припустїм шістьдесять, а коли хочете то й сто, се не робить великої ріжницї. Тепер ви можете зрозуміти, що коли сю маленьку купку роскидати на сотнї білїонів миль американської території, між тубольцями, то се буде подібним до того колиб розсипати скриньку гомеопатичних крупок по Сахарі, а потім спробувати одшукати ті крупки. Не гадайте, що ми представляємо якусь значну величину на небі, — ми тут нїчого не значимо. Се факт хоча й сумний, але з ним треба миритись. Учені з инших планет і соняшних громад заїзжають иноді сюди, подорожуючи по небу. Повернувши до своєї небесної секції і пишучи книгу про свою подорож, вони про Америку пишуть не більш пяти рядків.

Та й що вони можуть написати про нас? Вони говорять, що сї пустелї заселені рідко червоними ангелами, між котрими трапляють ся иноді цїкаві примірники білих *слабих*. Нас білих, і чорних арапів, вони вважають випадковими примірниками, що побілїли, або почорнїли від якої небудь хвороби, або за якийсь *поганий гріх*, розумієте. Се досить неприємно для нас, мій друже, навіть для скромних, не кажучи

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вже про тих, котрі мріють, що вони будуть прийняті тут як дорогий вексель і обіймуть Авраама. Звичайно, я не роспитував вас, капитане, але мінї здаєть ся, що не дуже то вас вітали, коли ви прибули сюди, а може я помиляю ся?

— Не згадуйте про се, Санді, — промовив я почервонівши, нї за що не хотїв би я, щоб моя родина се бачила. Зведемо розмову на що инше, Санді, я прошу вас!

— Гаразд; чи не маєте думки оселити ся в Каліфорнськім департаментї блаженства?

— Я ще не знаю. Взагалї до прибутя сюди родини я не маю нїяких плянів. За сей час мислив спокійно роздивитись і вирішити все. Крім того маю тут багато знайомих небіжчиків, мав на думцї одшукати де яких, погомонїти трохи про приятелїв, старовину, розпитати, подобаєть ся їм тут, і взагалї провести час разом з ними. Гадаю що дружина моя оселить ся в Каліфорнськім окрузї, бо має там багато рідні, а вона взагалї любить проводити час з рідною та знайомими.

— Сього не дозволяйте їй. Ви бачили що значить для білих Джерсейський штат, а Каліфорнський тисячу раз гірший. Він переповнений ангелами нижчої кляси, брудними по колїру; білий судїда буде там найближче, як за мілїон миль від вас. Чого людинї найбільш бракує на небі — так се товариства, товариства щоб було подібне до його колїром, рідного по мові. Через се я разів зо два наміряв ся оселити ся в европейській частинї неба.

— Чому ж ви не зробили сього, Санді?

— Е, сьому багато перешкод було. Першою була та, що там хоча й бачите ви багато білих, але не розумієте їх зовсїм і тужите за розмовою так само, як і тут. Мінї приємно дивити ся на Росиянина, на Нїмця, або Італїйця, радо дивив ся би на Француза, колиб пощастило бачити його за якою небудь роботою; але — глядїннє не поменшує бажання поговорити.

— Але істнує Анґлїя, Санді, Анґлїйський штат неба.

— Так, але ж він не кращий від тутешнього небесного краю. Поки трапляють ся вам Анґлїйці, що родили ся за останнї триста лїт, чудово, але ж як тілько звернетесь ви до часів Елизавети, мова заплутуєть ся, і чим далї в давнину, тим більш се помічаєть ся. Хотїв я поговорити з містером Спенсером і з людиною, що звала ся Чосер, оба давні поети, — але я зовсїм не розумів їх, а вони мене. Потім я одбірав листи від їх, але на такій мові, що нїчого не міг вдїяти з ними. А ще перед тими людьми Анґлїйцї були цїлком чужинцями, вони вели розмову по данському, нїмецькому і нормано-французькому, а иноді вживали всї три разом. А ще до сього вони вживали мову стару британську, латинську і гельську. Перед сими йдуть білїони і білїони справжнїх

Generated on 2015-07-05 19:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дикунів, що вживали якусь белькотню, котру міг би зрозуміти хіба що сатана. Річ в тім що в анґлійськім штаті перш ніж натрапити на людину з мовою для вас зрозумілою, ви повинні протовпити ся кріз великі стовпища нїмі, що говорять незрозумілою мовою.

Кожда країна на протязї білїонів лїт так часто заселяла ся ріжними народами, з різними мовами, що се мало вплив і на небо.

— Санді — запитав я,—чи бачили ви людей, про котрих пишуть в історії?

— А як же, я бачив королїв й ріжних видатних людей.

— Чи королї тут так само удержують свою ранґу?

— О, нї. Тіло не може перенести сюди ранґи. Права на положенне річ гарна на землї, але тут з ними не рахують ся. Королї тут становлять ся в звичайні ряди. Я знав досить добре Карла Другого, він тут найбільший артист в анґлійській секції і грає дуже гарно. Звичайно єсть тут люди, багато видатнїйші за його, про котрих ви нїколи не чували на землї, а про те Карл здобув собі також добру славу. Річард Львине Серце також иноді виступає і уже звернув на себе увагу своєю грою. Гейнрих шестий має тут крамничку з божественними або релїґійними книгами.

— Чи доводило ся вам, Санді, бачити коли небудь Наполєона?

— Досить часто, иноді в віддїлї Корсиканськім, а иноді у Французськім. Він завжди стараєть ся вибирати чисте поле і гуляє там зложивши на груди руки з люнетою (підзорною трубою) під рукою. Вигляд має він суворий, величний, сумний і якийсь незвичайний, — відповідний до своєї персони. Його дуже непокоїть те, що настановлено його тут не таким великим паном, як він сподївав ся.

— А хтож тут має більший за його чин з воєнних?

— О, таких єсть багацько, і то такі про котрих ранійше ми нїчого не чули, подібно до шевця, кравця, коновала, точильника і инших,—памятаєте? Мужики Бог зна з відкіля, такі, що нїколи й рушницї в руках не мали. Але вони мали великий хист до війни, котрого не могли нїколи виявити, бо не було випадків. Тут вони мають свої дійсні посади, а Цезар, Наполєон і Олександр повинні задні пасти. Найбільшим воєнним ґенієм, якого тілько породив світ наш, се був каменяр відкілясь з Бостону, він помер в часи революції, а зветь ся Авесолом Джонсон. Де б тілько не проходив він, натовпи людей збігають ся подивити ся на його. Усї знають, що колиб трапив ся відповідний випадок на землї бути йому на війнї, він би виявив такий хист і уміннє, перед котрою всї попередні воєнні вигадки, здавали ся б дитячими забавами. Але він не мав такого випадку. Пробував він кілька разів вступити до війська добровольцем, але на жаль не мав на руках великих пальцїв і йому бракувало двох переднїх зубів, а тому лїкарі завжди й вважали його нездат-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ним до служби у війску. Але ж, я кажу вам, що тут усякому відомо, чим він міг би бути, а тому завжди цілі мілїони поспішать, коли прочують де він, щоб глянути на його. Цезар, Наполеон, Ганїбаль і Олександр —усї в його штабі, крім їх також до того штабу належать і инші великі ґенерали, але загал не звертає на їх уваги, коли пробуває там він. Бух! Ось знов салют! Шинкар виходить з карантину.

Санді і я одягли наші річі. Потім ми побажали і за хвилину опинили ся на місцї прийому. Ми стояли на краєчку окіяну небесного простору і дивили ся в далечінь, але нїчого не бачили. Поруч з нами було Велике Місце, ряд за рядом містили ся в тумані трони до самого обрія, по обидва боки стояли лавки для звичайних людей, і їм не було кінця й краю. Вони були ще порожні і мали сумний вигляд, як театр до приходу глядачів. Санді промовив.

— Сядьмо і почекаєм. Через недовгий час ми побачимо передню частину процесії, котра зявить ся з від там.

— Тут досить сумно, Санді, гадаю я, що трапила ся якась задержка. Нїкого нема крім нас двох, — се не велика утїха для шинкаря.

— Не турбуйте ся, — все буде гаразд. Ще буде один вибух і тодї побачите.

Згодом ми помітили здалеку блиманнє світла.

— Се голова процесії — зауважив Санді.

Блиманнє наближало ся, робило ся яскравійшим і більшим, через хвилину воно здавало ся вже великими смолоскипами, потім робило ся все більш та більш яскравим і нарештї зробило ся подібним до великого сонця, що зявлясть ся над обрієм.

— Дивіть ся тепер гарненько на Велике Місце і навкруги, увага! — висловив Санді, — і слухайте вибухи.

В ту ж мить розлягло ся „бух-бух-бух!“, нїби мілїон громових вибухів разом і все небо затремтїло. Раптом блиснула блискавка і в ту ж мить всї місця були зайняті людьми. Навкруги сяяло світло і бадьорило душу. Санді промовив.

— Бачите, як се тут ми робимо! Нї хвилинки потраченого дарма часу, — нїхто не ходить, як завіса піднята. Бажати можна скорше нїж подорожувати. Чверть секунди тому сї люди були за мілїон миль від сього місця; коли вони почули останнїй вибух, все що вони зробили, так се побажали бути тут, і як бачите, — всї тут.

В сей час великий хор заспівав:

Ми бажаєм чути голос твій
Яви ти нам облик свій.

Се була чудова музика, але неуки встрявали з своїми співами до неї і псували вражіннє, так як і на землї се буває.

Процесія зараз плила мимо і се було надзвичайне явище. Вона

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

посовувала ся, заспіль засіяна головами. Попереду пятсот тисяч ангелів, всї вони несли в руках смолоскини і співали. Шелестіннє їх крил викликало біль голови. Легко було прослїдкувати велику стежку процесії, що звивала ся блескучою гадюкою і кінчала ся десь в далечині маленькою цятинкою. Вона сунула ся довго-довго і нарештї, зявив ся шинкар. Усї встали і вітали його такими рясними оплесками, що аж небо здрігнуло ся. Він всміхав ся; вінець його зсунув ся на одно ухо і нагадував гребень у півня; я ще нїколи не бачив більш задоволеного святого. Коли він наблизив ся до першого щабля Великого Місця — хор знов заспівав:

Все небо велике нудьгує
Сей голос почути бажає.

Чотирі напятіх намети стояли посеред Великого Місця. Навкруги вони були обгорожені почесною вартою. Намети сї весь час були зачинені. Коли шинкар вилїз на гору і звідти вклонив ся всїм, вмент відчинили ся двері наметів і виявило ся, що в кождім містив ся золотий трон, а на двох середнїх сидїли старі поважні дїди з великими бородами. Всї мілїони присутнїх пали навколїшки і радо дивили ся та шепотїли:

— Два архангели! Як се чудово, але хто ті два инших?

Архангели низенько вклонили ся шинкареви, а два дїди встали і оден промовив: „Мойсей і Ісав вітають тебе!“

В сей же мент всї четверо зникли і трони лишили ся порожнїми.

Шинкар здавав ся троха зтурбованим і незадоволеним; гадаю, що він мав намір обняти сих дїдів; але трудно уявити собі радість загалу котрий побачив Мойсея та Ісава. Усякий казав:

— Чи бачили ви їх? Я бачив, — Ісав був до мене боком, а Мойсея бачив я прямо в обличче, так само як зараз бачу вас!

Процесія взяла шинкаря і попростувала з ним далї, а инші почали росходитись. Йдучи до дому, Санді казав, що се була велика честь для шинкаря і сим він може вічно вихваляти ся. Він сказав, що і нам також поталанило, бо можливо, що такого прийому довело ся би чекати ще сорок тисяч лїт і не мати нагоди побачити таких велетнїв як Мойсей і Ісав. Потім ми довідали ся, що мали побачити ще одного великого мужа, але він в останню хвилину перепросив і не зявив ся. Санді каже, що там де сидїли Мойсей і Ісав збудують памятники і на них напишуть все, як робив ся прийом, і виставлять час, в який се було. Мандрівники на протязї тисячі років будуть заїзжати сюди, оглядати сей монумент, вилазити на його верхівлю і видряпувати там свої прозвища.

Переклав *Юр. Сїрий.*

Generated on 2015-07-05 19:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

З приводу некрольоґу Фр. Паульсена

I. В справі виясненя.

В книжці ЛНВістника за жовтень с. р. (1908, X стор. 211—213) подає д. В. Панейко між иньшим також звістку про недавню смерть широко звісного нїмецького мистителя і письменника Фрідріха Паульзена (умер дня 14 серпня н. ст.), як каже, „раз із уваги на розмірно доволї велику скількість перекладів і популяризацій його писань у Галицькій Українї, та з уваги на кривду заподїяну яскраво одностороннїм вибором саме тих перекладів славі Паульзенового імени серед вольнодумної частини галицько-української суспільности“. Трохи дальше довідуємо ся, що сей вибір перекладів „зроблений з фатально-калакунської вихідної точки“. І власне з того пішло, що Паульзен має в нас незаслужену славу назадника і то войовничого назадника й теоретика калакульства“. Свій некрольоґ д. Панейко кінчить заміткою, що дуже радував ся би, якби його рядки „зрегабілїтували“ імя покійного Фр. Паульзена „від незаслуженої слави назадника й правовірного реакціонера“... А варт проф. Паульзен такої регабілїтациї; бо написав „знаменитий“ „Вступ до фільософії“, „прозору“ двотомову Етику і „епохальний твір“ п. з. Geschichte des gelehrten Unterrichts; „чудовим полємістом“ явив ся в Philosophia militans; а в загалї „він не вмів заперти ся в рамки своєї професорської діяльности, а живо займав ся культурними й полїтичними питаннями дня тай на право й на лїво, правительству, опозиційним партіям, а навіть своїм фаховим товаришам не вагав ся говорити те, що вважав за слушне й правдиве“ — одним словом: заслужив собі на „память визначного нїмецького професора й характерного чоловіка“...

Супроти того представленя річи уважаю потрібним заявити отсе:

1) Всї переклади з творів Фр. Паульзена, які появили ся доси в нашій лїтературі, зладив власне я; лиш один-однїський п. з. „Коротка історія нїмецьких університетів“ зробив студент фільософії Гр. Кичун, але й то за моєю спонукою й під моєю редакцією. Значить, виходить: що то я власне той яскравий кривдник, перед котрим так ревно

Generated on 2015-07-05 19:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

заходить ся боронити небіщика Паульзена д. Панейко, хоч — чомусь — старанно промовчує моє імя.

2) Констатую, що ще зовсім недавно (бо що йно дня 25 марта н. ст. 1908 р.) при публичній дискусії в львівській „Академічній Громаді“ наші ролї (тобто моя і д. Панейка) були якраз поміняні: д. Панейко закидав Паульзенови сервілїзм, буржуазийність чи там „міщанство“, філїстерство і т. п., а я якраз боронив небіщика (в справі т. зв. lex Arons навіть з нїмецьким текстом у руцї). Правда, д. Панейко ще й тепер згадує про якесь „філїстерство“ проф. Паульзена, та вже лише з покликом на некрольоґ проф. Єрузалєма в „Neue Freie Presse (Ч. 15800 з дня 17 серпня с. р.). Біда лише в тім, що проф. Єрузалєм не ілюструє анї одним приміром свого, для д. Панейка сим разом, видко, дуже авторитативного, вислову, а надто й сама передача слів проф. Єрузалєма у д. Панейка чомусь дуже підмазана на чорно. Проф. Єрузалєм говорить дословно: „In den letzten Jahren hat Paulsen in politischen und in moralischen Dingen manchmal Urteile veröffentlicht, die auf mich den Eindruck des Philisterhaften gemacht haben. Ich finde auch in seinen wissenschafslichen Arbeiten hie und da neben der wohltuenden Energie und Wärme eine gewisse Ende des Horizonts“. Д. Панейко перекладає „Eindruck machen“ словом „поражати“, „wohltuend“ — „знаменитий“, а обмежуюче суд „hie und da“ (ту і там, місцями, де не де) пропускає чомусь зовсім. Я гадаю, що місто такої інформациї лїпше таки держати ся старої засади noli iurare in verba magistri і, коли вже бесіда про „філїстерство“ неб. Паульзена, таки випадало було подати кілька примірів для ілюстрациї того легкого „крилатого слова“.

3) З інформациї д. Панейка виходить таке, що я, мовляв, самим вибором з творів Паульзена, а то вибором „з фатально-калакунської вихідної точки“, заподіяв Паульзенови велику кривду, бо виробив йому — ми чули, знаменитому і характерному чоловікови — опінїю „войовничого назадника і теоретика калакуньства“. Я не знаю, що саме д. Панейко розуміє під „калакуньством“ — слово само в Галичинї доси вульґарне, уживане лиш в обидливім значінню (яко Schimpfwort); на кождий случай д. Панейко також думає при нїм про щось нехороше, коли говорить про „кривду“ заподіяну мною проф. Паульзенови. На жаль, він лишає читачеви ЛНВістника усякі можливі здогади до диспозициї, не пояснивши близше онтої моєї предивної зручности і могучости. Справа стає ще дивнїйшою, коли зважити, що я переводив з Паульзена не поодинокі речення або слова, лиш цїлі заокруглені в собі статї, брошури та довші цїлі глави з більших творів, як от прим. „Будучність ґімназий“ — то в цїлости кінцеві висновки з „Історії шкільництва“; „Партийна полїтика і мораль“ — то окрема брошура; „Родинне житє“ —

Generated on 2015-07-05 19:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

то ціла одна довша глава з „Систему етики“; „Етика і політика“ — то ціла окрема статя, а так само „Село і сільська школа“ (Dorfschule als Bildungsstätte) і т. д. А загальний огляд творчости проф. Паульзена дав я ще в р. 1900 (пор. „Діло“ з 15 червня 1900 ч. 123 фейлєтон п. з. „Фридрих Паульзен“). — Чи я що може, перекручував, фальшував або закривав, д. Панейко? Чи може радше Ваш закид написаний от так собі без глубокого вибору і розбору?...

Д-р. Іван Копач.

Львів, 4 н. ст. грудня 1908.

II. Відповідь і поясненє.

Д. Копач домагаєть ся від мене відповіди на свої запити. Виконую його бажанє, а читачів Л.-Н. Вістника перепрашаю, що моя відповідь з природи річи вийде довша ніж сам запит, займе кілька сторінок журнала, які могли б дати місце річам безперечно інтереснійшим.

В своїх увагах до поміщеного в X кн. Л.-Н.-В. за минулий рік у заграничнім оглядї некрольоґу Фр. Паульзена д. Копач зовсїм влучно перевів доказ, що слава перекладчика й популяризатора Паульзена в нашій мові не належить ся нїкому иньшому, а йому. Коли йому на тім так залежало, то нехай се буде доповненєм посмертної згадки про пок. професора. Що крім переведеня того доказу знаходжу в увагах д. Копача, се або проба інсінуації, або неправда, або — ще щось иньше, про що скажу на кінцї.

Пробу інсінуації маємо в словах д. Копача про мій переклад виривку з проф. Єрузалєма. Хто знає нїмецьку мову, тому ясно, що той переклад вірно віддає суть ориґіналу. Впрочім се відчуває й сам д. Копач, бо свою пробу переводить доволї несміло.

Неправда містить ся в кінцевім запевненю д. Копача, прибранім у форму запиту, де д. Копач хоче впевнити читачів, що він нїчого не „закривав“ з писань Паульзена. На се відповідь: так, д. Копач „закривав“ з писань свого професора те, що не підходить під смак нї йому, нї тим кругам галицької української суспільности, серед котрих д. Копач глядає собі приязни й підмоги. З таких, проскрібованих д. Копачем писань Паульзена, відомі менї дві книжки: збірка статей під заг. „Philosophia militans“, де Паульзен виступає з великим розмахом, а навіть сарказмом проти Гекеля тай — в сїм річ! — проти ново-томістичного напряму в фільософії, проти католицько-клєрикальних течій в фільософії й її історії, де він проголошує Канта фільософом протестантизму та просто на глум піднїмає католицько-клєрикальні подвиги на полї фільософії. Ся книга напсувала багато крови в обох зачіплених таборах: серед матеріялїстів і серед католиків, викликала цїлу лїтературу реплїк

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і полемік та й діждалась уже чотирьох видань. Сю книгу д. Копач усе уважав за відповідне промовчувати, так як він промовчав і другу, дуже спопуляризовану роботу Паульзена. А саме його переклад книжки Юма „Dialoge über natürliche Religion". До сього перекладу проф. Паульзен додав передмову й довший вступ з поясненями (28 сторінок); саму книжку пок. професор живо рекомендував до читаня та сам її вживав у семінарійних роботах. Вийшов той переклад у загально-відомім видавництві „Philosophische Bibliothek" та до 1905 року мав три видання. На дискретність д. Копача що-до сеї книжки кидає світло обставина, що твір Юма і передмова проф. Паульзена приносять основну і — як доси — дефінітивну критику інтелєктуалїстичних „доказів" істнованя Бога, перш усього критику доказу телєольоґічного, значить того „доказу", яким католицька доґматика й апольоґетика доси користуєть ся. Сам-же д. Копач не завагав ся встромити той „доказ" у свою брошуру про людське думанє, рекомендуючи його як — результат „наукової аналїзи".

Що д. Копач з уваги на неправовірний зміст двох названих книг волїв про них не згадувати нашій публиці, хоча в усїх, майже без виїмку всїх своїх брошурах, часописних фейлєтонах, ґазетних замітках, устних промовах і дискусіях згадував, цитував, рекомендував, переповідав иньші писаня Паульзена, та що саме тими двома книгами він не хотїв і не хоче псувати „доброї слави" собі й свому вчителеви серед тих кругів, до котрих належать його серце й надії, — се його добре право, так само, як добрим правом людий з иньшим світоглядом, як д. Копача, є — назвати річ по імени та звернути увагу, бодай читачів Л.-Н.-В., на ті прінціпи, по котрим д. Копач у ріжних часах і місцях подавав і подає хрестоматію з писань Паульзена. Що одначе д. Копач, знаючи себе, публично озлоблюєть ся, коли на ті його прінціпи звернути увагу, та що він має відвагу їх перечити, се в кождім разї відвага — sui generis.

Ідемо далї. Оповідає д. Копач про „публичну дискусію" в львівськім студентськім товаристві та про свої тріюмфи в тій дискусії. Пригадаю д. Копачеви фактичний стан справи. Протягом кількох вечерів д. Копач відчитував і коментував в українськім студентськім товаристві у Львові ті партії книги Паульзена про нїмецькі унїверситети, де берлїнський професор говорить про відносини молодїжи до нолїтики. Після останнього відчиту д. Копача була дискусія, в якій між иньшими говорив також підписаний. Зміст моїх уваг був такий: Рада проф. Паульзена, щоб студенти тільки вчили ся, а в активній полїтиці, в полїтичній аґітації й роботї абсолютно не брали участи, добра, але не для всїх часів, народів і кляс. Вона добра для нїмецької нації тепер, коли Нїмці мають свою державу та забезпечену полїтичну екзистенцію, але трохи не в пору проповідувати її в нас у Галичинї, де полїтичні невзгодини, мізер-

Generated on 2015-07-05 19:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ність нашого соціяльного розвитку, відсталість і — нечисленність нашої „старшої", національно-свідомої ґенерації зложились на те, що мабуть ще не швидко можна нам буде зрезиґнувати з активної помочи університетського студентства навіть у такій буденній політичній роботі, як виборча аґітація. Повного відвороту молодіжи від активної політики бажають собі в нас тільки сфери „Руслана", для яких молодіж усе за радикальна, занадто ліва, та які при відсутности молодіжи лекше придбали-б собі посольські мандати з помічю „свише". Тим сферам така проповідь абстиненції від політики, голошена д. Копачем на адрес молодіжи, все була дуже мила, тай вони д. Копачеви словом і друком доволі часто висловляли своє признанє. Але й серед нїмецького народа ради проф. Паульзена вигідні тільки тим суспільним клясам, про матеріяльні й культурні інтереси котрих дбає правительство. Се кляси — нїмецького міщанства, буржуазії; участь молодіжи в політиці, молодіжи, яка з природи свойого молодечого темпераменту й ідеалїзму тягне на „ліво", їм зовсім не бажана. За те кляси, котрі що-й-но борють ся за культурне й економічне визволенє, також у Нїмеччинї не можуть вповнї зрезиґнувати з молодечих сил. Тож ради проф. Паульзена не мають абсолютного значіня, а є тільки висловом його вузко-клясового, міщанського, чи там, як популярно кажуть у Нїмеччинї: філїстерського становища. Епітету „сервілїзм" я рішучо не назвав; се фантазія д. Копача, видумка, котрої корінь між и. мабуть у сім, що д. Копач уважає сконстатованє „клясовости" за докір, а саме „клясове" становище за щось негарне. Так він бодай заявив менї в відповідь на мої уваги, заперечуючи рішучо „міщанство" проф. Паульзена та проголошуючи його погляди якимись понад чи поза-клясовими. Щоб дати ще один арґумент на доказ клясового становища проф. Паульзена, я показав на його книгу про нїмецькі університети, котра лежала саме на столї, та сказав що в тій книзї є уступ, де проф. Паульзен виправдує пруське правительство в справі т. зв. „lex Arons" (непринятє доцентури соціяльного демократа). Ту книгу читав я недовго після її виходу та після кількох років полишилось менї з неї таке вражінє що-до lex Arons, яке я висловив. Таки на мою пропозицію д. Копач знайшов дотичний уступ книги і показалось, що я помиляв ся, бо проф. Паульзен не виправдував того кроку правительства, а тільки про нього згадав, не вдаючись у його близшу оцінку. Той інцідент вистарчає д. Копачеви на те, щоб емфатично чванитись, що „боронив" Паульзена „з нїмецькім текстом у руцї"!

Я розказав ту історію довше, ніж вона сього варта, бо хотїв вволити волю мойого інтерльокутора та на конкретнім прикладї показати „деяку обмеженість виднокруга" проф. Паульзена та — нещасливе стосованє деяких його, специфічно-філїстерських поглядів, до нашого житя. І саме д. Копач мав ту, на мій погляд: нещасливу, на свій

Generated on 2015-07-05 19:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

погляд: щасливу руку, що з багатих змістом, інтеліґенцією й культурністю писань проф. Паульзена вибирав і популяризував у нас речі, на яких найяскравійше зазначив ся тойв узко-міщанський, філїстерський бік творчости пок. професора. Се — наведені висше д. Копачем брошурки про партийну полїтику й мораль, про родинне житє, про етику й полїтику, а навіть — хоч у меньшій мірі — в виривках писань про шкільництво. Се — велика більшість цитатів з писань проф. Паульзена, цитатів, котрими багаті брошурки, уваги, промови, виклади й розмови д. Копача. Але розбирати все те, йти за кождим кроком д. Копача й показувати „філїстерські" прінціпи, — річ сама в собі не цїкава, так як впрочім і особа носителя тих прінціпів у нашій країнї — менї за мало інтересна. Не хочеть ся менї сього робити вже з тої причини, а також не хочеть ся менї довше баритись коло сеї справи ще з иньших причин. А саме:

В надрукованих висше увагах до некрольоґу проф. д. Копач підтягає один вислів із нього під відому дефінїцію австрійського карного кодексу та наводить навіть із нїмецького ориґіналу австрійського закона дотичний термін. Сим способом мій полємість недвозначно показує, в котрій сторонї він рад би глядати собі сатисфакції. Його тягне до суду. І справді, знаю се з зовсїм достовірного джерела, що д. Копач, прочитавши мої уваги про свій спосіб трактованя Паульзена, інформував ся, чи може за них пізвати мене перед карний суд. Інформації очевидно не впевнили вповнї мойого полєміста про каридостойність моїх уваг, зосібна-ж одного вислову серед них, тож він пустив ся на літературну полємїку в Л.-Н.-В., визиваючи тут мене до яснїйшого сформулованя моїх закидів, сформулованя, яке — спеціяльно що-до інкрімінованого вислову — могло б придати ся й до евентуального судового позву. Що-ж, піти до суду — також добре право д. Копача, тай сим я певно його не докоряв би. Одначе людина, котра, з приводу одної й тої самої річи приготовляєть ся кликати собі на підмогу полїцію, а рівночасно, не перебираючи в словах, перед своїми учениками в клясї лаеть ся на людину, яку вважає за свойого противника, а ще й разом із тим пускаєть ся на літературну полємїку, показуючи при тім охоту доповнити свої судово-карні інформації, — як усе те робить д. Копач, — така людина бодай для мого почуваня являєть ся — скажімо — джентельменом sui generis, джентельменом, літературна полємїка з котрим вимагає від мене стільки самоперемоги й самовідреченя, що вести її далї я мушу зректи ся.

В. Панейко.

Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. ГЕХТЕР.

З українського життя.

Наші земства.

Із усїх „сорока тисяч“ канцелярій, правлїнь, присутствій, палат і управ, істнуючих у Росії, земства безперечно являють ся єдиними інституціями, так чи инакше близькими до народу. При всїх недоладностях своєї орґанізації, при всїй архаїчности свого сословно-цензового складу, при всїй дошкульній вазї того бюрократичного „усмотрѣнія“, що тяжить на них — земства все ж зостають ся величезною громадською силою. Нема такої галузи внутрішнього народнього життя, де земства не могли б проявити свого благотворного чи руїнного впливу. Економіка й культура, землеустройство й народня освіта, переселеннє й комунікація, охорона народнього здоровя й боротьба з несумлїнною торгівлею — в кожній з сих галузів, рівно як і в десятку инших, земства можуть у тій чи иншій мірі сказати своє авторитетне слово.

За часів дореволюцийних земства се й робили, причім дїяльність їх здебільшого носила характер позитивний — розуміть ся, як на наш погляд. Звичайно, обєктивні умови причинялись до того, що й тодї дїяльність земств була далека від ідеалу. Одначе, всякий мусить признати, що в межах можливого, наскільки дозволяли обєктивні й субєктивні обставини, переважне число земств зробило все, що могло й повинно було зробити. Земська школа, земська медицина й ветерінарія, боротьба з голодом і його наслїдками, — се такі славні сторінки в історії нашого земства, яких нїщо й нїхто викреслити не зможе.

Помимо сфери практичних, так би мовити буденних народнїх потреб, є ще одна сфера, в якій значінне земств могло б бути безмежним. Се — сфера загальнополїтична. Як єдиний орґан, у якім голос народу чуєть ся розмірно найсильнїйше, як орґан найблизчий до конкретного житя, отже й найкраще ознайомлений з його потребами, — земство нїби-то природою річей призначене до ролї посередника між найвищою властю й народом. Нїчого й казати, які широкі перспективи відкриває таке виключне становище перед земськими інституціями.

У свій час, як відомо, земства користувались з свого виключного становища — знов таки, наскільки сьому сприяли обставини кожного данного моменту зокрема й обставини взагалї. Петиції 1881—2 р.р., а особливо петиційно-банкетна кампанїя 1904—5 р.р. служать живими памятниками того, що зробили земства на сїм полї, й живими доказами того, що вони можуть тут зробити.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Так, кепсько чи гарно, а земства дореволюційного періоду по змозї силкували ся зреалїзувати всї заложені в них потенції. Правда, у величезній більшости випадків ті спроби не дали жадних реальних наслїдків, але земства найменше винні в тім. У всякім разї, історія мусить винести земствам дореволюційного періоду прихильний присуд, чого вже нїяк не можна сказати про земства сучасні.

Полїтична реакція, що запанувала в Росії після перемоги бюрократичного уряду над демократією, в першу голову знайшла співчутливий відгук серед головного земського елемента — дворян. Що саме повернуло вчорашніх лїбералів і конституціоналїстів у реакціонерів 96-ї проби — се питанне з бажаною докладністю ще не вияснено. Безперечно лише одне: в раптовім і радикальнім поворотї симпатій дворянсько- поміщицького елементу від опозиції до реакції одну з головнїйших ролей відограли земельні вимоги селянства. Се й визначило собою характер дальшого розвитку дворянсько-поміщицької реакції в наших земствах. Боротись зо всїм, що може викликати повтореннє селянського руху 1905—6 р.р., і всїма силами підтримувати те, що може приспати селянство й навернути його на шлях т. з. „мирного обновленія“ — ось гасло, під знаком якого проходить дїяльність наших земств за останнї часи.

Що може викликати повтореннє недавнього аґрарного руху? Перш за все — поширеннє освіти, а тому — геть з освітою! Мартирольог замкнених протягом останнїх двох років земських шкіл і инших просвітних закладів нагадує найтемнїйші часи в історії поширення народньої освіти в Росії. Досить було найменшої зачіпки, найсмішнїйшої дрібниці, щоб було знищено одним підписом пера те, що будувалось і плекалось десятилїттями. У Київщинї, напр., школи звичайно будують ся земством спільно з селянськими громадами. Якось вийшло так, що за де-котрими з тих громад набралась недоїмка, инші ж зреклись давати гроші на ремонт шкільних помешкань. І що ж? Ревизійна комісія не знайшла нїякого иншого виходу з сього становища, опріч як запропонувати зовсїм замкнути ті школи. Ґубернський земський комітет уже був цїлком пристав на сю пропозіцію, й тільки палке заступництво гласного (іменованого) від селян урятувало школи від закриття [1]).

Инші ґубернії Вкраїни й собі не відставали від войовничого походу, розпочатого переляканими аґраріями проти земської освіти. Так, чернигівське ґубернське земське зібраннє „провалило“ асиґновку в 720 карб. на майнівську сїльськогосподарську школу, не зважаючи на те, що член

[1]) „Слово“ (Петерб.), 597. Тут і далї факти стосують ся, здебільшого, до останього часу, головним чином—до останньої сесії ґубернських земських зібрань.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Державної Ради гласний Красовський умовляв ухвалити асіґновку й навіть загрожував, що „провал“ асіґновки може дати урядови привід гадати, що Чернигівці ще не доросли до сільськогосподарської школи [1]). Полтавське земство відмовило в субсідії єдиній у Полтаві громадській бібліотеці, на чолі якої стоїть В. Г. Короленко. Субсідія в розмірі 500 карб. річно видавалась досі без перерви протягом 10 років. Постановлено також відібрати у бібліотеки 4000 карб., виданих їй ґубернським земством на оборотний капітал [2]). На тім же зібранню, при обміркуванні питання про орґанізацію загальнопросвітних курсів для народних учителів Полтавщини, гадяцький маршалок Кочубей від імени правих доводив і, здається, довів, що курси загрожуватимуть спокою ґубернії. Мотив: „неблагонадежний“ склад лекторів на курсах — проф. М. Ковалевського, академіка Овсяніко-Куликовського й, головним чином, проф. Мих. Грушевського. Кочубей пропонував також скасувати педаґоґічне бюро [3]).

Просвітний погром, так успішно ведений ґубернськими земствами, ретельно підтримував ся земствами повітовими, причім останні часто-густо лишають далеко позад себе своїх старших колеґ. Ніжинське земство, напр., з власної ініціативи закрило єдину в місті земську бібліотеку. Мотиви, які спонукнули земців до такого кроку, се — істнуваннє серед 38-тисячної людности Ніжина „більше 50 % євреїв [4]). Єлисаветське земство відмовило товариству грамотности в звичайній субсідії в 500 карб. на утримуваннє безплатної бібліотеки-читальні [5]). А Переяславське земство в своїм „усердії не по разуму“ додумалось до того, що конфіскувало цілу низку книжок, нею ж самою розісланих у початкові школи повіту для читання школярам. Між иншим, конфісковано писання В. Короленка: „Лѣсъ шумитъ“, „Соколинецъ“, „Сонъ Макара“, „На затменіи“, „Судный день“ і „Сказаніе о Флорѣ римлянинѣ“ [6]).

Заходи вкраїнських земств, звернені на те, щоб зробити неможливим повтореннє „ужасів“ 1905—6 р.р., не обмежують ся розгромом земської освіти. Поруч з сим уживаєть ся ще цілий ряд заходів, головнійшими з яких — завзята боротьба з т. зв. „третім елементом“, тероризація людности при допомозі найманих на людські ж гроші козаків, черкесів, інґушів etc та всяческа допомога орґанам чорної преси.

---

[1]) „Кіевскія Вѣсти“, № 16, 1909.
[2]) „Бирж. Вѣд.“, № 295 за 1907 р. і „Рус. Слово“ від 16 грудня того ж року.
[3]) „Рус. Слово“ від 15 грудня 1907 р.
[4]) „Слово“ (Петерб.) від 8 сїчня 1909 р.
[5]) „Рус. Слово“ від 19 грудня 1907 р.
[6]) „Рада“, № 7 за 1909 р.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В справі боротьби з третїм елєментом, на превелику досаду переможців, зроблено не дуже багато. Се й зрозуміло, бо вся „чорна праця“ в земстві, як відомо, лежить на плечах третього елєменту, а що до „чорної роботи“ наше „первенствующее сословіе“ не дуже-то охоче береть ся, а коли навіть і береть ся, то з того виходить один сміх — то доводить ся миритись з ненавистними, але потрібними робітниками. Зрештою, не треба й зменшувати того, що „зроблено“ в сїм напрямі. В багатьох ґубернїях цїлком зруйновано земські статистичні виділи, в Чернігівщинї de facto зруйновано земську економічну раду, спустошено страхові (асекураційні) виділи, розігнано велику частину медичного персоналу; в Катеринославщинї розгромлено аґрономічний, статистичний і санітарний виділи и т. д.

Без порівнання більше зроблено для тероризації людности. Досмерти налякані поміщики проявили на сїм полї таку широку діяльність, перед якою мусить спасувати найрозвиненїйша фантазія. У всякім разї, коли скажемо, що на тероризацію селянства (більш відповідної назви нема в нашім арсеналї) вкраїнськими земствами було витрачено коло 1 мілїону карбованців, то се не буде значним прибільшенням. Сами Катеринославське й Херсонське земства витратили на самоохорну кілька сот тисяч карбованців.

Переляк був настільки великий, що навіть тепер, коли повне заспокоєннє констатовано таким авториретним ареопаґом, як нарада єлисаветської земської управи, повітового маршалка, жандармського підполковника й повітового справника — навіть тепер асиґновки на утрімуваннє екзекуційних ватаг фіґурують в земських росписах. Так, на утримуваннє земської сторожі в тім же „заспокоєнім“ Єлисаветськім повітї асиґновано 10.000 карб., Херсонське земство для сїєї ж мети асиґнувало 100.000 карб., Катеринославське земство асиґнувало 80.000 карб. на проведеннє в Катеринославськім повітї телєфону, що власне також має бути одним із засобів тероризації людности.

Цїкаві думки вислювались під час голосування де-яких асиґновок подібної катеґорії. В Полтавськім земстві гласний Невіант запропонував „изъять“ служащих земського страхового виділу, які нїби-то співчувають палїям панських маєтків, і видавати по 300 карб. нагороди кожному, хто викаже палія [1]). Катеринославське земство, асиґнуючи 10.000 карб. на збільшеннє полїції, боротьбу з грабіжками й на допомогу жертвам революції, висловило бажаннє, щоб було реорґанїзовано слїдчу й шпигунську справу в повітах і щоб слїдство про полїтичні злочинства провадилось „упрощеннымъ“ способом [2]). Загалом, розперізуваннє йшло повне й по всїй лїнії.

[1]) „Рус. Слово“ від 13 грудня 1907 р.
[2]) „Рус. Слово“ від 21 грудня того ж року.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Останнім кільцем, що замикало собою ланцюг, накинутий новітніми замцями на селянство, було енерґійне субсидіюваннє чорносотенної преси. Особливим фавором „останніх зубрів“ користувались: одеська „Русская Рѣчь“, катеринославська „Русская Правда“, херсонський „Родной Край“ та инші. Субсідії в розмірі 3—10.000 карб. видавались і видають ся, звичайно, з загальноземських коштів, у складанню яких головну участь беруть селяне. Нїкому, одначе, не приходить у голову запитати останніх, чи дїйсно так до смаку їм припала чорносотенна духовна страва, що на постачаннє її варто витрачати такі величезні суми...

Такий вигляд має дїяльність теперішніх українських земств, поскільки вона напрямлена до того, щоб вигнати з селянських голів усякі „безсмысленныя мечтанія“. Неприваблива вона, отся дїяльність, і не поздоровить ся від неї вкраїнському селянинови, й без того досить не освічѐному, заляканому й запамороченому. Густо-чорною фарбою буде вписана ся сторінка в історію вкраїнського місцевого самопорядкування.

Але дїяльність земств не обмежуєть ся сією неґативною сферою. Хоч і не визначають ся біловіжські аборіґени великими розумовими здібностями, а проте вони розуміють, що небезпечно виривати з-під ніг селянина всякий ґрунт і цїлком позбавляти його надії на можливість кращої будучности. Треба тільки, щоб той ґрунт не міг стати відправною точкою для нової боротьби, а надії щоб не переходили відомої межі. Тут у пригоді стала полїтика „малих дїл“.

Коштуючи надзвичайно дешево — у всякім разї, дешевше примусового відчуження, — полїтика малих дїл вигідна ще тим, що дає ілюзію дуже енерґічної праці. Люде метушать ся, хвилюють ся, виголошують безлїч гарних слів, списують гори паперів, а часом і дїйсно зроблять щось путнє. Так і здїйснюєть ся безсмертна формула про набуттє капіталу й захованнє невинности.

Було б одначе помилкою й несправедливістю цїлком нехтувати сей позитивний бік дїяльности сучасних земцїв. Можна й треба підкреслювати нездатність „малих“ заходів поладнати корінні недуги народнього чи краєвого орґанїзму. Можна й треба висмівати земцїв, коли вони полїтикою малих дїл хотять обминути розвязанне великих питань — аґрарного, шкільного й т. и. Але взята сама по собі, без того специфичного змісту, якого хотять їй надати всїлякі тандитники від полїтики — проґрама малих дїл має свій безперечний raison d'être і може принести певну долю користи.

Бо малих дїл у нас — Господи, як багато. Нашого селянина треба навчати кращих і кориснїйших способів хлїборобства, б з своїми те-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

перішніми первісними способами селянин і на двадцятьох десятинах пухнутиме з голоду. Треба поліпшати породу нашої селянської скотини, робочої й молочної. Треба задобрити наші піски, засипати яри, розчистити річки. Треба допомогти селянам у їх заходах до самоорґанізації на економічнім ґрунті, де сї заходи виникають стихійно, й викликати їх до життя там, де селянство ще занадто несвідоме, щоб самостійно утворити подібний рух. Треба забезпечити селян добрим насїннєм, сільськогосподарським знаряддєм і удосконаленими машинами, даховою бляхою. Та мало чого треба! Були б тільки руки та охота до праці, а діла знайдеть ся досить.

Як же сучасні вкраїнські земства виконують сю с в о ю проґраму?

Загалом — досить добре. Земства останнїми часами дають усе більше й більше місце в своїх бюджетах для асиґновок на „розвиток економічного добробуту“. Так, напр., те саме Чернигівське земство, що, на вислов д. Красовського, ще не доросло до сільськогосподарської школи, сього року призначило на економічну дїяльність коло 50 тис. карб. З них 16,5 тис. карб. призначено повітовим земствам на їх сільськогосподарські підприємства, 17,5 тис. карб. на мелїорацію, коло 2000 карб. на субсидії сільськогосподарським т-вам, $3^1/_2$ тис. карб. на утримуваннє кролевецького кустарного складу, 8 тис. на плодовий розсадник і т. д.[1]). Так саме раз-у-раз зростають асиґновки й инших земств на сю річ.

Практична дїяльність земств дуже ріжноманїтна. На перше місце треба тут поставити орґанїзацію взірцевих (показних) господарств і піль. Ґубернії з „справжнїми“ земствами за останнїх 2 роки, дякуючи праці земських аґрономів і інструкторів, покрились досить густою сїткою таких піль. Найцїкавійше, що „куці“ земства південно-західного краю й собі не відстають від „духу часу“ й досить жваво працюють у сїм напрямі. В Київщинї, напр., протягом минулого року земство впорядкувало, наскільки нам відомо, 12 зразкових піль у ріжних пунктах ґубернії. Опріч того, земська „Ґазета“ повідомляє, що „в аґрономічнім видїлї лежить сила плянів про заведеннє нових зразкових піль“ і що сї пляни „буде здїйснено почасти сеї осени (себ-то 1908 р.), а почасти нової весни“. Подільське земство також постановило видавати 5.000 карб. щорічної допомоги подільському т-ву сільського господарства, відомому своєю дїяльністю що до орґанїзації зразкових піль. Досї такі поля вже істнували в Вінницькім та Гайсинськім повітах, а тепер їх буде заведено в Камьянецькім та Могилївськім повітах. Нарештї, навіть Волинське

[1]) „Слово“, 681.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

земство — ся „сплошная канцелярія“, як називає його справозданне урядової ревизії — захопилось сим рухом і, між иншим, асіґнувало 461 карб. 20 коп. на орґанїзацію зразкового хмельника, звідки б селянам видавав ся кращий матеріал для посадок.

Почесне місце серед низки земських заходів, звернених до поліпшення селянського господарства, заступає також постачанне людности доброго знаряддя, машин, насіння, дахової бляхи. Знов-таки треба зазначити, що полуземства півд.-зах. краю й в сій справі старають ся не відстати від „повних“ земств. Так, напр., пожарний виділ київського земства нещодавно продав людности на льготних умовах 22 вагонів дахової бляхи; аґрономічний виділ сього ж земства в осени виписав 110 пуд. петкуського жита, яке було роздано для засіву селянам кількох повітів. Упорядковано також у кількох пунктах ґубернії прокатні станції, звідки селянам за недорогу платню видають ся рядкові сіялки, добрі плуги тощо. Подільське земство, щоб поширити серед селян гарні сільськогосподарські машини й знаряддя, порозумілось з властителями приватних складів про льготний продаж таких машин селянам. Незалежно від сього, земство позичає селянам гроші на купівлю машин. Опріч сього, земство відкриває далї склади дахової бляхи при сільських споживчих товариствах. На Волини зроблено в сім напрямі значно менше, але й тут треба зазначити факт відкриття володимирським повітовим земством складу хлїборобського знаряддя, машин і насіння, для чого в Володимирі-Волинськім поставлено спеціяльний будинок. Крам дає ся на виплат — на 4 місяцї. При складї збудовано також цегельню для постачання людности дешевої цегли.

Зазначимо ще де-які найважнїйші заходи вкраїнських земств — заходи, які революції не зроблять і радикально селянського становища не змінять, а проте корисні й потрібні.

Тут ми на перше місце повинні поставити допомогу земств кооперативній орґанїзації селянства. При багатьох земствах заведено спеціяльних інструкторів кооперації, при инших влаштовано бюра для пояснень у питаннях кооперації. Земства скликають місцеві, районні, повітові, а де можна, то й ґубернські наради й зїзди представників від селянських кооперативів. Земства, як, прим., полтавське, видають грошеві субсидії селянським кооперативам, коли того вимагають обставини, влаштобують курси й відчити для керманичів селянських кооперативів і т. и. Загалом треба сказати, що надзвичайно пишний розвиток української сільської кооперації протягом останнїх двох років має в значній мірі завдячувати прихильному відношенню земств до кооперативної ідеї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Далі треба згадати заходи наших земств, уживані на підтриманнє кустарних (домашніх) промислів, які істнують серед селянської людности. Усім відома дїяльність полтавського земства на сім полї. Инші земства також по змозї підтримували кустарне ганчарство, плетеннє кошиків з рогози й шелюги, тканнє килимів то-що. Спеціяльно треба зазначити дїяльність київського земства в справі розвитку шовківництва. До 1907 р., себ-то поки земство не втручалось у сю справу, Київщина що-року продукувала коло 8 пуд. шовкових коконів. Відколи ж земство заходило ся постачати селянам-шовководам ґрену й скуповати в них кокони, справа значно посунулась наперед: р. 1907 вже випродуковано 20 пуд. коконів, р. 1908 — більше 80 пудів, а на рік 1909 трипільські селяни обіцяли дати 100 пудів коконів.

Є ще багато дрібних справ, у яких земська дїяльність проявилась з позитивного боку. Боротьба з шкідливими комахами, мелїорація, задобрюваннє пісків і засипка ярів, орґанїзація лєкцій про пораннє землї, про культуру кукурузи, буряка й могара, про кооперацію, садівництво й огородництво, й про десятки инших питань селянського обиходу, орґанїзація сїльськогосподарських музеїв, пробних і ентомольоґічних станцій, поліпшеннє породи селянської худоби й птиці — у кожній з сих галузей земства сказали своє слово. Єдине, що можна їм закинути, се — занадто малі, як на наші потреби, розміри, в яких провадилась уся отся дїяльність. Але в даннім разї нас більш цїкавить якість, анїж кількість земскої працї, отже на сім не спинятимемо ся.

Щоб покінчити з описаннєм дїяльности сучасних українських земств у сфері практичних потреб селянства, згадаємо ще про харчуваннє голодних й орґанїзацію переселення. Останнї неврожайні роки, які з нечуваною силою вибухнули над Україною, поставили перед земствами важке завданнє: при безперечно сумнім станї земських фінансів задовольнити таку велику й страшну нужду. У виконаннє свого завдання земства вклали мало вогню й запалу, але справу свою силкували ся виконувати по змозї сумлїнно. Асіґновки на харчуваннє голодних і на роздачу насїння загалом і пересїчно призначились досить охоче. Винятком були тільки де-які з „куцих“ земств — як що не помиляємо ся, то київське й волинське, — але характеристичними сї винятки вважатись не можуть.

В справі орґанїзації переселення безперечно великим і значним плюсом являєть ся заснуваннє вкраїнської краєвої земської орґанїзації, до якої вступили земства: полтавське, чернигівське, харьківське, катеринославське, херсонське, й київське. Пекуча потреба в такій орґанїзації вже давно настигла й навіть перестигла, отже навіть при всїх своїх безперечних хибах і недоладностях істнуваннє краєвої переселенської орґанїзації є фактом відрадним.

Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Намічаєть ся й орґанізація другого земського союзу. Як повідомляє „Гол. Москвы", чернигівське ґубернське земське зібраннє уповноважило управу приступити до орґанізації перестраховочного союзу вкраїнських земств. Є думка поширити союз на всї 9 українських губерній. Але поки-що — се ще в проєктї.

Наслїдки земської „економічної" дїяльности? Їх небагато, але все-таки згадати про них варто. Насамперед, се потрібно для встановлення безстороннього погляду на земство новітньої формації, а опріч сього освітленнє сього питання в значній мірі вводить нас в курс нових течій у нашім селянськім господарстві.

Останнї роки, як відомо, були дуже скрутними для вкраїнського сїльського господарства взагалї й для селянського — особливо. Хлїборобство й скотарство — сї головнїйші джерела селянського істнування — через нечувані на Вкраїнї неврожаї сильно підупали. Але поруч з сими неґативними зявищами в нашім селянськім господарстві помічаєть ся сила зявищ позитивного характеру — й істнуваннє останнїх у значній мірі являється результатом практично-економічної дїяльности наших земств.

Почати з того, що на Вкраїні, особливо в півд.-зах. краї, серед селянства помічаєть ся глибокий рух до збільшення продуктивного скотарства, головним чином молочарського. Се до певної міри мусить нейтралїзувати шкоду від абсолютного зменшення худоби в селянських господарствах.

Поруч і в звязку з сим розвиваєть ся травосїяннє, досї майже невідоме нашим селянам. Так, напр., на Поділлї під сїяні трави з кожним роком відводить ся все більше й більше місце, причім за один минулий рік, не зважаючи на його загалом невдячний для сїльського господарства характер, площа сїяних трав заросла у де-яких повітах на 20%. На Волинї минулий рік приніс збільшеннє площи травосїяння на 6%, у Київщинї — на 3 проц. Сіють здебільшого конюшину (клєвер) і люцерну, й притім не тільки великі поміщицькі господарства, а й селянські.

Останнї часи принесли вкраїнському селянству ще цїлком нову галузь сїльськогосподарської промисловости. Се — промислове птахівництво. Досить зазначити той факт, що за один минулий рік експорт птиці й продуктів її зріс на 100—200%, особливо гусей в Ґерманію і курей в Анґлію. Кожному ясно, що в сїй справі земствам належить величезна роля: вони роздають селянам расових птахів на розвід, вони орґанїзують серед селян птахівничі товариства, вони влаштовують за кордоном сїльськогосподарські аґентури то-що.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Далі, для оцінки земської діяльности велике значіннє може мати становище сільскогосподарської техніки. Виявляєть ся, що остання зробила дуже великі успіхи за останні часи. Сільсько-господарські машини й знаряддя все більше й більше поширюють ся серед селян, доказом чого можуть служити все зростаючі операції земських складів. Одного минулого року операції тих складів зросли на 35—40%, і се не зважаючи на дорожнечу залїза, яка повстала через дїяльність сіндікатів „Кровля", „Гвоздь", „Продамета" то-що. На штучний гній також помічаєть ся збільшеннє попиту з боку сільських господарів, головним чином, з боку селян-хліборобів. Яскравою ілюстрацією сьому може служити той факт, що київський сільскогосподарський сіндікат не міг задовольнити всїх вимог — настільки вони були несподівані своїми розмірами. Нарештї, майже повсюду помічаєть ся збільшеннє господарств, що переходять до раннього пару й до корисніїших сївооборотів замість трьохпілля. Так, у Харьківщинї число господарств, що перейшло до раннього пару, за один минулий рік зросло на 6%, у Курщинї — на 5%, а в степовій Україні, — на 20—50%.

Наприкінцї наведемо виписку з харьківського „Утра" про ролю земства в справі поліпшення техніки селянського господарства.

„В Купянськім повітї — пише ґазета — земський аґроном від 14 до 20 падолиста (ноября) влаштував 14 відчитів, про які людність було оповіщено особливими оголошеннями. Число слухачів здебільшого було значне: до 150 душ. Ставились слухачі з великим інтересом. Після відчитів роздавались плакати на прочитану тему. Читає також повітовий інструктор садівництва.

Із Охтирського повіту повідомляють, що з заведеннем участкових аґрономів дїяльність земства в допомозї хліборобству стає на цїлком новий шлях. Величезна роля, яка належить аґрономам, виявилась тут, між иншим, у тім, що в-осени 5 сільських громад склали приговори про заведенне 4 і 5-пільних сївооборотів.

У Волчанськім повітї вже коло двох років помічають ся серйозні зміни в способах селянського хліборобства. Серед селян повстає сильний рух до заведення раннього пару замість петрівчаного, або, як його називають, мертвого, чим осягаєть ся одне з найважніїших завдань, поставлених собі земством у сфері аґрономічних заходів. Опріч того, помічаєть ся наочно поширенне гноєння парів, замість продажу гною сусїднім господарствам, як се практикувалось тут раніїше в широких розмірах. Помічаєть ся розповсюдненне правильних сївооборотів у поодиноких селянських господарствах, а також у цїлих селянських громадах" [1]).

Ми вже бачили, як ставлять ся вкраїнські земства пореволюційного періоду до питань культурного й економічного характеру й в які форми

[1]) Ще де-які факти про прогресивні течії в селянськім хліборобстві читач знайде у моїй статї „З економічного життя України в 1908 р.", Л. Н.-Вістник, 1909, кн. 1, ст. 176—177.

Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

виливаєть ся їх дїяльність на сих двох полях. Для повноти картини необхідно зупинитись на відношеню наших земств ще до одного питання — національного, або, краще мовити, вкраїнського.

В данний момент національне питанне в Росії є питаннєм чисто-полїтичним, що з однаковою справедливістю може бути сказано як про проблєму визволення всїх недержавних націй Росії взагалї, так і про національне визволенне вкраїнства зокрема. Такий характер питання наперед визначає відношенне земств до украінства. Уникаючи взагалї „полїтики“, себ-то всього того, що так чи инакше поширює полїтично-громадський обрій людности й будить у нїй змагання до лїпшого соціяльно-полїтичного ладу, новітнї земцї не мають жадної рацїї робити якийсь виняток для вкраїнської національної ідеї. Єдине можливе відношенне їх до сїєї ідеї, се — пасивно або й аґресивно-вороже. Ті досить численї випадки, коли вкраїнським земствам доводилось висловлюватись відверто в украінській справі, з повною очевидністю потверджують справедливість сїєї апріорної оцїнки.

Для ілюстрацїї відносин вкраїнських „зубрів“ до вкраїнської національної ідеї дуже характеристична промова полтавського гласного Прохорова в справі трьохтисячної земської субсідії ґазетї „Хуторянинъ“. Прохорів у палкій промові доводив, що „Хуторянинъ“, друкуючи статї й розсилаючи додатки вкраїнською мовою, „має на оцї сепаратнчні цїли“. На думку Прохорова, ґазета не повинна втручатись у полїтику й привчати людність до иншої мови, опріч великоросийської“ [1]).

Не менш характеристичне й відношенне подільського земства до проєкту викладів украінської мови в двохклясових школах і вчительських семинаріях Поділля. Як відомо, найсв. сїнод у свій час дозволив у відповідь на проханнє місцевого духовенства завести в церковно-приходських школах Подільської епархії виклади вкраїнської мови, якою говорить місцева людність. Для приготування відповідних учителїв духовенство постановило завести в місцевих школах і по вчительських семинаріях виклади вкраїнської мови, яко окремого предмету. З сїєю метою духовенство й звернулось з проханнєм про допомогу до повітових земств. Всї вони, опріч вінницького, відмовили допомоги; ґубернський же комітет не затвердив і вінницької постанови, виходячи з такого архи-безглуздого арґументу: „вчителї не потрібують навчати ся вкраїнської мови, бо вони Вкраїнцї й повинні й без того знати свою рідну мову“ [2]).

Єдине вкраїнське національне підприємство, яке користуєть ся деяким порівнюючим фавором серед теперішнїх земцїв, се — памятник Т. Г. Шевченкови. На памятник земцї жертвують розмірно охоче. Але

[1]) „Рус. Слово“ від 19 грудня 1907 р.
[2]) „Слово“ (петерб.), 597.

Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

й тут є чимало „ложок дьохтю“. Перша така „ложка“, се — мізерність сум, що жертвують ся на памятник. Ми знаємо один тільки випадок, коли було пожертвовано 500 карб., здебільшого-ж жертвуєть ся 100—50 карб. Друга „ложка“, се — дебати, якими звичайно супроводжують ся подібні асіґновки. Одноголосно такі асіґновки ніколи не проходять, а здебільшого проти бажання значної частини земських зібрань. А дебати, дебати!.. Та ось свіженька й до того яскрава картинка таких дебатів[1]):

Говоруха-Отрок читає звичайні запросини полтав. ґуб зем. управи жертвувати на памятник Т. Г. Шевченкови. З приводу сих запросин курська управа звернула увагу зібрання на „тенденцію малорусскаго сепаратизма“. досить відверто висловленого в заклику полтавського земства, й, ухиляючись від орґанїзації комітетів, пропонує призначити яку-небудь суму, але з умовою, що гроші ої повернено буде курському земству назад, як що комітет у справі будування памятника не подїлятиме поглядів земства на ідею памятника й на напис на йому, або не зречеть ся тенденції українського сепаратизму...

П. Е. Марков. Цїлком згожуюсь з управою. Управа спинила ся на півдорозї. Раз приняло тенденцію малоруського сепаратизму полтавське земство, то ї приймуть і инші сепаратисти. Малоруського поста я не знаю, окрім загально відомих. На мою думку жертвувати не варт. Ми — велика Росія й повинні сим пишати ся. Пожертвуваннє на сей памятник — такий акт, який суперечить нашому патріотизму...

Н. Н. Богданов. „Величайшій поэтъ изъ народныхъ поэтовъ“. Я не можу згодити ся з тим, що Шевченко найбільший з народнїх поетів. Слово „величайшій“ вказує, очевидно, на сепаратизм. Можна сказати просто: поет; але назвати Шевченка „величайшимъ народнымъ поэтомъ“ — сього не можу. Я його, як поета, „очень уважаю... но рекомендую... отказать въ субсидіи“! Занадто вже ясно виказано ідею сепаратизму...

Дебати, подібні до наведених, можна почути по всїх земських зібраннях, де тільки не знїмалось питаннє про жертви на памятник. У таких випадках якось мимоволї хочеть ся сказати: „Даруємо вам вашу асіґновку, яка не виносить і тисячної долї ваших асіґновок на полїцію, мілїцію etc., тільки не згадуйте всує імени великого поета“!

Висновки з усього сказаного про настрої, які домінують в українських земствах пореволюційного періоду, вже, мабуть, зробив сам читач. З свого боку можемо в двох словах зформулювати сї висновки. Реакційність у сферї культурно-полїтичній і поступовість у сферї буденно-економічній, переважно в сферї „малих дїл“, — ось формула відносин наших земств до кардинальних питань нашої сучасности.

Що буде далї? Які тенденції — реакційні чи поступові — візьмуть гору в наших земствах? Математично-докладної відповіди на сї пи-

[1]) Справозданне ґазети „Родная Старина“ про засїданне курського ґубернського земського зібрання 12 сїчня сього року. Цитуємо за „Радою“, ч. 13 за сей рік.

Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тання, звичайно, дати не можна, але багато фактів свідчить про те, що смертельний переляк, що був так опанував поміщицько-дворянською клясою після подій 1905 р., починає помалу зменшуватись. Слїпа реакція, яка наслїдком того переляку вибухнула над земськими інституціями й змела з лиця землї багато поступових начинань і ще більше поступових дїячів, потроху ізживає сама себе й дає місце для здоровійших і демократичнїйших течій.

На наших очах відбуваєть ся боротьба між живим і мертвим. Але „живе“ ще повне сумних згадок про недавні поразки, а „мертве“ ще істнує в силу інерції, розвиненої його недавнїми перемогами. Тому й перемога живого над мертвим так довго не настає й, очевидно, ще так швидко не настане. Проте про кінцевий результат сієї боротьби двох гадок бути не може: перемогти мусять поступові течії — й вони переможуть.

ВАСИЛЬ ПАНЕЙКО.

За границею.

Катастрофа в Калябрії й Сицилії. — З італійської й міжнародньої клєрикальної ниви. — Кінець католицького модернїзму в Італії. — Відповідь цїсаря Вільгельма на конституційну манїфестацію нїмецького парляменту. — Сучасна війна та полїтичний світогляд нїмецького ґенерала. — На півднї австро-угорської держави.

Жах страшної катастрофи наляг тїню на Европу, коли минав ся старий рік; від часу трясеня землї під Лїсабоною, яке в душу молоденького хлопчика — Ґете кинуло перше зерно сумнїву про боже провидїнє, не впало на европейську частину людства нїяке стихійне нещастє, що могло-б рівнятись з руїною, яка навістила сицилїйське місто Мессіну. Не диво отже, що відгомін катастрофи лунав по всїх новорічних рефлексіях.

Та — неоднакові люди, неоднакові й рефлєксії. Мабуть найрозумнїйше слово з приводу катастрофи вийшло від ґеольоґа Портіуса [1]), котрий віддаючи повну пошану вселюдському співчутю й людяній солїдарности, які виявились в Італії й за її границями, пригадав, що тут милостинї мало: добра школа народня без порівнаня важнїйша для нещасної Сицилії й Калябрії, нїж дїла всесвітнього милосердя; — народня школа, яка розбурхала-б уми та навчила-б тамошнїх мешканців, що

[1]) Зреферованє в Берлїнській „Die Neue Zeit“, рік 27, число 15.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

в непевних із сейсмічного боку землях треба инакше будувати доми, як доси. Трясеня землї вже давно були-б для Калябрії й Сицилії малошкідним явищем природи, якби умове лїнивство й невіжество не зупиняли людности слухати вказівок і рад будівельних техніків і ґеольоґів. Але се голос „вопіющого во пустини“. Бо Калябрія й Сицилія належать до найменьше просвічених країн італїйської держави; вони рівночасно — землї, де абсолютно й безмежно володіє найтемнїйший католицький клєрикалїзм, який інстинктом почуває, що всяка просвіта людности рівнозначна з поменьшенєм його значіня й впливів. От, і клєрикальні сфери беруть ся користуватись катастрофою, щоб скріпити свою власть над людністю та щоб нажахані стихійним нещастєм людські душі ще сильнїйше полонити в пута пересудів і в мраку темряви. Воно має свою культурно-історичну вартість, усї ті рабівницькі історії, які католицьке духовенство (або що найменьше — деяка його частина) в Італії й поза Італією, надуживаючи релїґійні почуваня й потреби людини, видумало й вигадує, щоб „скріпити віру“. Один такий документ позволимо собі тут навести, як не ізза чогось иньшого, то бодай тільки як зразок і приклад мандрівки ідей, — мандрівки з під італїйського синього неба під сїре небо галицьке, від італїйських римо-католиків до галицьких грекокатоликів (унїятів). В однім з галицьких клєрикальних орґанів, видаваних для українського селянства в Галичинї [1]) читаємо ось-який кінець статї про трясенє землї в Італії:

„Знищенє, що його спричинило трясенє землї в Італії, таке велике й таке страшне, що його можна порівняти хиба з потопом. А нещастє се будить тим більшу трівогу, що прийшло воно наче на закликанє, на прошенє, — чи щоб покарати страшне святотацтво. От-що пишуть усї ґазети: місто Мессіна, котрого нинї вже нема, було містом богатьох безбожних людий, анархістів та ворогів св. Церкви. Виходило там багато ґазет, що висмівали релїґію й найсвятїйші речі. До найгірших належала ґазета „Il Telefono“. Ся ґазета містила найстрашнїйші святотацтва проти Бога. В святочнім числї на урочистість Різдва помістила ся огидна ґазета святотацтво проти Ісуса. Помістивши одну молитву до Дитятка Ісуса і сміючись із Його всемогучости, вона так кінчить свою молитву:

„О, Дитя моє, правдивий
„Чоловіче і правдивий Боже,
„Через любов до твого хреста
„Вислухай нашого прошеня:
Дай нам **землетрясенє**.

[1]) **Посланникъ**, письмо церковно-народне. Львів, 1 сїчня 1909. Рік XXI (!!).

Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Святотацька та молитва появилась у тій ґазетї дня 27 грудня 1908 року, а в 14 годин потім, себ-то 28 грудня в ночи наступило землетрясенє. Ізчезло місто Мессіна, а з ним і ціла редакція ґазети.

„Італїйське землетрясенє є пересторогою для всїх людей. Бог заговорив: „Памятай, чоловіче, що Я есьм. Не слухаєш Моїх слів, що я говорю їх до тебе устами Моїх слуг — священників, то бій ся Моїх дїл".

„Покаймо ся проте, Братя, щоб таке і з нами не сталось".

Що се значить? Католицька преса, без уваги на державні й національні межі, без уваги на споконвічну працю людської думки над витонченєм релїґійних почувань і удуховненєм розуміня найвисшого Єства, не завагалась показувати те єство злісним і мстивим, та навчати темних людий, неначеб-то Бога можно було спровокувати до сього, щоб караючи якусь редакцію, понївечив сотки тисяч людий... Тих наших читачів, котрі почувають ся справдї релїґійними, просимо дарувати нам наведенє того виривку з клєрикальної ґазети, який їх релїґійне почуванє може образити: ми зробили се не тільки тому, що та ґазета призначена для наших людий, а й тому, що вона принесла зразок міжнародньої клєрикальної проти-культурности, документ, характеристичний як для нашого, „рідного" клєрикалїзму (бодай на галицькім, греко-католицькім ґрунтї!), так і для культури італїйського клєрикалїзму. Бо наведений виривок — варіянт, якого прототип в навіщеній катастрофою Італїї. В тій самій Італїї, де користуючись катастрофою, католицькі монахи й монахинї заходять ся захопити в свої руки як найбільшу скількість сиріт — навіть проти волї їх родин, та виховати їх у „правдивій вірі"; в тій самій Італїї, де (прим. у Туринї або в Бріндізі) духовенство випророкувало землетрясенє на день 28 сїчня та серед нечуваного перестраху „вірних", молитвами й богсслуженями заздалегідь відвернуло стихійне нещастє; в тій самій — в кінцї — Італїї, відки ще не так-то й давно летїли в світ широкий чутки й вісти про сміливих католицьких „модернїстів", які присягали собі вивести католицьку церков із сумерку середновічя, шляхом реформ, у світ новітньої культури.

Саме в Італії той „модернїстичний" рух був найсильнїйший, найбільше надїй викликував. Був сильнїйший, нїж нїмецький, а навіть нїж французький реформаторський рух. Та прийшли звісні ватиканські укази проти модернїстів, і — бундючний рух затратив ся. Загинув головно тому, що нїкого не захоплювала і не захоплює та ідейна течія з тої простої причини, що все те — занадто темне й помотане, занадто відбите від новочасного світа; тай тому, що його носителї, італїйське духовенство, занадто добре знайоме італїйським інтелєктуальнум сферам, — знайоме перш усього з того симпатичного боку, який відслонив ся те-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

пер, із нагоди калябрійської й сицилійської катастрофи. Тож можна вірити італійським співробітникам заграничних журналів, коли вони пишуть, що темних лиликів клєрикальних тепер радикальнїйше й певнїйше в Італії розганяють острою сатирою й безпощадною карикатурою, нїж усякими псевдо-революційними відчитами й проповідями на модернїстичні теми.

Сказано: ріжні люди — ріжні рефлєксії, хоч-би се навіть були рефлєксії з одної й тої самої нагоди. Коли сьогорічні рефлєксії з приходом нового року в звичайних собі, смертних людей зіставались під вражінєм надлюдських, стихійних сил, що згасили світло дня перед очами соток тисяч синів землї, то новорічні думки божого помазанця, ґерманського кесаря Вільгельма II, буяли не в таких низьких сферах та не настроювались на такий покірний і зрезиґнований тон. Телєґрами рознесли по всьому світу вістку, що на новий рік приняв нїмецький цїсар у себе начальних ґенералів своєї армії, сказав до них полїтичну промову та відчитав їм журнальну статю про сучасну війну. Все те — не без добре обдуманої цїли.

І так: недовго перед кінцем 1908 року заворушилась цїла нїмецька суспільність з приводу славетного інтервю цїс. Вільгельма з неназваним анґлїйським публїцистом, — заворушилась Нїмеччина тай занепокоїлась тими необчислимими наслїдками, які можуть впасти на весь народ із за безконтрольної, самовладної полїтики державного голови. Парляментарні заступники нїмецької нації одним могучим хором звернулись до монарха з пересторогою перед надуживанєм його невідповідального становища та з пригадкою, що Нїмеччина таки — конституційна держава. Монарх спершу мовчав та що-й-но в день нового року відповів — пригадкою й пересторогою. Гостина представників а р м і ї, себ-то інституції, котра обік бюрократії, а навіть перед нею заступає й висловляє династичні інтереси, в цїсаря Вільгельма була демонстрацією проти конституційної демонстрації представників суспільности. Се була пригадка, що в заграничній і внутрішній полїтиці Нїмеччини рішаюче слово належить ся не народній репрезентації, а що відносини зорґанїзованих сил такі, що важне слово може сказати монарх, опертий на вірности й могучости армії. У відповідь на парляментарні промови цїсар ударив пястуком об стіл, пястуком узброєним... Згадавши про недавнї події та спомянувши непорозумінє й хиби, що виявились в часі тих подій, цїсар заявив зібраним ґенералам, що його мета: все працювати тільки в користь (очевидно!) країни, та що він покладаєть ся на вірність армії. Потім сказав цїсар, що хоче віддати слово одному з найзнаменитших вояків нїмецької армії, та відчитав статю колишнього шефа ґенерального штабу,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ґрафа Шлїфена, про „Сучасну війну“, поміщену в сїчневій книжцї журнала „Deutsche Revue“. Зміст тої статї хочу тут переказати не так із-за її полїтичного значіня, скільки задля самого-ж того змісту. Адже воєнна штука й її історія, як се показав в останнїх часах хоч би берлїнський учений історик, проф. Дельбрік [1]), се дуже важний та занедбаний обсяг весьсвітної історії й теоретичного досліду. Се нехай буде оправданєм менї, що реферую нашій публиці, далекій від усяких воєнних дїл, сами воєнні речі.

Написана не для вояків по професії, а для широкої, нефахової публики статя нїмецького ґенерала описує велике суперництво в зброєнях, яке розпочалось після 1870 р. та дає образ битви, яка можлива серед теперішнїх обставин. Читаємо там:

„По упливі кількох десятилїть нїмецько-французська сварка та крайні зусиля технїків довели вкупі до сього, що майже всї армії не тільки Европи, а й далекого Сходу й Заходу мають більш-меньш рівноварту зброю... Технїка зброї відбуває величаві тріюмфи. Але того, до чого стреміла Франція й Нїмеччина тай всї иньші держави, вона нїкому не принесла: облекшеня в боротьбі, перевагу над противником. Роздаючи рівночасно всїм, рівномірно й безсторонно свої дорогі дарунки, вона всїм принесла великі тягарі й важкі шкоди. Легко було сказати, як можна тою страшною збруєю побити й понївечити ворогів. Та, не так легко було зясувати собі, як можна себе самого від понївеченя захистити. Виявилась необхідність основної переміни тактики. Тепер річ неможлива йти — як у XVШ столїтю — в двох лїнїях напроти себе та з невеликого віддаленя стріляти сальвами на ворога. Скорострільна збруя протягом кількох хвиль знищила-б обі армії. Річ неможлива, щоб тепер до приступу на ворожі становища вести наполєонські кольонни, що були рівно глибокі як широкі. Їх розбив-би град шрапнелїв. Ще недовго тому хотїли огнем густих стрілецьких віддїлів перемогти противника; нинї се вже неможливе. Стрілецькі віддїли незабаром лягли-б покотом. Тільки з помічю заслон, дерев і домів, мурів і гробів, горбів і рівчаків піхотинець може тепер наблизитись до ворога; він мусить лягати, клячати, ставати, щоб його противник не бачив, та щоб він сам зміг влучати дрібні цїли, які побачить з ворожого боку, щоб міг своїми стрілами ослабити вистрїли противників, та щоб потім швидко подав ся вперед до найблизшої заслони й тут далї так само боров ся. Які-б усякі захисти й заслони

[1]) Hans Delbrück, Gechichte der Kriegckunst im Rahmen der politischen Gechcihte. Перша часть: Старинні віки (Берлїн, 1900); друга часть: ґерманцї (Берл., 1902); третя часть: Середнї віки (Берл., 1907). Короткий реферат і виривки з того непокінченого ще та мабуть і для української історіографії методольогічно важного твору — подані в львівськім „Учителї“ (перші випуски за 1909 рік).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

й не були на полї битви, то таки ранїйш або пізнїйш подибаєть ся вільний простір, що не дає нїякого захисту перед ворогом. Як що той простір тільки вузький, то нападаючі швидким бігом накинуть ся на оборонців, наполоханих безупинним огнем. Коли-ж простір широкий, то треба лопатою копати собі захисти та, як при здобуваню твердинї, пробиватись від рівчака до рівчака та, як потреба, користуватись при тім темрявою ночи".

Автор розглядає далї неминучість видовженого боєвого фронту та бере під увагу числа військ, які можна вивести до війни. Він каже, що кольосальні числа, на які звичайно лїчать европейські армії, „більш або меньш неправдиві": „Фабричний робітник, що призвичаїв ся ранком іти до роботи, вечером лягати в своє нужденне леговище, ледво чи зможе, навантажений зброєю, амуніцією й торнїстром (ранцем), робити 30—40 кільометрів денно. Краєву оборону й краєве ополченє, теріторіяльну армію й резерву можна тільки в дуже обмеженій мірі причисляти до боєвого війська. З того, що зістанеть ся, треба буде чимало ще полишити для оборони твердинь та як запасне військо. Як узяти під увагу відносини з 1870 р., коли краєве ополченє не мало нїякої ваги, краєва-ж оборона тільки дуже невеличку, та коли про те з загального числа 1,200.000 вояків тільки 500.000 брало дїяльну участь у боротьбі, то тепер можна числити тих дїяльних трохи більше, але не багато більше одного мілїона. В усякім разї таке військо велике в порівненю з військами минулих часів, та велике для того, що його має вести; за те воно мале, коли взяти під увагу, що йому не забезпечена нї перевага зброї (як у 1866 р.), нї чисельна перевага (як у 1870 р.) над противником; його буде тільки тоді досить, коли можливо ті маси держати в купі та їх в купі кинути на одну цїль".

Далї автор каже, що тактика проволїкання війни неможлива в сім часї, „коли істнуванє націй основане на безперервнім веденю торговлї й промислу, та коли спинену суспільну машину треба швидким рішенєм назад привернути до руху. Годї стосувати стратеґію обезсилюваня противника, коли на прожиток мілїонів вояків потрібні мілїярдові кошти. Щоб придбати собі рішучий успіх, до сього потрібний напад із двох або трьох боків". У навязаню до сього показує статя, як Нїмеччина й Австрія тепер із усїх боків окружились поясом твердинь, котрий обмежає свободу рухів ворожого війська.

Потім ідуть полїтично-стратеґічні уваги автора про можливість военної небезпеки для Нїмеччини з боку иньших держав. На його думку, Франція не забула ще ідеї реванжу за 1870 рік та готова кождої хвилї глядати пімсти на Нїмеччинї. Зріст нїмецького промислу й торговлї накликав на Нїмеччину непримиримy ворожнечу Анґлії. Росію вяже з Фран-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

цією грошева потреба тай славянська ненависть проти Нїмцїв. Італія рада-б як найскорійше відбити від союзницї Нїмеччини, Австрії, італійські землї. „Небезпека, що всї ті держави могли-б разом напасти на середню Европу (значить, Нїмеччину з Австрією) на перший погляд видаєть ся величезною, одначе вона трохи зменшаєть ся, коли їй більше приглянутись. По правдї, то кожда держава побоюєть ся, зачіпити численних, добре озброєних противників, тай боїть ся зробити ужиток із своїх страшенних знарядів, які вона собі важким трудом придбала, та про які вона не знає добре, чи зуміє ними як слїд користуватись". Тож річ сумнївна, щоб коалїція взялась за дїло в найблизшім часї; воно впрочім і непотрібне, бо положенє коалїції таке корисне, що вже „само її істнованє являєть ся постійною погрозою". Се положенє зробилось іще кориснїйше, коли недавні події на Балканськім півострові змусили Австрію повернутись фронтом до півдня.

Кінчить ся статя звичайним зазивом до єдности й внутрішньої згоди в Австрії й — головно в Нїмеччинї, де (ґенерал робить тут натяки на демонстрацію парляменту проти Вільгельма II) яка-небудь ґазетна статя викликує сварки й незгоди. Такі незгоди, на погляд автора, а з ним і цїсаря Вільгельма, шкідливі, бо Нїмеччинї потрібна „велика, сильна, могуча армія (очевидно!), „ведена кріпкою рукою (розуміють ся, цїсаря Вільгельма!) та надихана безумовним (!) довірєм до того проводу".

Щоб нїмецький високий ґенерал спроміг ся на иншу полїтичну мудрість тай на дальший полїтичний світогляд, годї було-б і надіятись. Навели-ж ми ті його міркованя не задля їх глибини або мудрости, а з тої причини, що се міркованє й полїтичні думки того складника нїмецької держави, за котрим під сей час стоїть найбільша реальна сила: зорґанїзована армія під проводом цїсаря.

Пише нїмецький ґенерал, що недавні події на бальканськім півострові змусили Австрію повернутись фронтом до півдня. Воно безперечно правда, але тільки з погляду заграничної полїтики. Бо у внутрішнїй своїй полїтиці габсбурська монархія не повертаєть ся нї на південь, нї на північ, а по старому крутить ся головно коло мадярського та чесько-нїмецького питання. Все иньше австрійській династії байдуже: їй же здаєть ся, що з усїх инших боків її интереси як слїд забезпечені. І не можуть її вибити з тої байдужности навіть конвульсії цїлих гноблених народів, навіть гук вистрілу до цїсарського намісника на північнім сході держави тільки на коротку хвилину занепокоїв „власть імущих" в Австрії. Коли отже на південь повернулась увага Австрії, то се на — Чорногору, Сербію, Болгарію, Туреччину, навіть на Крету, але на

Generated on 2015-07-06 17:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Босну й Герцеґовину — найменьше. А тимчасом ті обі країни стогнуть під австрійським пановапем не багато меньше, ніж під турецким. Австрійські патріоти залюбки чванять ся культурною „міссією“, яку їх чорножовта вязниця народів буцім-то сповняє в Боснї й Герцеґовинї. Щоб скептично настроїтись до тих самохвальб, вистане приглянутись земельним відносинам, які істнують в тих краях досї, після трьох десятиліть австрійської „культури“.

Останнє адміністраційне справозданє про Босну й Герцеґовину подає, що з кінцем 1906 року було в тих краях іще кругло 80.000 „кметівських“ господарств, значить таких мужицьких господарств, право власности яких не має селянин, котрий працює на них, а пан, „аґа“, котрий від мужика здирає за аренду землї третину збору.[1]) Австрийське правительство, а з ним і австрийські „патріоти“, силкують ся представити се як відношенє між земельними власниками й арендарями. Та се неправда, бо се відношенє не основуєть ся на обостороннім договорі, а на розпорядках і звичаєвому праві та не підпадає під компетенцію цивільних судів, тільки адміністраційних урядів. Коли кметь не сповняє своїх зобовязань, аґа має право прогнати його з землї та віддати його господарство комусь иньшому. Спори рішає не суд, а політична власть повітова й краєва. Розуміють ся, власть стає завжди по боцї аґи тай дуже по батьківськи ним піклуєть ся. Видно се хочби з таких слів австро-угорського міністра в комісії австрийської делеґації: „Боснїйському земельному власникови, котрого положенє дуже важке, та котрого економічно ратує тільки ся обставина, що в його є земельна власність, викупно кметів грозить руїною.“ Чому? Бо він готівкою, яку дістане до рук, „не вміє розумно користуватись“... Як міністр перед парляментарною комісією так горячо захищає інтереси аґів, то скільки-ж горячійше піклують ся їх добром боснїйські урядовці?

Боротьба між аґами й кметями ведеть ся підступними способами: одні й другі силкують ся як найбільше користи видусити з правного зобовязання, та роблять се способами, які з погляду публичної морали просто погані. Обманства й насильства з підмогою політичних властей, шпіонованє та всїлякі хитрощі з боку аґів, потайні ошуканства з боку кметів — се характеристичні признаки сїльського житя в тих краях. Серед таких обставин хліборобство не може розвинутись, перехід до інтензівної господарськи неможливий, видатність і рентовність землї паде, екстензивна господарка захоплює що-раз ширші простори та дає почин новим спорам з обсягу права власности. Подібні відносини знає може тільки сусїдня Сербія, де мужицьке житє також нївечить ся в боротьбі

[1]) Гл. статя Слепанека в віденськім місячнику „Der Kampf“, рік II, ч. I.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

за кождий шматок землї. І про ті відносини каже австро-угорський міністр, що занадто швидке їх розвязане принесло б шкоду аґам і — їх мужикам! Стоячи на тім, правительство здає справу на волю божу, себто — як воно каже — „розвиткови“. Куди-ж той „розвиток“ доведе, легко здогадатись: до повної руїни селянства й хлїборобства. Селянин не має засобів, аби відкупитись, бо задля недостачі побічного зарібку в промислових підприємствах він мусить полишитись на найнизшим степеню природної господарки; він не має також спроможности придбати собі потрібний кредит. Краєвий банк, що в першім ряді бувби покликаний давати підмогу при викупні землї, не хоче давати кметям кредиту на викупно, з тої простої причини, щоб не обтяжувати гіпотеку дрібних хлопських господарств. От, і економія суспільна! Як впрочім виглядають кредитові відносини, показують урядові дати, з котрих видно, що звичайна процентова стопа — 11%; розумієть ся, се найнизша стопа, від якої вгору йде свобідний шлях для сїльської лихви. Щоб бодай трохи захистити мужика від лихви, правительство заснувало повітові каси зазадаткові, які під означеними умовами дають селянам невеличкі позички (на закупно сїна, соломи, на оплату податків і т. и.). При тім полишаєть ся в усякім разї одна умова: кредитова здібність; коли-ж її мало де можна подибати, то вся та акція не має глибшого значіння.

А про все те, правительство заявляє, що... в Боснї нема аґрарного питаня!

Зрозуміла річ, чому правительство так відпекуєть ся признати істнованє всяких проклятих „питань“ у Боснї й Герцеґовинї: воно знає, що найбільша часть вини за суспільно-економічні відносини в Боснї лежить на ньому. Людність уже давно хопила ся-б самопомочи та глядала-б виходу із страшного положення, якби правительство не вязало всякі прояви свобідного руху, а дало людности свободу зборів і товариств. Навіть проти спілкового руху правительство довго боролось та що-й-но в останнїм часї трохи лагіднїйшим оком глядить на кооперативи. Все те, чого бюрократія не розуміє, що не подобаєть ся, вона поборює.

Се відносить ся також до робітницького руху. Босиїйські робітники, що вступили що-й-но в 1905 роцї самостійно в публичне житє,[1]) мусїли від самого початку боротись на два боки: проти капіталу й проти бюрократії. В маю 1906 р. на вулицях Сараєва були кріваві конфлїкти війська з робітниками. Бюрократія не жахаєть ся нїякого способу (провокації, тероризму), вона хоче знївечити босиїйський робітницький рух.

[1]) Босиїйський промисл — молодий; він дає тепер роботу більш меньш 18,000 робітникам, з котрих 20% зорґанїзованих у головній робітницькій спілцї в Сараєві.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Зріст сього руху тим більш утруднений, що пресовий закон із 1907 р. вимагає кавції від періодичних видань, а на високу кавцію вбогий рух ще не спроміг ся.

Таке оповідає про відносини в анектованих країнах очевидець, згаданий висше Слєпанек.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Наші герої з 31 портретами і ілюстраціями і важнїйші історичні подїї за козацьких часів. (В 250 лїтню річницю смерти Богдана Хмельницького). Зладив Орлик. Ціна 1 к. 20. Стор. 135. Львів, 1907.

Бувають книжки, при читанню котрих до голови настирливо лїзе та сама думка й дратує тебе—і нащо автор брав ся до писання сїєї книжки, і навіщо він написав її, коли на своїм завданню цілковито не розумів ся. І нагадуєть ся несамохіть вислів нашої народньої мудрости—„знай швець своє шевство, а до кравецтва не мішайсь“. До таких книжок належить і отся, трохи кумедний заголовок котрої ми виписали вгорі. Тільки в данім разї швець-автор береть ся не до кравецтва—се ще не таке велике лихо було б, а до справи далеко важнїйшої й відповідальнїйшої— до укладання популярної книжки з історії України, призначеної до ширення серед простого народу. Що ся книжка призначена саме для простого народу, видко з передмови, де автор характеризує козацькі часи нашої історії і каже, що „вони дають таку безлїч правдивих героїв, що найбільші народи можуть нам позавидувати таких велитів гарту, посвяти і саможертви наших борців за долю і волю цїлого народу. Ті герої, се вічно цвитуча слава України і не повинно бути ані одної української дитини, що не знала би своєї слави, своїх мучеників, своїх героїв. Між козаками маємо найбільш правдивих героїв, борців за долю і волю цїлого народу, з котрими повинна познайомити ся кожда українська дитина, бо вони становлять нашу минулу славу, вони є народними мучениками“. Щоб дати спроможність до такого обзнайомлення, автор видко, й уложив отсю книжочку: „Тому подаю поазбучний спис наших героїв з короткими замітками будьто їх діяльности, будьто мученицької смерти; не поминаю і деяких зрадників, щоби потомність мала все отворені очи й учила ся відріжняти цїльне зерно від посліду, та щоби в той час, коли величаємо память героїв рівночасно плюнути на память зрадників!“..

Поглянемо ж, як виконав автор своє завданнє. Та перед сим розглядом звернемо трохи уваги на передмову; вже вона може дати нам добрий матеріял до характеристики автора, як складача історичної книжки, призначеної *для народу*. Вияснюючи в передмові, що то було Запорожже, автор пише:

„Була то в тих часах чудна поява!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Простий нарід, з далеких і диких сторін, що не хотів зносити кріпацьтва і бути панським невільником, лучив ся сам з власної волї у військове товариство, подібно як нїмецькі або французькі лицарі, аби висвободити ся з неволї своїх панів і гонителїв, аби вибороти собі признання людських прав.

„І от наш простий, бідний нарід переняв ся о 200 лїт скорше від французів ідеєю людскости і свободи й утворив у протягу XVII ст. таку демократичну *козацьку републику*, якої західна Европа не знає ще й до нині!.. Бо які ж нині ті републики! Вибирають замість короля чи цїсаря — президента (пр. в Америцї, Франції, Швайцарії) і на тім кінець! А як було на Українї? Вибирав нарід гетьмана, вибирав всю військову старшину (полковників, сотників, асаулів), вибирав суддїв, вибирав митрополита, вибирав священикїв! Чи нині має котрий нарід такі права?!“ (Підкресленнє скрізь належить до автора книжки. М. З.)

Ми не перечимо авторови, що Запороже дїйсно представляло з себе демократичну республїку, але порівнювати сю козацьку республїку без усяких застережень з західноевропейськими, говорити, що західна Европа й до нині не знає такої демократичної республїки (ми певні, що й нїколи не знатиме, і то не тільки вона, але й наш український нарід, бо історичний поступ показує нам дорогу до безмірно кращих і вищих цїлей, нїж ся козацька республїка, котра була доброю тільки для свого часу й котру мусимо ж оцїнювати з історичного погляду) — се значить або в цілях надмірної ідеалїзації старовини свідомо говорити неправду, або стояти на тому самому рівенї полїтичного розвитку, на якому стояли ті наші далекі предки, рівенї, котрий не вистарчав уже тодї й тим більше не може вистарчити тепер. Хиба ж автор забув або не знає, що в сучасних демократичних республїках роля широких народнїх мас зовсїм не кінчаєть ся на виборі президента; хиба він забув або не знав, що в демократичнім устрої Українн тих часів хоч і істнувало виборне начало, але воно було тільки здоровим зерном, котре мусїло ще розвинути ся й перебути довгу еволюцію, бо не виробило ще прінціпу представництва. А не зробивши всїх указаних застережень, котрі при вмілім викладї не тільки не пошкодили б, а ще причинили ся до вияснення правильних полїтичних поглядів серед широких верств нашого народу, — автор впав в демаґоґічний і непростимий гіперболїзм. Непростимий тим більше, що книжка призначена для „меншого брата“.

Дати в популярній книжцї поазбучний опис усїх героїв українського народу гадка незвичайно нещаслива і показує, що автор анї трохи не розуміють ся на тім, як повинні писати ся книжки для народу. Ще мало би певну користь дати опис життя й дїяльности, тільки не поазбучний, найвизначнїйших історичних дїячів Українн, котрі відбивали в собі ту чи иншу добу історії Українн. Тодї се було би щось подібне до народнього видання відомої книжки В. Антоновича й В. Беца — „Историческіе дѣятели юго-западной Россіи“, й таке виданнє безумовно було б корисне (очевидно, коли б було написане без демаґоґічних гіпербол). Але авторови забажало ся можливо численнїйше представити українських героїв, котрих на превеликий для автора жаль, „наша церква... зовсїм не згадує“. Через се на стор. 25 напр. читаємо. „Борковський Василь, чигирин-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ський полковник, опісля ґенеральний обозний Самойловича; по скиненню Самойловича з гетьманства кермував він військовим ладом і вибором нового гетьмана, при чім кілька голосів з поміж старшини впало на нього, та більшість дістав Мазепа; „на ст. 51: Довгаль Степан, мирго родський полковник, однодумець Пушкаря“; там же: Довгополенко Клим, однодумець Орлика і його ґенеральний суддя. В 1710 році виїхав разом з ним з Туреччини у Швецію“; на стор. 67: Креховецький, корсунський полковник за Виговського і ґенеральний суддя Тетері“; на стор. 75: „Минківський Іван, паволоцький полковник, підписаний на білоцерківській угоді з р. 1651“; на стор. 78: „Москаленко, козацький посол до мирових переговорів під Білою Церквою в р. 1651 по погромі під Берестечком“; на стор. 86 „Пацько Матвій, ірклієвський полковник по Джеджалику“; там же: „Пелех був кошовим під Ханенком“ і т. д. і т. д. до безконечности. Легко, як видно, зробити ся українським героєм у д. Орлика, инша тільки річ чи переконає він у сім своїх читачів. Та се ще не велика біда, що д. Орлик до свого реєстру українських героїв позаводив бо зна кого; чому б і д. Орлику в історію не побавити ся. А ось річи далеко гірші. Читаємо, наприклад, на стор. 18: „Андрущенко, Паліїв сотник з р. 1688, належав до тих, що неспокоїв польських ксьондзів і ограбив полковникови Дедоровичови місточко Іваньків“; на стор. 58: „Зарудний Яків, козацький сотник в р. 1768 орґанізував формальну облаву на шляхту, котру мордував. Свойого батька, зятя і внуків повбивав за те, що перешкоджали йому мстити ся на панах“; на стор. 69: „Кривошапка, атаман козацького загону на Литві, перебив Жидів в Могилеві, збурив костел і оголосив Хмельницького володарем Литовської Руси. Потім злучив ся з відділом Ганжи і зруйнував Красне, Брацлав і Винницю“; на стор. 80: „Неживий Семен, оден з визначнійших провідників повстанців в 1768 р. За молоду був гончарським наймитом у якогось Артима і все говорив: Я хоч на один день, а буду паном“; на стор. 127: „Швачка Яків, провідник „гайдамаків“ з р. 1768, що з приказу Залізняка нищив Поляків і Жидів і відзначав ся великою лютістю. Його зловили москалї, відставили в Київ, звідки по однорічнім слїдстві заслали в Сибір“ і т. д. Ряд „героїв“, про котрих автор тільки й уміє сказати „убивав“, „палив“, „мордував“, „руйнував“, „нищив“, „бурив“, а за що, про що — про се даремно будемо шукати відповіди. Ми, очевидно, зовсім не вимагаємо від автора, щоб він замовчував або обминав кріваві сторінки з історії України, зовсім ні; ми вимагаємо тільки, щоб він поясняв їх, на сих крівавих прикладах показував, що самого бажання помсти й виконання її ще занадто мало, що се веде тільки хиба ще до більшого проливу крови й заразом ані трохи не поліпшує становища пригноблених; що боротьбі мусять присвічувати певні цїли й певні ідеали. Адже самі факти убийств, підпалів, і т. д., коли вони не пояснюють ся боротьбою людини за свої потоптані елєментарні права, боротьбою за волю соціяльну, національну і релїґійну, так і лишають ся убийствами, підпалами, нїчим більшим. І коли автор сих пояснень не робить, бо не можна ж „поясненнєм“ уважати „помсти проти панів“, „помсти прости шляхти“, то подїї в його викладї виглядають так, ніби автор геройствам уважає кожде „нищеннє“ Поляків або Жидів. Сей брак пояснень в цїлій книжцї, демаґо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ґічний ґіперболїзм її, звертанне всієї уваги тільки на зовнїшні факти роблять книжку не тільки безвартною, але шкідливою, деморалїзаційною. І ми можемо тільки висловити свій глибокий жаль, що видавець витратив даремно грошї на таку книжку.

Микола Залїзняк.

Українська Муза — поетична антолоґія, історична хрестоматія од початку до наших днїв під редакцією Олекси Коваленка Київ 1909 р.

Се виданне, що виходило раніїш окремими випусками, нині зброшуровано в окрему книгу.

Вихід її дає змогу кинути погляд на все виданне зразу і оцїнувати вартість його з того боку, який пропонує нам сам д. редактор.

Після тих збірників поезій, що почали ся в нас од „Віку“ і перейшли потім у форму декляматорів, можна було б од нових христоматій чекати вищої форми. Попереднї збірники мали вдачу любительську і до того естетичну: вибиратите, що їм подобалось; але і тут можна було зробити вибір кращий і гірший. В сьому смислї, наприклад, „Вік“ вигідно відзначаєть ся від „Розваги“ особливо в першому її виданню, де вжито було мало розбору. Після сих видань, що так чи інакше показали факт істнування у нас поетичної творчости до останнїх днїв, громадянство мало право чекати вже хрестоматії иншої, а власне і с т о р и ч н о ї. В нїй ми мусили б побачити дїйсний внутрішний розвій нашої поезії, перейманне її різними впливами, риси ориґінальности і тому подібне, відносно до еволюції нашої поетичної мисли. Звісно, таку працю міг би виконати або спеціалїст по історії лїтератури, або людина з сією наукою в усякім разї знайома.

Через те завданне історичної хрестоматії трудне і по питанням особливо самоновійшої лїтератури складачу подібної праці прийшлось би навіть бути творцем; але тим часом завданне се далеко не безнадійне, бо досить наукових праць по лїтературі у нас уже є. Виконанне його взяв на себе д. Коваленко і, на жаль, провів його невлучно. Він мав дати „історичну хрестоматію од початку і т. д.“ Що мусило стати нею? Ілюстрація творами письменників різних фаз і одтінків в розвою лїтератури... Через те хрестоматії роблють ся звичайно істориками лїтератури і являють ся доповненнем або до їх власного курсу, або чийогось иньшого, відкіля льоґічно й випливають. У нас є кілька курсів історії лїтератури, через те д. Коваленко мусив або пристосувати свою працю до них, або, при незгоді з ними, дати свій погляд на розвій нашого письменства і його сістематизацію в вигляді передмови до лїтературних зразків. Д. Коваленко не робить ні того, ні другого. Він тільки в деяких біоґрафіях говорить загальні фрази, які одначе метї складача зовсім не служать. Так, спочатку, він кидає деякі фрази про народолюбство Котляревського, далї про романтизм і сатиричність Гулака, а вже про Боровиковського завважає, що „писання Боровиковського належать до того ж напрямку, що й твори попередників його: Котляревського та Г. Артемовського; байки до сатирично-дидактичного, а инші поезії до романтичного“ (стр. 61). Значить такого напряму і Котл-ий і Гулак? З сього видко неясні погляди д. Ков-ка як на розвій нашої лїтератури так і на своє завданне. Далї або зовсім нема навіть подібних характеристик, або такі, — при тому рідкі, — що змалювати історично-лїтературну постать письменни-

Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ків ніяк не можуть. Таким чином, з внутрішнього боку, се виданнє мети не досягає: ілюстрацією розвою нашого письменства воно служити не може. І що се так — доводить ся навіть внішним боком „історичности“ сеї хрестоматії. Галицька література безперечно має свій особистий хід розвою і її треба було виділити в окрему ґрупу, або принаймні поставити в звязок з різними течіями росийсько-української. В хрестоматії сього не зроблено і галицьких помішано без системи з нашими. Але що говорити про галицьких! Навіть наших не постановлено так, як треба: старих письменників — Корсуна, Думитрашка й ин., через якісь „технічні“ умовини і другі, що не рекомендують подготованости упорядчика, запхнуто в самий кінець і до них знов додано письменників нових. Хаос одержуєть ся повний! Не стану говорити про бібліографію: вона навіть що до старих письменників не повна. Але незрозуміла річ: показчик бібліоґрафічний перед зразками починає вміщати ся лише з Шевченка, а попередний брак його заповнюють ся десь в кінці книги: знов факт хаосу! Не можна не завважити і неоднаковість в розмірі біоґрафічного матеріялу: про д. Вороного подано звісток стільки-ж, як і про Франко, і далеко більше ніж про ряд инших поетів, які власне на таку перевагу, в порівнянні з д. Вороним, і заслугують. Дійсна вага творів різних наших поетів, а через те і їх біоґрафій, мало таким чином д. Ков-ом відчута. Що до вміщення сили зразків самоновійших письменників, то й се являєть ся слабим пунктом книги: або вони представники якихсь нових напрямів, то треба було так і зазначити, або їх твори — стара школа й старі мотіви,— то навіщо тодї їх так багато? Не торкаючись навіть поетичної вартости їх творів, часом непевної, не можу не сказати, що при відсутности історичного ґрунту для такого численного їх уміщення, ґрунт естетичний міг би від сього застерегти д. упорядчика.

Не розумію теж і заголовку книжки, де обіцяно дати зразки поезії нашої від „початку“... Від якого се власно „початку“? Може д. Ков. не думає, що вона почалась лише з 19-го віку? Коли ні, то не треба пускати в публічність невірної думки.

Врешті мушу сказати, що упорядчику творів, рекомендованих для прочитання, навряд чи личить містити в ній свої зразки з своїм же портретом. Се прилюдна самоцінка, якої, звичайно, автори по відомій причині зрікають ся.

Закінчуючи свої уваги про сю книжку, мушу признати, що по поставленій автором метї вона мало відповідає; коли ж за нею зоставити смисл тільки безпретенціозної хрестоматії, то вона за різними винятками може бути взагалї книгою для читання користною: се та ж „Розвага“, „Досвітні огні“ і т. и. *Ів. Стешенко.*

Ю. Вудяк. *Невольниця-Україна*, історична поема з часів гетьманства Сагайдачного. Київ. Ст. 24.

Безвідрадна сучасність мимоволї примушує шукати поетичних краєвидів і широких просторів для вільного льоту думки в нашім минулім, такім барвистім, такім багатім контрастами життя — і тому історична традиція нашої літератури — виспівувати минувшість — не сходить з кону письменства. Для піддержки сієї традиції спричиняєть ся і те, що в певній мірі „мертві керують живими“, а тому художницьке

Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

представленнє і розуміння нашої минувшини має рацію як сінтезуванне пережитого і висновки зайого для сучасного. За останній час козаччина бренить в творах наших письменників: Пачовський („Сон української ночі"), Чернявський („Кінець Дорошенка" і „Князь Сарматії"), Щурат „Історичні пісні" і инш. Кожний автор по своїому трактує минувшину, на свій спосіб висвітляє її дух, її виливи і наслїдки сих впливів. Панеґиричного вихвалювання або лютого пятнування нашої минувшини (як се було перед кінцем минулого столїття) немає в творах сучасних авторів. Є лиш спокійна задума над минувшістю і міркуванне про сучасні потреби життя, яке мусить не поривати з славною традицією боротьби за визволенне рідного краю. Автор книжечки, яку маємо розглянути, стверджує непомильність вищенаведеного, заявляючи читачеви, що він малює перед ним минувшість на те, що:

Може спогади далекі,
Буйні та кріваві
Зворухнуть в тобі надії
Давнїшньої слави,
І, в нову закутий зброю —
В поступ і науку —
Може зломиш хижацькую
Ворогову руку...

а в епільозї до своєї поеми автор ще додає:

„. . . . . Та горе! ми поснули,
Згубили спогади, приспали почуття...
Забули ми історію величну,
Не римську і не грецьку, нї — с в о ю! (курс. автора)
Ми збили ся у „групу мов" безличну
І висипляємось в занедбанїм краю".

Фабула „Невольниці-Українки" має близького собі родича в народнїх леґендах, особливо в „Марусї Богуславцї", а саме: Українка Тетяна попала в полон і опинилась в гаремі санджака (ґубернатора) у Кафі (теперешній Феодосії у Криму). Тетяна сумувала за Україною, де лишив ся її коханий Юрко. Одного разу козаки під проводом Сагайдачного напали крадькома на Кафу, зруйнували її, визволили невольників-козаків, при чім Тетяна помагала їм, але вернути ся в рідний край їй було соромно, бо що-б вона принесла своїому Юркови, що добив ся таки до неї, окрім обезчещенного насильством тїла і розбитої душі? Вона в ніч руйнування Кафи втїкла в гори і з скелї дивилась на козаків які, урочисто, як переможні, плили на Вкраїну. Тетяна кинулась в море... Останній малюнок (XII) особливо гарно вийшов з-під пера авторського:

. . . . А вона дивилась
Аж доки не зникла остання з чайок,
А потім руками голову схопила
І... ринулась з кручи...
Червоний платок
На лету за гілку-колючку вчипив ся
І довго в повітрі над кручою вив ся
Мов прапора волї кривавий шматок.
А вітер все дужчав, все дужчав і злив ся,
І вив між горами, як з голоду вовк. .

Вся поема написана гучно-дзвонною мовою, твердими, иноді навіть грубоватими штрихами, але з лїрічним захватом. Багацько нових ориґі-

Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нальних образів, як напр. „зелений пух дрімаючих садів... А море хвилі тихо роспихає і тіль ворушить ся у межах берегів". „І в очіх блакиттю замріли Вкраїни святі небеса" і инш. Мальовничо представлена постать Сагайдачного в хвилевім знимку:

.... За зброю! Чвучи, що стрінеть ся йому, —
Махнув на Кафу булавою Огнем облитий, з козаками
І на могучому коні,— Понїс огонь і смерть всьому.
Як буйний вихор над степами

Та кращими місцями поеми вважаємо пісні на народні мотіви: „У ночі коло калини горнувсь козак до дівчини...", „Чого, моя тополенько, чого похилилась" та „Слава вславленій країні, слава вільній Україні" (пісня козаків).

В псіхольогії Тетяни особливу увагу звертає момент, коли вона хотїла прилучитись до козаків, щоб вернутись на Україну; вона:

.... Одяглась
І вже за двері узялась,
І вийти в двір мерщій хотїла,
Але, оглянувшись в ту мить,
Постіль страждань своїх уздріла...
Здрігнулась вся, пополотнїла
І все, все здумала...
— Простїть!...
Куди, куди, погана я, зібралась?
Яку я радість рідним принесу
Своїм приїздом? Що в мене зосталось?...
Пропало все! Я віддала красу
І честь свою... Юрасю, як я гляну
Тобі у очі? Як я обійму?
О, голубе! загину хай, завяну,
А вже по вік тобі не спомяну
Твоїх надій, загублених так рано!
Прости, прости-ж, нещасную Тетяну!..
Осміяна, в турецькому багні
Я людську радість буду проганяти,
Од злого жалю сохнутиме мати...
Прости-ж Вкраїно! всї простїть менї!!...
І, важко стогнучи, в густий садок пурнула,
І ніч її пітьмою обгорнула...

Не згадуємо маленьких дефектів-дрібниць що до конструкції мови, иноді невитриманих словооборотів, бо суть твору і його вартість перевисшують малі помилки або недогляди молодого автора, який безперечно виявляє певний письменницький хист і темперамент.

М. Шаповал.

М. Л. Щербина. *Земля, рослини і тварі.* Популярно-науковий, натурально-історичний нарис. 29 стор. in 16. Київ, 1909 року, ціна 15 к.

Маємо перед собою брошуру з багато обіцяючим заголовком. Д. Щербина завдав ся на 29 сторінках познайомити читача з астрономією, ґеольогією, ботанїкою, біольогією і зоольогією. Очевидно, боячись що тако-

Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

го числа сторінок буде за багато для викладу всіх знань по природознавству, він уділяє ще з того числа на передмову чотирі сторінки і одну на „Післяслово“. Таким чином на виклад науковий лишаєть ся усього двадцять чотирі сторінки, котрі автор розбив на чотирі лекції. Ті лекції колись то учитель (що видно з передмови) читав дядькам на російській мові, а потім „Хведь“ (син одного дядька слухача) вивчив ся на учителя і, певне, з огляду на велику цінність їх переклав на українську мову і видав отсе такою книжечкою (стор. 4).

Дивно, що Хведь, будучи учителем, не знайшов нічого кращого для перекладу. Ми можемо пояснити се тілько великою любовю Хведя до свого учителя. Що ж до вартости книги, то краще булоб колиб вона і надалі спокійно лежала собі у автора на російській мові. Від того нічого не втратив би ні читач ні „Хведь“.

Перейдемо до самого змісту книги. В першім читанню учителя „Про сонцеву сімью і земний шар“ (?), автор обіцяє багато і дуже багато росказати слухачам про землю, тілько просить у всьому йому вірити. Непослідовність викладу, брак наведення доказів, якась нечувана термінольоґія роблять сю лекцію дуже незрозумілою для читача і хіба віра дядьків та якесь чудо може допомогти тому, щоб винести з усього, що читав учитель, якесь закінчене вражінне. Автор починає про землю, потім раптом перескакує на зірки, звідтіль на місяць і запевняє що зірки не „движуть ся“ і місця не міняють „неначе їх хто гвоздиками (?) поприбивав, доводить що місяць не літає округи сонця, а ходить слідком за землею (про подвійний рух місяця ні слова). В слідуючих лекціях ми бачимо теж саме. Тут і про осадочні породи і про лишаї і мох і що з моху виросли цвіткові рослини (?) і що людина перша навчила ся варнякати, а потім балакати, а від сього перестала убивати людей. Все те так виложено незрозуміло, так заплутано, що книжка робить ся цілком не зрозумілою. До того ще треба додати силу русицизмів. Замісць земна куля, автор вживає земний шар, вся книга рябіє такими словами як напр. однообразно, вещ, і т. д. Взагалі автор не попрацював над тим, щоб книжка вийшла популярною і користною, хоч і міг се легко зробити. Він і сам закінчуючи кожду лекцію, каже, що робить се на швидку. Очевидно „Хведь“ також унаслідував рису свого учителя робити все на швидку і перекладом зробив книжку ще більш незрозумілою. *Ю. Т.*

Видавництво „Час“. *Третя серія книжок для народу.* № 21. Осип Юркевич — Непорозуміння; № 22 Еміль Золя — Безробіття № 23. Л. Толстой — Гаси вогонь поки не розгорівся; № 24. З. Моравська — Смерть. Мазурська легенда. № 25. Педро де Ново-Кольсон — Гроза міністрів. № 26. А. Доде — Остання лекція. № 27. Свинячий син. Японська казка; № 28. Леся Українка — Одно слово. № 29. Ів. Тургенев — Бірюк. Оповід. № 30. П. Розеґер — Приятелі. Ц. 26 коп.

В році 1908 видавництво „Час“ випустило вже третій десяток книжок для народнього читання, що своїм змістом, а ще більше невеликою ціною звернули на себе увагу громадянства.

В третій серії подано вісім творів перекладних і два твори оригінальних українських. Про літературну вартість їх ми не будемо говорити, за се говорять нам імення самих авторів, але хочемо зупинити ся

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

на тім оскілько сї твори придатні для народнього читання, як виключно для сього призначені. Мусимо сказати, що придатність їх до народнього читання дуже не однакова. Найкращими й найбільш придатними до такого читання ми вважаємо такі твори: Остання лекція, Безробіттє, Непорозуміннє, Бірюк, Гаси вогонь поки не розгорів ся. В сих творах дуже ясно і просто передані малюнки, вихоплені з народнього життя саме в ті моменти, коли те життє без жалю накладає на людей свою жорстоку руку і тим викликає його на боротьбу. Такі малюнки зворушують сїльського читача і, роблячи на нього відповідний вплив, дають ті гарні наслїдки, про які дбає кожне ідейне видавництво, пускаючи в світ свої видання.

Менш придатними до народнього читання вважаємо такі твори: Приятелї, Гроза мінїстрів, Свинячий син і Одно слово. Можна з певністю сказати що далеко не кожний читач з народу зрозуміє ту „соль", яку вложено в твір „Приятелї". Те саме можна сказать і про ориґінальний твір талановитої української поетеси Лесї Украïнки. На нашу думку сей твір при всїй своїй художности не доведе народнього читача до зрозуміння — про яке саме „слово" веде річ автор. Сьому на перешкодї стане не мало і форма писання — така гарна для читача інтелїґента і така незручна для читача з народу. Щож до твору „Смерть", то можемо сказати, що леґенди взагалї до народнього читання не досить то придатні. Коли ж видавництво „Час" надумало видати дуже гарно зложену мазурську леґенду, то воно у всякім разї мусїло до пояснення слова „леґенда" додати, що в леґендї розповідаєть ся про те, чого справдї не було й нема, а що се простїсенька собі казка. Без такогож пояснення всякі леґенди будуть лише підтримувати ті забобони, що й тепер ще живуть серед українського люду.

Переклади зроблено значно краще нїж у двох попереднїх серіях, а деякі з перекладів можна назвати цїлком бездоганними. Як що й можна зробити закид видавництву, то хіба з приводу тих пояснень, що дають ся до незрозумілих слів, бо такі пояснення, як „Мерія відповідає нашій мійській думі; мер відповідає мійському голові" — вважаємо дуже недоладними. *Гр. Шерстюк.*

Проф. бар. С. А. Корфъ. *Федерализмъ.* Отдѣльний оттискъ изъ „Извѣстій С.-Петербургскаго Политехническаго Института" за 1908 г. Томъ IX Спб. 1908, ст. 92.

Після явно-реакційного базїкання Євреїнових, Єсіпових etc., після половинчатих і не зовсїм щирих писань Ізгоєвих, Струве et tutti quanti, після метафізичних і шабльонових міркувань великоросийських соціялїстів — цїкаво й приємно спочити на вищеназваній працї проф. Корфа. Не маючи жадної з неґативних рис, властивих майже всїм великоросийським авторам, які писали про національне питанне, ся праця, разом з тим, має багато позитивних рис. Широка ерудиція, честне відношенне до справи, рідка послїдовність, — ось ті риси, що характеризують д. Корфа, яко дослїдника національного питання.

Автор — безумовний прихильник федеративного прінціпу, однаково придатного, на його думку, як для реґулювання взаємних стосунків поміж окремими державами, так і для реґулювання стосунків поміж поодинокими народностями в межах однієї держави. При сїм автор ви-

Generated on 2015-07-06 17:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ходить не з погляду „должнаго“, а з погляду „сущаго“, доводячи на прикладі сучасної дійсности, що федеративна орґанізація громадянства з кожним днем усе більше й стає історичною неминучістю. Одним із таких прикладів являєть ся кольонїяльна полїтика Анґлії, полїтика, яка, на думку автора, кінець-кінцем ставить перед метрополією таку альтернативу: або позбутись усїх своїх великих колонїй, або утворити з них загальну і рівноправну федерацію під еґідою британського прапору.

Таку саме тенденцію до федерації автор постерігає й серед маленьких держав Південної Америки. Незабаром настане момент, каже автор, „коли Південна Америка обєднаєть ся в одне спільне ціле, в федерацію всїх південно-американських республік... Незабаром людскість стане свідком народження в Південній Америці спілки держав, і... та спілка не минуче й за короткий час повернеть ся в спільну державу“ (47 – 48).

Для Австро-Угорщини, Скандинавії й Балканського півострова д. Корф також передбачає неминучість федеративної орґанізації. Автор певен, що в Австрії реформа можлива тільки на федеративних основах. Ні одна з ріжних національностей сучасної Австро-Угорської імперії не поступить ся своїми національними інтересами і самостійністю, — каже він... Очевидно, що сї ріжноманїтні домагання можна задовольнити лише одним шляхом — зєднаннєм частин в одне ціле, на рівних правах, що забезпечило б їм... і внутрішнє самопорядкуваннє, і автономію .. Тільки в федерації можуть знайти задовольненнє супротивні одне одному інтереси Австріяків та Угорців, Поляків та Нїмців *), Чехів та Румин і инших народів сїєї ріжномастної імперії“. (ст. 57—59).

Федерація скандинавських держав, на думку автора, потрібна як для успішнїйшого розвитку внутрішнього життя тих держав, так і для безпечнїйшої ґарантії зовнїшньої самостійности при обороні їхніх інтересів проти зазіхання т. зв. „великих держав“. Так саме й федерація балканських держав дасть змогу кожній з них не боятись конкуренції більших держав ні на економічнім, ні на полїтичнім полї.

Одначе, сама федерація, як відомо, ще не покриває національного питання, бо в межах однієї якої-небудь федеративної одиниці може істнувати кілька національностей, серед яких може відбуватись національна боротьба. Для того автор рекомендує яко мога ширшу децентралїзацію, яка повинна розвиватись до повного втихомирення всїх ворожих національних елєментів данної держави чи федеративної одиниці.

Безпосередно про Росію й про найраціональнїйшу форму її державно-національного устрою автор ніде не говорить. Одначе, все, сказане д. Корфом про суть федерації й про запровадженнє її в инших країнах, дає повне право гадати, що й для Росії федеративна орґанізація була б з погляду автора найбажаніїшою й найкорисніїшою. Зрештою, в книзї є й безпосередна вказівка на те, що автор не спиняєть ся перед льоґічними висновками з своїх посилок, навіть тоді, коли ті висновки можуть де-кому показатись „крамольними“. Та вказівка — полеміка д. Корфа з Б. Кистяковським з приводу розвідки останнього „Областная автономія и ея предѣлы“ (Московскій Еженедѣльникъ, № 4, 1907 р.). Як відомо,

*) Що до Поляків і Нїмців мусимо внести поправку: вони й тепер почувають себе в Австрії досить добре.

Generated on 2015-07-06 17:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

д. Кистяковський у сій своїй розвідці обстоює за обєднанне Польщі й Росії в сфері цівільного, карного й соціяльного законодавства. З сього приводу д. Корф завважує:

„Про спільність цівільного, карного й соціяльного законодавства, про яку мріє д. Кистяковський, можна буде думати тільки тоді, коли зникне національна й соціяльна ворожнеча поміж Поляками й Русскими, а останне може статись тільки при умові державної самостійности обох частин імперії. Коли б д. Кистяковський схотів додержувати того, чого вчить нас західно-европейська історія, й з окрема історія... Ґерманії та Швейцарії, він легко помітив би, що перед зєднанєм їх законодавств відбув ся той історичний процес, який утворив федеративний тип союзної держави. Не зробивши більш першого кроку, він пропонує вже робити другий“ (72—73).

Наприкінці мусимо завважити, що в однім пункті праця проф. Корфа нас не зовсїм задовольняє. Власне, хотїло ся б більшої ясности в питанні про прінціп федерації. Автор цїлком іґнорує питанне про те, які власне ознаки мусять лягти в основу федеративної одиниці: расові, національні, теріторіяльні, економічні, ґеоґрафічні чи які небудь инші. Через таку неясність праця значно тратить, бо в наш утілїтарний вік теоретичні праці до певної міри інтересні лише постільки, поскільки вони дають відповідь на конкретні питання щоденної дійсности.

Проте плюси книжки рішучо й без остатку покривають сей її одинокий мінус. Лишаєть ся отже побажати, щоб книжка д. Корфа знайшла собі яко мога більше читачів серед української публїки й щоб таких книжок на росийськім літературнім ринку зявлялось яко мога більше.

М. Гехтер.

КНИЖКИ НАДІСЛАНІ ДО РЕДАКЦІЇ.

Оліва Шрейнер. Мрії та сни. Переклала Н. Грінченко. Київ 1908. Цїна 30 коп.

Луї де Брукер. Партія та професіональні спілки. Видавництво „Шлях“. № 2. Київ 1908. Цїна 35 коп.

Ґеорґ Брандес. Анатоль Франс. Критичний нарис. Переклала Н. Грінченко. Київ 1908. Ц. 20 коп.

Герман Зудерман. Огні Іванової ночі. Драма на 4 дії. Переклала Н. Грінченко. Київ 1908. Ц. 30 коп.

Каталог книжок для народнього читання (найбільш сільського). Видання „Просвіта“ у Київі № 26. 1908 р. Ц. 5 коп.

Д-ръ А. П. Омельченко. Въ поискахъ соціалистической морали. Лекціи о пьесахъ В. Винниченко „Дізгармонія“, „Великий Молохъ“ и „Щаблі життя“. СПБ. 1909 р. Цїна 70 коп.

Ар. Вержбицький. Рада шкільна (Замітки сельського учителя). Київ 1908 р. Ц. 8 коп

Герман Зудерман. Кінец Содомові. Драма на 5 дій. Переклала М. Загірня. Київ 1908 р. Цїна 30 коп.

Марк Твен. Пригоди Гека Фінна. Переклала Н. Грінченко. Бібліотека „Молодість“. Том IV. Видавництво „Вік“. Київ 1903 р. Ст. 420. Цїна 1 р.

Леонид Андреєв. Любов до ближнього. Жарт в 1 картині. Переклав Олекса Коваленко. Видавництво „Ранок“. Київ 1909 р. ст. 32. Цїна 10 коп.

Generated on 2015-07-06 17:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Генрік Ібзен. Росмерсгольм. Драма на 4 дії. Переклала Н. Грінченко та М. Загірня. Київ 1908 р. Ц. 30 коп.

Вікторьєн Сарду. Рідний край. Драма на 5 дій. Переклав Б. Грінченко. Київ 1908 р. ц. 35 коп.

М. Гехтер. Сільська кооперація (Нариси). Київ, 1908 р. Ст. 144. Ц. 20 коп.

По Канаду, яка це земля і як у їй живуть люде. З малюнками. Київ 1908. Вид. „Просвіта". № 27 Ціна 8 коп.

Календарик на рік 1909. Видав Кость Кракалія. Річник III. Чернівці, 1908. Ст. 32, 8⁰ Ціна8 сот.

С. Черкасенко. Про небо. Частина друга. З малюнками. Видавництво „Український учитель" № 17 Київ. 1909 р Ст. 40. Ціна 15 коп.

Й. Й. М Не будьмо наївні! Львів, 1908 Ст 22, 8⁰.

Коза-дереза. Збірка (Дїточа бібліотека. Ч. 1). Чернівці, 1908. Ст. 32, мал. 8⁰. Ціна 12 сот.

Календарик для дітий на звичайний рік 1909. (Дїточа бібліотека. Ч. 2). Чернівці, 1908. Ст. 32. мал. 8⁰. Ціна 10 сот.

Корнило Заклинський. З вечірньою зорею. Поезії. Накладом автора. Львів, 1908. Ст. 40, 8⁰ Ціна 60 сот.

В Гнатюк. Віршована леґенда про рицаря і смерть (Відбитка з „Записок", т. LXXXV). Львів, 1908. Ст. 20, 8⁰. Ціна 40 сот.

Ол Грушевський. П. Кулїша „Украина. Одъ початку Вкраины до батька Хмельницького" (Відбитка з „Записок", т. LXXXV). Львів, 1908. Ст 26, 8⁰. Ціна 50 сот.

Кир. Студинський. Листи мін. Фльоріяна Земялковского до єп. Івана Ступницького. (Відбитка з „Записок", т. LXXXV). Львів, 1908. Ст. 28, 8⁰. Ціна 55 сот.

Етноґрафічний збірник. Видає етноґрафічна комісія Наукового Товариства імени Шевченка. Т. XXIV. Галицько-руські народні приповідки. Зібрав, упорядкував і пояснив д-р. Іван Франко. Том II, вип. II (Кравець—Пять). У Львові, 1908 Ст. X+312 (301 612), 8⁰. Ціна 4 кор.

Ів. Франко. Інтермедія еврея з Русином (Відбитка з XVIII т Збірника харківського іст. фіяол. Товариства). Харків, 1908. Ст. 12, 8⁰.

В Лопатинський. Пісні на один голос в супроводї фортепяна, 4. Цвіт льотосу. (Музична накладня Торбан, ч. 59). Львів, 1908. Ст. 4. 4⁰. Ціна 70 сот.

Запорожець, календар для народа на рік звичайний 1909. Коломия, 1908. Ст. 288. 8⁰. Ціна 70 сот.

Кость Паньковський. Кооперація, її ідея. задача і значіне. (Відбитка з ювилейного альманаха „Січи"). Львів, 1908. Ст. 6, 8⁰.

Wacław Lipiński Szlachta na Ukrainie, I. Udział jej w życiu narodu ukraińskiego na tle jego dziejów W Krakowie. 1909. Ст. 88, 8⁰

Julius Słowik. Die Slaven, das älteste autochthone Volk Europas. Übersetzt aus dem Russischen vom Autor I Theil. Turócz-Szt Màrton (Угорщина), 1908. Ст. 98, 8⁰. Ціна 1·80 кор.

Tadeusz Michalski. Młoda Ukraina, mysli i wrażenia Kijów 1909.

Критическое обозрѣніе. Москва 1908. Вып. V (X) Вып. VI (XI). Ціна по 50 коп.

Историческія пѣсни, наиболѣе распространенныя на Волыни. Записалъ учитель В. Качковскій въ с. Ледянкѣ. Сообщилъ Ив. Абрамовъ. Изъ жур „Живая Старина", вып. III, 1908.

Generated on 2015-07-06 17:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN